

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**KIRIM SAVAŞI'NIN KÖKENLERİ
(1848-1853)**

Kamil Erdem GÜLER

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KIRIM SAVAŞI'NIN KÖKENLERİ

Kamil Erdem GÜLER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

TEŞEKKÜR

Profesyonel bir insani yardım çalışanı olarak bu doktora tezinin son satırlarını Ukrayna'da savaş koşullarında yazdım. Düzenlemelerini ise memleketimin Pazarcık Depreminin yaralarını sarma çabalarına katkı sağlarken yaptım. Her satırını savaşın, göçün, çaresizliğin, insan ızdırabının gölgesinde yazmaya çalıştığım bu tezi tamamlamak benim için oldukça güçtü. Bütün bu engebeli süreç içerisinde bana en büyük katkıyı sağlayan kişi şüphesiz tez danışmanım Prof. Dr. Fatih Yeşil oldu. Prof. Yeşil, vaktini, sabrını, mesleki tecrübe, birikim ve bilgisini bu tezin tamamlanması için cömertlikle bana sundu. Bu tezin tamamlanmasını bir 'vazife' gibi gören danışmanımdan yalnızca akademik tarihçiliği öğrenmekle kalmadım; tarihçilik sorumluluğuna dair de bilgi edinme fırsatı yakaladım. Bu tez hocamın sabrı, özverisi, katkı ve destekleri olmasa tamamlanamazdı.

Tezimi dikkatle okuyup benden görüşlerini ve değerlendirmelerini esirgemeyen Ömer Gezer'in katkısı büyüktür. Son düzeltmelerimi kendisinin önemli görüşleri sayesinde gerçekleştirebildim. Doktora tezlerimizin yazım sürecine birlikte başladığımız sevgili arkadaşım Necmettin Durmuş, benim uzakta olduğum zamanlarda tezimle ilgili idari işlemlerde sabırla bana destek sağladı. Bana desteklerinden dolayı kendisine minnettarım.

Son olarak, bu tezi yazmak için kendisinden epey zaman çaldığım sevgili oğlum Kemal Güler'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Umarım bu tezle kendisini gelecekte sükût-ı hayale uğratmamış olurum. Bu tezde yazılan her satıra minnettarlığımı dile getirdiğim kişilerin katkısı sonsuzdur. Ancak elbette tüm yanlışlar sadece bana aittir.

ÖZET

GÜLER, Kamil Erdem. *Kırım Savaşı'nın Kökenleri (1848-1853)*, Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Bu çalışma, 1848 yılında başlayan isyanlarla Britanya, Fransa ve Rusya arasındaki 1815 yılında geliştirilen koalisyonun (Viyana Sistemi) çözülmesini ve gelişen olaylarla Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın başlattığı Kırım Savaşı'nın kökenlerini ele almaktadır. Birinci bölümde, 1815'te gelişen Viyana Sistemi'nin neden çalışamaz hale geldiği ve bunun sonucunda Rusya ve Britanya'nın rekabetinin tetiklendiği değerlendirilmektedir. İkinci bölümde ise bunun sonucu olarak 1848'de Avrupa'da başlayan isyanlardan ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'na etkilerinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde İngiltere, Fransa, Rusya ve Osmanlı devletlerinin siyasi çekişmeler ve Kutsal Yerler Meselesi konusundaki anlaşmazlıklar ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde ise Karadağ sorunu ve Prens Menşikov'un misyonu ile savaşın nihai sebepleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Kırım Savaşı, Osmanlı Dış Politikası, Tanzimat Dönemi, Osmanlı Modernleşmesi, Avrupa Siyasi Tarihi

ABSTRACT

GÜLER, Kamil Erdem. *The Origins of the Crimean War (1848-1853)*, PhD Thesis, Ankara, 2023.

This research covers the dissolution of 1815 coalition (Vienna System) between Britain, France and Russia through the 1848 revolts and the origins of the Crimean War by the evolved events after the revolts. In the first chapter, the research addresses the reasons of collapse of the Vienna System that triggered the rivalry between Britain and Russia. In the second chapter, the study covers the 1848 revolutions that resulted due to the collapse of the Vienna system and finally the impacts of 1848 revolts to the Ottoman Empire. In the third chapter, the research analysed rivalry between Britain, France, Russia and Ottoman Empire and disputes on the Holy Places. In the fourth chapter, it covers the question of Montenegro and mission of Prince Menchikov that are linked with the final causes of the war.

Keywords

Kırım Savaşı, Osmanlı Dış Politikası, Tanzimat Dönemi, Osmanlı Modernleşmesi, Avrupa Siyasi Tarihi

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: VORMÄRZ (1815-1848).....	17
1.1.DOĞU AKDENİZ SİYASETİ	18
1.2. AYDINLANMIŞ EMPERYALİZM VE VİCTORIA ÇAĞI	28
1.3. LOUIS NAPOLEON VE ARİSTOKRASİNİN SONU.....	35
1.4. STATÜKONUN HAMİSİ OLARAK RUS İMPARATORLUĞU	42
1.5. VİYANA SİSTEMİNİN SONU.....	47
2. BÖLÜM: DÜNYA SAVAŞI (1848-1850).....	52
2.1. KOALİSYON VE KARŞI KOALİSYON.....	56
2.1.1. Ubi Male, Ibi Patria	59
2.1.2. Avusturya ve Macaristan Ayrılığı	63
2.1.3. Romanya	64

2.1.4. Tarafsız Müttefik.....	70
2.1.5. Kadim Nizam için İsyân.....	73
2.1.6. Avusturya ve Rusya İttifakı.....	78
2.1.7. Babıali Komiserleri.....	79
2.1.7. Kirli Siyaset.....	84
2.1.8. Şüpheli Ortaklık: Bir Adım İleri, Bir Adım Geri.....	92
2.2. BALTALİMANI ANLAŞMASI VE MÜLTECİLER.....	101
2.2.1. Baltalimanı Anlaşması	102
2.2.2. Avusturya Sorunu	111
2.2.3. Gözetim Altındaki Mülteciler.....	119
2.2.4. Savaş İhtimali	127
2.2.5. Canning'in Savaşı.....	132
3. BÖLÜM: HİMAYE SORUNU (1850-1852)	141
3.1. DON PACİFİCO	145
3.2. MÜLTECİLER MESELESİNİN DEVAMI	155
3.2.1 Kirli Mülteci Politikası	156
3.2.2 İslam Ordusunda Rus ve Avusturya Askerleri	164
3.2.3. Mihał Czajkowski	166
3.2.4. Aupick Doktrini ve Fransa'nın Doğu Politikası.....	171
3.3. KUTSAL YERLER MESELESİ	180
3.3.1 Tanzimat'ın Başarısız Sınavı	183
3.3.2. Katolik Devrimi	192

3.3.3. Küçük Kaynarca'nın Gölgesi.....	207
4. BÖLÜM: SAVAŞIN SEBEPLERİ (1852-53)	215
4.1. EKONOMİK İTTİFAK	215
4.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU SINIRI	221
4.3. DOĞU SORUNUNA GERİ DÖNÜŞ.....	229
4.3.1. Darbeci İmparator	231
4.3.2. Çar ve Hasta Adam	235
4.3.3. Avusturya'nın Rövanş: Karadağ.....	242
4.4. PRENS MENŞİKOV'UN MİSYONU	254
SONUÇ.....	276
KAYNAKÇA	281
Ek-1: Tez Çalışması Orijinallik Raporu	309
Ek-2: Etik Kurul İzin Muafiyet Formu	311

GİRİŞ

John Badham'ın yönettiği 1983 yapımı Savaş Oyunları (Wargames) filminde, bilgisayar dehası bir gencin üstün yetenekli bir bilgisayarla, küresel termonükleer savaş oyunu oynama girişimiyle uluslararası bir krizin nasıl geliştiği anlatılmaktadır. Pek tabii film 1983 yılında çekildiği için Soğuk Savaşın propaganda ihtiyaçlarını gidermekteydi ancak filmde dünyayı nükleer bir felaketin eşiğine getiren bilgisayar insanlığa ciddi bir ders vermekteydi. Filmin sonunda sanal bir ortamda dünyadaki bütün ülkeleri savaştıran bir bilgisayar görürüz ve sonunda bilgisayarın şu mesajıyla karşılaşırız: ‘Selamlar Profesör Falken! İlginç bir oyun. Kazandıracak tek hamle bu oyunu hiç oynamamaktır’. Gerçekten de savaşı salt kendi tanımını içerisinde düşünecek olursak savaş kaybettiren bir oyundur; ancak savaşın sadece generallerin ya da genel anlamda askerlerin bir aracı değil, politik amaçların toplumsal eylemlerle tezahürü olduğunu düşündüğümüzde kaybetmek ve kazanmanın ötesinde bir değerlendirme yapmamız pekâlâ mümkün.

Yine de bu çalışmada insanoğluna ait olan ‘medeniyetin’ başarısızlığa uğradığı bir savaşın kökenlerini ele alacağız. Kırım Savaşı, hümanizm ve aydınlanma değerlerini savunan siyasetçilerin, ‘Ortaçağ’da olduğu gibi’ dini, siyasi gerekçeleri ile bağdaştırdıkları, teleolojik tarih kavrayışını sınayan bir siyasi olgudur. Aynı zamanda, Kırım Savaşı, silahlı diplomasi (gunboat diplomacy) konvansiyonel anlamda uygulandığı önemli siyasi gelişmelerden biridir. Zira savaş sürecince birbirleriyle çatışan taraflar resmi olarak diplomatik ilişkilerini bitirseler de siyasi diyaloglarını hiçbir zaman kesmemişlerdi.

Dini sebepleri öne sürerek verilen bu savaşa ‘Haçlı Seferi’ tanımı yapan sadece Kırım Harbi zamanında bu konuyu ele alan 19.yüzyıl yazarları değil, aynı zamanda modern tarihçilerdir. Kırım Harbi konusunda en çok okunan yazarlardan biri şüphesiz Orlando

Figes'dir ve kitabının adı 'Son Haçlı Seferi'dir¹. Fransız ve İngilizlere göre bu savaş, Avrupa medeniyeti ve özgürlüğü için barbar ve despot Rusya'ya karşı başlatılmıştır; zira Rusya, sadece Batı'ya değil, tüm Hristiyan alemine karşı tehdit barındırmaktadır (Figes, 2011, s. xxii). Palmerston 1855 yılında İngiliz parlamentosunda Kırım Savaşı'nın neden başladığını anlatırken Osmanlı Devleti'nin ve Müslümanların İngiliz çıkarları doğrultusunda korunması için 'haçlı seferinin ilk aşamasını' başlattıklarını ifade ediyordu barındırmaktadır (Figes, 2011, s. 123). Bundan yaklaşık yüz elli yıl sonra ABD Başkanı George Bush, 11 Eylül saldırıları sonrasında 'Medeniyetimiz (*our civilization*) saldırı altında ve bu haçlı seferi, -yani terörle savaş- bir süre daha sürecektir (Waldman, 2001)' diyordu. 'Medeniyet'in 'barbarlık, despotizm' ya da 'şeytan ekseni' tarafından tehdit edilmesi jargonunun, aradan geçen yıllara rağmen bir savaşın ideolojik olarak temellendirilmesi için etkili bir şekilde kullanılabildiğini görebilmekteyiz Ancak bu çalışmada buna ('barbarlık'a karşı medeniyet anlayışına) yer vermemizin sebebi, bu söylemin baştan kabul edildiği takdirde görmezden gelinemeyecek bir tarihyazımı problemine yol açabileceğini vurgulamaktır. Maalesef Kırım Savaşı'na ilişkin siyasi süreç İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu ideolojik perspektiften temellendirildiği ve değerlendirildiği için bugün hala Kırım Savaşı konusu tartışmalı araştırma konularından biridir.

Palmerston'ın öne sürdüğü haçlı seferi Katolik-Anglikan-Protestan dünyanın Ortodoks dünyaya karşı savaşını ifade ediyordu. Hristiyan dünyanın kendi içerisinde başlattığı haçlı seferi söylemsel bir çelişkiye ve politik bir tanıma işaret etmektedir: Doğu

¹ bkz. Figes, O. (2011). *Crimea: The last crusade*. Penguin Books. Ancak son haçlı seferi de değildir, zira ABD Başkanı George Bush, Irak'a müdahale girişiminde de bir Haçlı Seferi başlattığını ifade etmişti.

ve Batı. Bu çelişkiler Kırım Savaşı anlatı geleneğinin temelini oluşturmaktadır ve savaşlar arası dönemden günümüze kadar bu anlatının devam ettiğini görmekteyiz. Ancak ‘Barbar doğu’ karşısında ‘medeniyetin verdiği savaş’ ideolojik bir temellendirmeden daha öteye gidememektedir². Figes, savaşın sebepleri konusunda en sorumlu kişilerden olan Çar Nikolay’ın Osmanlı Devleti’ndeki Hristiyanları korumak için bu savaşı başlattığını belirtir (Figes, 2011, s.xxii). Palmerston ise yine mazlum Hristiyanları korumak için bir Haçlı Seferi başlattığı ifade etmişti. Dolayısıyla söz konusu Batı (Katolik, Proteston ve Anglikan) blok karşısındaki Doğu (Ortodoks) dünya medeniyet ve barbarlık ikilemini de yansıtmaktadır ki bu problemlili yaklaşım İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar geliştirilen tarihyazımında oldukça etkili olmuştur.

Kırım Savaşı’nın kökeni konusunda Çar Nikolay’ın ‘barbalığı ve despotluğu’ konusu da ‘Hristiyanların’ başka bir Hristiyan topluluk tarafından korunması kadar ilginçtir. Figes, Çar’ın, Haçlı Seferi konusunda Büyük Katerina döneminden şair Gavril Derzhavin’in bir şiiri ile Çar Alexander döneminde kendisine danışmanlık yapmış keşiş ruhlu Barones von Krüdener’in Müslümanların Avrupa’dan atılmasına ilişkin düşüncelerini öne sürmektedir barındırmaktadır (Figes, 2011, s.13). Ancak bunların hiçbiri Çar’a ait düşünceler olmadığı gibi ileride göreceğimiz üzere Çar Nikolay gibi romantik ve ideolojik yaklaşımlardan sıyrılmış bir karakteri yansıtmamaktadır. Bu çalışmada, bu yaklaşımın yerine Çar Nikolay’ın güvenlik kaygılarını ve Avrupa’daki güç yarışına müdahil olma çabalarını ele almaya çalışacağız.

² ‘Medeniyete meyletmiş başka bir doğulu ülkenin, bu barbarlıktan kurtarılması ödevi’ de pekala ‘medeni Avrupa ülkelerinin’ sorumluluğundaydı. Palmerston gibi liberal politikacıların, Avrupa’nın diğer ülkelerine yaptığı ittifak çağrısı Sam Amca sizi orduya çağırıyor çağrısının benzeridir. İdeolojik ve içi boştur. Günümüzde süren Ukrayna Savaşı sürecinde hala bu ‘destana’ ya da anlatıya güveniyor olmak Kırım Harbi tarihinin politik öğelerini açıkça göstermektedir. Putin ve I.Nikolay’ın kıyaslamasını Kırım Savaşı’nın resmi anlatısı üzerinden yapan şu makaleyi örnek olarak gösterebiliriz: Cannady, S., & Kubicek, P. (2014). Nationalism and legitimation for authoritarianism: A comparison of Nicholas I and Vladimir Putin. *Journal of Eurasian Studies*, 5(1), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2013.11.001>. Aynı şekilde, bu alanda çalışmış yetkin tarihçilerden biri olan Andrew Lambert, BBC Tarih Programındaki bir söyleşisinde Putin ve I.Nikolay arasında önemli benzerlikler olduğunu belirtmektedir: (2022, November 13). ‘*The Crimean War: Everything you wanted to know*’ Ep.1503. BBC History Podcast. <https://shows.acast.com/historyextra/episodes/the-crimean-war-everything-you-wanted-to-know>. Oysa eğer Rusya’nın emperyal amaçlarına odaklanacak, bu benzetmeyi pekala Çariçe II.Katerina ya da Büyük Petro üzerinden gerçekleştirmemiz de mümkündür.

Ancak Figes'in -ve aslında Fransa ve İngiltere'nin- öne sürdüğü 'Avrupa medeniyeti' ve 'özgürlükleri' için yapılan savaş tanımını da oldukça tartışmalıdır. Bu dönemde 'medeniyet' terimi Avrupa'ya atfedilmiş bir terimdi ve tıpkı Romalıların kendi toplulukları dışındakileri barbar toplumlar olarak tanımladıkları gibi, bu dönemdeki Avrupa anlatısı da Avrupa'nın medenileşmiş bir coğrafya olduğunu ve dışında kalanlarınsa 'medenileşmemiş' barbar toplumlar ve despot devletlerden müteşekkil olduğunu ele alıyordu. İlerideki bölümlerde bu sorunlu tartışmayı ele alacağız ancak bu belirtilenlerin dışında medeniyet, Avrupa'ya bir ödev daha veriyordu: Medenileşmemiş toplumların medenileştirilmesi. Osmanlı Devleti de tam olarak bu eksende duruyordu ve aslında medeniyete erişebilecek potansiyele sahip olmasına rağmen bunun önünde Rusya'nın barbar ve despotik politikaları duruyordu (Pardoe, 1837, s.53-4). Ne var ki, Osmanlı Devleti'nin 'medenileşmesinin' önündeki engel sadece Rusya değildi. İleride de göreceğimiz üzere Osmanlı Devleti'nin gelişmesinin önünde Osmanlı Devleti'nin kendisi dışında, bu devlete sürekli müdahaleler gerçekleştiren Avrupa devletleri de vardı.

Bu çalışmada dönemselsel olarak Kırım Savaşının kökenini birkaç dönem ve olgu üzerinden incelemeye çalıştık. Fransız İhtilali ve sonrasındaki Napoleon'un, Devrim Avrupa'ya yayma çabası 1815 yılında Avrupa koalisyonu (İngiltere, Prusya, Rusya, Avusturya) tarafından bastırılmıştı. Sonrasında savaşın muzaffer devletleri tarafından imzalanan Viyana Sözleşmesi ve Avrupa'da monarşinin restorasyonunu sağlayıp 'devrimci parazitlerden' arındırılmasını hedefleyen Viyana Sistemi ancak 1848 yılına kadar varlığını sürdürebilmiştir. 1848 yılında meydana gelen ihtilaller, bilhassa Orta Avrupa'da bastırılmış olan tüm devrimci amaçları ortaya çıkarmış ve monarşileri yeniden çaresiz bırakmıştır. Fransa'nın devrim potansiyeline blokaj uygulayan Avusturya ve Rusya, Viyana Sistemi'nin tadili ve devrimlerin bastırılması konusunda reaksiyoner bir politika izlerken, İngiltere ve Fransa, Avrupa'daki devrimleri kısmi olarak desteklemişlerdir ve bundan dolayı Viyana Sistemi fiili olarak ortadan kalkmıştır. Rusya ve Avusturya, isyanları bastırmak ve bu düzeni yeniden tesis etmek için Kırım Harbine kadar bilhassa Fransa ile mücadele edecekler ancak İngiltere'deki liberal hükümetin Fransa'ya destek vermesi sebebiyle bunda

başarılı olamayacaklardır. Kısacası Viyana Sistemi'nin ortadan kalkması Kırım Savaşı'nın hem sebeplerinden hem de sonuçlarından biridir.

Rusya'nın ve Avusturya'nın ortadan kaldırmaya çalıştığı devrimciler Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yayıldıklarında, tıpkı 1795 yılında, Polonya'nın bölünmesi sonrasında olduğu gibi mülteciler meselesi gündeme gelmiştir. Bilhassa Osmanlı topraklarına sığınan Polonyalı ve Macar Mültecilerin iadesi konusunda Rusya ve Avusturya, Babıali'ye baskı uygulamış ancak Fransa ve İngiltere'nin kısmi desteğiyle Babıali, bu devletlerin saldırgan politikalarından kurtulabilmiştir. Ancak Yunanistan'da bir İngiliz Yahudi tüccar olan Don Pacifico'nun mallarının yağma edilmesi sonrasında İngiltere'nin Yunan donanmasını abluka altına alması ve sonrasında ülkelerin, başka ülkelerde yaşayan tebaaları konusunda hak iddia etmeleri Kutsal Yerler Meselesini gündeme getirmiştir. Zira, Kutsal Yerler Meselesi aslında Kudüs'teki yerleşim yerlerinden ziyade Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks ve Katolik toplulukların himayesine ilişkin bir meseleydi ve her ne kadar bu topluluklar Osmanlı millet sisteminin bir parçası olsalar da ne Rusya ne de Fransa bu topluluklar üzerindeki haklarından feragat etmeyeceklerdir. Dolayısıyla Don Pacifico Meselesi ile başlayan süreç bir himaye (protégé) sorununu doğurmuş ve bu sorun da Kutsal Yerler Meselesini gündeme getirmiştir.

Bütün bu gelişmelerin, Fransa'daki devrim ve ardından gelen siyasi dönüşüm süreci ile İngiltere'deki muhafazakâr hükümetin politikalarının çözülmesi nedeniyle de su yüzüne çıktığı öne sürülmektedir. 1815 yılından bu yana bastırılmış ve Avrupa devletlerinin izolasyonuna maruz kalmış Fransa devrimci hükümetini darbeye seçilmiş bir imparator olan Louis Napoleon'a bırakmıştır. İngiliz monarşisinin -en azından Kraliçe Viktoria'nın- en istenmeyen radikal siyasetçisi Palmerston, Chartist Ayaklanmalar sonrasında her ne kadar bunu amaçlamasa da monarşinin aslında en büyük destekçisi olmuştur. Zira Palmerston, kendisi gibi radikalleri iktidara taşımış ve muhafazakarlara karşı radikallerin ve devrimcilerin siyasi manevralarına olanak sağlamıştır. Böylelikle, Fransa'daki yaşananların aksine İngiltere'de isyan edecek kitleler sokak barikatlarında değil, Avam Kamarasında kendini gösteriyordu. Buna rağmen, İngiltere'de liberal hükümetin iktidarı ele geçirmesi ve

Fransa'da monarşinin birkez daha yıkıma uğraması, haliyle Rusya ve Avusturya ile oluşturulan koalisyondan kopmayı gerektirmiştir.

Osmanlı Devleti ise 1848 devrimlerinden olabildiğince faydalanmaya çalışmış ve Balkanlarda ve Doğu vilayetlerinde kaybettiği nüfuzu yeniden ele geçirmek için girişimlerde bulunmuştur. Eflak ve Boğdan'da meydana gelen isyanlar aslında Babıali'ye yönelik değil, Rusya'ya yöneliktir. Ancak bu bölgeler Osmanlı toprağı olması sebebiyle Babıali, çözümü tanzimat idaresi marifetiyle gerçekleştirmeye çalışırken, Rusya ve Avusturya askeri müdahalelerle çözülmesi yönünde adım atmaktaydılar. Eflak ve Boğdan'ın vilayetlerinin Osmanlı idaresinde ve Rus garantörlüğünde bir konuma sahip oldukları için ise Babıali de Rusya ile güvensiz bir ittifak oluşturmak zorunda kalmıştır. Osmanlı idaresi, Avrupa Devletleri ile Rusya'nın içinde bulunduğu durumu da gözönünde bulundurarak İran sınırında da aynı şekilde nüfuz sağlamak için girişimlerde bulunmuş ve nihayetinde İran'ı doğu sınırı konusunda mutabık kalmaya zorlamıştır. Ancak Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti aleyhinde Karadağ'da, Yunanistan'da, Sırbistan'da ve Makedonya'da isyanlar başlatınca Babıali, bu siyasi girişimin bedelini ağır ödemiştir. Nihayetinde, Leiningen'in elçiliğı Fuad Paşa'nın Karadağ ve Balkanlar politikasını çökertmiş ve Menşikov'un elçiliğı ise savaş için gerekli zemini oluşturulmuştur. Son tahlilde Kırım Savaşı, Avrupa içerisinde 1848 yılından 1853 yılına kadar siyasi sebeplerle gerçekleştirilen askeri operasyonların en büyüğüdür ve Clausewitz'in savaş tanımında olduğu gibi siyasi bir sürecin devamıdır (Clausewitz, 1983, s.87). Kırım Savaşı başladığında da siyasi tartışmalar devam eder ve bu tartışmalar genel olarak Avrupa koalisyonunun ne şekilde oluşturulacağına ilişkindir. Bu sebeptir ki, Kırım Savaşı, silahlı diplomasi (gunboat diplomacy) konvansiyonel anlamda uygulandığı önemli siyasi gelişmelerden biridir. Zira savaş sürecinde birbirleriyle çatışan taraflar resmi olarak diplomatik ilişkilerini bitirseler de siyasi diyaloglarını hiçbir zaman kesmemişlerdir. Ancak bu çalışma Kırım Savaşı diplomasisini ele almaktan ziyade Kırım Savaşı'nın kökenlerini, bu savaşa sebep olan siyasi süreçleri ele almaktadır. Dolayısıyla araştırmamızı 1815 yılında temelleri atılmış olan Viyana Sistemi'nin 1848 yılındaki

devrimlerle çözümlenmesinden, Rus birliklerinin Prut Nehrini geçerek Memleketeyn topraklarını işgal etme süreciyle sınırlandırdık.

Harp tarihinin de bir parçası olması hasebiyle Kırım Savaşı'nın rasyonel stratejiler üretmesini beklemek doğru olabilir, ancak genel anlamıyla bu süreçte politik anlaşmazlıkların rasyonel şekilde temellendirilmesini beklemek sorunlu bir analizi ortaya çıkarabilmektedir. Kaldı ki Kırım Savaşı'nın askeri stratejileri bile politik temellere dayandığı için -örneğin Balaklava çarpışması- tek tek cephelerin incelendiği araştırmalar bile oldukça zorlu olabilmektedir. Meydana gelen siyasi olayların bir çoğu stratejik değil, politik manevralar içerdiği için bu çalışmayı realpolitik bir gereklilik olarak ülke çıkarları ekseninde bile değerlendirmek oldukça güçtür. Örneğin, Kırım Savaşı'nı çalışan birçok araştırmacı Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne yönelik agresif bir yaklaşımı olduğunu öne sürmektedir ki bu görüş büyük ölçüde doğrudur. Ancak bir yandan da unutulmaması gereken konulardan biri Çar Nikolay kaybedeceğini bildiği bir savaşı başlatmış olmasıdır (Lincoln, 1989, s.123)³. Aslında St. Petersburg idaresi savaş sürecinde Fransa'yı, Rusya'yı izole etme çabalarından vazgeçirmek için zorlamaktadır. Ya da bu incelemede göreceğimiz gibi Menşikov, Babıali'ye geldiğinde Canning'in müdahalesine maruz kalacağını aslında düşünmemişti, zira Çar, Londra'da Büyükelçisi Brunnow aracılığıyla İngiliz Hükümeti ile Osmanlı Devleti'nin bölünmesine ilişkin mutabık kalındığını düşünüyordu. Ancak İngiltere'deki siyasi değişimler buna müsaade etmeyecektir.

Kırım Savaşı, savaşa dahil olan tüm ülkelere farklı bir nedensellik vermiştir. İngiltere için bu nedensellik liberal ağırlıktaki bir hükümetin iktidarını sürdürebilmek adına kamuoyunda oluşan 'medenileşmek yolunda ilerleyen' bir ülkenin önünde engel teşkil eden 'barbar ve despot' Rusya ile mücadele etmek olarak değerlendirilebilir. Bu durumu şüphesiz; liberal bir hükümetin "medenileşmek yolunda ilerleyen" bir ülkenin hamiliğine soyunarak kamuoyundan puan toplaması şeklinde tersinden okumak da mümkündür. Fransa için Doğu Akdeniz'de kaybettiği pozisyonu onarmak adına Osmanlı Devleti'ndeki

³ Çar Nikolay, erkek kardeşine 23 Kasım'da '...bu savaşı başlatan kişi ben olmamalıyım...' diye yazar. Lincoln, B. W. (1989). *Nicholas I: Emperor and Autocrat of All the Russias (NIU Series in Slavic, East European, and Eurasian Studies)*. Northern Illinois University Press, s.123.

Katoliklerin himayesinin sağlanması olarak görülebilir. Ancak benzer bir tersten okumayı Fransa için de yapmak mümkündür. Zira Napoleon, döneminin aristokrat olmayan tek imparatoruydu ve iktidarını Katolik dava üzerinden pekiştirmeye çalıştı. Rusya için de süreç, Fransa'nın Avrupa'da ve Akdeniz'de oluşturabileceği tehdiye yönelik reaksiyoner mücadele çabası olarak okunabilirdi ki St. Petersburg'da bu siyasi restleşmenin savaşa dönüşebileceği büyük ihtimalle hiç planlanmamıştı. Avusturya için Balkanlardaki nüfuzunu yeniden tesis etmek ancak daha da önemlisi 1848'den sonra Avusturya üzerinde etkisini iyice belli eden Rusya'nın Balkanlar ve Avusturya üzerindeki nüfuzunu kırmak olarak görülebilir. Son olarak Osmanlı Devleti içinse, bir varolma mücadelesi olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Doğu'daki nüfuzunu yeniden tesis etme çabası ele aldığımız dönemde oldukça açıktır. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu oldukça güç duruma rağmen tamamen pasif bir politika izlediğini söylemek doğru olmayacaktır. Nitekim bu dönemde Osmanlı ülkesinde muvazzaf diplomatlar Osmanlı devlet adamlarını savaşsever (warlike) olarak tanımlıyorlardı. Yine de Tanzimat ile reformların uygulanması, emperyal rekabetin bir parçası haline gelmesi Osmanlı Devleti için bir tercih değil, bir zaruriyetti. Bugün, bu durumu her ne kadar kavramak güç olsa da tıpkı Polonya'nın bölünmesi gibi, XIX. yüzyılın ortalarında Avrupa'da birçok ülke Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesini tartışmaktaydı. Dolayısıyla, askeri olarak zaten zayıf olan Osmanlı Devleti'nin siyasi teşebbüsler sağlayarak muvaffakiyet elde etmesi tercih değil, devletin varlığına ilişkin zaruri bir mesele olarak değerlendirilmelidir.

Yukarıda oldukça kaba bir şekilde ifade edilen her bir muharip ülkenin savaş sebeplerine yakından göz attığımızda savaşın salt taktik, stratejik ya da politik niteliklerine odaklanmanın mümkün olmadığı çok açıktır. Kırım Savaşı'nın, bürokratların bireysel girişimleri, ülke çıkarları, siyasetçilerin kişisel hırsları, toplumsal ve psikolojik birçok faktörü birçok içeren sebeplerle geliştiğini görmemiz gerekmektedir. Bu kapsamda, savaşın oldukça basit sayılabilecek teknik sebeplerinden birine de değinmek yerinde olacaktır. Diplomatik ilişkilerin hızlı ilerlediği bir dönemde haberleşme hızının hala gelişmemiş olduğunu gözönünde bulundurduğumuzda merkez ile diplomatik birimler arasındaki iletişimin zayıflığının trajik sonuçlarını da bu çalışma ele almaktadır. İngiltere'deki

muhafazakâr hükümetin düşünceleri ve yaklaşımını, İstanbul'daki temsilcileri benimsiyor olsalardı bu savaş çok farklı yöne evrilebilir ya da iyi ihtimalle hiç yaşanmayabilirdi.

Kırım Savaşı ya da Kırım Savaşı'nın sebepleri konusunda araştırma yapan birçok tarihçi savaşın sebeplerinden birinin Rusya'nın Kutsal Yerler Meselesini öne sürmesi olarak ele almaktadır⁴. Ne var ki bu incelemede göreceğimiz üzere Kutsal Yerler Meselesi ile önemli bir Katolik dava oluşturan ve bunun etrafında kıta Avrupasında ciddi bir koalisyon toplayan taraf Fransa ya da daha da doğrusu III.Napoleon'du. Dahası Rusya'nın geliştirdiği gerginlik sonucunda geri adım atma talebine karşılık vermeyen Fransa'yı ve bunun tam tersi durumları da bu çalışma içerisinde değerlendireceğiz. Kısacası bu savaşın temel sebebini salt Rusya'nın, Osmanlı Devleti üzerindeki saldırgan amaçları olarak görmemiz yanıtıcı olabilmektedir.

Kırım Savaşı'na ilişkin literatürün hem Türkiye'de hem de dünyada oldukça geniş olduğunu belirtmeliyiz. Aynı şekilde savaşın sebeplerine ilişkin de birçok araştırma gerçekleştirilmiş ve savaş öncesi siyasi süreç analiz edilmeye çalışılmıştır. Kırım Savaşı'nın kökenleri konusunda günümüzde hala referans alınan yazarlardan birisi Harold Temperley (1879-1939) olduğunu belirtmek gerekmektedir. Temperley, *England and the Near East*⁵ isimli eserinde Padişah II.Mahmud devrinden itibaren İngiltere'nin doğu politikasını ele almaktadır. Temperley eserinde yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi Rusya'nın saldırgan politikası karşısında Osmanlı sınırlarını muhafaza etmek için İngiltere'nin bu savaşa dahil olduğunu anlatmaktadır. Yine benzer dönemlerde Vernon J.

⁴ Candan Badem, çalışmasında bu konuyu şu şekilde ele almaktadır: 'Şu anda birçok tarihçi (Yeni Ortadoks Rus milliyetçi tarihçiler hariç) Kutsal Yerler Meselesini, Kırım Savaşı'nın bahanelerinden biri olduğunu kabul etmektedir. Kutsal Yerler Meselesi, emperyal Rusya'nın emperyalist amaçlarını gizlediği ya da İngiltere ve Fransa'nın emperyalist rekabeti için Osmanlı Devleti'ni koruma bahanesini öne sürdüğü Türk tarihyazımında yer eden konulardan biridir.' Badem, C. (2010). *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*. Bill Publication, s.i-ix. Kutsal Yerler Meselesinin gerçekten de emperyalist devletlerin öne sürdükleri tezler ya da bahaneler olduğunu belirtebiliriz. Ancak daha önce de ele aldığımız üzere aslında meseleyi sistematik bir emperyalist amaçtan ziyade siyasi restleşme olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Devletlerin akli ve rasyonel örgütler olduğu görüşünün aksine politik amaçları ya da bireysel düşünceleri uğruna bu örgütleri kullanmaktan çekinmeyen bürokratların etkisine vurgu yapılması gerekmektedir. Zira, devlette akıl aramak ya da devleti rasyonel teşkilatlar olarak değerlendirmek metodolojik sorunlar doğurabilmektedir.

⁵ Bkz. Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press.

Puryear'ın kaleme almış olduğu *England, Russian and the Straits Question*⁶, 1844-1856 isimli kitabı ile *New Lights on the Causes of the Crimean War*⁷ isimli makalesi Kırım Savaşı'nın kökenleri konusundaki temel metinlerdendir. Puryear, 1853 yılındaki dinamiklere odaklanmış ve İngiltere'nin nasıl önce Rusya'ya ve daha sonra Fransız politikasına temayül ettiğini ele almıştır. İki yazar da pek tabii Osmanlı arşivinden faydalanamadıkları gibi Rus kaynaklarını da değerlendirememişlerdir.

Dönemin İngiliz muhafazakar siyasetçi ve yazarlarından J.A.R. Marriott (1859-1945)'un *The Eastern Question: A Historical Study in European Diplomacy* kitabında⁸ Kırım Savaşı'nın kökenini ülkelerinden bağımsız olarak Çar Nikolay, Louis Napoleon, ve Menşikov'un kişisel tavırlarından kaynaklandığını öne sürmektedir. Ancak daha da önemlisi Marriott, Kırım Savaşı'nın İtalya ve Almanya'nın ulus devlet haline gelmesinde önemli role sahip olduğunu belirtmesidir ki bu analizi savaşın neticeleri kapsamında doğrudur (Marriott, 1916, s.252). Başka bir İngiliz tarihçi olan Gavin Henderson (1909-1945) kısa yaşamında Kırım Savaşı öncesinde Avusturya'nın Rusya'dan siyasi olarak ayrılışını ve Balkanlardaki nüfuz mücadelesini '*The Diplomatic Revolution of 1854: The Four Points*' makalesinde ve *Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays*⁹ kitabında ele alır¹⁰. Henderson, Kırım Savaşı'nın Rusya'nın agresif politikaları karşısında İngiltere'nin Avrupa'da ittifak oluşturma çabası olarak anlatır ki bu anlatı Winston Churchill'in, Almanya'ya karşı çaresizce müttefik aramasına benzemektedir. Dönemin yazarları arasında en önemlilerinden biri de Bernadotte Everly Schmitt'tir. Aslında Schmitt'in en bilinen eseri Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına ilişkin geliştirdiği analizi olan *The Coming of the War* isimli kitabıdır. Ancak Kırım Savaşı'na ilişkin yazdığı

⁶ Bkz. Puryear, V. J. (1965). *England, Russian and the Straits Question*. University of California.

⁷ Bkz. Puryear, V. J. (1931). *New Lights on the Causes of the Crimean War*. *The Journal of Modern History*, 3(2).

⁸ Bkz. Marriott, J. (1916). *The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy*. Clarendon Press.

⁹ Bkz. Henderson, G. (1947). *Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays*. Jackson Press. (Bu kitap uçak kazasında hayatını kaybettikten sonra Henderson'ın ağabeyi tarafından basılır)

¹⁰Bkz. Henderson, G. (1937). *The Diplomatic Revolution of 1854: I The Four Points*. *The American Historical Review*.

*Diplomatic Preliminaries of the Crimean War*¹¹ makalesi her bir ülkenin Kırım Savaşı konusundaki sorumluluklarını ele almaktadır. Pek tabii, Osmanlı Devleti bu dönemde gücünü yitirdiği için Schmitt'in anlatısında da diğerlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin rolüne değinilmez. Bu yazarların tamamının iki dünya savaşı arasındaki dönemde ya da Birinci Dünya Savaşı sürecinde bu kitapları yazmaları dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin dağılması ve İstanbul'un işgali konularının bu dönemde de tartışmalı meseleler haline gelmesi bu yazarların Kırım Savaşı'nı inceleme sebeplerinden olabilir.

Buraya kadar bahsi geçen çalışmaların tamamı Anglo-Sakson anlatısını dile getirmektedir ve belirtildiği üzere dönemi itibariyle iki kutuplu bir dünya anlatısı sunmaktadır. 'Hristiyan medeniyeti' için koalisyon oluşturmuş Avrupa -ya da Batı- ve bunun karşısında tüm 'despot ve barbalığıyla' Rusya yer almaktadır. Oysa gerçekleştiği dönemde Kırım Savaşı'nın tarihini ele alan Alexander William Kinglake, *The Invasion of Crimea: Its Origin, an Account of its Progress Down to the Death of Lord Raglan*, savaşı iki kutuplu perspektiften görmek yerine Fransa ve Rusya'nın ayrı ayrı sorumluluklarını ele almıştır. Kinglake'in anlatısı buna rağmen problemlidir; zira Kinglake'in metresi Harriet Howard, 1846'da Louis Napoleon ile birlikte olmaya başlayınca, Kinglake III.Napoleon'a karşı kişisel bir düşmanlık geliştirmiştir ve eserinden de bu saldırganlığı esirgememiştir (Gooch, 1956, 45). Bütün bunlara rağmen, Kinglake'in Lord Raglan'ın yazışmalarından derlediği altı ciltlik anlatısına ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde Kırım Savaşı'nı ele alan İngiliz ve Amerikalı tarihçilere ortaya koydukları binlerce sayfalık diplomatik yazışmalar, hatıratlar ve sözlü anlatılar sebebiyle çok şey borçluyuz.

Kinglake gibi savaş sırasında hayatta olan ve hatta savaşa aktif olarak müdahil olan General Antoine Henri de Jomini'nin *Etude Diplomatique sur la Guerre de Crimée* kitabı savaşın öncesindeki gelişmeleri ele almaktadır. Ancak Çar'ın Kırım Savaşı'ndaki danışmanı olması hasebiyle Jomini'nin tarafsız bir eser ortaya koyması beklenemez. Bu sebeple Jomini, savaşın sebebini III.Napoleon'un iktidar hırsında aramaktadır ve bu iddia

¹¹ Bkz. Schmitt, B. E. (1919). *The Diplomatic Preliminaries of the Crimean War*. *The American Historical Review*, 25(1).

doğrudur. III. Napoleon, Avrupa aristokrasisinin, aristokrat olmayan tek ferdi olarak tıpkı I.Napoleon gibi iktidarda kalmak için ideolojik araçları kullanmak durumunda kalmıştır ve Katolik dava bu araçların en önemlisidir.

Kendisi de bir diplomat olan Edmond Bapst, *Les Origines de la Guerre Crimée: La France et La Russie de 1848-1854*¹² başlıklı incelemesinde diğer araştırmacılardan farklı olarak Kırım Savaşı'nın kökenini 1848'e kadar geriye götürmüştür. Gerçekleştirdiğimiz incelemenin sınırlarını belirlemede Bapst'ın çalışmasının katkısı oldukça önemlidir; zira önceki araştırmacılar Avrupa'nın genel doğu politikası ya da doğu sorunu üzerine odaklanıp 1853 senesine mercek tutmuşlardır. Ancak bu çalışmada da göreceğimiz üzere 1853 yılından önceki son beş yıl 1853 yılının koşullarını oluşturmuştur. Bunun dışında İkinci Dünya Savaşı öncesinde kaleme alınan, E.A.Thouvenel'in *Nicholas Ier et Napoléon III*¹³, Pierre de la Gorce'un *Histoire du Second Empire*¹⁴ ya da Camille Rousset'in *Histoire de la Guerre de Crimée*¹⁵, III.Napoleon'un 'bu savaşa Fransa'nın taraf olmasının tek nedeninin Babıali'ye destek sağlamak' olduğunu belirten resmi görüşü benimsemektedir. Fransızca yazılan eserlerin bir kısmı görüleceği üzere hatırat ya da dönemi tecrübe etmiş kişilerin değerlendirmelerinden müteşekkildir. Bu eserlerin, bu araştırmaya sağladığı en büyük katkı şüphesiz arşiv belgelerinin çalışmalara yansıtılmasıdır. Bu belgeler maalesef, İngiliz tarihçilerin yaptığı gibi alıntı olarak belirtilmemiştir, ancak yazarların arşiv kayıtlarından istifade ettikleri çok açıktır.

Kırım Savaşı öncesi diplomatik süreçleri ele alan çalışmaların en önemli eksikliklerinden biri Osmanlı Devleti'nin arşiv belgelerinden ve Osmanlıların yazılı materyallerinden fayalanamamaları olduğunu belirtebiliriz. Bunun sebebi şüphesiz öncelikle Osmanlı devlet adamlarının Kırım Harbine ilişkin yazılı herhangi bir kayıtlarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Canning, Titoff, Edmond de la Cour ya da Brunnow gibi diplomatların hatıratları olmasa bile şahsi arşivlerine bıraktıkları binlerce sayfalık

¹² Bkz. Bapst, E. (1912). *Les Origines de la Guerre de Crimée*. C.Delagrave.

¹³ Bkz. Thouvenel, L. (1891). *Nicholas Ier et Napoleon III: Les preliminaires de la Guerre de Crimée*. Croix.

¹⁴ Bkz. De la Gorce, P. (1905). *Histoire du Second Empire*. Libraire Plon.

¹⁵ Bkz. Rousset, C. (1878). *Histoire de la Guerre de Crimée*. Libraire Hachette.

layihalar döneme ilişkin genel bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Ne var ki örneğin, 1849 yılında mülteciler meselesi konusunda Fuad Paşa'nın Çar ile görüşmesine ilişkin bilgiyi sadece İngiliz ve Rus materyallerinden edinebiliyoruz. Öte yandan Osmanlı arşiv kaynaklarının bu sürece ilişkin önemli kaynaklar sunduğunu belirtmeliyiz. Kırım Savaşı öncesi diplomatik gelişmeleri, Osmanlı arşiv kaynaklarıyla ele alan fazlaca çalışma maalesef görememekteyiz. Bundan birkaç yıl önce hayatını kaybeden Ann Pottinger Saab, *The Origins of the Crimean Alliance*¹⁶ çalışmasıyla savaş öncesi siyasi sürecin incelenmesi konusunda daha önceki literatüre yaklaşımı itibariyle oldukça eleştirel ve bütüncül bir çalışma ortaya koymuştur. Saab, Kırım Harbi konusunda Osmanlı arşiv kaynaklarını ilk kez kullanan Batılı tarihçi olması hasebiyle oldukça önemlidir. David Goldfrank, Saab'ın çok sayıda Türkçe materyal kullandığını belirtse de maalesef doğru değildir (Goldfrank, 2001, s. 233). Saab'ın kullandığı materyallerin birçoğu Stanford Shaw'dan edindikleridir ancak yine de Osmanlı Devleti'ni de siyasi bir aktör olarak Avrupa güç yarışı içerisinde değerlendirmesi, o güne kadar yapılan çalışmalar arasında söz konusu araştırmayı ilgi çekici hale getirmektedir.

Kırım Savaşı'nın kökenine ilişkin Avrupa yazımındaki en rezisyonist anlatıyı Allan Cunningham'ın gerçekleştirdiğini belirtmeliyiz. Ölümünden sonra yayınlanan makaleleri içerisinde yer alan *The Preliminaries of the Crimean War*¹⁷ isimli çalışması İngiliz tarihyazımında oldukça etkileyici bir yana sahiptir. Cunningham'a göre 1852 yılında Rusya ile bir savaş beklenmiyordu. Dahası bir savaş olarsa Fransa ile gerçekleşecekti ve savaşın muharip komutanlarından Lord Raglan kılıcını III. Napoleon'un işgali karşısında biliyordu. Kraliçe Victoria, Canning'e Kutsal Yerler Meselesi konusunu çözüme kavuşturduğu için tebrik ediyordu. Muhafazakarların bu yaklaşımının aksine 1850 yılındaki Londra Büyük Fuarı (Great Exhibition)'a Fransa'nın katılımıyla ciddi bir toplumsal yakınlaşma sağlanabilmişti. Bu yakınlaşmayı ise İngiliz liberalleri kendi saflarına çekerek muhafazakarlara karşı kullanmışlar ve nihayetinde İngiltere'deki muhafazakar ve liberal partinin mutabakata varamamasından dolayı Kırım Savaşı başlamıştır. İngiliz

¹⁶ Bkz. Saab, A. P. (1977). *The Origins of the Crimean Alliance*. University Press of Virginia.

¹⁷ Bkz. Cunningham, A. (1993). *Preliminaries of the Crimean War* (E. Ingram, Ed.). Psychology Press.

tarihyazımının bu ciddi eksikliğini tamamlaması bakımından Cunningham'ın bu uzun makalesi oldukça önemlidir.

Bu döneme ait belgelerin farklı dillerde ve çok sayıda olması sebebiyle Winfried Baumgart, 1980'li yılların başlarında İngiliz, Fransız, Avusturya ve Prusya diplomatik belgelerini, kaynaklarını toparlayarak 12 ciltlik *Akten zur Geschichte des Krimkriegs*¹⁸ isimli önemli çalışmasına imza atmıştır. Modern tarihçilerin erişebileceği birçok malzemeyi sunması açısından Profesör Baumgart'ın bu çalışması oldukça önemlidir. Profesör Baumgart, çalışmasında Kırım Savaşı döneminde gelişen diplomatik olaylara odaklandığı için 1853-6 yıllarını ele alırken, araştırmamız Kırım Savaşının kökenlerini 1848 ile 1853 arandaki dönemde aramaktadır. Bir başka ifadeyle Baumgart'ın çalışmasının başladığı dönem bu tezin sınırlarının dışında kalmaktadır. Kırım Savaşı'nın sebepleri üzerine son zamanlarda kaleme alınan en kapsamlı çalışma ise şüphesiz David Goldfrank'ın 'The Origins of the Crimean War' isimli çalışmasıdır ve Rus arşiv materyalini de kullanarak savaş öncesi diplomasinin oldukça geniş bir portresini çıkarmıştır¹⁹. Goldfrank'ın söz konusu çalışması revizyonist eleştirileri de barındırdığı ve savaşı küresel perspektifle ele alması sebebiyle son derece ilgi çekicidir. Buna rağmen, kendisinin de belirttiği üzere bu çalışmanın en büyük eksikliği Osmanlı materyalleri ile Türkçe kaynakların eksikliğidir.

Kırım Savaşı diplomasisi konusunda olmasa da genel anlamda İngiltere'nin stratejisi üzerinden Kırım Savaşını ele alan Andrew Lambert'in *Crimean War: British Grand Strategy Against Russia (1853-56)*, İngiliz deniz tarihi açısından Kırım Savaşının bir dönüm noktası olduğunu ortaya koymaktadır. Lambert'e göre İngiltere, Kırım Savaşı sırasında Baltık filosunun gücünü Ruslara göstererek kendilerine uzun süreli bir baskı rejimi uygulamıştır. Lambert'in öne sürdüğü bahriye muharip stratejisi, Britanya askeri birimleri tarafından yaygın olarak benimsenmiş olsa bile İngiltere'deki politik restleşmelerin rasyonel bir hegemonya stratejisi geliştirdiğini söylememiz oldukça güç. İngiltere'nin deniz üstünlüğünü Rusya'ya göstermesi için aslında Kırım Harbine kadar

¹⁸ Bkz. Baumgart, W. (2020). *The Crimean War*. Bloomsbury Academic..

¹⁹ Bkz. Goldfrank, D. (1994). *The Origins of the Crimean War*. Longman Press.

beklemesine gerek yoktu; zira bu üstünlüğü zaten Don Pacifico vakası sırasında ve Canning'in Boğazlar Konvansiyonu ihlal ederek İngiliz donanmasını Ege açıklarına getirmesi sürecinde Rusya'ya göstermişti. Yine de Britanya'daki sistematik askeri büyümenin ve genişlemenin Kırım Savaşına etkisini Lambert'in çalışmasıyla görebilmekteyiz.

Kırım Savaşının kökenini ele almamakla birlikte Osmanlı Devleti'ni savaşın önemli aktörlerinden biri olarak ortaya koyan Candan Badem'in *The Ottoman Crimean War (1853-1856)* isimli incelemesi savaşın ekonomik ve toplumsal etkilerini ele alması bakımından oldukça ilgi çekicidir. Doktora tezini aynı alanda gerçekleştirmiş olan Candan Badem'in araştırmasında Rus ve Osmanlı kaynaklarını birlikte kullanmış olması, bu alanda yapılan ilk araştırma niteliğini haiz olması bakımından önemlidir. Nitekim çoğunlukla Batılı araştırmacılar tarafından ele alınan çalışmalar, -Osmanlı arşivine ve Türkçe kaynaklara erişim konusunda yaşanan sıkıntılar sebebiyle- genellikle Osmanlı Devleti'nin savaştaki varlığını ihmal ettiğinden, söz konusu inceleme bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Son zamanlarda Kırım Savaşı diplomasisi konusundaki boşluğu doldurmak üzere Türkiye'de de birçok araştırma gerçekleştirilmektedir. Ancak öncelikle bu alanda geçmişte yapılan birkaç çalışmadan bahsetmek yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nin Hariciye kadrolarından gelen Ali Fuad Türkgeldi'nin *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye* çalışması Kırım Savaşı ile başlar ve Girit Meselesi ve Osmanlı-Yunan Savaşı ile sona erer. Araştırmanın birinci bölümünde Kırım Savaşına ilişkin birçok belgeden istifade eden Türkgeldi, Fransız ve İngiliz kaynaklarını da kullandığı için dönemi itibariyle oldukça zengin bir kaynak ortaya koymuştur²⁰. Eyyub Şimşek'in Kırım Harbi sırasında Osmanlı ve Fransa ilişkilerini ele aldığı *Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri ve Kırım Savaşı (1853-6)* başlıklı doktora tezi, III.Napoleon'un Viyana Sistemini bertaraf etmek için giriştiği politik manevraya odaklanmaktadır. Bu görüş oldukça yerinde olmakla birlikte süreç içerisinde III.Napoleon'un ve Fransız Hükümetinin, İngiltere ile yakınlaşma sağlamak amacıyla birçok kez politika değiştirdiğini de gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Erdoğan

²⁰ Bkz. Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye Cilt 1* (B. S. Baykal, Ed.). TTK Yayınları.

Keleş'in Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı üzerine gerçekleştirdiği doktora tezi, Cezmi Karasu'nun Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-56) doktora tezinden sonra Kırım Savaşı diplomasisine ilişkin ender çalışmalardandır. Keleş'in altı bölümlük doktora tezinin yalnızca iki bölümünde İngiltere ve Fransa ile siyasi ilişkilere yer verilmiş olup, geri kalan kısımlarda daha çok savaşın seyri ve sevk, idare gibi konular ele alınmıştır. Aynı şekilde az sayıda diğer dillerin kaynaklarından faydalanabilmiştir. Cezmi Karasu ise her ne kadar Osmanlı diplomasisi üzerinde çalışmasını yoğunlaştırırsa da araştırmasını gerçekleştirdiği dönemde Hariciye Nezareti evrakları dağınık olduğu için bunlardan istifade edememiştir.

Türkiye'de ise Kırım Savaşı'nın kökenine ilişkin detaylı bir çalışma yapılmadığı gibi Kırım Savaşı diplomasisini ele alan yazarlar da maalesef Kırım Savaşı öncesi konusunda belirlenen genel değerlendirmeleri benimseyerek çalıştıkları dönemi ele almışlardır. Örneğin, Erdoğan Keleş tezinde, "Rusya devleti ise boğazları ele geçirerek Akdeniz'e çıkmak ve böylece sıcak denizlere ulaşarak en büyük rakibi olarak gördüğü İngiltere'nin Akdeniz coğrafyasındaki üstünlüğüne son verebilmek amacıyla gerilemeye başlamış olan Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve topraklarına yerleşebilmek için çaba sarf" ettiğini belirtmektedir (Keleş, 2009, s.xi). Rusya'nın, Akdeniz'de egemenliğini artırma amacı oldukça doğru bir tespit olmakla birlikte Rusya, Kırım Savaşı'ndan önce ve Yunan İsyanı sonrasında elde ettiği imtiyazlarla Akdeniz'de donanması için Yunan adalarını kullanmaktaydı ve Akdeniz'de varlığını sürdürmekteydi. Aynı zamanda, ele aldığımız dönemde göreceğimiz üzere Çar Nikolay'ın Kırım Savaşına girişmesinin sebeplerinden en önemlisi Osmanlı Devleti'nden ziyade Fransa ile siyasi restleşmesinin sonucudur. Kısacası, bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu ortadan kaldırarak Kırım Savaşının kökenine ilişkin bir inceleme sunmaktadır.

1. BÖLÜM

VORMÄRZ (1815-1848)

Kırım Savaşı resmi kayıtlara göre Rusların Osmanlılara savaş ilan ettiği 5 Ekim 1853 tarihinde başlamıştır. Kırım Savaşı, Avrupa'nın 1815 yılında Viyana Kongresi'yle tesis edilen 'güçler dengesi' ya da 'Avrupa Konseri' politikasının sonu(cu)dur. Viyana Kongresi, Napoleon'un kıta Avrupası'nda ve Avrupalı ülkelerin kolonilerinde Fransız Devriminin yaygınlaştırılması ideolojisi ile diğer Avrupa Devletleri üzerinde hegemonya kurma girişiminin önlenmesi için geliştirilen bir Avrupa mutabakatıydı²¹. Ancak bu mutabakatın sağlanamadığı 1815 ile 1848 yılları arasında kendini gösterecek ve bu düzen 1848 yılı itibariyle siyasi olarak ortadan kaldırılacaktı. Avrupa'da geliştirilen bu sözde güçler dengesi sistemi ve ekonomik değişimler savaşın başlangıcında önemli bir rol oynamıştır. Aslında savaş sürecindeki cepheleeri göz önünde bulundurursak, Kırım Savaşı'nın başlangıcını çok daha erkene Rusların Tuna nehrini geçerek Eflak ve Boğdan'a girdikleri 1848 yılına kadar çekmemiz mümkün.

Kırım Savaşı sürecinde iki kritik diplomatik süreç ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilkinin 1848 olayları ile Avrupa'nın dört bir yanında başlayan isyanlar ve buna karşın Rusya ve Avusturya müdahalesi ile daha karışık hale gelen bir süreç olduğunu öne sürebiliriz. İkincisi önemli diplomatik süreç ise 1852-1853 yıllarındaki Avusturya-İngiltere arabuluculuğundaki başarısız çözüm süreci ve nihai olarak 1853 ortasında savaşın trajik bir şekilde başlaması olduğu belirtilmelidir. Ancak bu kritik diplomatik süreçleri tahlil etmeden evvel savaş öncesi dönemdeki sahneyi iyi tanımlamamız gerekiyor. 1815-48 arasındaki dönem Avrupa için bir diplomasi çağıdır; zira devletler Napoleon dönemindeki birçok sorunu savaşla çözmeye çalışırken şimdi ise konferanslar, mutabakatlar ve çeşitli anlaşmalarla aralarındaki rekabeti sürdürmeye çalışmaktaydılar. Bunun sebeplerinden birisi bilhassa İngiltere olmak üzere sermayenin/kapitalizmin hiç olmadığı kadar büyümesi ve

²¹ Viyana mutabakatı konusunda bkz. Kissenger, H. (2012). *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812–22*. Echo Point Books & Media ve bir barış ya da denge düzeni kurulamaması konusundaki karşı tez için ise bkz. Schroeder, P. W. (1992). Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power? *The American Historical Review*, 97(3), s. 683-706.

Ülkelerin ekonomik programlarını geliştirerek gcl ticaret ağları tesis etme çabasında oldukları şeklinde ya da yine ekonomik sebeplerle ortaya çıkan iç karışıklıklar olması sebebiyle açıklanabilir. Bu bölümde okuyucuya Kırım Savaşı ncesi Osmanlı ülkesindeki ve Avrupa'daki portreyi genel hatlarıyla yansıtmaya çalışacağız. Pek tabii bahsi geçen Kırım Savaşı dönemin şartlarında neredeyse tüm Avrupa büyük devletlerini (düvel-i muazzama) kapsadığı için oldukça ciddi boyuttaydı ve genel Avrupa siyaseti açısından dönüştürücü etkiye sahipti. Bu bölümde 1815 sonrasındaki Osmanlı lkesi, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya üzerinde durulacak ve ana portrenin savaşa olan etkisi ele alınacaktır.

1.1.DOğU AKDENİZ SİYASETİ

Büyük İşkender'den, III. Reich'a ve hatta günümüze kadar Akdeniz politikası Avrupa devletleri için stratejik öncelikler içerisinde yer almıştır. Akdeniz bugün bile kıta Avrupasının Asya'ya açılan en kritik ticari ve askeri yoludur. Doğu Akdeniz'in kalbinde ise Mısır yer almaktadır. Napoleon devrim sonrasında kolonilerinde yaşanılan sıkıntılar ve ekonomik darboğazı bertaraf edebilmek için Mısır'a yönelik bir operasyon planladı (Dışışleri Bakanlığı'ndaki birçok görevli bu operasyonun gerçekleşebilmesi için uzunca bir süre çalışma yürütmüştür) ve nihayetinde 1798 yazında Mısır, Fransa ordusuna teslim oldu (Yeşil, 2017, s.12). Babıali, aynı yılın sonunda 23 Aralık 1798'de Rusya ile ve 5 Ocak 1799'da İngiltere ile birer ittifak anlaşması imzaladı ve Rus savaş gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e geçişini resmi olarak kabul etti (Beydilli, 1992, 266-9). Napoleon, harektını Suriye'ye doğru ilerletirken İngiliz ve Osmanlı ordusu arasında kaldı ve 17 Eylül 1799'da General Klber teslim olmaya zorlandı (Yeşil, 2017, s.15). Bütün bu gelişmelerin sonucunda Rusya sekiz yıl boyunca boğazlardan geçiş hakkı elde etti. Dolayısıyla kıtada ne kadar zorlansa da Rusya'nın, Doğu Akdeniz'de önemli bir başarı elde ettiği belirtilmelidir.

Ancak Rusya'nın, hem Fransa'yı engelleyebilmek hem de İngiliz gücünü dengeleyebilmek için Akdeniz'de kalmaya devam etmesi gerekiyordu. 1800 yılında yapılan gizli bir anlaşmayla Rusya, hem Yedi Ada Cumhuriyetini korumak hem de donanmasına silah ve mühimmat tedariki için barış zamanlarında da boğazlardan geçiş hakkına sahip olabildi (Goryanof, 2006, s.52). Rusya ile yapılan bu anlaşma Babıali tarafından 1805 yılında yenilendi. Buna rağmen 24 Haziran 1805'de Jason isimli bir Rus gemisi İstanbul boğazında durdurulup limana çekildi (Goryanof, 2006, s.54). Büyük ihtimalle kıtadaki Fransız başarılarının sonucunda Osmanlılar daha fazla Rus gücüne gebe kalmamak için anlaşmayı lağvetmek düşüncesindeydiler. Aynı zamanda da Fransa'nın destek ve garantörlüğünde Eflak ve Boğdan beylerinin azledildi ve yerlerine Babıali'den tayinlerin gerçekleştirileceği Rusya'ya bildirildi. Bunun sonucunda Rusya elçisi ülkeyi terk etti, kısa bir süre sonra da Boğdan ve Eflak'ı Rusya tarafından işgal edilip Rus donanması İstanbul açıklarına geldi (Goryanof, 2006, s.58). İngiliz Büyükelçi Arbuthnot'un arabuluculuğu ile Ruslar kısa süreliğine durdurulmuştu (Goryanof, 2006, s.59). Bütün bunlar Babıali'nin Fransa ve Rusya denkleminde ne kadar kaygan diplomatik manevralar uyguladığını açıkça göstermektedir. Babıali, kıta Avrupasındaki gelişmeleri takip etmeye çalışıyor ve buna göre siyasi pozisyon oluşturabiliyordu.

Öte yandan, İngiltere ticari menfaatlerinin zarara uğramasını istemediği için müttefik gördükleri bir ülke ile başka bir müttefikinin çatışmaya girmemesi için çaba gösteriyordu. Ancak Osmanlılar, Fransızlar lehine Rusya'ya karşı direnç göstermeye başlayınca Büyükelçi Arbuthnot da Babıali üzerine diplomatik baskı uygulamaya başladı. Zira aynı zamanda İngiltere de Babıali'yi Fransız etkisinden çıkarıp 1799'daki anlaşma şartlarına dönmesi konusunda ikna etmeye çalışıyordu ve hatta bu durum o kadar ileri gidecekti ki İngiltere donanmasını Çanakkale önlerine kadar getirecekti (Yeşil, 2017, s.60-7)²². Nihayet, 1807 yazında Rus donanması ile Osmanlı donanması Çanakkale önlerinde sıcak çatışmaya girdi (Yeşil, 2017, s.87-97). İlginç olan nokta ise Çar'ın, Fransa ile 1807'de Tilsit'te ve 1808'de Erfurt'ta iki anlaşma yaparak Rus-Fransız husumetine bir süre ara

²² İngilizler ciddi anlamda savaşı göze alarak Çanakkale önlerine gelmişlerdi. Osmanlı boğazları Ruslara kapatınca Rus donanmasının lojistik ihtiyaçlarını karşılamak da İngiltere'ye kalmıştı.

vermesiydi. Bu süreçte de Osmanlı-Rus ilişkilerine Fransızlar arabuluculuk edip Rusların Eflak ve Boğdan'dan çekilmesini ancak 1800 Anlaşmasının Babıali tarafından tatbikini salık veriyorlardı. Sonunda Osmanlılar ve Ruslar 1807 Ağustos'unda Slobodzie mütarekesi ile anlaştılar ve Babıali boğazlardan Rus ticari ve askeri gemilerinin geçişine müsaade etmek durumunda kaldı (Goryanof, 2006, s.64-6). Aynı yıl Fransızlar, İstanbul ve Batı Trakya'nın taksimine ilişkin Ruslara bir proje verseler de teklifleri Ruslar tarafından kabul edilememişti (Goryanof, 2006, s.66). Böylelikle Ruslar 1800 yılının koşullarına geri dönebilmişlerdi.

Şimdi İngilizlerin karşısında hem Fransa, hem Rusya ve hem de Babıali vardı. İngilizler Mısır operasyonu sırasında ve sonrasında Babıali'ye barış konusunda ısrarcı oldular (hatta tehdit ettiler) ve sonunda 5 Ocak 1809'da Kale-i Sultaniye Anlaşması imzalanmış oldu (Yeşil, 2017, s.247). Anlaşmada yer alan 'Devlet-i Aliyyenin kadim usulü' hükmünce boğazlar savaş gemilerinin geçişi için kapalı olacaktı (Goryanof, 2006, s.70). Akdeniz bir kez daha Ruslara kapanmıştı ve artık Fransızların kara operasyonları dışında, Rusların ne Fransa ile ne de İngiltere ile bir teması vardı. Anlaşmanın gizli maddelerinden birinin Fransızların saldırı durumunda Karadeniz'e kadar İngiliz desteğinin sağlanacağı taahhüdü göz önünde bulundurulduğunda Fransızların artık Akdeniz'de (bilhassa Ege'de) artık rahatlıkla seyrüsefer edemeyecekleri belliydi. Dolayısıyla bu sürecin galibi kısmen İngiltere oldu, zira nihai olarak kara ordusundan faydalandığı Rusya'yı Karadeniz içerisine kapattı, Fransızların Akdeniz'de İngilizlere uyguladığı baskıyı da ortadan kaldırmış oldu. Babıali'nin ise 1799'daki statükonun korunduğu için en azından elinin zayıflamadığını söyleyebiliriz.

Napoleon'un siyasi manevrası Avrupa tarihi açısından oldukça ilgi çekicidir. Zira Napoleon, 1804'de kendini Fransa kralı ilan etmedi; aksine Fransız Devriminin devamı olarak kendini İmparator olarak seçti ve o dönemdeki Avrupa aristokratlarının düzenine başkaldırmış oldu. Napoleon'un imparatorluğu kan bağından değil, seçimden geliyordu ve bu durum tüm Avrupa aristokrasisi için tehdit niteliğindedir. Gececek 15 yıllık süre içerisinde Napoleon'un Akdeniz'de ve kıtada verdiği tüm mücadele aslında kendi iktidarını kendi ülkesini çevrelemiş olan aristokratlardan korumak için olduğunu öne sürmek pekâlâ

mümkündür (Roberts, 1994, s.472-5). Şimdi mağlup edilmiş Napoleon'un ve kurduğu rejimin tekrar Avrupa'da yeni bir tahribat yaratmaması ya da hortlamaması için Avrupa Devletleri 1815 Viyana Konvansiyonu ile Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde bir isyan ya da iç karışıklık çıkarsa buna Avrupa devletlerinin dayanışma içerisinde müdahale edeceğini taahhüt ediyorlardı. 1821 yılında Mora'da çıkan isyanlar ve İpsilanti'nin Osmanlı topraklarına girişi için Rusya ve Avusturya'dan onay alması ve savaşı başlatması Lord Byron ve Victor Hugo gibi romantiklerin 'Yunanistan Davası' düşüncesinin çok ötesinde bir yere sahipti²³. 1821'de başlayan isyan için 1824 yılına gelindiğinde sadece İngiltere'nin ayırdığı fon dışında sadece Yunan Dostları Derneğinin ayırdığı fon 2 milyon pound tutarındaydı (Dimaras, 1973, 201). Dolayısıyla bu durum birçok Avrupa Devleti'nin desteklediği ama özellikle 1831 yılına gelindiğinde görüleceği üzere önemli bir İngiliz davasıydı. Yani toplumsal isyanlar yine devletlerin kontrolüyle desteklenebiliyor ve ülkelerin siyasi stratejileri doğrultusunda etkin bir askeri metot olarak kullanılabilirdi. Napoleon döneminde kıta ablukasına maruz kalan İngiltere şimdi Yunanistan, Kıbrıs ve Girit gibi stratejik noktalara konumlanarak Akdeniz'deki pozisyonunu tahkim etmeye çalışıyordu. 1809 öncesi gelişmeleri göz önünde bulundurduğumuzda bu durum aslında çok garipsenmemelidir zira Babıali önce İngilizlerle müttefik olmuş, daha sonra Fransız safına geçmiş ve daha sonra tekrar İngiltere ile anlaşmıştı.

Babıali, pek tabii olarak Yunanistan'daki isyan karşısında tepkisiz kalamazdı. II.Mahmud müdahalenin yapılması için Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı görevlendirdi (Sertoğlu, 1972, 2884-5). 1826 yılına kadar Mehmed Ali Paşa aslında Yunan yarımadasındaki isyanı büyük ölçüde bastırmıştı (Clogg, 1992, 42-3). Aslında İngiltere'yi bu durum karşısında reaksiyoner olmaya iten sebep yine Rusya'ydı. Çar Alexander'ın 1825 yılında ölümü ve sonrasında tahta I. Nikolay'ın çıkması bu konudaki İngiliz politikasının değişim sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir. Zira, Rusya açıkça İpsilanti'ye ve askerlerine destek vermekten çekinmiyordu. Rusya'nın açıkça Akdeniz'de bir isyana destek

²³ 1848 yılına geldiğimizde Avrupa'nın birçok yerinde isyanlar görmekteyiz. Bu isyanların bazılarının -hatta bizce birçoğunun- büyük devletlerin destekleriyle başlatılan isyanlar olduğunu görmek de mümkün. Yunanistan'daki durum ise gerçekten Avrupa koalisyonu tarafından ya fırsattan istifade edilmiş ya da bilinçli bir eylem niteliğinde düzenlenmiş bir isyandı.

sağlarken diğer bir emperyal gücün bu sürecin dışında kalması beklenilemezdi. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya 4 Nisan 1826'da Petersburg Protokolü ile Yunanistan özerkliğini tanıdılar (Sertoğlu, 1972, 2905)²⁴ ve İngiltere resmen Yunanistan'ın bağımsızlık sürecine dahil oldu. Mehmed Ali Paşa ve İbrahim Paşa'nın isyanı bastırmaya devam etmeleri ve İngiltere ile devam eden müzakere sürecinin ilerleyememesi üzerine 20 Ekim 1827'de Navarin'de Babıali donanması yakıldı (Woodhouse, 1965, 112). Öte yandan Rusya, Babıali'ye bir kara harekâtı düzenleyerek iki yıl içerisinde hem doğudan Kars ve Erzurum ve hem de batıdan Edirne ve Tekirdağ içlerine kadar girecek ve bunun sonucunda Babıali'nin, Yunan Devletini tanıdığı Edirne Anlaşması imza altına alınacaktı (Sertoğlu, 1972, 2912). Rusların işgal ettikleri topraklardan birliklerini çekmeleri savaş tazminatlarının tamamının Babıali tarafından ödendiği 1836 yılına kadar sürecekti (Turan, 1994, s.111-150). Çok ağır savaş tazminatları ve ciddi kayıplar Babıali'yi iyice zayıflatmış, sonraki dönemde de isyancı valisi ve Fransızların Cezayir'i işgaline karşı da çaresiz bırakmıştır.

1832 yılında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyan bayrağını çekmesi sonucunda Avrupa'nın da dahil olduğu uluslararası siyasi bir sahne karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa'nın isyanını bertaraf etmek için II. Mahmud'un 'denize düşen yılanı sarılır' deyişiyle Rusya ile (Ahmed Fevzi Paşa ve Aleksey Orlof arasında geçen müzakereler neticesinde) 1833'de yedi maddelik Hünkâr İskelesi Anlaşmasını imzaladı ve bu durum haliyle Avrupa Devletleri için kaygı verici nitelikteydi (Beydilli, 1998, s.488-490). Yedinci maddede belirtilen Çanakkale'den yabancı gemilerin geçişinin engellenmesi maddesi sonrasında Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya Devletleri anlaşmayı protesto etmiş ve kriz, Avusturya'nın arabuluculuğu ile (Münchengraetz Anlaşması) kısmi olarak sonuçlanmıştır. Buna rağmen, Hünkâr İskelesi Anlaşması ile Rusya, Babıali üzerindeki siyasi ağırlığının artırmasının yanında Akdeniz'deki askeri pozisyonunu güçlendirebilmişti.

²⁴ Bir yıl sonra Fransa da protokolü tanıdı ve tarafı haline geldi. Avusturya ve Prusya protokolü tanımadılar. Metternich ya gerçekten Viyana'da kurguladığı kendi prensiplerini takip ediyordu ya da bir deniz gücü olmadığı için sürece dahil olmak istemedi.

Sonraki yıllara geçmeden önce buradaki Rus yakınlaşmasını gözden geçirmek yerinde olacaktır. Öncelikle Mehmet Ali Paşa meselesi konusunda Ruslara gelen istihbarat isyancı valinin Fransız destekli olduğu yönündeydi (Goryanof, 2006, s.85). Dolayısıyla zaten Fransızlardan açıkça ‘tiksinen’ Çar, Mehmed Ali Paşa’nın durdurulması konusunda Babıali ile uzlaşılması için elçisine talimat gönderdi (Goryanof, 2006, s.86)²⁵. Elçi Butenef 11 Ocak tarihinde geldiğinde Babıali görüşmeyi reddetti ve Mehmed Ali Paşa ile görüşmek üzere İskenderiye’ye yola çıktı. Mısır meselesinden dolayı mukim temsilci gönderme konusunda tereddüt eden İngiltere nihayet 1 Mayıs’ta Lord Ponsonby’i büyükelçi olarak İstanbul’a gönderdi (Anick, 1970, s.35). Ponsonby’nin görevine ilk başladığı gün Lord Palmerston’a hitaben Rusların Babıali üzerinde baskı uyguladığına ilişkin yazdığı mektup (Anick, 1970, s.36) dramatikdir, çünkü Ruslar zaten İbrahim Paşa’nın Konya’da Osmanlı ordusunu mağlup ettikten sonra 5 Nisan’da Beykoz’a asker çıkartmışlardı (Beydilli, 1998, s.489). Rusların arabuluculuğuyla İbrahim Paşa Kütahya önlerinde durdurulabilmişti. Sonuç olarak 8 Temmuz 1833 tarihinde Rusya ile Hünkâr İskelesi Anlaşması imzalandı ve anlaşmanın gizli maddelerinden biri savaş durumunda boğazların yabancı savaş gemilerine kapalı olacağı ancak Rus savaş gemilerine açık olacağı maddesiydi. Haliyle anlaşma Rusya’ya Akdeniz’de önemli bir üstünlük sağlıyordu. Fransızlar, Babıali’ye anlaşmayla Osmanlı bağımsızlığının son bulduğunu belirtiyorlar ve İngilizler ise olası bir Rus-İngiliz Savaşında karşı karşıya gelme riskini göstererek tehdit ediyorlardı (Anick, 1970, s.50). Rus Devleti 19.yüzyıl boyunca boğazlar konusunda gelebileceği en avantajlı konuma gelmişti. Bundan sonraki süreçte de bu anlaşma şartlarına dönebilmek için ciddi çaba sarf edeceklerdi. 1848 Mülteciler meselesini Fuad Paşa ile görüşürken ya da Kırım Savaşının hemen öncesindeki Viyana görüşmelerinde Ali Paşa ile yapılan müzakerelerde hep bu konu masaya gelecek ancak istediklerini alamayacaklardı.

Bab-1 Ali, Mehmet Ali Paşa sorununu dış destekler yoluyla çözme girişimini ağır bir bedelle ödeyecekti. Ancak dönemin konjonktürü içerisinde bu durum bir tercih değil,

²⁵ Çar şunu belirtir, ‘Mehmet Ali’nin mutlak zaferi halinde Fransa’nın İstanbul’daki nüfuzu iyice artacak ve bu şehir Rusya aleyhine fitne ve fesat tertip eden ne kadar ahlaksız ve vatansız varsa çok geçmeden hepsi için bir sığınak olacaktır’

zorunluluktur. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra ordunun ihtiyaçları artmış ancak aynı zamanda Mısır seferine yetişecek ihtiyaçların karşılanması sebebiyle ülke ekonomik bir çıkmaza girmişti. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa Devletleri ticari hacimlerini genişletecek uygulamalar için müzakereler yürütüyor ve zaten sıkıntı altında olan ekonomiyi daha da problemlili bir duruma sokuyorlardı (Quataert & İnalçık, 1994, s. 764). İngiltere 1820 yılında iki ülke arasında belirlenen gümrük vergi tarifesinin yenilenmesini talep ettiğinde Babıali ciddi bir direnç gösterdi ancak sonunda şartlarını kabul ederek Baltalimanı Anlaşmasını imzalamak durumunda kaldı²⁶. Anlaşma Osmanlı'dan ithal edilen ürünlerin vergi tarifesinde yapılan kolaylaştırmaları içeriyordu, öte yandan Osmanlı tüccarlarının ihracatları yine aynı vergi rejimi üzerinden devam edecekti.

Aslında Baltalimanı Anlaşması İmparatorluğun içerisinde bulunduğu ekonomi-politik durumu da göz önünde bulunduruyordu. Osmanlı bürokratları ne kadar öteleseler de İngilizlerin sunduğu tarife rejimini kabul etmek dışında fazla bir alternatifleri yoktu. Avrupa ülkelerinin çoğu Osmanlı Devleti'nin varlığı ve devamı konusunda mutabıktı. Zira Osmanlı pazarına ve Osmanlı coğrafyası üzerinden tüccarlarının geçişinde gerekli kolaylık sağlandığı müddetçe Osmanlı varlığı bir tehdit değil, bir gereklilikti (Quataert & İnalçık, 1994, s. 761). Tanzimatın çıkış noktası her ne kadar II. Mahmud'un baskıcı rejimini işaret etse de ekonomik sebepleri bu konuya ilişkin farklı bir noktaya işaret etmektedir. Yeniçeri Ocağı ile tüccar ve esnaflar arasındaki organik bağ, 1826'da ocağın kaldırılması sonucunda ortadan kalkınca himayeci iktisadi sistemden yarı liberal bir ekonomik sisteme geçiş sağlanmış oldu (Quataert & İnalçık, 1994, s. 764)²⁷. Baltalimanı Anlaşması da Osmanlılar ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ilişkileri kolaylaştırıcı bir role sahipti. Dolayısıyla vergi tarifeleri konusunda Babıali oldukça esnek olduğu bir dönemin kapılarını aralamış oldu ancak bunun sonucunda da yerel üretimi oldukça zayıflattı ve dışa bağımlılığını artırdı.

²⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, "Baltalimanı Muahedesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt V (1992), 38-40.

²⁷Burada bahsedilenin ekonomik bir liberal sistem olduğu belirtilmelidir. Bu durum siyasi yapı üzerinde görece bazı değişikliklere yol açmış ancak bunlar ciddi bir sistem değişikliği olarak görülmemelidir.

Görüleceği üzere Mısır meselesi, Avrupa’da güç dengelerinin sürekli rekabet içerisinde oldukları bir çağda Osmanlı ülkesini hem siyasi hem de ekonomik olarak sarsmıştı. Babıali, Mısır meselesinin oluşturduğu tahribatı onarmak için yeni iktisadi modellerle orduyu destekleyebilecek bir reform süreci başlattı ancak bu sürecin siyasi bir kurgusu yoktu. Bu siyasi kurguyu geliştirme vazifesi ise o dönemde beklenmedik ancak Mısır meselesinin başından beri içinde olan bir bürokrata kalmıştı. Mustafa Reşid Paşa, Osmanlı’nın değişen Reisülküttaplık teşkilatının içerisinde gelen ve gittiği sefaretlerde mesleki beceriler kazanmış olan önemli bir siyasi karakterdi. Ancak yine de II.Mahmud öldüğünde elçilik vazifesinde olması sebebiyle Babıali çevresinin uzağında ve içerideki siyasi çekişmelerin oldukça dışındaydı. Ancak Babıali’deki birçok devlet adamının aksine Mustafa Reşid Paşa, Britanya İmparatorluğu’nun kendisine sağladığı desteğe sahipti. Mustafa Reşid Paşa, 1830 yılında Mehmet Ali Paşa ile görüşmeye giden Pertev Paşa’nın yanında yer almış, sonrasında da Mısır Meselesi konusunda Avrupa’da birçok müzakerelere katılmıştı (Beydilli, 2006, s. 348-50). 13 Haziran 1837’de de Hariciye Nazırı olarak görevine başladı. Yukarıda da bahsedildiği gibi Hariciye Nazırı iken Baltalimanı Anlaşmasının imzalanmasında önemli rol oynadı. Sonrasında ise bu ittifakın geliştirilmesi için Londra Sefaretine tayinini istedi (Beydilli, 2006, s. 349) ve iktisadi ortaklığı siyasi ortaklığa çevirecek bir çalışma için bir süre Londra’da bulundu.

Londra’daki günleri çok uzun sürmedi. II. Mahmud ölmeden hemen önce Mustafa Reşid Paşa’ya acilen İstanbul’a dönmesi için bir ferman göndermiş ve gizli bir iradeyle de Reşid Paşa’nın idamına hükmetmişti (Sertoğlu, 1972, 2977). Bundan sonrası ilginçtir. Mustafa Reşid Paşa, İstanbul çevresinden duyduğu idam haberlerinden ve II. Mahmud’un ölümünden sonra 12 Ağustos 1839’da Lord Palmerston’a gizli bir nota gönderdi (12 Ağustos 1839, FO78/383). Notada özetle, Osmanlı ülkesinin son derece zengin olduğunu ancak yöneticilerin zulmünden ve sahte reformlarından dolayı halkın mutsuz olduğunu ve dolayısıyla her ne kadar Avrupa toplumlarının içerisinde yer alsın da Avrupalılar tarafından fanatik ve medeniyetten uzak görüldüğünü belirtir. Yargılanmadan kimseye idam cezası verilmemesi gerektiğini, Osmanlı ülkesinde Müslüman ya da gayrimüslim kimseye ayırım yapılmaksızın kimsenin malını müsadere etmemek gerektiği; ne var ki bu durumun son

yıllarda halka zulmederek uygulandığını öne sürer. Dahası açıkça Sultan II.Mahmud’u ciddi anlamda eleştirir ve Osmanlı toplumunun ve ülkesinin başına gelen her şeyden II.Mahmud’u sorumlu tutar. Öte yandan, genç sultan Abdülmecid’in reformları gerçekleştirebileceğini ve İngiltere’nin de bunları destekleyebileceğini ifade eder. Mustafa Reşid Paşa gerçekten bunlara inandığı için mi, yoksa Sultan Abdülmecid’den alınan bir talimatla mı yoksa kendi idamına müdahale etmeleri için mi bunları yazdığını bilemiyoruz. Ancak ilginç olan nokta bu notanın içerisinde Tanzimat Fermanına ilişkin ana meselelerin yer almakta olmasıdır. Mustafa Reşid Paşa’nın bu riskli siyasi manevrasının oldukça devrimci nitelikte olduğunu belirtmeliyiz. Zira eski ve çürümüş düzen, ölen padişahla birlikte artık hükümsüzdür ve İngiltere’nin de desteğiyle Babıali yeni reformlar uygulayacak ve ‘medeniyet’ içerisinde kendisine bir yer edinebilecektir.

Peki Mustafa Reşid Paşa neden klasik bir devlet adamı olarak ve geleneğe uyarak hükümdarına reformcu fikirlerini anlatabilmek için layiha, risale ya da siyasetname yazarak bu düşüncelerini iletmemişti? Kendisinden önce birçok ulema ve devlet adamı bu belgelerle ülke içerisindeki reform hareketlerini sağlayabilmiştir²⁸. Ancak II. Mahmud’un döneminde bürokratik vazifesine başlayan Mustafa Reşid Paşa için bu dönem reform mülahazaları oluşturmak için oldukça riskliydi ve devlet adamları arasındaki çatışmaların oldukça sert geçtiği bir süreci kapsamaktaydı. Kendi hamisi olan Pertev Paşa’nın, Akif Paşa’nın girişimleriyle idam edilmesi Babıali’deki güvensiz ortamı Mustafa Reşid Paşa’ya açıkça göstermişti. Bu sebeple, bu şekilde siyasi mücadelelere girmektense İngiltere’nin desteğiyle siyasi nüfuzunu artırmayı tercih etmiş olması pek muhtemeldir. Ancak bu durum, Mustafa Reşid Paşa’nın kayıtsız şartsız İngiltere’nin çıkarları doğrultusunda çalıştığı anlamına gelmemektedir. Carter Findley’e göre Babıali içerisinde Avrupa devletlerinin dış politikalarına meyleden bürokratlar vardı. Örneğin, Akif Paşa’nın liderlik ettiği Hüsrev Paşa ve Ahmed Fevzi Paşa’dan müteşekkil bir ‘Rus hizbi’ ve Pertev Paşa’nın başını çektiği Sadık Rıfat Paşa, Nuri ve Sarım Efendilerden müteşekkil bir ‘İngiliz hizbi’ olduğunu belirtir (Findley, 2007, 233-235). Mustafa Reşid Paşa’nın ya da Osmanlı devlet adamlarının

²⁸ Bkz. Öz, M. (2013). *Kanun-ı Kadimin Peşinde: Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*. Dergah Yayınları.

kendilerini tamamen İngilizlerin ya da başka Avrupalı diplomatların eline bıraktığı düşüncesi spekülasyonlara açık ve zayıf bir hipotezdir²⁹. Bir siyaset adamı olarak kozmopolit bir imparatorluğun içerisinde güç odaklarından faydalandığını söylemek daha yerinde olacaktır. Zira Mustafa Reşid Paşa da kendisinin yetiştirdiği Ali ve Fuad Paşalar da zaman zaman İngiltere ile siyasi olarak gerilimler yaşadıkları bilinmektedir.

Mustafa Reşid Paşa'nın İngiltere'nin desteğini almasındaki sebeplerden biri de II.Mahmud'un ölmeden evvel Hüsrev Paşa'nın marifetiyle kendisine çıkarttığı idam fermanı olduğu da düşünülebilir. Nihayetinde Mustafa Reşid Paşa, idam fermanına rağmen ülkeye geri döner ve yazdığı gizli notanın üç ay sonrasında, 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu umuma duyurulur (Sertoğlu, 1972, 2980). Tanzimat fermanı ve süreci, İngiltere ile önemli bir siyasi yakınlaşmanın alametifarikasıdır. İngiltere Hükümetini Boğazlar konusunda rahatlatmak ve Ruslarla imzalanan Hünkâr İskeleye Anlaşmasını tersine çevirmek için İngiltere'nin liderlik ettiği Avrupa Devletleri ile 1841'de Boğazlar Sözleşmesi imzalanır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan siyasi olarak koparak yeniden Avrupa ile daha güçlü ilişkiler tesis ettiği bir dönemde başka bir kriz patlak verdi. Mehmet Ali Paşa'ya müdahale etmek amacıyla İngilizler Lübnan'daki Dürzi ve Nuseyriyelerden, Fransızlar ise Marunilerden destek istemişti. Silahlandırılan topluluklar birbirlerine karşı mücadeleye giriştiler ve sonu Kutsal Yerler Meselesine kadar varacak bir krizi başlatmış oldular. Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere önce Fransızlar, daha sonra Ruslar ve en sonunda krize İngilizlerin de dahil olmasıyla Lübnan, Avrupa ülkelerinin odağı haline geldi.

1840 yılına gelindiğinde Boğazlar Konvansiyonu meselesinde Rus ve İngiliz doktrinleri üzerinden tartışmalar devam ediyordu. Ruslar boğazların kapalı olması halinde 1833 yılında olduğu gibi Osmanlı ülkesinin işgali durumunda Osmanlı'nın korunmasız kalacağını belirtiyor, öte yandan Palmerston boğazların kapalılık usulünün -kadim usulün-sürdürülmesinin bütün ülkelerin menfaatine olacağını savunuyordu (Goryanof, 2006,

²⁹ Bu konuda bkz. Sarılioğlu , İ. (2017). *Stratford Canning'in İstanbul Büyükelçiliği (1841-1847)* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].

s.135). Palmerston, bu anlaşma için Metternich'in paranoyasını kullanmıştı. Hünkâr İskelesi Anlaşması'nda ve sonrasındaki süreçte Avusturya her zaman Rusya'nın yanında yer almıştı. Ancak Metternich, 1840 yılında Fransa'nın Cezayir'i işgalini ve Mehmed Ali Paşa'ya destek vererek Mısır üzerindeki etkisini yeni bir Jakoben kulübün oluşturulması şeklinde yorumladı (Anick, 1970, s.112). Metternich, böylelikle Palmerston'ın boğazların kapalılık doktrini Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki gücünün kırılacağı düşüncesiyle değerlendirdiği için sadık müttefiki Rusya'yı süreçte yalnız bırakmış oldu. Sonuç olarak boğazlar ticari olarak açık ancak savaş gemileri için kapalı bir konuma geldi ve Rusya 1831'de elde ettiği imtiyazları kaybetti.

Yüzlerce yıldır Osmanlı toprakları Avrupalı tüccarlara ve seyyahlara açık vaziyetteydi ancak 19.yüzyıla gelindiğinde bu tüccarların yaşadığı sıkıntılar gündeme gelmeye başladı. Yapılan bir dizi reform gayrimüslim tebaanın korunması ve özel mülkiyetin korunma altına alınması gibi çeşitli hükümler içeriyordu. Bunca yıldır bu ticari faaliyetler sürerken neden şimdi belirli konularda değişiklikler gerekiyordu? Bu değişiklikler sadece Osmanlı Devleti'nin Ruslar ya da Mehmet Ali Paşa gibi isyancılar tarafından yok edilmemesini mi amaçlıyordu? Bu soruların cevabını İmparatorluğun komşusu bile olmayan ama Kırım Savaşı sonuna kadar İmparatorlukla kader birliği yapan İngiltere'de aramak gerekecektir.

1.2. AYDINLANMIŞ EMPERYALİZM VE VİCTORIA ÇAĞI

Victoria Dönemi (1837-1901) birçok insanın aklında İngiliz emperyalizminin ya da hakimiyetinin meşruiyet kazandığı ve kesinleştiği bir dönem olarak bilinmektedir. Gerçekten de İngiltere 19.yüzyıl içerisinde inanılmaz bir büyüme göstermiş ve dünyanın tartışmasız en büyük imparatorluğu haline gelmiştir. Öte yandan, Mina Urgan'ın da belirttiği gibi İngiliz dilinde Victoria Dönemi pejoratif anlamda kullanılmakta, insanların saygıdeğer görünebilmek için ikiyüzlü davrandığı, parasızların saygı görmediği, bir yandan da Darwin, Huxley gibi bilim insanlarının dine ilişkin soru işaretleri oluşturduğu (Urgan,

2014, s.945-947) bir dönemi ifade etmektedir. Charles Dickens 1859 yılında yayınladığı meşhur romanı İki Şehrin Hikayesi'nin başında mükemmel bir Victoria Dönemi tanımlaması yapar:

“Tüm zamanların en iyisiydi, tüm zamanların en kötüsüydü, bilgeliğin çağıydı, cehaletin çağıydı, inanç devriydi, inançsızlığın devriydi, umudun baharı, umutsuzluğun kışıydı, bizden önce her şey vardı, bizden önce hiçbir şey yoktu; doğrudan cennete gidecektik, doğrudan başka bir yöne gidecektik; kısacası, o günler bugünlere o kadar benziyordu ki, gürültücü yetkililerden kimi, iyi ve kötü karşılaştırmaların yalnızca üstünlük açısından yapılmasında ısrarcıydılar. (Dickens, 2012, s.1)³⁰”

Gerçekten de bu tutarsızlık toplumsal hayatın her alanında görülmekteydi. Aydınlanma terbiyesinden geçmiş İngiliz elitler dünyaya aydınlanma düşüncesini yaymak ve dünya halklarını özgürleştirmek isterken İngiltere'deki işçi sınıfının yaşadığı sefalet göz önünde bulundurulmuyordu zira yukarıda da belirtildiği gibi parasız olan kesim, toplumsal olan kesimin içerisinde sayılmıyordu diyebiliriz. Muhafazakâr politikacı Benjamin Disrael'in 1845 yılında yayınlanan *Sybil* adlı romanında 1840'lı yılların İngiltere'sini muazzam bir gerçeklikle anlatır. Roman İngiliz işçi sınıfının ve alt kesiminin yaşadığı trajik durumu gözler önüne serer ve toplumsal yapının nasıl ayrıştığını anlatır. Kitapta Egremont isimli karakter Kraliçe Victoria'nın dünyanın en büyük ulusunu yönettiğini belirtir ve karşısındaki genç 'hangisinden bahsediyorsunuz' diye sorar ve zenginler ve yoksullar başka ülkelerde yaşıyormuşçasına farklı olduğunu belirtir³¹. Disraeli bile bu gerçeğin o kadar

³⁰ Dickens'ın Fransız Devrimine atıfta bulunduğu bu pasaj genel anlamda Victoria döneminin tutarsızlıklarına da işaret etmektedir. Temelde sosyal olarak bu tutarsızlık sosyal olarak sınıflar arasındaki çatışmaya ve siyasi çelişkilere işaret etmektedir.

³¹ Bkz. Disraeli, B. (1845). *Sybil or Two Nations*. Henry Colburn Publishing, Ch.5. “but, say what you like, our Queen reigns over the greatest nation that ever existed.” “Which nation?” asked the younger stranger, “for she reigns over two.”The stranger paused; Egremont was silent, but looked inquiringly. “Yes,” resumed the younger stranger after a moment's interval. “Two nations; between whom there is no intercourse and no sympathy; who are as ignorant of each other's habits, thoughts, and feelings, as if they were dwellers in different zones, or inhabitants of different planets; who are formed by a different breeding, are fed by a different food, are ordered by different manners, and are not governed by the same laws.” “You speak of—” said Egremont, hesitatingly. “THE RICH AND THE POOR.”

içindeydi ki kitabın sonunda birbirini seven iki karakterin bir araya gelmesi için ikisinin de servet sahibi olması gerekmiştir.

Kısacası ekonomik güç İngiltere'nin kalbinde oturuyordu ve diğer bir unsur ise eğer İngiliz tarihçileri saplantı haline getirmedilerse 19.yüzyıl İngiltere'sinin ciddi anlamda üstünlük saplantısı olmasıydı. Dickens'ın da belirttiği gibi üstünlük bir kavramın doğru olup olmadığı en açık ifadesiydi. Ancak burada bahsedilen üstünlük yalnızca işçi sınıfına ya da alt sınıflara dönük bir üstünlük değildi. Bahsi geçen üstünlük İngilizlerin dünya ulusları üzerindeki üstünlüğü ve bu üstünlüğün sonucunda doğan meşru ve gerekli bir ödevin tanımıdır. Genel anlamıyla bunu emperyalizm olarak tanımlayabiliriz.

Bu büyük imparatorluğu var eden toplumsal yapı aslında 'ırk' üzerine kuruluydu ancak bu ırk terimini bugünkü anlamıyla düşünmemek lazım zira imparatorluk mefkûresinde bu terim 'medenileşmiş insan' (civilized men)'a ithaf etmektedir (Porter, 1999, s. 22)³². İskoç Aydınlanmasının, kıta Avrupa'sındaki aydınlanma düşüncesinden keskin ayrımı burada kendini gösterir. Kıtanın aksine bu 'aydınlanmış' ya da 'medenileşmiş' insan bir milliyet temeli üzerinde kurgulanmış değildir. Kolonileri ya da birlikte diplomasi yürüttükleri, ticari anlaşmalar yaptıkları devletleri de bu ekseninde değerlendirmeye çalışırlar. Dolayısıyla İngilizler perspektifinden bakıldığında eğer ideolojik bir gerekçe aranması gerekiyorsa -bizce gerekmiyor- İngiliz kamuoyu ve birçok yazışmada göreceğimiz üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformları İngiliz siyasetçilerin -en azından liberal politikacıların- ve diplomatların bir aydınlanma vazifesi olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

İngiliz emperyalizminin dünya tarihindeki önemi ve hatta bazılarına göre gerekliliği³³ birçok tarihçi tarafından tartışılmaktadır. Ancak 19. yüzyılda ticari ve siyasi

³² Pekala bunu sınıfsal bir değerlendirme olarak görmek yanıltıcı olacaktır zira burada 'medenileşmiş' kimseler ya siyasi elitler ya da topluluk liderleri -ya da bunlara yakın bireyler- olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında kalmış olan işçi sınıfı, köylüler ve alt sınıf, kendi sınıfsal gerçeklikleri içerisinde değerlendirilmelidir.

³³ Bkz. Ferguson, N. (2003). *The Empire: How Britain Made the Modern World*. Penguin Publishing.

girişimleri artırabilmek için emperyalizm tartışmasız bir gerekliliktir. 1848’de Lord Palmerston bir konuşmasında ‘Bütün gereksiz övünmelerden kaçınarak ahlaki, sosyal ve siyasi medeniyetin başında bulunduğumuzu söyleyebilirim. Ödevimiz diğer ülkelere bu yolda liderlik etmek ve ulusların hareketini yönlendirmektir (Pemberton, 1954, s.141)³⁴’ diyordu. İngiltere gerçekten önemli bir gücü ancak zaten güçlü olan devlet neden kendisine böyle bir sorumluluk atfetmişti?

Ulusların gelişimine katkıda bulunmak, ulusların gelişimi için tarihi sorumluluk, ulusları ‘zorba ve tiran’ yöneticilerinden kurtarmak, medenileşmelerini sağlamak Aydınlanmanın değerlerini anımsatmakla birlikte bize bugün de yabancı olan kavramlar değil. Marx’ın da belirttiği gibi kapitalizm devrimciydi ve kendisiyle birlikte bütün üretim araçlarını ve sistemlerini değiştirebiliyordu. Kapitalizmin gelişimi toplumsal gelişimle eş düzeyde görülüyor ve bu sebeple koloniler ve ticari ilişkilerin sağlandığı ülkeler İngilizlerin ideolojik çevresine dahil oluyorlardı. Olmayanlar ise silah zoruyla ‘zorba hükümdarlarından kurtarılıyor’ ve dahil ediliyorlardı. Dolayısıyla ticaret eylemi salt ekonomik bir eylem olmaktan çıkıp ideolojik bir forma, hatta kültür, sanat, toplumsal yaşam gibi birçok faktörü içeren bir sistemsal yapıya dönüşüyordu.

19. yüzyıl zamanın değersizleşmeye başladığı ya da hızlandığı bir asır olarak karşımıza çıkmaktadır. 1800-1850 yılları arasındaki ticari hacim dünyanın o zamana kadar olan ticari hacminin 2.5 katı büyüklüğündeydi (Porter, 1999, s.42). Pek tabii bunun sebebini İngilizlerin kolonilere ve ticaret yaptığı ülkelere ulaşabilmek için binlerce kilometrelik demiryolları, buharın inanılmaz zaferiyle yenilenen trenleri ile gemilerinde bulmak mümkündür. Bu olağanüstü ekonomik devrim, kendi içerisinde tutarlı -İngiltere’nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikteydi- öte yandan dünyanın birçok kesiminde birçok çelişki yaratan serbest pazar düzenini öne sürüyordu.

³⁴ Aydınlanma, oryantalist İngiliz siyasetçilerin birçoğu tarafından uygulama alanı olan ve oldukça toplumsal bir gereklilik olarak kabul edilmiştir. Bunun en açık örneklerinden biri bu dönemde İngiltere’nin İstanbul Sefiri olarak muvazzaf olan Stratford Canning’dır. Aydınlanma ve modernite tartışmaları içerisinde Stratford Canning’ın siyasi yaklaşımı için bkz. Sarılioğlu, İ. (2017). *Stratford Canning’in İstanbul Büyükelçiliği (1841-1847)* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].

19. asrın tartışmasız en büyük ekonomisine İngilizler sahipti. Sanayileşme son derece hızlıydı; öyle ki yüzyılın sonuna doğru nüfusun %80'i kentlerde yaşamını sürdürecektir duruma gelecekti (Hobsbawm, 1989, 309). Napoleon'un mirasından arda kalanları temizlemeyi saymazsak, 1815-1846 yılları arasında İngiliz parlamentosunda ve kamuoyunda en çok konuşulan konulardan biri 'Tahıl Yasaları' (Corn Laws) idi. Söz konusu düzenleme aslında İngiltere'nin hüküm sürdüğü büyük pazardan gelecek ithal ürünleri dengeleyebilmek için Avrupa'nın birçok ülkesinde kullanılmaktaydı. Ancak İngiltere'de gıda fiyatlarının ve yaşam giderlerinin artmasına ve daha da önemlisi diğer sektörlerin gelişmemesine yol açmaktaydı (Williamson, 2014, s.123-156). 1846 yılında yasaların Peel hükümeti tarafından kaldırılması sonucunda İngiltere serbest ticaret rejimini resmen başlatmıştı (Porter, 1999, s.40). Bu durum neredeyse rejim değişikliği kadar önemliydi.

1776 yılında Amerika'daki tabiyetini kaybeden İngiltere ekonomik ve siyasi bir çıkmazın içine girmişti. Geçen yıllar içerisinde endüstrideki önemli gelişmeler sayesinde 1840'lara gelindiğinde 1770'lerde harcadıkları zamanın yarısını yollarda harcıyorlardı (Porter, 1999, s.249). Dolayısıyla artık ciddi harcamalar yaparak askeri sevkiyatlar gerçekleştirmelerine, siyasi kurumlar oluşturmalarına ve çatışma yaşamalarına gerek yoktu. Serbest ticaretin önemli savunucularından biri olan Richard Cobden'in belirttiği gibi 'İngiltere'nin Asya'da bir dönüm toprağının olmadığı bir gün mutlu bir gün olurdu (Porter, 1999, s.103)'. Birçok tahıl yasası karşıtı liberal gibi Cobden için serbest ticaret dünyanın kalıcı ve evrensel bir barışa erişebilmesi için önemli bir gereklilikti (Porter, 1999, s.103). Bundan sonraki süreçte de bu gerekliliği dünyaya anlatmak ödevini gerçekleştireceklerdi.

İngiliz liberal tarihçileri 1846 yılında serbest ticaret rejiminin meşruiyetini bir anti emperyalizm süreci olarak tanımlasalar da İngiltere başka ülkelere müdahale etmeyi sürdürdü. *Laisser faire, laisser passer*; İngiltere'nin Akdeniz ve Transatlantik ticari geçişini hiçbir şekilde kapatmayacak bir stratejik pozisyonu tanımlıyordu. İngiliz filoları ve askerleri artık bir ülkeye İngiliz bayrağını dikmekten ziyade Britanya bankalarının, tüccarlarının ve sermayesinin korunması için çalışacaklardı. Bunu engelleyen bütün 'tiran devletler', Britanya'nın özgürleştirici kurumlarıyla karşılaşacaklardı. Örneğin, Hünkâr

İskelesi Anlaşması'nın gizli maddelerini öğrendiklerinde boğazların geçişini açmak için siyasi baskı uygulamak amacıyla Çanakkale önlerine İngiliz donanmaları gelmişti (Beydilli, 1998, s.489). Aynı şekilde İngiliz serbest ticaret rejimi için Baltalimanı Anlaşmasının imzalanması İngilizler için pekâlâ bir gereklilikti zira Osmanlı ülkesi hem hammadde alabilecekleri hem de işledikleri ürünleri satabilecekleri önemli bir pazardı. İngilizler bu pazarlıklarını güçlendirmek için askeri gücünü kullanmaktan da çekinmemişlerdir³⁵. Osmanlılara söz verdikleri gibi birliklerini Osmanlı topraklarından çekmeleri için Akra'yı bombalattılar ve Mehmet Ali Paşa'yı zorladılar (Hilton, 2008, s.563). Kendileri için stratejik gördükleri bu pazarın ayakta durabilmesi ve serbest ticaret rejimini devam ettirebilmesi için evrensel misyonları olan 'kendilerinden daha aşağıda' gördükleri bir ulusu reformlarla geliştirmeye çalışıyorlardı.

Portrenin genel hatlarını oluşturduktan sonra içindeki kahramanları ele almaya başlayabiliriz. Yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz siyaset hayatına etki eden en önemli karakterlerden biri Lord Palmerston idi. Parlamentoda liberallerin (Whigs) sıralarında oturan bu adam, iyi eğitim almış ve Britanya'nın dış politikasına önemli katkı sağlayan siyasi karakterlerden biriydi. Kesinlikle tam anlamıyla liberal bir politikacı olmamakla birlikte liberalizmin estirdiği rüzgârdan kendisine politik alan sağlayarak önemli bir güç elde etmişti. Maço, kaba, saldırgan, hırslı bir politikacıydı ve rakiplerinin kaybetmesinden ya da diğer ülkelerin devlet adamlarını aşağılamaktan çekinmeyen bir karakterdi (Hilton, 2008, s.561). Hatta kendi ülkesindeki devlet adamlarına, örneğin selefi Aberdeen'e kamuoyunda 'antik bir embesil' diye hakaret edebiliyordu (Hilton, 2008, s.561). Palmerston'un değerleri yoktu ve Britanya İmparatorluğunun oluşturmak için çaba harcadığı değerleri alaşağı etmekten ilginç bir şekilde keyif alıyordu. Örneğin, İngiliz toplumu -ve günümüzde İngiliz tarihi- için Arthur Wellesley, Lord Wellington, Napoleon'u Waterloo'da hezimete uğratması sebebiyle İngiliz siyasetinin önemli kişiliklerinden biriydi.

³⁵ Uluslararası İlişkilerde kullanılan 'Gunboat Diplomacy' kavramı -Amerikalılarda 'Big Stick Ideology'- silahla üstünlük göstererek diplomatik baskı uygulamayı ifade etmektedir ve kökeni buraya dayanmaktadır. Lord Palmerston bunu o kadar çok kullanmıştır ki kavramı icat eden kişi kendisi olabilir. 1850 yılında Lord Palmerston Yunanistan'daki Don Pacifico olayı (bunu daha sonra ele alacağız), aynı tehdidi Yunan kralına karşı uygulamış ve istediğini almıştır.

Ancak 1847'ye gelindiğinde yaşlanan Wellington, Fransız Kralı Louis Philippe'in İngiltere'yi işgal edeceğine ilişkin yersiz iddialar ortaya attığında, yaşlı generalin 'keçileri kaçırdığını' basına servis eden Palmerston'dı (Kingsley, 1963, 43;66)³⁶. Parlamento'daki muhafazakarların aksine Rusya ve Avusturya'ya karşı rahatsızlık duyuyor ve Metternich'i ve politikalarını hastalıklı buluyordu (Sproxtton, 1919, s.55). Bu maço adam Kırım Savaşı öncesinde görevini ya da korkunç bir bataklığı selefi Aberdeen'e bırakacak ve muhafazakâr parti kendisini hiç istemediği bir savaşın içerisinde bulacaktı.

İngilizler kirli diplomasiyi yalnızca Uzakdoğu ve Yakındoğu'daki ülkelere uygulamıyorlardı; aynı zamanda zaman zaman yakın müttefikleri ve düşmanları olan Avusturya ve Fransa gibi ülkelere de uygulamaktan kaçınmamışlardır. 19.yüzyılın ortalarına gelindiğinde Fransa', İngiltere ile rekabet edebilecek durumda bile değildi diyebiliriz. Yarım asırlık süreçte devrimi, ardından gelen Napoleon dönemini, Napoleonun yenilgisini ve restorasyonu, İmparatorluğu, Yurttaş Kral Louis Philippe'i ve en nihayetinde Napoleon'un yeğeni Louis Napoleon'u tecrübe etmişlerdi. Şüphesiz Avrupa'nın en istikrarsız ülkesiydi ve bu durum hem toplumsal hem de ekonomik koşullarına etki ediyordu.

³⁶ "Old Wellington, that queer old chap,
At Apsley House now takes a nap.
I'll catch him straightway in a trap And take him over the water.
But what is that which now he hears,
A glorious burst of British cheers.
Were done for bayonets and spears.
The British Army swiftly nears A thundering charge our Life Guards make. The would-be Emperor they take.
The Frenchmen's ranks like chaff they break And make them run with slaughter"

1.3. LOUIS NAPOLEON VE ARİSTOKRASİNİN SONU

Metternich, bir keresinde ‘Fransa hapşırırsa, Avrupa soğuk alır’ demiştir³⁷. Metternich’in bu yaklaşımının sebebi Fransız Devrimi ve sonrasında gelen aristokraziye karşı Fransa’nın verdiği amansız mücadeleydi. Fransa kıta Avrupasının ortasındaydı ve önemli bir ekonomi olmasının yanında önemli ve tehlikeli bir askeri güçtü de. Aslında ilerideki bölümlerde de görebileceğimiz üzere meselenin iki baş rol oyuncusu, Fransa (III. Napoleon) ve Rusya (Çar I. Nikolay)’nın çekişmelerinin çok taraflı bir mesele haline geldiğini görüyoruz. Yine de bilhassa İngiltere’nin, Osmanlıların ve Avusturyalıların bu çatışmadan nasıl yararlandıkları ya da zarar gördüklerini değerlendirmek gerekiyor.

19. yüzyılın birinci yarısında Napoleon ismi Avrupa’daki birçok hükümeti, burjuva ve aristokrat kesimi korkutmakla kalmıyor, ayrıca bir terör dönemini de anımsatıyordu. Napoleon yalnızca istilacı bir komutan değil, Avrupa düzenini köklü bir şekilde değiştiren tehlikeli bir siyasi karakterdi. Dolayısıyla Bonaparte ailesine mensup başka bir Napoleon’un varlığı da birçok Avrupalı için tehdit kaynağıydı. Bir Bonaparte’ın yeniden iktidara gelmesi geçmişin Viyana Kongresi ile bilinçaltına attığı travmaları yeniden canlandırıyor ve siyasi atmosferi bile etkileyen ciddi bir kaygı yaratıyordu. Bugünün perspektifiyle bakıldığında bir Nazi partisinin kurulması, iktidara gelmesi ve Reich’in yeniden canlanması dünya için ne kadar tehlikeliyse bir Bonaparte’ın iktidarı ele geçirmesi de Avrupa için o kadar tehlikeliydi.

Öte yandan Fransa zaviyesinden durum bambaşkaıydı. Yukarıdaki benzetmeden yola çıkarsak, Versailles Barış Anlaşması nasıl 1920 ve 1930’ların Alman toplumu için utanç ve küçük düşürülmeyi ifade ediyorsa 1815 yılında imzalanan Paris Barış Anlaşması da Fransızlar için ve Napoleon ile aynı hatlarda savaşmış askerler için aynı utancı anımsatıyordu. Anlaşmada Napoleon’un Avrupa’da gerçekleştirdiği terörün ve devrimlerin sonra erdirilerek Avrupa ve Fransa’nın kurtarıldığını yazıyordu (British Foreign Office

³⁷ Devamı da var: ‘...hastalık tedavi edilmeli, volkan söndürülmeli, kangren sıcak demirle yakılmalı, aksi halde dev ağızlı yaratık sosyal düzeni yutacaktır.’ Detaylar için bkz. Davies, N. (1996). *Europe: A History*. Pimlico Press, s. 762.

Department, 1859, s.281). Bu açıklama 1791'den o zamana kadar Fransız ideolojisine indirilmiş en büyük darbeydi, zira yapılanlar gerçekte bu şekilde olmasa da Fransız kamuoyu için devrimci eylemlerdi. Çağın en büyük romantiği Napoleon, Fransız Devriminin ilkelerini -bunlar pekâlâ kendince aydınlanma ilkeleriydi- Avrupa'ya yayma amacı içindeydi. Viyana Kongresinde Metternich'in ortaya koyduğu 'güçler dengesi' sistemi muzaffer devletler tarafından benimsenmiş ve Avrupa'da meydana gelebilecek her türlü siyasi sorunun çözümü için konferans sisteminin yürütülmesi konusunda mutabakat sağlanmış ve bu durum nihayetinde aristokrasi karşısında önemli mücadele veren Fransa'yı siyasi olarak zayıflatmıştı³⁸.

Paris Anlaşması her ne kadar muzaffer devletlerin kendi aralarındaki bağı ve konferans sistemini pekiştirmiş olsa da Fransız Devrimi ve Napoleon'un verdiği mücadele ne Fransız kamuoyunun ne de Avrupa romantiklerinin hafızalarından silinebilmişti. Napoleon ideali, Kırım Savaşı'nın sonlarına kadar büyük ölçüde devam edecek ve Fransız kamuoyu nihayet Louis Napoleon'un, Napoleon Bonaparte olmadığını anladığında bu ideal canlılığını yitirebilecekti (Price, 2002, s.188)³⁹. Fransa, büyük oranda Alman devletlerinin ve Avusturya'nın kontrol ve ablukası altındaydı ve Metternich'in ısrarlarıyla 1830 sonrası bu müdahaleler daha da arttı. Yurttaş Kral Louis Philippe, Napoleon'a saygı duyuyor ve Bonapartistler taşkınlık çıkarmadığı sürece onlara belli derecede serbestlik sağlıyordu. 1840'ların başında İngiltere ve Rusya yaklaşması ve Fransa'nın yalnızlaşması Fransız bürokratlarda reaksiyona yol açtı ve örneğin Adolphe Thiers, Ren Nehri'nin batısında kalan Alman topraklarının Fransa ile yeniden birleşmesi gerektiğini zikredince görevinden uzaklaştırıldı (Breuilly, 2019, s.54). Louis Philippe üzerindeki baskı bu kadar ciddi derecedeydi. Fransa'nın genişlemesine ilişkin olası bir tahayyül, düşünce ya da eylem Avrupa aristokratlarının yıkıcı gücü tarafından sindirilmekteydi.

³⁸ Birçok uluslararası İlişkiler uzmanı Metternich'in oluşturduğu bu düzeni konvansiyonel diplomasinin başlangıcı olarak tanımlamaktadır.

³⁹ Napolyon'un ölümüne kadar ve sonrasında Napolyon için şiirler yazıldı, şarkılar bestelendi ve hatta birçok kişi Napolyon'un resimlerinin olduğu kolyeleri takmayı sürdürdüler.

1815'e kadar yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda duydukları endişe pek de haksız sayılmazdı; ayrıca Napoleon Bonaparte'ın öz yeğeni olan Louis Napoleon da yetişme itibariyle bu kaygıyı haklı gösteriyordu. İmparatoriçe Josephine'in kardeşi olan annesi Hortense de Beauharnais, Louis Napoleon'a her zaman 'Napoleon'un varisi olduğu için bir gün bu isimle birlikte talihinin döneceğini ve ünlü bir kişiliğe dönüşeceğini (Bury, 1970, s.5)' söylüyordu. Bu düşünceler annenin bir çocuğa söylediği saf hayallerdi ancak Louis Napoleon da bundan farklı düşünmüyordu; zira çocukluk günlerinin üzerinden çok zaman geçmiş olan Louis Napoleon, siyasi doktrinini öne sürdüğü '*Des Idées Napoléoniennes*'de hala 'İmparatorun yeğeni olarak, tahtının koruyucusu, fikirlerinin savunucusu olmalıyım'⁴⁰ diye yazıyordu.

Aslında kaygı ve buna yönelik tepki karşılıklıydı. Louis Napoleon kendisini Napoleon Bonaparte'ın varisi ve geleceğin imparatoru olarak görüyordu zira Avrupa toplumu da kendisinden endişe duyarak onun hakkında böyle düşünüyordu. Louis Napoleon, adından dolayı Avrupa'nın dört bir yanında (Polonya, İtalya, Belçika) başlatılan bağımsızlık ve direniş mücadelelerine davet ediliyordu. Louis Napoleon da kardeşi gibi bir Carbonari idi ve kardeşi Napoleon Louis'yi 1831 yılının Şubat başında Orta İtalya'daki bir direnişte ağır yaralanması sonucu kaybetmişti⁴¹. Louis Napoleon kendisini -amcasının hiç içinde olmadığı halde kendisini Fransız Devrimini sürekli yaymaya çalışan bir devrimci olarak nitelendirdiği- bir mücadelenin içinde bulmuştu. 5 Mayıs 1831'de Louis Napoleon, Fransa'daki Bonapartist'lerden, Napoleon'un ölümünün 10. Yılı için bir davet mektubu aldı ve Fransa'ya gitti. Napoleon, Bonapartistler ile birlikte Place de Vendome'da gerçekleştirilen bir mitinge katıldı ve 'yurttaş kral' Louis Philippe her ne kadar Napoleon'a sempati duysa da aileyi Fransa'dan sürmek durumunda kaldı.

⁴⁰ Bonaparte, L. N. (1839). *Napoleonic Ideas. Des Idées Napoléoniennes, par le Prince Napoléon-Louis Bonaparte*. Paulin, s. VII-VIII. İlk baskısını 1839'da yapan bu kitap 1840 yılına kadar bir buçuk milyon satış gerçekleştirmişti. Dönemin popüler kitaplarından biri haline gelmişti. Bury, J. P. T. (1970), *a.g.e.*, s. 12.

⁴¹ Napoleon Louis kardeşinin kollarında hayatını kaybetmişti. Louis Napoleon için travmaya yol açan bu durum, ileride Avusturya'ya karşı net bir tavır almasına da yol açacaktır. Bresler, F. (1999). *Napoleon III: A Life*. Carroll and Graf Publications, s. 94-95.

Buna rağmen Napoleon hırslıydı ve ilk darbe girişimini Strasburg'da denedi. Bir bölük asker ve topçu subayı ele geçirildi ve darbe hızlıca bastırıldı. Louis Napoleon, İsviçre vatandaşı olduğu için iade edilmekten kurtuldu (Milza, 2007, s.101-2). Louis Napoleon, kendilerine umut vaat ettiği balıkçılardan, denizcilerden ve müflis tüccarlardan oluşan 56 destekçisiyle birlikte Fransa'nın kuzeyine çıkarma yapmayı, peşine kitleleri ekleyerek iktidarı ele geçirip, cumhuriyeti koruma altına almayı planlıyordu. Ancak Fransa'da neredeyse hiç yaşamamış olan Louis Napoleon'un bu son derece Napoleonvari olan planı yanlış bir yer seçimi nedeniyle suya düşmüştü. Zira Kuzey Fransa'da Boulogne'a çıkan Louis Napoleon liberal kesimden beklediği desteği alamayacak ve tutuklanıp Ham Şatosunda hapis yatacağı (Bury, 1970, s.13).

Napoleon'un hayatının akışını değiştirecek olay ise 1846 yılında yaşandı. Yaklaşık 6 yıl hapis hayatı yaşayan Napoleon, hapishane tadilatından faydalanarak 25 Mayıs 1846'da hapishaneden kaçıp İngiltere'ye sığındı. Bir süre sonra bir gece kulübünde bundan sonraki hayatında çok kritik bir kişiliğe sahip olacak Elizabeth Ann Haryett (Harriet Howard) ile tanıştı. Londra'da ünlü ve seçkin bir oyuncu olan Haryett, hayatının sonuna kadar Napoleon'un sadık metresi ve onun Fransa'da seçilmesi için yürütülen kampanyaların en büyük finansal destekçisi olacaktı (Bury, 1970, s.19)⁴².

Louis Napoleon İngiltere'deyken uzun yıllardan beri süren ve 1847'de ciddi bir seviyeye ulaşan sosyalist direniş, iktidarı etkisiz hale getirmişti. Louis Napoleon uzun süredir beklediği fırsatın çok yaklaşmakta olduğunun farkındaydı ancak yine de temkinliydi. Kral Louis Philippe, Fransız Devriminin yeniden canlanmasından korkuyor ve bu korkusunu da daha sonra sığınacağı İngiltere Kraliçesine açıkça ifade ediyordu. Louis Napoleon içinse taşlar henüz tam oturmamıştı. Bir daha tutuklanma riskini göze alamazdı ancak hâlihazırda Fransa'da da bir Bonapartist parti oluşturulmuştu. Napoleon en sonunda ilk seçimlere katılmadı ancak Lucien Murat ve ailesinden birkaç Bonaparte daha seçime katılmış ve seçilmişlerdi (Bury, 1970, s.20).

⁴² Harriet büyük ihtimalle Napoleon'u Londra yıllarında Palmerston ile tanıştırmıştı. Palmerston'ın eşi ve uzun zaman evlenmeden önce ilişki yaşadığı Cowper Harriet'in çevresindeydi. Harriet Napoleon'un siyasi kampanyası için 80.000 sterlin toplamıştı.

Öte yandan ‘vatandaş kral’ ya da ‘halkın kralı’ Louis Philippe başlarda çok popüler olmasına rağmen gelir eşitsizliğinin artması sebebiyle işçi sınıfının ve sosyalistlerin tepkisini çekiyor ve yönetemeyeceği bir ülkeye daha da saplanıyordu. Bu durumda siyasi bir manevra yaparak Louis Napoleon’un popüler bloğunu kırabilmek için Burbonlardan ve Katoliklerden müteşekkil olan ve kendisinin de dahiliyeti olan Düzen Partisi’ni (Comité de la rue de Poitiers) çıkardı. Louis Napoleon ise muhafazakar cumhuriyetçilerin çoğunluğunca benimseniyordu ve bu sebeple Kral Louis Philippe, Louis Napoleon ile bir koalisyon kurulmasını göremeden tahttan feragat etmek zorunda kaldı (Bury, 1970, s.19). Zira 24 Ocak 1848’deki ayaklanmadan sonra geçmişte olduğu gibi sarayının basılıp halkın önünde idam edileceğini düşündüğünden dolayı gizlice sahte kimlikle İngiltere’ye sığındı. Louis Napoleon bunun ardından Bonapartist Parti ile 1848 seçimlerinde Başbakan (Prens Başbakan) seçildi. 1851 yılında da siyasi bir darbeye kendini yeniden imparator ilan etti.

Buraya kadar anlatılanlarla Louis Napoleon’un amcasının basit bir ‘taklitçisi’ olduğunu ve nostaljik olan siyasi değerlerle yeniden iktidara gelme çabasını tasvir etmeye çalıştık. Louis Napoleon her ne kadar taklitçi de olsa dönemi içerisinde gerçekten romantik bir siyasi karakter portresi çizmekteydi. Direnişlere katılan, barikatlarda dövüşen milis bir devrimci şimdi Elysée’nin koridorlarında kendine yer edinebilmekteydi ve bu durum tam olarak Fransız Devriminin kazanımlarına işaret ediyordu. Tıpkı amcası için olduğu gibi bu mücadeleler Louis Napoleon’un iktidarının yegâne aracıydı. Dahası, Louis Napoleon popülist bir fırsatçıydı ve bunu kabullenmekte de sıkıntı çekmiyordu. Adolphe Thiers’e bir keresinde ‘halk kendinin tahtta oturduğunu düşünmeye ihtiyacı olan bir köledir’ demişti (Bury, 1970, s.19). Napoleon’un bundan sonraki dış politikasını da aslında bu popülist siyasal yaklaşım belirleyecekti.

Louis Napoleon’a seçim sürecinde muhafazakar cumhuriyetçiler destek vermişti ve bu kitle Napoleon’un asla elinden kaybetmek istemediği ana kitleydi. Papa IX. Pius’un, Louis Napoleon’dan Papalık işgaline karşı destek çağrısını büyük bir fırsata çevirdi ve İtalya’ya bir ordu gönderdi. Garibaldi ve Mazzini’nin birliklerine karşı Papalığı korumaya çalıştı. Fransa’daki Cumhuriyetçilerin tepkisini almamak için de Papa’dan Napoleon Yasalarını kabul etmesini talep etti ve bu talebi kabul edildi (Milza, 2007, s.194). Bu

Fransa'da bir zafer olarak görülmekteydi. Ancak bu durum yalnızca iç siyasete yönelik bir hamle değildi ve Louis Napoleon'un yaklaşık 10 yıllık dış siyasetinde de belirleyici olacaktı. Evvela, Louis Napoleon'un, geçmişte 1848 devrimlerinde Avusturya'ya karşı bağımsızlık örgütlenmelerine katıldığını ve bir 'devrimci' olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Aynı zamanda ideolojik olarak da Napoleonik fikirlerin bastırılmasında Avusturya, Avrupa'da lider konumunda olduğu için '*Des Idees Napoleoniennes*'de de bahsettiği gibi Louis Napoleon'a göre Avusturya 'gericiliğin Avrupa'daki merkezi' idi. Bu görüş kısmen doğru olsa da Katolikler için Papalığın müdafaasının da, bu politikası sebebiyle kendisinin de pek devrimci ve ilerici olduğu söylenemez. Yine de Avusturya'nın arka bahçesi konumunda olan İtalya'da kendi birliklerinin olması, Louis Napoleon için bir avantaj sağlıyordu.

Tam bu noktada Louis Napoleon, İngiltere'de her ne kadar Majestelerinin Hükümeti desteklemese de ortak çıkarlarının olduğu bir müttefik ile temas sağlıyordu. Daha önce de bahsedildiği üzere Lord Palmerston, Avusturya'nın İtalya ve Macaristan üzerindeki etkisinden son derece rahatsızdı. Kraliçeden ve ülkenin başbakanı olan Lord Russell'dan gizli olarak İtalya'ya silah sevkiyatı sağlıyor ve aynı zamanda Napoleon'a İtalya'ya destek sağlaması için de para yardımında bulunuyordu (Benson & Esher, 1908, s. 244). Şüphesiz bu siyasi filleri kraliçe ve hükümet tarafından öğrenildiğinde zorda kalacak ancak yine Napoleon gibi popülist bir lider olan Palmerston yaptıklarını parlamentoya sunup onaylarını aldıktan sonra paçasını kurtarabilecekti. Bunun dışında Macar devrimci Kossuth'u kendi evinde ağırlayıp öte yandan Avusturyalı komutan Haynau'nun Londra'da dövülmesine sessiz kalması Palmerston'ın siyasi yaklaşımını açıkça göstermekteydi (Benson & Esher, 1908, s. 256)⁴³. Palmerston, tıpkı Napoleon gibi kitlelerin politikacısıydı ve kirliliğini kitlelerle birlikte meşru hale getirmekten kaçınınmıyordu. Palmerston'ın karanlık ilişkileri ve uluslararası müdahaleciliği engellenemez bir düzeydeydi ve ileriki dönemlerde İngiltere'nin Altın Çağı'nın kraliçesini histeri krizlerine sokacaktı.

⁴³ Siyasi çevreler Haynau'yu Palmerston'ın dövdürttüğünü bile yazıyorlardı.

İki ülkenin yakınlaşması, iki popülist ve kurnaz siyasetçinin temasları ve bu iki ülkeyi birbirine çaresizce bağlayan katalizörler sayesinde oldu. Bloklar aslında 1848 devrimleriyle oluşmaya başladı, zira artık bütün Avrupa ülkelerinin harmoni içerisinde ilişkiler geliştirebileceği ve ortak bir düzen oluşturabileceği Avrupa Uyumu (Avrupa Konseri) yok olmaya yüz tutmuştu. Aristokrasinin diplomatik konferanslarının yerini, devrim komiteleri ve bağımsızlıkları için bir araya gelen devrimcilerin konferansları almıştı. 1815 düzeni devletleriyle birlikte yıkılmak üzereydi ve şimdi ayakta kalan her ülke kendi müttefikini ve düşmanını oluşturacak ve buna göre politika üretecekti.

Bütün bunlar olurken eski düzenin yok olmasından büyük endişe duyan iki ülke tabii kader ortağı durumuna düşecekti. Metternich istifa edince ülkesindeki isyanlardan dolayı Avusturya'nın genç imparatoru Franz Joseph diplomatlardan ve siyasetçilerden ziyade generallerini ön planda tutacaktı. Ancak Avusturya isyanın merkezinde konumlandığı için son derece savunmasız bir durumdaydı. Öte yandan Rusya ayaklanmalar başlar başlamaz zaman kaybetmeden Avusturya'ya yardım elini uzatmıştı.

Fransa konusu her zaman olduğu gibi İngiliz kamuoyu ve siyasetinde bir belirsizlik olarak kalmıştır. Öte yandan, muhafazakârlar ve liberaller arasındaki ayrımı saymazsak Rusya konusunda toplumsal bir mutabakat vardı diyebiliriz. Bu 'dev ayı'nın kendi 'leviathan'larına bir tehdit olduğunu düşünüyorlar ve Rusya'nın agresif politikaları da bu kaygıyı haklı çıkarıyordu⁴⁴. Rusya coğrafi olarak bugün olduğu gibi o zaman da dünyanın en büyük ülkesiydi. Avrupa'dan başlayıp o dönemde İngiliz sömürgelerine kadar uzanıyor ve bu sebeple İngilizler için her dönemde ciddi risk oluşturan bir ülke konumundaydı.

⁴⁴ Ya da soğuk savaş döneminde olduğu gibi bu tehdit kaygısı, tehdidin kendisini oluşturuyordu. (Kendini gerçekleştiren kehanet gibi değerlendirilebilir.)

1.4. STATÜKONUN HAMİSİ OLARAK RUS İMPARATORLUĞU

Çar Alexander, Napoleon'a verdiği mücadele sırasında Rus askerlerini Paris'e sokmuş ve Rusya'yı Avrupa siyasetinin ayrılmaz bir parçası yapmıştı. Muzaffer devletler - Rusya, Avusturya, İngiltere-, Avrupa'daki güçler dengesini sağlamakla yükümlüydü ve bunun için de mevcut düzenin -aristokrasinin- ayakta kalması gerekiyordu. Pekâlâ beklenen olmadı. Paris'e giren Rus subayları ve Rus entelijansiyasının önemli bir kesimi (Dekabristler) 'aydınlanmacı düşüncelerle' Avrupa'yı tiranlıktan kurtardığını düşünüyor ve şimdi evlerinde de özgürlüğün sağlanması gerektiğini düşünüyorlardı ve Çar Alexander'ın ölümü sonrası bir darbe girişimde bulundular (Ransel, 2002, s.155-6). Kardeşi I.Nikolay tahtı ele geçirdi ve kendisine yönelik darbeyi -ya da isyanı- kanlı bir şekilde bastırdı (Ransel, 2002, s.157). Sonucu düşünsel bir dönüşümden ziyade siyasi bir dönüşüm oldu zira Çar Alexander'ın 'muhafazakâr' politikalarını kardeşi Nikolay da geliştirerek devam etti.

Kırım Savaşı'na kadar olan süreçte ve hatta sonrasında Rus zihin dünyası Avrupa'nın karmaşık politik koşullarına kıyasla çok daha netti. Dekabristler için 1812 yılı 'Rus Ulusu'nun uyanış yılıydı ve Avrupa'yı kendi oluşturdukları aydınlanma değerleriyle kurtarmışlardı (Walicki, 2009, s.124). Bu liberal hareket Rusya'nın geçmişindeki 'duma', 'sobor' gibi istişare organlarını yeniden canlandırmayı ve Rusya'yı büyük bir güç haline getirmeyi amaçlayan aynı zamanda milliyetçi bir tavrı içeriyordu (Walicki, 2009, s.124). Bunun karşıt düşüncesini öncelikle Kiyerevski, Homiyakov, Aksarov gibi yazarlar Slavofilizm üzerinden gösterdiler ve Ortodoks ve Rus geçmişinin Rus geleceğini aydınlatacağı bir dünya düzeni üzerine durdular (Walicki, 2009, s.160). İdeolojinin eylem hali ise Aksarov'un da belirttiği gibi 'Kırım Savaşı'nın kutsal amacının İstanbul ve Kudüs'ü fethetmek ve Slavları Rus Çarı'nın altında birleştirmek' idi (Walicki, 2009, s.188). Her ne kadar Çar Nikolay Panslavizmi benimsemese de Slavofiller kamuoyunda ciddi bir

ilgiye sahip oldular ve Kırım Savaşı sonuna kadar desteklendiler ya da devlet eliyle kullanıldılar (Walicki, 2009, s.189)⁴⁵.

Bütün bu toplumsal ve entelektüel heyecanın siyasi bir yansıması olması şaşırtıcı olmayacaktır. Çar Nikolay, desteğiyle ve Eğitim Bakanı Sergei Uvarov tarafından kaleme alınan Ortodoksluk, Otokrasi ve Milliyetçilik programı 1832’de başlatılmış oldu ve bütün üniversitelerden ve eğitim birimlerinden vatani görevleri doğrultusunda bu programa sadık kalmaları istenmişti (Ransel, 2002, s.159). Çar Nikolay ve resmî ideolojisine göre ‘Batı çürüyüp kokuşmuşken, gönençli Rusya, insanlığın kurtuluş umudu (Walicki, 2009, s.153)’ idi. Ne kadar toplumsal tabana yayılmış olursa olsun bu yönüyle Çar Nikolay’ın resmî ideolojisi, Slavofiller ile aynı doğrultuda değildi. Kendinin de belirttiği gibi ‘Slavizm, Avusturya ve Sultana karşı halkı ayaklanmayı amaçlayan ve Fransız ve Polonya devrimi propagandasını gizleyen bir maskeden ibarettir... öte yandan Rus vatanseverliği siyasi idealleri içermeyen Rus ilkelerinden müteşekkildir (Polunov, 2005, s.72)’. Bu Rus ilkeleri ise aslında kökeni 19.yüzyılın en önemli siyasi yazarlarından Nikolay Karamzin⁴⁶e dayanan Ortodoksluk, Otokrasi ve Milliyetçilik programına dayanmaktadır.

Slavofil düşünce yukarıda da bahsedildiği gibi Slav halklarını (Balkanlardaki Slavları) ‘Türklerin barbarlıklarından’ kurtarmayı amaçlıyordu ve Kırım Savaşı fiyaskosundan sonra bu düşünce, Balkan Slavlarını da davaya destek olmaya çağıran Pan-Slavizm’e dönecekti. Bunların ikisi de Nikolay için siyasi değere sahip değildi, zira askeri bir eğitim ve deneyime sahip olan Nikolay devlet yönetimini kamuoyunun benimsediklerinin ve siyasetin de ötesinde taktiksel ve stratejik görüyordu. ‘Rusya’nın sıcak denizlere inme politikasının varlığı’ ve ‘İstanbul’un kutsal bir amaçla ele geçirilmesi gerekliliği’ birçok tarihçi ve araştırmacı tarafından tartışılan konulardır. Öte yandan, Nikolay, kendi döneminin en önemli devlet adamı ve diplomatı olan Nesselrode’a açıkça şu

⁴⁵ Kırım Savaşı’ndaki yenilgi büyük bir düşünsel hezimet ve sonrasında bu akımın Panslavizme kaymasına yol açacaktı.

⁴⁶ Karamzin’in düşüncelerinin Nikolay üzerinde ciddi bir etkisi vardı. Karamzin serflüğün ve aristokrasinin kaldırılmasının Rus sosyal ve ekonomik hayatında olumsuz etkiler oluşturabileceğini ve bu sebeple Çar’ın etrafına aydınlanmış elitlerden (aristokratlardan) oluşmuş bir meclis oluşturmasının otokrasinin sürmesi için yeterli olacağını belirtiyordu. Polunov, A. (2005), *a.g.e.*, s. 26.

şekilde yazar: ‘İstanbul’u istemiyoruz. Bu yapacağımız en tehlikeli fetih olur (Polunov, 2005, s.71)’. Bunun yerine Akdeniz’e inebileceği ve diğer Avrupa devletlerini dengeleyebileceği bir askeri ve siyasi düzen arayışı içindeydi diyebiliriz.

Bu siyasi amacın yanı sıra Nikolay gerçekten 1815 Viyana Kongresi ile Metternich’in yarattığı ‘güçler dengesi’ politikasına inanmıştı ve bu politikasının vasisi olacak şekilde bir politika izliyordu. Örneğin, her ne kadar 1833 Hünkâr İskeleyi Anlaşması ile Akdeniz’e çıkma emelleri çerçevesinde de bir siyaset gütmüş olsa da Mehmet Ali Paşa meselesinde Osmanlı’ya destek olmasını ‘her zaman devrime düşman ve Sultanın gerçek dostu olduğu’ şeklinde açıklar (Polunov, 2005, s.71). Yukarıda da bahsedildiği gibi Slavizmin devrimci düşüncelerle mevcut Avrupa yapısını tehlikeye soktuğunu düşünüyordu ve bu sebeple Balkan Slavlarının desteğini almaya tenezzül etmedi⁴⁷. Macar isyanını bastırmak için kayıtsız şartsız Avusturya’ya destek sağlıyor ve aynı zamanda Belçika’nın bağımsızlığının, Fransa’da devrimci bir hareketi tetikleyeceğini düşündüğü için bu ülkenin Hollanda’ya bağlı kalması için diplomatik çaba sarf ediyordu (Polunov, 2005, s.80). Dolayısıyla bu güçler dengesi politikasının düşünsel yapısını Metternich oluştururken, eylemsel sistemini ise Nikolay üstlenmiş durumdaydı.

Palmerston gibi Rusya düşmanı siyasetçilerin aksine Nikolay, İngiltere ile uzlaşmayı amaçlıyordu. Napoleon dönemini deneyimleyebilecek yaşta olan hükümdar, Fransa’nın ‘devrimci bakterileri yetiştiren’ bir toprak olduğunu ve kesinlikle izole edilmesi gerektiğini düşünüyordu (Polunov, 2005, s.82). Avrupa’nın polisi statüsünde olan Çar Nikolay, 1848 yılına gelindiğinde Prusya Kralına şöyle yazıyordu: ‘18 yıldır tahmin ettiğim korkunç zaman geldi; devrim küllerinden doğdu ve ortak varlığımızı tehdit ediyor (Polunov, 2005, s.82)’. Bundan sonraki süreçte olaylar Nikolay’ın elinde değildi ve planladığı gibi yapması gerekeni yaptı.

⁴⁷ Böylelikle ciddi bir stratejik hata yapmış oldu. Sırbistan gibi ülkeler Rusya’dan bekledikleri desteği göremedikleri için İngiltere ve Avusturya’dan destek aramaya başladılar. Polunov, A. (2005), *a.g.e.*, s. 81. Kırım Savaşı sonrası dönemde politika daha çok Balkan Slavlarının desteğini almaya dönecek ve Rusya Balkanlar üzerindeki etkisini böylelikle genişletmiş olacaktı.

1848 Devrimlerinden en çok kaygılanan devletin Rusya olması aslında çok ilgi çekicidir. Zira Rusya, Fransa ve Avusturya'nın aksine 1848 ayaklanmalarını kendi topraklarında değil, kendi etkisinin olduğu çevre ülkeler dolayısıyla yaşıyordu. Çar Nikolay ise her ne kadar Napoleon Savaşları döneminde imparator değilse de Fransız Devrimi ve sonrasındaki Napoleon döneminin travmalarını taşıyordu. Bunun için Kont Nesselrode, proaktif eylem planını Çar'a 1848'in Şubat ayında sundu. Buna göre, acilen Avusturya ve Prusya devletlerini ayaklanmalara karşı teyakkuza geçirmeleri, 400.000 Rus askerinin hazırlanması, Alman devletleri ile ittifak anlaşması yapıp 1815'de yaşanan olayların yeniden yaşanmaması için Fransa'nın gerektiği durumda işgal edilmesi, Prusya'nın bunu kabul etmemesi halinde Danimarka ile birlikte Prusya'nın da işgal edilmesi gibi maddeler yer almaktaydı (Chastain, 1967, s.50-1). Çar, bu eylem planını İngiltere elçisi Bloomfield ile de paylaşır ve desteğini ister. Ne var ki Palmerston, bu plana hiçbir zaman sıcak bakmayacaktır (Roberts, 1991, s.12-13). Zira Palmerston'a göre bu planın hayata geçmesi kıta Avrupasında Rus etkisini artırmaktan başka bir şeye hizmet etmeyecektir.

İlginç olan Çar'ın İngiltere Büyükelçisi ile paylaşmadığı bir madde daha vardı ve bu da Türkiye ile ilgiliydi. Nesselrode, Türkiye üzerinde Rusya'nın daha etkin bir siyasi gücünün olması, elçiliğin büyütülmesi, Tuna vilayetlerinin işgal edilmesini, Türkiye ile boğazların denetimi konusunda bir mutabakat sağlanması konusunda bir plan da hazırlamıştı (Roberts, 1991, s.39). Kısmi olarak Nesselrode planının uygulandığını daha sonraki günlerde Osmanlılar görecektirdi. Tuna vilayetlerine çoktandır asker göndermiş olan Rusya, Bab-ı Ali'den herhangi bir nota almamıştı. Büyük ihtimalle Bab-ı Ali tarafından da önemsenmedi (Roberts, 1991, s.39)⁴⁸. Titoff, fazla İngiliz yanlısı bulunduğu Mustafa Reşid Paşa'nın azli için sıkça Sultan Abdülmecid ile görüşmekteydi. Pek tabii, başta Canning olmak üzere İngiliz diplomatları bu duruma sessiz kalamazlardı ve bunun için Canning sürekli bir deniz birliğinin derhal İstanbul'a getirilmesi konusunda çağrıda bulunuyordu. Palmerston ise Avrupa konusunda çok endişeli değildi. Palmerston'a göre

⁴⁸ Yine de bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere Rusya Balkan müdahalesini Osmanlı Devleti ile birlikte gerçekleştirmek istiyordu ve bu konuda Osmanlı Devleti'ne yönelik baskı uygulayacaktır.

'her yerde reaksiyoner çatışmaların olması, güçlü devletlerin olmasından daha iyiydi' ama Osmanlılar için böyle düşünmüyordu ve bunun için de Canning'e 'ne olursa olsun Tanzimat reformlarını sürdürmek için Mustafa Reşid Paşa ile işbirliği kurmasını' salık veriyordu.

Rusya, Polonya'daki isyanı bastırıp, Avusturya'ya isyanları bastırması için destek sağladı. Ama daha ileride göreceğimiz gibi Osmanlıya sığınan mülteciler konusunda müzakereler yürütmek için ordularını Tuna'nın batısına kadar kaydıldılar. Kesinlikle inanmadığı bir dava konusunda Fransa'yı zorlamak için Kutsal Yerler meselesinin üzerine gitti ve bu konuda İngilizler ile zemini olmayan bir mutabakat sağlamaya çalıştı. İngiliz elçisi George Hamilton Seymour'a söyledikleri meşhurdur: 'Türkiye'nin işleri bozuk haldedir, anlaşmamız lazım. Kucağımızda çok ağır hasta bir adam var, biz hazırlıklı bulunmadan onu elimizden kaçırsak felaket olur. Hasta ansızın ölebilir, biz öleni diriltemeyiz. Bundan doğacak karışıklıklara maruz kalmadan ise her olasılığa karşı önceden hazır bulunmak daha iyi olmaz mı? İşte hükümetinize arz etmek istediğim mesele budur'. Nikolay'ın burada bahsettiği risk pekâlâ Fransa'ydı. Devrimci Fransa, Mısır'a yaptığı gibi şimdi de Osmanlı ülkesine saldırabilir ve iki ülkeyi de risk altında bırakabilirdi.

1848 dışında hiçbir şey Nikolay'ın beklediği gibi olmadı. III. Napoleon seçimi kazandı ve iktidarını güçlendirdi. Avusturya, Balkanlarda daha fazla Rus nüfuzunu kaldıracabilecek durumda değildi ve savaşın belli bir noktasında müttefikler safında yer aldı. Muhafazakarların Nikolay'a karşı olan sempatisi ve desteğine rağmen, Palmerston'ın kamuoyunda oluşturduğu Rus düşmanlığı İngiltere'yi Osmanlı'nın yanında olmaya itti. Kırım Savaşı sürecinin Dışişleri Bakanı Lord Clarendon parlamentoda bu savaşı 'Avrupa'nın kurtarılışı ve medeniyet için barbarlığa karşı ortak bir mücadele (Polunov, 2005, s.84)' olarak tanımladı.

Bu durumun ekonomik sonuçları korkunçtu. 1850 yılına gelindiğinde yıllık bütçe 200 milyon ruble idi ve aynı yıl 38 milyon ruble açık verildi; enflasyon ciddi artış gösteriyordu ve Kırım Savaşı'na gelindiğinde ruble inanılmaz bir değer kaybıyla karşılaşacaktı (Polunov, 2005, s.74). Karadeniz'in kontrolünü sağlayabilmek için

Kafkaslar'a girdi ancak çok etnik grubu barındıran bu bölge ile uzlaşa sağlayamadığı için 20 yıl boyunca burada Şeyh Şamil gibi birçok yerel liderle mücadele etmek durumunda kaldı (Polunov, 2005, s.77). 1830'larda David Urquhart'ın İngiliz Hükümeti'ne ithal ürünlerin Rusya yerine Osmanlılardan alınması önerisi ciddiye alınmış olacak ki İngilizlerin Balkan ve Osmanlı pazarına girmeleri sonucu 1830 ve 1840'lı yıllarda Osmanlı Devleti'nden ithalat %500-%700 civarında artış göstermiştir (Polunov, 2005, s.81). Dolayısıyla Rusya, artık İngiltere ve Fransa için ticari ilişkiler geliştirilebilecek bir ülke konumundan çıkması bir yana bugünün terimiyle kısmi ekonomik ambargo uygulanan bir konumuna geliyordu.

1.5. VIYANA SİSTEMİNİN SONU

Osmanlı Devleti neredeyse yarım asırlık bir süreci bir isyancı valiye karşı verdiği mücadele için Avrupa Devletleri ile yürütmeye çalıştığı mekik diplomasisi ile geçirmiştir. Bu durum Osmanlı ekonomisini daha da güç bir duruma düşürmüştü ve reformlar konusunda daha yavaş ilerlemesine yol açmıştır. Cevdet Paşa'nın anlattığına göre Sultan Abdülmecid kendisine İngiltere'den borç almayı öneren paşalara, 'Vallahi ben atamdan bu devleti borçla almadım, borçla bırakmam' demişti (Ahmed Cevdet Paşa, 2010, s.29), ancak işin aslı II.Mahmud, Baltalimanı Anlaşmasını imzaladığı zaman itibariyle resmi olmasa da fiilen devleti borçlanmaya itmişti. Zira, yukarıda da bahsedildiği gibi dış ticaret taleplerinin karşılanabilmesi için devletin sermayeye ihtiyacı vardı.

Ancak bu durum olmasa da Osmanlı Devleti kesinlikle siyasi olarak İngiltere ile ittifak kuracak pozisyona gelmesi gerekiyordu. Osmanlı ülkesi, İngiltere için sadece Akdeniz üzerinden Hindistan'a çıkacağı bir rota değil, aynı zamanda önemli bir pazardı. Rusların Eflak ve Boğdan'a girmesi ve Osmanlılarla bir mutabakata varamamasının bedeli 16 milyon pound idi (Hansard Parliamentary Debates, 21 Temmuz 1849). Bu durum sadece Eflak ve Boğdan içindi ve Ortadoğu'daki olayların da göz önünde bulundurulduğunda bu kaybın daha da fazla olması muhtemeldir. Her ne kadar Kraliçe Victoria, serbest ticaret

yanlılarının ülke siyasetine etki etmesinden rahatsızlık duysa da Palmerston gibi radikal liberaller sermaye gelişimini bir aydınlanma değeri olarak görmüş ve uluslararası politikasını bu şekilde oluşturmuştu.

Fransa ise Rusya ve Avusturya kaynaklı otuz yıllık izolasyonunu 1848 olaylarıyla kırabildi. Kutsal Yerler konusundaki ısrarcı politikaları aslında yine boğazlarla ilgiliydi ve Rusya'ya dönük bir tehdit mahiyetindeydi. İzolasyon sonucunda ekonomik daralma yaşayan ülke en nihayetinde Cezayir'in işgali ile yeniden Akdeniz politikası içerisinde yer edinebilmiş ve kutsal yerler konusunda Rusya'ya yeniden gücünü gösterebilmiştir. Fransa için bu durum biraz tesadüftü çünkü Louis Napoleon iktidarının ilk dönemlerinde İngiltere'de Palmerston gibi bir destekçi bulamasaydı iktidardan bile düşme riski vardı. Yine de Avusturya'nın, İtalya'ya yönelmesi Fransa'ya uluslararası alanda az da olsa hareket serbestisi kazandıracaktı.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise Metternich'in 30 yıllık baskı rejimi sonrasında tamamen yok olma tehdidi altındaydı ve söz konusu isyanlar varoluşsal bir soruna işaret ediyordu. Yine de stratejik sorunu kendi ülkesinde değil İtalya'da görüyordu. Kendi ülkesindeki isyanların bastırılması için Rus desteği talep edip, İtalya'ya en güçlü generallerini göndermesi bir tesadüf değildi. Zira İtalya'da başlayacak reaksiyoner bir hareket, Fransa'ya sıçrayabilir ve yeniden Jakobenzmi Avrupa içlerine sokabilirdi. Bunun için Rus ordusunu kendi ülkesi içerisine soktu ve uzun bir süre buradan çıkmamasına itiraz edemedi. Birçok tarihçi Avusturya'nın son dakikada İngiltere ve Fransa tarafına geçmesini ilginç bulur ancak Tuna'nın batısına geçen Rus birliklerinin 1849'dan 1853'e kadar burada kaldıkları gerçeği unutulmamalıdır. Dolayısıyla Avusturya için, Kırım Savaşı Rus tehdidini bertaraf etmesi için çok önemli bir hamleydi.

Nikolay kişisel olarak kendisini Metternich'in kurguladığı davaya adanmıştı ve bu dava ortadan kalkınca kişisel olarak kendisi de yok olmuştu. Çar ordularını çok soğuk bir havada teftiş edip zatürreye yakalanır ve 1855'de hayatını kaybeder. Nikolay'ın Balkanlarda uyguladığı Slavist propaganda siyasi değil, taktikseldi; zira bir amaç olmaksızın Balkan ülkelerinden Osmanlı ülkesine karşı ayaklanmalarını ve Rus ordusuna

destek olmalarını istiyordu. Beklediğini alamadı çünkü bilhassa Sırp lar gibi birçok Balkan toplumu Kırım Savaşı öncesinde Nikolay'dan destek istemişler ancak Nikolay bunları 'Jakoben' bulduğu için çoğunluğu İngilizlere yönünü çevirmişti. Nikolay otuz yıldır silahlı diplomasiyle devam eden sürecin kanla biteceğini çok büyük ihtimalle kestirememişti. Körü körüne bağlandığı sistem -güçler dengesi- kendisine ihanet edecek ve hem ekonomik hem de askeri bir çöküşle karşılaşacaktı.

Ancak şimdilik Kırım Savaşı'nın sonuna gelmeden, Paris Anlaşmasının oluşturduğu sistemin karşıt toplumsal tezahürü sebebiyle nasıl çürüdüğüne göz atmak yerinde olacaktır. 23 Mart 1819'da Jena Üniversitesi teoloji öğrencisi Karl Sand, iki haftalık Almanya turuna çıkar ve nihayet Mannheim'a geldiğinde ünlü oyun yazarı August von Kotzebue'yu görmek ister. Kotzebue romantik edebiyatın önemli kişiliklerinden biri olarak Beethoven ve Goethe gibi dönemin entelektüelleriyle de yakın ilişkilere sahipti. Entelektüel çevre tarafından bir Jakoben olarak bilinmekteydi ve bundan dolayı Napoleon dönemi sonrasında birçok kez tutuklanma tehdidine maruz kalmıştı. Bu sebeple, zaman zaman Rusya'ya iltica etmiş ancak kendisine af çıkınca ülkesine yeniden dönebilmişti. Karl Sand, öğleden sonra saat 5.00'de Kotzebue'nun evine gider ve Kotzebue kendisini misafir odasına alınca bağırarak 'Senden asla gurur duymuyorum. Al sana, vatan haini' diyerek elli yedi yaşındaki adamı çocuklarının önünde öldürür (Williamston, 2000, s.890). Bundan iki yıl önce 18 Ekim 1817'de Wartburg Festivali'nde Alman milliyetçisi protestan öğrenciler Kotzebue'nun kitaplarını yakmışlardı ve kendilerince Alman milli uyanışını başlatmış oldular.

Bu cinayet, Prusya'da beklenen bir sıkıntının dışavurumuydu ancak daha önce Napoleon'un kıta sistemini kullanarak Prusya'da geliştirdiği Jakoben kulüpleri Avusturya içerisinde nasıl kullandığını bilen Metternich böyle taşkınlıklara Avusturya'da müsaade edemezdi. Sonuç olarak üniversitelerdeki denetimi artıran ve asayiş i sağlayacak 'özel' güvenlik birimlerini tesis edecek Carlsbad Yasalarını Alman Konfederasyonunda ve Avusturya'da uygulamaya geçirdi (Taylor, 1968, s.143). Ancak Metternich bu özel kuvvetlerini yalnızca Alman coğrafyasında değil Fransa ve İtalya'da dahil olmak üzere kıta Avrupasının tamamında yaygın olarak kullanacak ve düzeni bu polis gücüyle sağlamaya çalışacaktı. Uzun yıllar süren bu baskıcı rejim gerçekten Avrupa'nın savaşı z bir dönem

yaşamısına katkıda bulunsa da sonu hem Metternich için hem de Alman devletleri için yıkım olacaktı.

1809-1810 yıllarında Napoleon şüphesiz Avrupa'da siyasi ve askeri gücünün zirvesindeydi. Kıta Avrupası'nda bir yandan kitleleri aristokrasinin tiranlığına karşı örgütlenmeye davet ederek ideolojik bir baskı uyguluyor, bir yandan da zayıflamış devletleri askeri üstünlüğüyle kontrol altına alıyordu. Napoleon, Yedi Yıl Savaşlarında İngiltere'nin kıtadaki ülkelere sağladığı destekle Fransa'yı abluka alma yöntemini ideolojik silahıyla şimdi İngiltere üzerine tersine çevirmişti. Rheinbund devletleri ve ayrıca Prusya, Avusturya ve Rusya Napoleon'un 'Kıtasal Sisteminin' bir gereği olarak Britanya ile ticari ilişkilerini kesmeye zorlandılar (Breuille, 2019, s.33). Zaman zaman İngiltere'ye yakınlaşmaya çalışsalar da Napoleon döneminin genelinde Fransız uydu devletçikleri gibi konumlandırılmak durumunda kaldılar.

Metternich, Napoleon'un en güçlü olduğunu dönemde yani 1809 yılında dışişleri bakanı oldu. 1815 sürecine kadar Fransa ile birçok defa uzlaşmaya çalıştı ancak hiçbirinde başarılı olamadı (Walker, 1968, s.25)⁴⁹. Nihayet Napoleon yenildiğinde ise Avrupa'da bir devrim hareketi olacaksa bunun öncelikle Fransa'dan başlayacağını düşünüyordu ve polis ve istihbarat kuvvetlerini Fransa'daki siyasi gelişmeler için kullanmaktan çekinmiyordu (Taylor, 1968, s.34-5). Aynı şekilde Metternich, Avusturya'ya bağlı olan Venedik Krallığı'nın da yine Napoleon döneminde olduğu gibi Avusturya etkisinden kopma riski olduğunu görüyor ve herhangi bir siyasi hareketliliğe tahammül etmiyordu.

Bütün bunların ötesinde kader ortağı Rusya'nın Babıali'yi tehdit etmek için sürekli Tuna'nın batısına geçip kendi etkisi altında da olan Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi de Avusturya'yı endişelendiren unsurlardandı. Rus bakan Nesselrode 1853'de Başbakan Schwarzenberg ile görüştüğünde Nesselrode'un kendilerine yıllarca önemli destek

⁴⁹Bunların en bilineni 26 Haziran 1813'deki görüşmesidir. Metternich Napolyon'a barış teklif ettiğinde 'İmparatorunuz benden ne istiyor? Hükümdarınız yirmi defa yenilebilir ve yeniden tahtlarına geçerler ancak ben güçten düştüğüm zaman iktidarım bir gün bile sürmez' Napoleon burada aristokrasi ve burjuvazi arasındaki keskin çatışmayı anlatır ve bütün mücadeleyi de ortaya döker.

sağladıklarını belirttiğinde, Schwarzenberg Fransa, İngiltere ya da Osmanlılardan ziyade kendi toprakları üzerinde binlerce askeri bulunan Rusya'nın daha kaygı verici olduğunu belirtmişti (Taylor, 1968, s.130). Dolayısıyla birçok ülkeyi baskı ve abluka altında tutan Avusturya'nın 1848 yılına kadar Avrupa'nın polisi olduğu tezi büyük ölçüde doğrudur. Öte yandan, bu Avrupa'nın polisi, Rusya'nın oldukça güdümünde kalan ve varoluşsal risk taşıyan devletlerden biri haline gelmişti ki Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun varlığının sürmesi için imparatorluğun Macaristan'dan feragat etmesi gerekmiştir⁵⁰.

19.yüzyılın ortasına gelindiğinde Rusya'yı denklemin dışında tutarsak zayıflamış aristokrasinin Metternich'e verebilecek bir desteği yoktu. İngiltere'de Palmerston, Metternich ve Avusturya'dan ciddi rahatsızlık duyuyordu ve 1848 yılı geldiğinde İtalya'daki devrimcileri silahlandırıp Venedik'te yapılacak devrime destek verecek kadar ileriye gidecekti. Aynı şekilde III.Napoleon kardeşinin kucağında ölmesine sebep olan Avusturya askerleri ile mücadele eden Sicilyalı direnişçilere destek vermek için İtalya içlerine kadar birliklerini gönderecekti. Böylelikle, Avusturya'nın İtalyan siyasetine eskiden olduğu gibi istediği şekilde müdahalesinin önüne geçilmiş olacaktı.

⁵⁰ Avusturya, bu süreç içerisinde Macaristan üzerindeki egemenlik haklarından asla vazgeçmemiştir. Sadece isyanların Avusturya geneline yayılmaması için Macaristan'ı Avusturya'dan ayırarak yeniden işgal politikası başlatmıştır.

2. BÖLÜM

DÜNYA SAVAŞI (1848-1850)

Kırım Savaşı hakkında araştırma yürüten herhangi birinin 1853’de İngiltere’nin Saint Petersburg Büyükelçisi George Hamilton Seymour⁵¹ ile Rus Çarı Nikolay ile bir gerçekleştirdiği ‘Avrupa’nın hasta adamı’ diyalogunu göz ardı etmesi neredeyse imkânsızdır⁵². Bu klişe diyalog Kırım Savaşı tarihyazımının kalbinde o kadar büyük bir yer etmiştir ki siyasi söylem, akademik anlatı ve tarihi analiz iç içe geçmiştir. Buna benzer başka bir anlatı ise söz konusu savaşın Osmanlılarla neredeyse hiç ilgisinin olmadığı tamamen Rusya’ya karşı İngiltere ve Fransa’nın savaşı olduğunu yönündedir⁵³. Hatta son Kırım Savaşı diplomasisi yazarlarından Goldfrank, son derece oryantalist bir karikatürü – hindiyi boğan bir ayı- kitabının kapağına yerleştirir ve Babıali’yi bir İngiliz uydusu gibi tasvir eder. Bu kısmi haklılık, maalesef Babıali’nin süreç içerisinde diplomatik alanda gerçekleştirdiği manevraları ve zaman zaman yine Babıali’nin Rusya ve Avusturya ile olan yakınlaşmalarını tam olarak yansıtmamaktadır. Nitekim 1848 yılı siyasi ve toplumsal

⁵¹ George Hamilton Seymour (1797-1880): İngiliz diplomat. Viyana Kongresi’nin mimarı Lord Castlereagh’ın katipliğini yapmış olan Seymour 1851’deki St. Petersburg misyonundan önce Stuttgart, Berlin ve İstanbul’da büyükelçi olarak çalışmıştır. Kırım Harbi’nden sonra uzlaşının sağlanması için bir süre Avusturya’da çalışmış ve nihayet 1858 yılında kariyerini sonlandırmıştır. Bütün Kırım Harbi sürecinde Rusya ile ilişkileri yürüten bu diplomat hakkında sadece Türkiye’de değil, dünyada da oldukça az sayıda araştırma yapıldığını belirtmeliyiz. Seymour Kırım Harbi’nin en kritik döneminde Petersburg’u yatıştırmaya çalışmış ancak İstanbul ve Londra arasında kaldığı için oldukça zorlu bir görev geçirmiştir.

⁵² 9 Ocak 1853’de Saint Petersburg’da Çar’ın da yer aldığı diplomatik bir davette İngiliz elçi Hamilton Seymour, Rusya’nın Osmanlı’ya ilişkin görüşünü net olarak anlayabilmek için Çar ile özel bir mülakat gerçekleştirir. Seymour Osmanlı Devleti hakkındaki görüşlerini sorduğunda, Çar, ‘Türkiye parçalara ayrılıyor ve düşüş çok talihsiz. İngiltere ve Rusya’nın aynı anlayışa sahip olması oldukça önemli... bir taraf diğerinin onaylamadığı belirleyici bir eylemden kaçınılmalı’ şeklinde cevap verir ve ekler: ‘elimizde ciddi rahatsızlıkları olan hasta bir adam var ve gereken hazırlıkları zamanında yapmazsak elimizden kayıp gitmesi çok talihsiz olacaktır.’ Bkz. Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press, s.272. ‘Hasta adam’ terimi yalnızca Kırım Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti için kullanılmayacak, sonraki yıllarda doğu sorunu ile birlikte her zaman değinilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu kavramsallaştıran tarihçiler ancak üretimi sağlayan Çar Nikolay oldu.

⁵³ İlk bölümde Kırım Savaşı diplomasisi üzerine yapılan incelemeleri ve araştırmacıları incelemiş ve bu konuyu detaylıca ele almıştık. Her ne kadar yarım yüzyıl önce ortaya konmuş olsa da Brison Gooch’un ‘A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War’ makalesi bu çalışmalarını bir araya getiren önemli bir akademik analiz olduğunu belirtmeliyiz. Kırım Savaşı araştırmacıları Avrupa merkezci bir tarihçiliğin de ötesinde İngiliz tarihçiliğinin önemli etkisi altında olduğu için buradaki yanılısımayı yadsımamak gerekmektedir.

gelişmelerine baktığımızda, Metternich ve Nesselrode⁵⁴'un belirttiği üzere 'Avrupa'da gelişen bakteri' bütün ülkeleri etkilemekte ve bir 'kangren' halini almaktaydı. 1815 yılında masa başında diplomatlar tarafından geliştirilen ve üzerinde mutabık kalınan Napolyon karşıtı Avrupa koalisyonu geçen zaman içerisindeki toplumsal ve siyasi bir dönüşümle birlikte çöküşe uğramıştı. Osmanlı Devleti gerçekten askeri reformlarını tamamlayamadığı için güç durumdaydı ve hem ekonomik hem de askeri olarak da zayıftı. Ancak siyasi konjonktür Avusturya ve Fransa için de hiç ferahlatıcı değildi. İki yıllık süreç içerisinde bir devrim, defalarca süren hükümet değişiklikleri ve nihayetinde bir darbe geçirmiş bir Fransa vardı sahnede ve bütün bunların sonucunda da bu bölümde de ele alınacağı üzere diplomatik kanallarını bile etkin kullanamayacak durumdaydı. Avusturya ise tamamen bölünmüştü ve General Radetzky⁵⁵'nin İtalya'daki başarısını saymazsak askeri anlamda yıpranmış vaziyetteydi. Prusya'daki gelişmelere göz attığımızda ise siyasi krizinden ve Holstein-Schleswig Sorunu⁵⁶'ndan sıyrılmadığı için Prusya genel anlamda Rusya'ya karşı koruyucu/önleyici vazifesini yerine getiremiyordu. Dahası Holstein-Schleswig Meselesi ve 1848 Ayaklanmaları sebebiyle Avusturya gibi Rusya'nın kısmi desteğini alması neticesinde Rusya'nın Orta Avrupa'daki uydusu haline gelme riskini taşıyordu. Rusya ve İngiltere ise emperyal güçlerini muhafaza edebilmişlerdi ve tam da bu sebeple Çar Nikolay, İngiltere Kraliçesi Victoria'ya 1848 isyanları başlar başlamaz Avrupa'nın taksimini teklif eder⁵⁷.

⁵⁴ Kont Karl Nesselrode (1780-1862): Westphalia kökenli bir aileden gelmekte ve babası Çariçe Katerina'ya hizmet etmekteydi. Dönemin birçok soylu ferdi gibi bir tahsil ile başlayan mesleki hayatı Lahey, Paris, Berlin ve Lizbon'daki diplomatik misyonlarıyla devam etmiştir. Talleyrand karşısında gerçekleştirdiği başarılı istihbarat çalışmaları sonrası Çar Alexander, kendisini Saint Petersburg'a davet eder Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilir. 1844 yılında ise Çar Nikolay, kendisini başbakan olarak tayin eder. Hünkar İskeleyi Anlaşması ve Edirne Anlaşması gibi anlaşmalar Nesselrode siyaseti ile geliştirilmiştir.

⁵⁵ Mareşal Kont Johann Joseph Wenzel Radetzky (1766-1858): Çek kökenli soylu bir aileden gelmiş ve 1848-9 yıllarında İtalya'da göstermiş olduğu askeri başarılar sonrasında Avusturya'da bir kahraman olarak karşılanmıştır. Radetzky'nin toplumsal konumunu Waterloo'da Napolyon'u ağır bir yenilgiye sürükleyen Wellington'ın İngiliz toplumu üzerindeki popülerliğine benzetebiliriz. Strauss (Johann Strauss I)'ın meşhur Radetzky Marşı İtalya'daki başarıları sonrasında General Radetzky'e ithaf edilmiştir.

⁵⁶ Bugün Almanya'nın en kuzey eyaleti olan Schleswig-Holstein Baltık Denizi üzerinden Danimarka'ya kadar uzanır. Tarih boyunca İsveç, Danimarka, Prusya, Avusturya ve hatta Rusya ve İngiltere arasında uluslararası krizlere yol açmış bir bölgedir. Danimarka'daki kraliyet ailesinin veraset hakları, Prusya'daki ulusal azınlıkların ayaklanması gibi sorunlar sebebiyle 1848'de de yeni bir krizi doğuracak olan bölge 1866'daki Prag Anlaşmasıyla nihayet Prusya'ya bağlanır.

⁵⁷ Aşağıda detaylıca üzerine duracağımız ittifak talebi Çar'ın isyanların hemen başında 1848 Mart ayında Kraliçe Victoria'ya yazdığı bir mektupla başladı. Benson , A. C., & Viscount Esher (1908). , *Letters of the*

Kraliçe Victoria'nın bu teklifi hükümeti ile değerlendirip değerlendirmedini bilmiyoruz ancak her şekilde Kraliçe Victoria, Prusya, Belçika ve Avusturya'daki akrabalık bağlantıları sebebiyle bu teklifi reddetmek durumunda kalacaktır. Çok açıktır ki, 1848 yılında Avrupa yıkımın eşiğindedir ve bu sebeple en az Babıali kadar hasta birçok devlet karşımıza çıkmaktadır⁵⁸. Dolayısıyla Osmanlı Devleti en az Avrupa'daki diğer ülkeler kadar hastaydı. Bu ve ilerleyen bölümlerde ele alacağımız Osmanlı bürokratları, hastalıklı olan bu süreci sıhhatle yürütebilmek için diplomatik kanallarını oldukça etkin ve hünarlı kullanıyorlardı.

Kırım Savaşının kökenlerini inceleyen araştırmacılar genellikle savaşın hemen arifesi olan 1853 yılına odaklanmaktadır. Bu odak genel itibariyle doğrudur zira savaşın aynı zamanda başladığı yıl olan 1853 yılı diplomatik kanalları ve devletleri hayli meşgul etmiş ve bu dönemde birçok gelişme yaşanmıştır. 1853 yılına gelindiğinde Rusya karşısında kendilerini konumlandıran İngiltere ve Fransa'yı görmekteyiz. Bütün bunlara rağmen bilhassa muhafazakâr İngiliz hükümetinin uzlaşma çabaları savaşın sonuna kadar devam edecektir. 1847 yılına geri döndüğümüzde ise Palmerston'ı saymazsak Russell Hükümetinin ve temsilcilerinin ya da Louis Philippe ve Guizot'ın Rusya'ya yönelik ciddi bir tavrı olmadığını gözlemleyebilmekteyiz. Oysa Düvel-i Muazzama ile 1841'de mutabık kalınmış olan Boğazlar Sözleşmesinin ve 1815 Viyana Kararlarının ihlal edildiği 1848-9 yıllarında ise 1853 yılından daha fazla savaş sebebi saymamız mümkün. Örneğin, Osmanlı topraklarının geçerliliği tartışmalı olan sebeplerle Rus ve Avusturya orduları tarafından

Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondance Between the Years 1837-1861 vol.II. Longmans, s. 196. Çar'ın bu ittifak çağrısına Kraliçe cevap vermeyecektir.

⁵⁸ Siyasi bir gaye için sarf edilmiş bu hasta adam kavramı oldukça problemlidir ancak doğu sorunu literatüründe de bir o kadar da çok yer almaktadır. Siyasi bir terminolojinin akademik tartışmalar içerisinde yer etmesi ise araştırmacılar için odak kaymasına sebebiyet vermektedir. David Goldfrank'ın bu konuyu ele alış şekli 'Avrupa'nın hasta adamı' konusundaki yazımı bir derecede değiştirmektedir: 'Politikada ve toplumlarda 'hastalık' nesnel bir niteliğe sahiptir. 1853'de çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 23 milyon Müslüman ve Hristiyan, 1980'deki Sovyetler Birliği ile aynı sebepten dolayı 'hastalardı'. Ekonomi ne modern ne de üretim sektöründe gelişmiş ülkelerle rekabet halindeydi. İyi eğitilmiş olan Türkler, geri kalan diğer gruplar tarafından haz edilmiyordu.' Goldfrank, D. (2001), *a.g.e.*, s. 1. Ne var ki bu tez bile tartışmalıdır. Çar Nikolay, hasta adamdan bahsederken ekonomisinin güçlü olmadığı bir Babıali'den mi bahsediyordu gerçekten? Ya da eğitilmiş elitlerin geri kalmış olanlar tarafından baskı altında olmasından mı yakınıyordu? 1853 yılının bakış açısıyla baktığımızda genel anlamda askeri, toplumsal ve siyasi olarak büyük devletlerin gücüne sahip olamamasından bahsediyordu büyük olasılıkla. Ancak bu durumda bile bahsettiğimiz yıllarda bu büyük ülkelerin sıhhatleri tartışmalıdır.

işgali Osmanlı toprak bütünlüğü konusunda garantör rolünü benimseyen İngiltere için oldukça geçerli bir savaş sebebiydi. –Nihayet Kırım Savaşına başlamadan evvel İngiltere son ultiatomunu Memleketeyn topraklarının boşaltılması için verecekti- Benzer şekilde Osmanlı Devleti ile mutabık kalındığı üzere savaş gemilerinin Boğazlarda tutulmama şartını Canning ihlal ettiğinde Rusya bunu geçerli bir savaş nedeni olarak görebilirdi. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda şu soru karşımızda tezahür etmektedir: O halde neden 1848-9 yıllarında savaş çıkmadı?

Hem İngiltere, hem de Rusya için Boğazlar Sözleşmesi ve Viyana kararları iki taraf arasında sıcak çatışmanın çıkmaması için son derece önemliydi. Rus İmparatorluğu zaten Polonya ve Macaristan'da aktif bir savaş yürütüyordu. Hatta bir şekilde Akdeniz'deki askeri ve politik etki alanını genişletebilecek duruma gelmişti. Birçok araştırmacı Kırım Savaşı'nı ilk dünya savaşı olarak değerlendirmektedir; ancak 1849 yılında Avrupa'da Kırım Savaşından daha fazla cephe vardı ve bu cephelerin arkasında doğrudan ya da dolaylı olarak İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya'nın dahil olduğu Düvel-i Muazzama yer almaktaydı. Rusya, müttefiki Avusturya ile Avrupa'nın her köşesinde savaş yürütüyordu. İngiltere ve Fransa gizli ağırları aracılığıyla silah desteği sağlıyor ve basın aracılığıyla Rusya ve Avusturya aleyhine propaganda çalışmaları yürütüyordu. Dolayısıyla 1848-50 yıllarında İngiltere-Fransa ve Rusya-Avusturya arasında sıcak çatışma olmasa da vekâlet savaşlarının (proxy wars) sürdüğü çok açıktır.

Ne var ki bütün tarafların zafiyetleri vardı ve her ne kadar yasal savaş sebepleri (jus ad bellum) oluşmuş olsa da savaş için gereken siyasi zemin ve gerekçeler (casus belli) oluşmamıştı. İngiltere'de savaş çığırtkanlığı yapan sadece Palmerston idi ve her ne kadar popülist duruşuyla toplumsal destek edinse de Kraliçe ve hükümeti kendisine yeterli desteği sağlamıyorlardı; aksine karşı çıkıyorlardı. Palmerston'ın bu savaş çağrısı da aslında kendisinin ülke içerisindeki siyasi nüfuzunu artırmanın ve siyasi kariyerini sürdürmenin ötesinde bir amaca sahip değildi. Louis Napoleon ise henüz ne bir imparator ne de bir diktatördü ve çalkantılı hükümetlerin içerisinde iktidarını güçlkle ayakta tutmaya çalışıyordu. Avusturya bölünmüş ve Rusya ise bütün Avrupa'ya dağıttığı savaşın ekonomik bedellerini ödüyordu. Ayrıca geçen bu süre içerisinde -1847-1851- yılları arasında

Rusya'da bir milyondan fazla kişi salgın hastalıklardan ve savaştan hayatını kaybetti (Hosking, 2015, s.23) ve bunun pekâlâ toplumsal ve ekonomik sonuçları vardı. Ancak bütün bu kısır döngü diplomatik birçok çözümsüzlüğü sonraki yıllara bıraktı ve yeni bir siyasi ve toplumsal olayın tetiklediği başka bir diplomatik kriz olarak karşımıza çıktı. Yine de tablo 1848-9 yıllarından çok farklı olmayacaktı. Zaman zaman taraflar kendi içlerinde yer değişirse de genel tablo 1849 yılında nasılsa 1853'de de aynı şekilde karşımıza çıkacaktı ve sonuç olarak bu kısır döngüyü kıran ise savaşın kendisi olacaktı.

Bu bölümde birkaç yıl içerisinde tarafları ayrıştıracak ve diplomatik ilişkileri 1853 yılına getirecek olayların neler olduğunu incelemeye çalışacağız. Macaristan, Polonya ve İtalya'daki ayaklanmaların Rus-Osmanlı-İngiliz ilişkilerine etkisini gözlemleyebileceğimiz bir dönemi analiz etmeye çalışacağız. İsyanlar başlayınca bu durumdan doğrudan etkilenen ülkeler 1815 anlaşmasını öne sürerek diğer ülkelere çağrıda bulunarak isyanları ivedilikle bastırma konusunda iş birliği talep ettiler. Özellikle Rusya isyanları büyük oranda kendi lehine çevirmeye çalıştı. Avusturya ve Prusya ise üzerindeki siyasi etki alanını genişletip, Balkan ülkelerini kendi etki alanı içerisine dâhil etmeyi amaçlıyordu. Ancak işler planlandığı gibi gitmeyince de elde ettiklerini yitirmeden uzlaşa yoluna gitmeye çalıştılar ama bekledikleri uzlaşa da Rusya için kolay olmayacaktı.

2.1. KOALİSYON VE KARŞI KOALİSYON

1848 yılının Şubat ayında Paris'te başlayan isyanların haberini alan Çar Nikolay, isyanın Avrupa'daki diğer ülkelere de yayılacağını öngörmüştü. Öngörüsünde de kısa sürede haklı çıktı. Öncelikli kaygısı Fransa'ydı zira Fransa'da meydana gelen bir devrim sadece Fransa odaklı olmayacak ve diğer ülkelere de mutlaka sirayet edecekti. Metternich'in deyişiyle Fransa hapsirmiş ve Avrupa soğuk almıştı. Ancak Çar Nikolay bir yandan da bu durumu Rus çıkarları lehine şekillendirilebileceğini de düşünüyor olmalıydı

ki 22 Mart'ta Kraliçe Victoria'ya, Avrupa'da sükûneti sağlamak için ortak hareket teklifini iletti⁵⁹. Bu açıkça Avrupa'nın bölünmesi konusunda yaptığı bir teklifti.

Palmerston gibi Rusya düşmanı İngiliz siyasetçilere rağmen Nikolay, İngiltere ile uzlaşmayı istiyordu. Napolyon dönemini deneyimleyebilecek yaşta olan hükümdar Fransa'nın 'devrimci bakterileri yetiştiren' bir toprak olduğunu ve kesinlikle izole edilmesi gerektiğini düşünüyordu (Polunov, 2005, s.82). Fransız tehlikesini bertaraf etmenin yolu ise Britanya ile ittifak sağlanabilmesiydi. Avrupa'nın polisi Çar Nikolay, 1848 yılına gelindiğinde Prusya Kralına şöyle yazıyordu: '18 yıldır tahmin ettiğim korkunç zaman geldi; devrim küllerinden doğdu ve ortak varlığımızı tehdit ediyor (Polunov, 2005, s.82)'. Haliyle büyük çapta bir askeri hareket için kendine destekçiler bulmalıydı ve Prusya ve Avusturya'nın destekleri de İngiltere kadar elzemdi. Bütün bunlardan görülen ise Çar'ın Fransa'yı siyasi ve ekonomik olarak abluka altına alıp kıta Avrupasında hegemonya oluşturmasını engellemekti. Tıpkı Napoleon'un İngiltere ablukasının başarısızlığa uğraması gibi Çarın bu çabası da nihayetinde başarısızlıkla sonuçlanacaktı ve yine tıpkı Napoleon'un tecrübe ettiği gibi kıta ablukasını kendi aleyhine dönecek ve Rusya ablukaya alınacaktı.

Çar ve bürokratlarının diğer ülkelerdeki siyasiler ve diplomatlarla yazışmalarını ve basına verdikleri demeçleri incelediğimizde Rusya'nın devrim karşıtı Bourbonlardan ya da Avrupa monarşisinin en güçlü kalesi olan İngiltere'den bile daha çok endişe içinde olduğunu anlayabiliyoruz. Ancak Rusya'nın doğrudan etkilenen bir ülke olmamasına rağmen gösterilen bu telaş ve endişenin gerçekçi olmadığı ve hatta suni olduğu kısa sürede İngiltere ve Fransa tarafından anlaşılacaktı. İlginç olan nokta Çar Nikolay'ın Fransa'daki ayaklanma sonrasında öngördüğü bütün siyasi beklentilerin gerçekleşmesiydi. Bu durum ya Çarın ileri görüşlülüğünden ya da oluşturduğu siyasi atmosferin kendi kaygılarını gerçekleştirmesinden kaynaklanmaktaydı. Zira henüz Şubat ayında devrimin bütün

⁵⁹ Çar Nikolay 22 Mart 1848'de Kraliçe Victoria'ya yazdığı mektupta , '...bundan daha dört yıl önce masada sizin yanınızda otururken size anlattığım tahminlerimi hatırlayınız... geçen dört yıl zarfında Avrupa'dan geriye ne kaldı? Britanya ve Rusya! Bu yakın birlikteliği dünyayı kurtarma gayesine erdirmek oldukça tabii değil mi?' Benson , A. C., & Viscount Esher (1908). , *Letters of the Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondance Between the Years 1837-1861 vol.II*. Longmans, s. 165-166.

Avrupa'ya yayılacağını ve buna ilişkin tedbir alınması gerektiğini belirtiyordu. Kont Nesselrode, proaktif eylem planını Çar'a 1848'in Şubat ayında sundu. Buna göre, acilen Avusturya ve Prusya devletlerini ayaklanmalara karşı aktif hale getirmeleri, 400.000 Rus askerinin hazırlanması, Alman devletleri ile ittifak anlaşması yapıp 1815'de yaşanan olayların yeniden yaşanmaması için Fransa'nın gerektiği durumda işgal edilmesi, Prusya'nın bunu kabul etmemesi halinde Danimarka ile birlikte Prusya'nın da işgal edilmesi gibi maddeler yer almaktaydı. Nesselrode bu eylem planını İngiltere elçisi Bloomfield ile de paylaşır ve desteğini ister. Ne var ki Palmerston, bu plana hiçbir zaman sıcak bakmayacaktır. Zira Palmerston'a göre bu planın hayata geçmesi kıta Avrupasında Rus etkisini artırmaktan başka bir şeye hizmet etmeyecektir⁶⁰.

Rusya öncelikle kendi arka bahçesini güvende tutmak için Polonya'daki sorun konusunda Prusya ve Avusturya ile koalisyon yoluna gitti. Avusturya, Macaristan Meselesi ile meşgul olduğu için Çar'ın Fransa'ya yönelik paranoyasına beklediği desteği sağlayamadı ancak Çar, üzerindeki nüfuzunu yitirmedeği Prusya ile isyanlara karşı ittifak konusunda mutabakat sağlayabildi.

⁶⁰ Aslında Avrupa siyasetini dikkatli takip eden ve bunun içinde yer edinmiş olan tüm siyasi karakterler olabilecekleri tahmin edebilmişlerdi. Bu konuda vizyon sahibi olan tek Çar değildi. Daha St.Helena'da sürgündeyken bile Napoleon yakın zamanda tüm Avrupa'nın ya Kazak ya da Cumhuriyetçi olacağını kehanet etmişti. (...en cinquante ans l'Europe sera ou Cosaque, ou republicain', Stone, E. O. (1854). *Hungary and its revolutions from the earliest period to the nineteenth century : With a memoir of Louis Kossuth*. H.G. Bohn, s. 237. Palmerston sadece Rusya'nın baskısının azaltmaya ve dengede tutmaya çaba gösteriyordu.

2.1.1. Ubi Male, Ibi Patria⁶¹

1849 yılında Chopin öldüğünde kız kardeşi Ludwika bestecinin kalbini bir konyak şişesi içerisinde Polonya'ya getirir ve sonrasında Chopin'in kalbi Varşova'daki Kutsal Haç Kilisesinde muhafaza edilir. Kalbin bulunduğu anıtın üzerinde İncil'den bir ayet yer alır: 'Hazineniz neredeyse, yüreğiniz de orada olacaktır'. Bu yazı hem İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Polonya'da yaşayamamış olan Polonyalılar hem de 1848 ayaklanmasında sürülen ya da kaçmak durumunda kalmış olan binlerce Polonyalı -yani uluslararası Polonya diasporası- hakkında önemli bir fikir vermektedir⁶². Genel anlamda Ortodoks Rus baskısından kurtulmak için mücadele veren ancak sonrasında bastırılıp başka ülkelere tahliye edilen ciddi bir Polonyalı nüfusla karşılaşıyoruz 1830 yılı sonrasında⁶³. Ancak 1848'e geldiğinde Avrupa'nın birçok ülkesinde Polonyalıların kurduğu cemiyetler buldukları

⁶¹ Latince atasözünün aslı 'ekmeğim neredeyse, evim de oradadır' (ubi panis, ibi patria) ancak romantik Polonyalı Şair Adam Mickiewicz bunu Ubi Male, Ubi Patria (Nerede kötülük varsa, orası bizim evimizdir) şeklinde değiştirmiş. Bu slogan şairin İtalya'da örgütlenmesine destek olduğu Polonya lejyonunda ve Osmanlı ülkesi de dahil olmak üzere Avrupa devletlerinin çoğunda kurulan Polonya lejyonlarının parolası haline gelmiştir.

Romantik Polonyalılar, ülkelerine yeniden sahip olana kadar cemiyetleri aracılığıyla Polonya ülküsünü başka ülkelerde yaşatmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti de Polonyalıların sığınaklarından biriydi ve bu sığınak hüsrarla sonuçlanan 1830 ayaklanmasının sonunda binlerce Polonyalıya ev sahipliği yapacaktı. Polonya'daki 1831 Kasım Ayaklanması sonrasında birçok Polonyalı İstanbul'a geldi. 1841 yılında da Czartoryski İstanbul'da bir Şark Ajansı kurması için Mihal Czaykowski'yi İstanbul'a görevlendirdi. Bundan bir yıl sonra da Beykoz yakınlarında Polonyalıların yaşayabilecekleri Adampol (Polonezköy) tesis edildi. Bkz. Topaktaş, H. (2015). Polonezköy (Adampol) (1842-1922) - Kuruluş, Tabiyet Meselesi. *Belleter*, 79(284), s. 293-318.

⁶² Polonya Dışişleri Bakanlığının sunduğu verileri göre bugün dünyada 20 milyondan fazla Polonyalı başka ülkelerde yaşamaktadır ve bu durum Polonya diasporasını dünyanın en büyük topluluğu haline getirmektedir. 2002 yılında Polonya Cumhuriyeti 2 Mayıs'ı Polonya Diasporası ve Yurtdışında Yaşayan Polonyalılar günü ilan etti. 2022 Mayıs ayında Dışişleri Bakanı Jacek Czaputowicz, 'yurttaşlarımızın yaşadıkları ülkelerde hükümetimizin sadık müttefiki olmalarını ve Polonya'nın ulusal çıkarları, kültürü, ulusal hafızası ve tarihi anlatısını sahiplenmesini bekliyoruz' şeklinde bir açıklama yaptı. Bkz. (2019, May 2). *Polish Diaspora and Poles Abroad Day*. Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland. <https://www.gov.pl/web/diplomacy/polish-diaspora-and-poles-abroad-day>. Czaputowicz'in açıklaması 1848'de Fransa'da Uluslararası Polonya Birliğine liderlik eden Czartoryski'nin politik yaklaşımı ile oldukça bağlantılıdır. Polonya, Polonyalıların başka ülkelerde sürdürdüğü bir politik davadır.

⁶³ Burada bahsedilen Rus-Polonya husumetini biraz dikkatli değerlendirmekte fayda var. Burada bahsi geçen birçok Polonyalı ya Rusya hizmetinde çalışmış ya da gelecekte çalışacak duruma gelecektir. Bunun en açık örneği Polonya kökenli Prens Czartorysky, ailece yıllarca Rusya hizmetinde çalışmışlardır ancak 1848'de Avrupa'daki Polonyalıların direnişinin yönetimini sürdürmekteydi. Aynı şekilde Michal Czaykowski (Sadık Paşa), Kırım Savaşında Kazak Süvari Alayı Komutanıyken daha sonraları Rusya hizmetinde çalışmıştır. Rusya ile ilişkilerini paralı diplomatlar olarak da değerlendirmek pek doğru olmayacaktır. Burada bahsi geçen Polonyalılar kendi siyasi gayeleri uğruna birçok ülkeye hizmet sağlamışlardır. Ancak Rus Devletinin işgalci konumu, Rusya'ya Polonyalılar için ikinci bir anavatan haline getirmiştir.

ülkelerin dış politikalarını etkileyen faaliyetler yürütmekteydiler⁶⁴. Polonyalı topluluklardan biri de 1830 itibariyle İstanbul'a yerleşmiş olan Polonyalı romantik mültecilerden müteşekkildi. Bu kısımda, Osmanlı politikasına da nüfuz edebilmiş olan bu grupların bir kısmını ve Kırım Savaşı öncesindeki sürece etkilerini inceleyeceğiz.

Mart 1848'de devrim Berlin'de başarıya ulaşmış ve Kral IV. Friedrich Wilhelm⁶⁵ isyancılara birçok tavizler vermişti; bunların içerisinde Alman topraklarında isyana katılan Polonyalıların serbest bırakılması da dâhildi⁶⁶. Hür ve bağımsız Prusya'yı savunan Polonyalılar Prusya Devletinin sağladığı imkânlardan faydalanarak bir Polonya Alayı oluşturup Poznan'a döndüler ve ayaklanma başlattılar⁶⁷. İleride görüleceği üzere başlattıkları ayaklanma tıpkı Romanya'daki gibi tam bağımsızlık için başlatılmış radikal bir mücadeleden ziyade anayasanın yürürlükte olacağı otonominin sağlandığı bir hareketti. Bunun sebebi çok farklı görüşten birçok Polonyalının bu hareketin içerisinde olmasıydı⁶⁸.

⁶⁴ Polonyalılar daha çok İtalya devletlerine, Fransa'ya, Avusturya'ya ve Osmanlı Devletine sığınmışlardı ve Rusya'ya karşı davalarını bu ülkelerden yürütüyorlardı. Napoleon Bonaparte Lombardiya'da bir Polonya lejyonu tesis edip İkinci Koalisyon Savaşı'nda Polonyalılardan cephede istifade etmesinden bu yana Polonyalılar hem önemli bir dış politika aracı haline gelmişlerdi hem de ülkeler için önemli bir askeri kaynaktı. Zubrzycki, J. (1952). Emigration from Poland in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *Population Studies*, 6(3), s. 248-272. Aynı zamanda bkz. Burrell, K. (2013). Poland, migration 19th century to present. *The Encyclopedia of Global Human Migration*.

⁶⁵ IV. Wilhelm kesinlikle bir liberal değildi. Babası III. Wilhelm mutlak monarşinin ortadan kaldırılması konusunda söz vermişti gerçekten ancak yeni Prusya kralı gerçek bir Alman idaresinin mutlak monarşi olması gerektiğini savunuyordu. Rapport, M. (2008). *1848: Year of Revolution*. Basic Books, s. 10. Yine de monarşiye karşı keskin bir kriz yaratmamak ve ülkenin içindeki darboğazdan kurtulmak için IV. Wilhelm liberallerle anlaşmak zorunda kaldı. Rapport, M. (2008), *a.g.e.*, s. 40. Nihayetinde de 22 Mart'ta istemese de anayasayı kabul etmek zorunda kaldı. Rapport, M. (2008), *a.g.e.* s. 78.

⁶⁶ Rapport, M. (2008), *a.g.e.*, s. 126. IV. Wilhelm, her ne kadar baskın bir politika izlemiş olsa da Almanya'da yeni bir Bastille ve Fransız Devrimi sürecini tetiklemek için mümkün olduğunca toplumsal muhalefetle uzlaşılı yolunu aramaya çalıştı. 20 Mart'ta 1846'daki başarısız isyana katılan Polonyalılar da dahil bütün Polonyalı siyasi mahkûmlar salıverildi.

⁶⁷ 22 Mart'ta anayasa ilan edilince Czaratoryski, Wilhelm'i Rusya'ya karşı mücadele etmek için ikna etmek üzere 24 Mart'ta Berlin'e yola çıktı. Wilhelm, Rusya'ya karşı asla kılıç çekemeyeceğini belirtti. Ancak Polonyalıların Polonya'daki direnişine müdahale etmeyeceği konusunda Czaratoryski'ye güvence verdi. Bu arada Wilhelm, Czaratoryski'nin görüşme talebini kabul etmedi ve ikili arasında resmi bir görüşme yapılmadı. Resmi görüşmeleri Fransız temsilcisi aracılığıyla sağlandı. Rapport, M. (2008), *a.g.e.*, s. 127.

⁶⁸ Polonyalı milliyetçiler, Panslavistler, Katolik birliği için mücadele edenler, sosyalistler gibi birçok farklı toplumsal grubu temsil eden bir hareketti. Bkz. Davies, N. (1982). *God's Playground: A History of Poland Vol.II: 1795 to Present*. Oxford University Press, s. 253. Bu durum 1848'de birçok ülkede isyan eden toplumların genel karakterini yansıtmaktadır. Bu sebeple, örgütlü bir uluslararası isyan hareketi gibi değerlendirmekten ziyade farklı çıkar gruplarının taleplerini isyan/protestolarla hükümetlerden talep etmesi şeklinde görülebilir.

Görüleceği üzere IV. Friedrich Wilhelm, Prusya topraklarındaki Polonyalıları ve radikal Almanları ülke dışına çıkararak Almanya'daki güven ortamını tesis etmeye çalışmaktaydı.

Prusya Kralı, Polonya'daki nüfuzunun azalmaması ve aynı şekilde herhangi bir şiddet eylemi sonucunda isyanın Alman topraklarına da yayılmaması için öncelikle silahlı mücadeleye uzunca bir süre girişmedi. Hatta isyancılarla uzlaşmaya çalıştı ve birçok taviz verdi (Rapport, 2008, s.10-11). Bir diğer endişe ise Rusya'ya, Polonya'ya yönelik herhangi bir müdahale alanı açmamaktı. Alman Konfederasyonu ve Paris'teki siyasi hareketin başını çeken Demokratik Cemiyet, Polonya'daki ayaklanma için para ve silah topluyordu ve yine Alman Konfederasyonun trenleriyle maddi kaynaklar Poznan ve Galiçya hattından doğuya sevk ediliyordu (Rapport, 2008, s.126). Polonyalı birçok mülteci, eylemlerini Poznan-Berlin arasında götürmeye başladı ve Prusya yerleşim noktalarına zarar vermeye başladılar. Ancak bundan daha da önemlisi Kral Wilhelm, Poznan'a otonomi verilmesi konusunda uzlaşmacı olmasına rağmen Poznan'daki radikal gruplar Alman Konfederasyonu'na dâhil olmayı reddederek Alman toprak sahiplerine ve sanayicilere yönelik saldırılar başlattılar⁶⁹. Polonya'nın herhangi bir bölgesine sağlanan otonomi Rusya'ya karşı açık bir saldırı niteliğinde olacaktı ve bu durum Rusya ile Prusya'yı karşı karşıya getirecekti. Tam bu sıralarda Berlin'de bulunan önemli Polonyalı siyaset adamlarından Adam Jerzy Czartorsky ise bir yandan isyancılar ve Prusya Krallığı arasında uzlaşmayı sağlamaya çalışıyor, bir yandan Prusya tahakkümündeki Polonya'ya otonomi sağlanması için çaba sarf ediyor, bir yandan ise Rusya'ya karşı mücadelede Prusya topraklarındaki Polonyalıları destek veriyordu (Rapport, 2008, s.126-7)⁷⁰. Ne var ki Kral IV.Friedrick Wilhelm, Polonyalıların

⁶⁹ Polonyalı radikaller bir Polonya devleti kurulması için mücadele veriyorlardı ve bunu da Prusya etkisi altında olarak gerçekleştiremeyeceklerini düşünüyorlardı. Rapport, M. (2008), *a.g.e.*, s. 128.

⁷⁰ Polonyalıların talepleri arasında anadilde eğitim, askeri ve kolluk birimleri ile Polonya kamu birimlerinin tesisi de vardı. Bu durum Polonyalılar arasında da tartışma yarattığı gibi devrimci Almanlarla da ayrışma yaratmış ve nihayetinde Alman milliyetçiliğinin gelişmesine yol açmıştır. Polonya meselesi Alman milliyetçiliğinin beslendiği en önemli alandır. II.Dünya Savaşı sürecinde bile Polonya konusu, Alman milliyetçilerin aşamadığı ciddi bir problem olarak tanımlanmaktadır. Bunun en açık örneği'ni Hitler'in oldukça yüzeysel kitabı *Mein Kampf*'da görebilmekteyiz. '...(II.Reich'in) Polonya politikası da yetersiz tedbirlerden müteşekkildi. Ne Alman muvaffakiyeti ne de Polonya uzlaşısı sağlayabildi; sadece Rusya'yı düşman haline getirdi...', Hitler, A. (1939). *Mein Kampf* (J. Murphy, Çev.). Hurst and Blackett., s. 212. Aynı zamanda, '...Polonya'nın Alman dili aracılığıyla Almanlaştırılabileceğine ilişkin bir inanç vardı ve bunun tamamen yanlış olduğunu gördük. Alman dilinin daha aşağı bir ırk tarafından kullanılması ne kadar küçük

taşkınlıklarına daha fazla taviz vermedi ve kısa süre sonra isyancılara yönelik müdahaleyi gerçekleştirdi.

Aslında yaz başına kadar Polonyalıların büyük bölümü sindirilmişti ancak Prusya operasyonlarına devam ettiği için Rusya ihtiyaten birliklerinin bir kısmını Polonya’da bırakmak durumunda kalmıştı (Davies, 1982, 252-253). Polonya’da sular durulsa da Polonyalılar gittikleri ülkelerde siyasi faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Czartoryski’nin hemen hemen her ülkede politik temaslarını sürdürdüğü Polonyalı bir grubu vardı. Başka ulusların ordularında Rusya’ya karşı savaşan Leh askerler ya da askeri birlikleri komuta eden birçok Polonyalı subay vardı. Bu durum ise Rusya için önemli bir sorundu. İtalya’da Avusturya karşısında savaşan bir Polonya Alayı, yine Macar ordusunun komutasını ele geçiren Polonyalı General Jozef Bem, Bükreş’te Rumenlerle birleşen Polonyalılar, İstanbul’da Fransız Hükümeti korumasındaki Mihail Czaykowski –ve daha sonraları Zamoyski- gibi birçok isim Avrupa’nın polislerine karşı mücadele yürütüyorlardı.

Anlaşılabacağı üzere bu gelişmeler Fransızların etkisi ve desteğiyle geliyordu. Fransa her zamanki tarihsel rolünü oynuyor ve Polonyalıları, Ruslara karşı kışkırtıyordu. 1848 yılının kısa süre iktidarda kalacak devrimci Dışişleri Bakanı Lamartine’in Polonya hakkında söyledikleri oldukça ilginçtir: ‘Polonyalılar, Avrupa’nın mayasıdır. Kutsal Kilise’nin (St. Sepulchre) fethedilmesi için haçlı seferi istiyorlar. Polonya’yı seviyoruz... İtalya’yı da seviyoruz... ama hepsinden öte Fransa’yı seviyoruz! (Davies, 1982, 254)’ Her ne kadar Lamartine gibi Cumhuriyetçiler iktidarlarını sürdüremese de selefi Guizot’un ve halefi Lhuys’un Polonyalılara yönelik yaklaşımı farklılık göstermemekte olduğu görülecektir.

Ancak Polonya’daki kadar kolay çözülemeyecek başka bir problem biraz daha Batıda Avusturya Macaristan İmparatorluğu içerisinde kendini gösteriyordu. Polonya’dan kaçan yüzlerce asker, subay ve siyasetçi Avusturya’daki isyancılarla birleşerek

düşürücü...’, Hitler, A. (1939). *Mein Kampf* (J. Murphy, Çev.). Hurst and Blackett., s. 304. Genel anlamda Avrupa siyasetinde Polonya Sorunu için bkz. Davies, N. (1982). *God’s Playground: A History of Poland Vol.II: 1795 to Present*. Oxford University Press, s. 216.

Osmanlıların bile asırlardır rekabet sürdürdüğü Avusturya İmparatorluğu'nun yıkımına yol açmaktaydılar. 18.yüzyılın sonlarındaki Polonya sorunu, 19.yüzyılın ortalarına gelindiğinde Polonyalıların dağıldığı tüm Avrupa'nın bir sorunu haline gelmişti⁷¹.

2.1.2. Avusturya ve Macaristan Ayrılığı

Metternich, sıklıkla katı siyasetinden dolayı dönemin liberal politikacıları tarafından suçlanmıştır. Bilhassa İngiliz tarih yazımının oluşturduğu bu yargıyı kısaca incelemekte fayda var. Metternich politikaları kesinlikle II.Joseph'in uyguladığı liberal politikalar gibi değildi ve güvenlik için gereksiz tutuklamaları, basın üzerinde denetimi oldukça artırmıştı. Öte yandan, Metternich, Macaristan'ın sorun oluşturabilecek özerk statüsünü mümkün olduğunca korumaya çalışmıştı. Örneğin, Macar dilinin resmi dil olarak kabul edilmesi, Kossuth'un ilk Macarca siyasi gazeteyi basabilmesi, Macar köylülerin üzerinden angaryanın kaldırılması gibi gelişmeler Metternich dönemindeydi⁷². Ne var ki bu gelişmeler Macar milliyetçiliğini besleyecek ve devlet, daha fazla hak talebinde bulunan büyük bir toplulukla karşı karşıya gelecekti.

İmparator Macarların oluşturabileceği sorunun farkındaydı ve bugünün bakış açısıyla sıra dışı olarak değerlendirilse de Avusturya'nın birliği için İmparatorluğun bölünmesi gerekiyordu. İmparator Ferdinand Aralık ayında tacını Franz Joseph'e bırakacaktı ancak ayrışma ve sonrasındaki işgal planları Viyana'da yapılmaya başlanmıştı bile. Metternich iktidardan düştükten sonra 13 günlük kısa iktidar süresi içerisinde Devlet Başkanı Kolowrat İmparatorunun kaygılarını giderebilmek için Macarlara karşı Hırvatları seferber ederek güçlü bir Slav Birliği oluşturmaya çalıştı ve 3 Nisan'da yerine geçen Kont

⁷¹ Polonya ve Polonyalılar sorunu o kadar uzun süre devam edecektir ki 20.yüzyılın başında III.Reich kurulduğunda bile 'Polonya ve Polonyalılar Sorunu', Hitler'in öncelikli dış politika sorunlarından biri olarak belirlenecektir. Bkz. Krzywiec, G. (2010). The Hitler's Machtgreifung and Polish Nationalist Movement towards Jewish Question. *Politeja*, (14), s. 559–68.

⁷² Bu tarih yazımının gözden kaçırdığı nokta siyasi figürlere yapılan eleştirilerin toplumsal dayanağının olmamasıdır. Genç İrlanda Ayaklanması ve Çartist Hareket'i bastıran Kraliçe Victoria'ya ya da Palmerston'a 'tiran' denmemesinin pekâlâ birçok sebebi var ama en önemlisi iktidardan düşmemeleriydi.

Ficquelmont Avusturya ve Macaristan ayrımını resmen gerçekleştirdi (Horvath, 1934, 629). Macaristan'da yeni kurulmuş olan Batthyany Hükümeti gelecek Sırp saldırısını öngörebiliyor ve çaresizce Avusturya'nın desteğini talep ediyordu ancak Batthyany'nin bilmediği konu Avusturya Savaş Bakanı Latour'un çoktan Macaristan'ı işgal planlarına başlamış olmasıydı (Horvath, 1934, 629).

Avusturya'daki –Viyana'daki- isyanlar yılsonuna kadar bastırılmış ve 2 Aralık 1848'de tahta Franz Joseph geçmişti. Ancak Franz Joseph, Batthyany Hükümeti'ni tanımadığı gibi yüzlerce yıllık geleneği bozarak Macar Kralı unvanını almayı reddetti. Batthyany Hükümeti kısa sürede istifa etti ve Ocak başında Bohemya ve Hırvatlardan müteşekkil birlikleriyle Jelacic, Macaristan'a saldırılara başladı (Horvath, 1934, 630-1). Burada önemli olan noktalardan biri Avusturya Hükümeti Hırvatlara verdiği desteği bütün karşı devrimcilere sağlamış ve bunun sonucunda Romanya'daki karşı devrimciler de Macarlara karşı saldırıya geçmişti (Horvath, 1934, 631). Avusturya kendi içindeki problemi çözebilmişti ama İmparatorluk olan Avusturya kendisine bağlı olan ülkelerin iç savaşına tanık oluyordu. Ancak şu durumda savaşını sınırındaki komşusuna yani Osmanlılara da taşımış oldu. Zira Romanya'daki karşı devrimcilere destek sağlayarak başka bir ülkenin tebaasını kendi ülkesindeki iç savaşa dâhil etmişti.

2.1.3. Romanya

1848 üzerine eğilen araştırmacıların birçoğu isyanın Fransa, İtalya, Prusya Krallığı ve Polonya'daki –ve hatta İngiltere- etkilerini incelemişlerdir. Ne var ki, 1848'de başlayan olaylar hiçbir yerde Eflak ve Boğdan'daki kadar uzun sürmemiştir ve hiçbir ülke Romanya kadar ağır bedeller ödememiştir. Oluşan toplumsal eylemin boyutu ne Fransa'daki gibi hükümeti düşürebilecek boyutta ne de İtalya'daki gibi bağımsızlıkçı bir hareket başlatıp iki ülke ordusunu karşı karşıya getirebilecek boyuttaydı. Avrupa'da eğitim almış heyecanlı Rumen gençler, Macar ve Polonyalı devrimcilerle birlikte boyarların baskısı altında

bulunan toplumsal tabakayı ayaklandırmaya çalışmış⁷³, başarılı olmuş ancak kısa süre içerisinde isyan bastırılmasına rağmen iki ülkenin (Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları) işgalinin ağır ekonomik ve toplumsal bedellerini ödemek durumunda kalmışlardır. Bütün bunların da coğrafi ve geçmişe dönük sebepleri vardı ve bu kısımda bunları ele almaya çalışacağız.

Karadeniz, Kuzey Anadolu'daki dağları izlemesine rağmen Kafkaslardaki kıyısını saymazsak Karadeniz'in kuzey kıyılarında geniş ovaları seyretilmektedir. Bu geniş verimli ovaları batıda Dinyester Nehri kesmektedir. 1848 yılı içerisinde Odessa'dan gelip Dinyester Nehri'ni geçen biri Besarabya'nın geniş ovalarıyla karşılaşmaktaydı. Besarabya bölgesi kuzeyinde Çeremoş Nehri ve doğusunda Dinyester Nehri ile hemen yanındaki Eflak'ın batısına (bugünkü Batı Moldova) kıyasla oldukça verimli ve zengin arazilere sahipti. Dinyester Nehri aynı zamanda kuzeyde Prut nehri ile birleşir. Prut ve Dinyester nehirleri Moldova'nın sınırlarında son derece belirleyicidir ve neredeyse bu ülkeyi Karadeniz'in kuzeyinde bir adacık haline getirmektedirler. Başka bir sınır ise Boğdan'a sırtını dönen ve Eflak (bugün Romanya) ve Macaristan'ı kucaklayan Karpat Dağlarıdır. Karpat dağlarının altında, güneyde Bükreş ve kuzeyinde ise Transilvanya bölgesi yer almaktadır. Karpat dağlarının güney batı bitiminde ise Tuna nehrini kesen Belgrad yer almaktadır. Avusturya ve Macaristan'a kadar uzanan Tuna nehri ise Balkanlar ve Orta Avrupa'yı birbirinden ayırmaktadır.

Osmanlılar bu stratejik bölgeyi yani Memleketeyn topraklarını yönetmek için yerel güçlü feodallerle yani voyvodalarla işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Bütün bu süreç içerisinde bu topraklar zaman zaman Devlet-i Aliye'ye karşı isyanlara şahitlik etse de neticede başarılı politik müdahalelerle asırlarca Bab-ı Ali bu coğrafyayı tahakküm altında tutabilmiştir. Voyvoda Dmitri Kantemir'in Rus Çarına (I. Petro) müşavirlik yapmak üzere

⁷³ Rus Devleti Eflak ve Boğdan yönetimlerinden ziyade boyarlara siyasi destek sağlamaktaydı. Ancak Boğdan'daki Prens Sturdza'nın da üzerinde önemli bir Rus etkisi olduğunu belirtmekte fayda var. Bölgede aslında ilk isyan boyarlara karşı Boğdan'da çıkar ancak Sturdza, Rusya'nın da desteğiyle isyanı hemen bastırır. Öte yandan, Bibescu daha isyancılara karşı daha itidalli yaklaşımının bedelini ödeyerek iktidarını yitirir. Bkz. Sertoğlu, M. (1972), *a.g.e.*, s. 3008.

gitmesi/kaçması üzerine Memleketeyn idaresi Fenerli Rum Beylerine ‘hospodar’ denilen Bab-ı Ali memurlarına kaldı (Özcan, 1992, s.270). Öte yandan Çariçe Katerina ile başlayan Ruslarla komşuluk dönemi nihayetinde 1812 Bükreş Anlaşmasıyla ilhaka dönüşmüş ve Boğdan’ın doğusu (Besarabya) Ruslara bırakılmıştı (Özcan, 1992, s.271). 1821 Yunan isyanıyla birlikte Bab-ı Ali, Memleketeyn idaresinde bulunan Rumları tasfiye etti ve yönetimi yine yereldeki prenslere bıraktı (Özcan, 1992, s.271). 1827-1829 Osmanlı-Rus harbi sırasında Rus birlikleri yeniden Memleketeyn’e girdi ve yine radikal eylemlere yol açacak idari bir takım düzenlemeler yaptılar. Evvelce Bab-ı Ali ile yapılan anlaşmalarda yedişer yıllığına atanan voyvodalar, gelinen noktada köylüleri kapsamayan 132 kişilik bir mebusan meclisi tarafından seçilecek ve oluşturulacak bir nizamname (Regulamentul Organic) çerçevesinde maslahat tesis edilecekti (Karpat, 1994, s.469). Öte yandan Mihail Sturdza istinai olarak seçimle değil atanarak iktidara getirilmişti (Özcan, 1992, s.271). Yapılan bütün bu düzenlemeler, Rusya ve Avusturya’nın 1815’deki Viyana Kongresine ve Avrupa Konseri’ne bağlılıklarının bir göstergesi olarak egemenlikleri altındaki toprakları zaptu rapt altında tutma girişimiydi⁷⁴. Bu girişimin iki ülke için de ağır bedelleri olacaktı.

19.yüzyıl boyunca Rusya ve Babıali arasında boğazlar gibi Memleketeyn de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sıkıntılı süreç nihayetinde Romanya’nın bağımsızlığını kazanacağı 9 Mayıs 1877 tarihine kadar sürecektir. Bir asırdan daha fazla süren ve iki ülke arasında sürekli diplomatik kriz haline gelen Memleketeyn’in sorun olmasının birçok sebebi vardı. Öncelikle Rusların Karadeniz’de tahakküm sağlayabilecekleri alanı artırmak çabası olduğu öne sürülebilir. Ama daha da ötesi Bükreş’ten başlayıp Saraybosna’ya kadar olan alan üzerinde siyasi ve askeri güç buldurması Rusya’nın Avrupa ortasına kadar müdahale edebilmesine imkân tanıyordu. Memleketeyn konusu ilk bakışta sadece Babıali için bir sorun gibi görünse de aslında bu konuda en çok endişe duyan ülke şüphesiz ki Avusturya idi. Rusların Transilvanya’ya

⁷⁴ Yakın Doğu konusunda Rusya ve Avusturya’nın uzlaşması Mehmed Ali Paşa’nın isyanı ile başlamaktadır. Palmerston ve Metternich’in 1834’de Hünkâr İskelesi Anlaşması öncesinde Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne müdahalesi konusunda uzlaşmaması sonucu Rusya ile Avusturya arasında önemli bir antant gelişmiş oldu. Avusturya bu krizde de Rusya’nın Memleketeyn’deki garantörlüğünü desteklemiştir. Bkz. G.H.Bolsover, ‘Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834’ The English Historical Review Vol. 51, No. 202 (Apr., 1936), 237-256.

girmesi Rus birliklerinin Viyana kapılarına kadar dayanması anlamına geliyordu. Bu durum isyanların başladığı yıllarda sorun yaratmasa da Avusturya'yı askeri ve siyasi bir abluka içine alıyordu.

Nisan ayının başında Paris'te Avrupa'daki devrimci liderlerin bir sığınağı haline gelmiş olan Hotel de Ville'e devrimci ülkeleri simgeleyen Polonya, Fransız ve İtalyan bayraklarının yanına bir de Romanya bayrağı asıldı (Stavrianos, 2000, s.347). Tam bu sıralarda Bükreş'teki Rus Konsolosu Charles Kotzebue, bu gelişmeleri Çar'a ve Nesselrode'a raporluyor ancak Petersburg bu konuyla ilgili konsolosa ve prens isyanları bastırabilmek için halka belli ölçülerde taviz vermelerini salık veriyordu (Goldfrank, 1994, s. 61). Öte yandan Nisan ayından Haziran ayına kadarki süreçte birçok gelişme olmuş ve Yaş ve Bükreş'te öğrenci protestoları olarak başlayan gösteriler, Eflak genelinde daha radikal bir hareketi tetikleyerek Rus baskısına isyan edilmesine -ve ancak Babıali'ye de bağlılıklarını sürdürüyorlardı- yol açmıştı.

Metternich, kendi yarattığı baskı politikalarıyla tam olarak tanımladığı durdurulamayan devrim salgına sebep olmuştu. Ocak ortasında Fransa'da başlayan isyanlar şimdi Viyana'daydı ve Viyana üzerinden de bütün Balkanlara devrimciler hareket ediyordu. Eflak'ta Prens Bibescu, bu devrimci salgının kapılarına kadar geldiğini görmüş ve Babıali komiseri Talat Bey'den destek istemişti (HR.TO.409, 15 Mart 1848). Tuna vilayetlerinden gelen Polonyalı ve Macar devrimciler birçoğu genç olan Rumenlerle birleşmiş veya Rumen gençler gidip eğitim aldıkları Fransa'da gördüklerinden ya da okudukları Fransızca gazetelerden etkilenmişler ve devrim bayrağını Bükreş'e taşımışlardı (HR.TO.409, 15 Mart 1848)⁷⁵. Vatanseverlik, eşitlik, özgürlük, özel mülkün paylaşımı gibi konularda çeşitli beyanatlar veriliyor ve basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, mülkiyetin paylaşılması, angaryanın kaldırılması, meclisin dağıtılması ve bakanların değişmesini talep ediyorlardı (HR.TO.409, 15 Mart 1848). Ancak Prens asıl korkutan isyandan daha çok o zamanlarda Polonya'daki devrimci girişimi bastırmaya çalışan Rusya'ydı ve geçen süreç Prens Bibescu'nun endişelerini haklı çıkaracaktı.

⁷⁵ Prens Bibescu devrimciler için bir takım beyinsiz gençler diye bahseder.

Bir diğ er yandan Babıali'nin aldı ğı istihbarat Prensın sağladı ğı bilgiden biraz farklıydı. Gerçekten Avrupa basınından etkilenen gençlerin oldu ğu do ğruydu ama bunların arkasında ciddi siyasi ve ekonomik gerekçeler vardı. Avusturya'nın ve Rusya'nın siyasi gündemini Polonya ve Macaristan üzerine kaydırması sonrasında Prensler boyarlarla geçmiş siyasi hesaplarını tamamlamaya çalışmış lar ve boyarları sindirmeye çalışmış ları⁷⁶. Ne var ki boyarlar, kendilerine yapılan baskıyı toplumsal zemine taşıyıp bir kitle hareketi haline getirdiler. Böylelikle beklenmedik bir toplumsal kriz tetiklenmişti. Kriz çıktıktan sonra ise hem Rusya'nın hem de Babıali'nin müdahalesinden çekindiklerini her fırsatta göstermiş lerdi.

Ancak ne Babıali ne de Rusya isyanlar başlad ığında herhangi bir müdahalede bulunmadılar. Dahası iki taraf da isyancılara belirli ölçüde tavizlerin verilmesi ve uzlaşılması konusunda aynı politikayı takip ediyorlardı. Ancak isyanların Babıali'ye de ğil de Rusya'ya yönelik oldu ğu anlaşılınca Rusya'nın konuya yaklaşımı de ğişiklik gösterdi. Kont Nesselrode, Yaş ve Bükreş'teki temsilcileri Charles Kotzebue'dan Rusya'nın bu devrimci eylemler karşısında duyarsız kalmayacağını ve Osmanlı ülkesinde meydana gelebilecek herhangi bir devrimci faaliyetin Rusya için tehlike arz etmesi sebebiyle müdahalede bulunacaklarını açıkça bütün taraflara iletmesini ister (İ.MSM.64.1843, 16 Mart 1848)⁷⁷. Babıali, Rusya'nın Avrupa'nın polisi rolünü Memleketeyn'de de oynayabileceğini ve vilayetlere askeri müdahale yapabileceğini görmüştü. Bu sebeple de boyarlar ve prensleri Bursa'ya davet ederek uzlaştırma girişiminde bulunmak istediler ancak Babıali'nin geleneksel uzlaştırma yöntemleri içerisinde kanlı müdahaleler olduğunu da düşündükleri için temsilciler Bursa'ya gelme konusunda direnç gösteriyorlardı⁷⁸.

⁷⁶ '...Eflak ve Bo ğdan tarafları bir müddetden beri Mecalis-i hafiyeye-i fesadenin yata ğı merkezi olmuş ve Bo ğdan beyi dahi menfaat-i zatiyesini güdecek bir adam bulunmuş...', İ.MSM.64.1841, 4 Nisan 1848. Boyarların sindirilmesine göz yuman aslında Bibescu'ydu. Serto ğlu, M. (1972), *a.g.e.*, s. 3008-10.

⁷⁷ Kont Nesselrode'dan Kotzebue'ye.

⁷⁸ İlk davet Nisan ayında yapılır ve bu davetler birkaç kere daha tekrarlanır. Israrla 'tanzimat-kanuniye hükümleri' ve 'memleketin hüsn-i idaresi için' tertip edilecek görüşmelere katılmaları istense de ne boyarlar ne de prensler Bursa'ya gitmemiş lerdi. Bunun üzerine memur gönderilen Belgrad Muhafız katibi 'vallahı billahi Tanzimat-ı Kanuniye esastır, istişare mabeyni içindir' dese de boyarlar ikna olmazlar. C.HR.109.5403, 3 Mayıs 1848 ve MB.İ.2.48, 8 Mayıs 1848.

Dolayısıyla ne Rusya'nın tehditleri ne de Babıali'nin uzlaştırma girişimleri başarıyla sonuçlanmamıştı.

Dahası siyasi zemin kendi içerisinde de son derece tutarsızdı. İsyanlar Haziran başında ciddi noktaya vardığında Bükreş'teki Babıali temsilcisi Talat Bey, Bükreş'ten ayrılarak Yaş'a gider ancak giderken yaptığı muhakemesinde Bükreş'te üç politik gruptan bahseder: 'Birincisi prene bağlılığı olan grup, ikincisi nizamnamede seçim hakkına sahip olamayan ve bu konuda rahatsızlığı olan boyarlar ve son olarak Avrupa'daki özgürlük ideallerini ülkeye taşımak isteyen gençler (HR.TO.409, 6 Haziran 1848). Nihayetinde de bu gruplarla ayrı ayrı uzlaşılması gerektiğini belirtir ancak sükûnetin bozulmasının garantör devletler arasında ilişkileri sıkıntıya sokabileceğini ve bu durumda elde ettikleri imtiyazları da kaybedebileceklerini yazarak Prensi uyarır (HR.TO.409, 6 Haziran 1848)⁷⁹. Talat Efendi Eflak'ta çıkacak isyanın uluslararası bir krizi tetikleyeceğinin farkındaydı. Ancak Babıali, silahlı bir müdahalenin isyanı daha da ciddi bir mahiyete sokabileceğini ve Rusya'ya silahlı bir müdahale kapısı açacağını öngördüğü için Talat Efendi'nin askeri destek talebini dikkate almadı. Bu durumda Bibescu'dan güç kullanarak isyanı bastırması beklenir ancak Bibescu haklı olarak eyaletin Babıali'ye bağlı olduğu için bu büyüklükte bir toplumsal olayla mücadele edebilecek silahlı kuvvetinin olmadığı şeklinde görüş bildirir (HR.TO.409, 8 Haziran 1848). Gelinek noktada Rusya, Polonya'daki karışıklıklar nedeniyle müdahale edemiyor⁸⁰ zira batı birliklerini bölmek istemiyor, Babıali gelecekte Rusya'ya müdahale alanı bırakmamak için askeri bir girişimde bulunmuyor ancak diğer yandan yeterli askeri ve polis kuvveti olmayan Eflak yönetimi ise isyanı bastırmakta yetersiz kalıyordu. Bu durum pekâlâ kaçınılmaz bir siyasi krizi işaret ediyordu.

⁷⁹ Prens Talat Efendi'nin yaklaşımını tehditkâr bulmuştur ve bu kanaatinde haklıdır.

⁸⁰ Prusya Kralı Wilhelm'in Polonyalılar konusundaki ikilemi sebebiyle Prusya ile savaş ihtimali Prusya Kralı her ne kadar reddetse de Rusya'nın gündemindedir. Zira yukarıda bahsedildiği gibi aslında Kral Wilhelm, Rusya'ya karşı Polonyalıların savaşını dolaylı olarak desteklemiştir.

2.1.4. Tarafsız Müttefik

1815 yılında Viyana’da alınan kararlar sonucunda birbirlerine dış bileyen devletler –düvel-i muazzama- müttefik haline gelmişler ve birbirlerine, içlerinde herhangi bir ihtilal olasılığına karşın işbirliği taahhüdü vermişlerdi. Ne var ki bu kutsal ittifak Yunan ve Mısır isyanlarında tarafların arasındaki ihtilaflar sebebiyle çözülmeye başlamıştı bile⁸¹. Savaşla sonuçlanacak olaylar dizisini durdurmak için de 1841 Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış ve Avrupa yine bir koalisyon oluşturabilmişti. Ne var ki bu koalisyon da uzun süre ayakta kalamadı. Paris’teki ayaklanmalar sonrasında Fransa, koalisyondan ayrılmış ama yine de Rusya, bu ittifaka bağlılığını sürdürmek ve Fransa’ya baskı uygulamak için Londra’ya teklifte bulundu. Buna rağmen, İngiltere, Rus teklifini kabul etmeyip kendileri de bu ortaklıktan çekilecekti. Bunun en kesin sorumlusu İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston idi.

Kraliçe Victoria, Peel Hükümetinin -ve dahası Waterloo Mareşalı Wellington’ın- mirasını koruyarak kesin olarak Avrupa barışının korunmasından yanaydı. Aslında başlarda hükümet de farklı konumlandırılmamıştı. 1848 ihtilalleri başladığında Palmerston, karşımıza despotları ve tiranları aşağılayan, onlara karşı saldırı düzenlemekten kaçınmayan bir halk polisi olarak karşımıza çıkar. Öyle ki bu popülist politikası onu güçlendirecek ve bir noktada kendi siyasi gücü, hükümetinin iktidarının çok daha ötesine geçecektir⁸².

⁸¹ İleride detaylıca bahsedeceğimiz Doğu Sorunu aslında Doğu’nun bir sorunu olmaktan ziyade Avrupa siyasetinin sorunlarından biriydi. Denge siyasetinin zafiyetinin en açık tecellisi Doğu Sorunu ile gözlemlenebilir ve bu sürecin başlangıcı 19.yüzyılda Viyana Kongresi’ydi. Viyana Kongresi politik taahhütler ortaya koymakla birlikte gerçekçi olmayan bu taahhütlerin yerine getirilmesinde Avrupa Devletleri başarılı olamamışlardır. Viyana Kongresi’nin getirmeye çalıştığı için güçlerin dengesi tartışması için bkz Schroeder, P. W. (1992). Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power? *The American Historical Review*, 97(3), s. 683-706, Oxford University Press. Aynı zamanda güçlerin dengesi idealinin siyasi gerçekliklerden uzak olması konusundaki tartışmalar ve başarısızlıklarının sebepleri için bkz. Yeşil, F. (2018). *Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu*. Kitabevi Yayınevi. Fatih Yeşil’in bu kitabında ele aldığı dönem 18.yüzyıl olmakla birlikte güçlerin dengesi konusunda Avrupa’nın yüzyıllar boyunca verdiği gerçeğe dışı mücadeleyi ele almaktadır. Günümüzde ‘Avrupa Birliği siyaseti’ olarak ele alınan konu bu sorunun güncel hali olduğu düşünülmektedir.

⁸² Bir keresinde Prens Albert, Kraliçe Victoria için Başbakan Russell’dan Palmerston’a çekidüzen vermesini ister ancak Russell bu durumda hükümetinin istifasını talep edebileceklerini belirtir. Palmerston o kadar ileriye gider ki Kraliçe Victoria’nın dış yazışmalarını okur ve diğer ülkelerin kendisine yazdıklarını da kendisiyle paylaşmaz. Benson , A. C., & Viscount Esher (1908). , *Letters of the Queen Victoria: A Selection from Her Majesty’s Correspondance Between the Years 1837-1861 vol.II*. Longmans, s., 227. (20 Ağustos 1848)

Palmerston, İtalya'ya Lord Minto'yu gönderip liberallere destek vermesini sağlar ve devrimci cepheye yardım eder. Aynı zamanda Palmerston, Avusturya'da büyük bir savaş kahramanı olarak görülen General Haynau'nun Londra'da bir barın önünde dayak yemesine sessiz kalırken Kossuth'u ülkede onur konuğu olarak ağırlar. Benzer şekilde Rusya'ya sırtını döner ve hükümetinin muhalefetine rağmen Fransa'daki devrimci hükümeti diplomatik kanallarıyla resmen tanıır⁸³. Bütün bunlara rağmen Palmerston genel bir Avrupa savaşı çıkmasının taraftarı değildi ve her ne kadar İtalyan isyancılara destek verse de Charles Albert'e Avusturya ile uzlaşması konusunda talepte bulunacak, Macaristan'ın işgali konusunda Avusturya-Rus koalisyonu ile uzlaşacaktı (Trevelyan, 1979, s.293). Palmerston'ın siyaseti aslında söylemlerini desteklemekteydi. Despotlar karşısında savaşan ihtilalcilere gerçekten destek vermişti ve bu desteği sağlarken kendisine en devrimci hükümeti, yani Fransa'yı, müttefik edinmişti. Ancak asıl amacının Rusya ve Avusturya gibi orta Avrupa'ya polislik yapan devletlerin gücünü kırmak olduğu söylenebilir. Palmerston'ın izlediği siyasetin ve söylemlerinin sebebi ise ülkedeki radikal kesimi temsil etmesiydi. Dolayısıyla Avrupa radikallerine Rusya'ya ve Avusturya'ya karşı verdikleri mücadele için destek verebilirdi ancak bu siyaset bir Avrupa savaşına yol açmamalıydı.

Bu durumda Fransa ve İngiltere 1848'de kader birliği yapmışlardı. Geçen 5 yıl içerisinde bu birlik zaman zaman dağılacak ve yeniden birleşmek zorunda kalınacaktı. Büyük oranda bunun sebebi İngiliz Hükümetinin birkaç kez değişmesi olacaktır. Avusturya ve Rusya için de aynı durum söz konusuydu. Avrupa'nın karşı devrimcileri birlikteliklerini Kırım Savaşı öncesine kadar sürdürdüler. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Avusturya'nın 1833 Mısır Meselesi konusunda Rusya yanlısı pozisyonu İngiltere'yi kıtadan uzaklaştırmaktaydı. Ancak burada önemli olan nokta Rusya'nın Prusya'ya uyguladığı baskı rolünün benzerini Avusturya'ya ve hatta Osmanlılara uyguladığıydı. İsyancılara karşı herhangi bir zafiyet gösterildiğinde Rus müdahalesi Demokles'in kılıcı gibi ülkelerin

⁸³ Kraliçe Victoria 21 Haziran 1850'de Başbakan Russell'a Palmerston'ı şikayet eder ve Palmerston'ın demokrasi mücadelesinde fazla ileriye gittiğini belirtir. Aynı yazışmada Kraliçe, Hükümetinin despotizm ve demokrasi arasındaki savaşı başka topraklarda uygulanmasını onaylayabileceğini ancak Palmerston'ın demokrat yanlısı olmasının aşırı olduğunu belirtir. Benson , A. C., & Viscount Esher (1908). , *Letters of the Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondance Between the Years 1837-1861 vol.II*. Longmans, s. 294

tepesinde beliriyordu. Bu durumda her ne kadar Fuad Efendi, 1850 ortalarında Memleketeyn Meselesi sonlanana kadar Babıali'nin tarafsızlığını ileri sürse de tıpkı Avusturya gibi Babıali de fiili olarak bu Rus-Avusturya koalisyonuna katılmış durumdaydı. Ortak operasyonlar düzenliyorlar, komisyonlar oluşturuyorlar ve Memleketeyn idaresi konusunda kararlar alıyorlardı. Pekâlâ, Babıali bu koalisyona girmeden evvel İngiliz ve Fransız ortaklarının desteklerini de talep etmişti ancak beklediği desteği bulamamıştı⁸⁴.

Rusya ve Osmanlı Devleti dışındaki diğer garantör devletlerin durumu epeyce karışıktı. Fransa'da devrimci güçler baskın olduğu için ülkenin siyasi tavrı netti ancak geçici hükümet sürekli değiştiği için istikrarlı bir politika oluşturmakta güçlük çekiyorlardı. Örneğin, Fransa'nın asker büyükelçisi Jacques Aupick⁸⁵ İstanbul'da mukimdi ancak devrim sonrası hükümet kurulamamış ve General Cavaignac kendisine beratını vermiş olsa da zamanında Babıali'ye ulaşamadığı için temsil yetkileri elinden alınmıştı⁸⁶. Benzer bir durum Prusya için de geçerliydi. İhtilalin seslerinin duyulduğu dönemde Palmerston kraliçesinin aksi görüşüne rağmen Avrupa siyasetinin birçok sürecini daha da çetrefilli hale getiriyordu. Babıali'deki İngiltere temsilcisi Cowley⁸⁷, Akdeniz filosu komutanı Hugh Rose⁸⁸ ile aralarındaki gereksiz çekişmesi sebebiyle Rusların, Osmanlı sınırı üzerinden

⁸⁴ Bunun sebebi ise yukarıda belirtildiği gibi İngilizlerin Avrupa savaşına yol açabilecek olası bir politikadan kaçınmak istemeleriydi. Rusya karşıtı isyancılara destek veriyordu ancak Rusya'ya karşı Memleketeyn'in müdafaası askeri olarak değil, siyasi olarak mümkündü.

⁸⁵ General Aupick, şair Charles Baudelaire'e ciddi travmalar yaşatan üvey babasıdır. Baudelaire'in Paris'de barikatlarda direnişçilerle birlikte savaşıp 'General Aupick'i vurmali! (Il faut aller fusiller le Général Aupick!)' diye naralar attığı söylenmektedir.

⁸⁶ Hatta Sadık Rıfat Paşa 15 Temmuz 1848'de Canning ile yaptığı görüşmede, eğer diplomatik ehliyeti verilmezse Aupick'in ülkeden gönderilebileceğini belirtmiştir. FO78.733, 15 Haziran 1848.

⁸⁷ Henry Wellesley (Lord Cowley) (1804-1884), ünlü İngiliz generali Wellington'ın yeğenidir. Cowley'nin diplomatik kariyeri 1845 yılında Osmanlı Devleti'nde başlar. Bir süre sonra Alman Konfederasyonuna ve sonrasında ise 1852 yılında Paris'e Büyükelçi olarak atanır. Cowley, III.Napoleon'un hırslı ve saldırgan doğu politikasını dizginlemeye çalıştığı için önemli bir diplomat olarak karşımıza çıkar.

⁸⁸ Hugh Rose (1801-1885), Rose, Prusya'da Alman subaylardan eğitim almış, İngiltere'nin önemli diplomat ve askeri stratejistlerinden biridir. 1840 yılında Suriye'ye Ömer Paşa'ya destek vermek için görevlendirilir. Kırım Savaşı'nın sonuna kadar da Osmanlı topraklarında görev alır. Maruniler ve Dürziler arasındaki çatışmaları teskin etmek için görev alır. Nihayet Ağustos 1841'de Lübnan'a konsolos olarak atanır. 1852 yılında Palmerston'ın istifası sonrası Londra'ya giden Canning'in yerine geçici süreliğine maslahatgüzar olarak atanır ve Rose hem Rusya'yı hem de Fransa'yı Babıali'ye yönelik politikaları ve kutsal yerler konusundaki taleplerini Babıali lehine çevirmek için önemli mücadele yürütür.

Avusturya'ya girişi için onay aldığını kaçırdı⁸⁹. Telifisi için ise ihtilalin arifesinde sabık Büyükelçi Stratford Canning, Tarabya'daki elçiliğine geri döndü. Avusturya tarafında ise Stürmer, isyan başlayınca öncelikle hükümetinin direktifleri doğrultusunda Babıali'den birlikte hareket etmek üzere destek ister. Metternich'in paranoyası ve acelesi, Babıali'nin İngiltere ile uzlaşp zamanında dönüş sağlayamaması gibi sebeplerden ötürü Rus birliklerini Viyana önlerine kadar gelebilmişti. Babıali ise Şubat ayında Cowley'den cevap alamayınca Rusya ile gerçekleştirdikleri görüşmelerde Osmanlı toprakları üzerinden isyanı bastırmaya yönelik operasyonları onaylamak durumunda kalır.

2.1.5. Kadim Nizam için İsyân

Avrupa'da başlayan isyan dalgası, 'düstürü'l-amel' ya da müesses nizam ile meselesi olan bütün memleketleri etkilediği gibi Eflak ve Boğdan'da Rusya'nın siyasi himmeti altında olan prensleri de etkilemiştir. Romanya'daki isyancılar Sultan II.Bayezid döneminde elde ettikleri hakların muhafazası, yani kadim usulün tesisi için inkılap yolundayken, Rusya ise Babıali ile imzalanan Edirne Anlaşması'nda belirlenen nizam-ı umuminin sürdürülmesi için isyanı durdurma çabası içine girer. 'Kadim nizam', siyasi bir tercih olmanın da ötesinde taraflar arasında ideolojik bir ayrımın da alametifarikasıydı ki nihayetinde 'yeni' Avrupa düzeninin tesis eden Viyana Kongresi kararlarının da altını oymaktaydı. Babıali'nin yaklaşımı ise sadık tebaasının taleplerini dinleyip meselelerini bertaraf etmek üzerine kuruluydu ve nihayetinde bu durum Rusya ile imzalamış olduğu akdin feshedilmesi imkânını beraberinde getiriyordu. Bütün bu süreç içerisinde Edirne Anlaşması gibi Babıali'ye dayatılan şartların silahla ortadan kaldırılması mümkün

⁸⁹ Albay Rose Lübnan'daki Fransız tahakkümünün kontrol altına alınması için İngiliz birliklerinin gerekli müdahaleyi yapabileceğini savunurken, Cowley ise Rusya'nın güney politikasının genişlemesi kaygısı ile Akdeniz donanmasının Ege açıklarına gelmesi gerektiğini savunuyor. FO78.727-8, 6 Şubat-12 Nisan arasında mütemadiyen bu tartışma devam etmiştir. Sonuçta Akdeniz donanması hareket etmemiştir. Ancak Rose, Cowley'in talebini yerine getirseydi de Rusların müdahalesi büyük ihtimalle önlenemezdi, zira Babıali ile zaten uzlaşma sağlanmıştı. Cowley'nin tek endişesi 1833 yılına geri dönülmesi durumuydu ve dönemin şartları içerisinde bu endişe haksız değildi. Rose ise Fransa'daki hükümetin iktidarsızlığı sebebiyle tarihi bir fırsat yakalamış ve Hindistan'a açılan yolların güvenliğini tesis edebileceği bu hamleyi kaçırmak istememişti. Uzun vadede de İngiliz Hükümeti bunun faydalarını görecektir.

olamayacağı için diplomatik kanallarla bunun gerçekleşmesi için Babıali'nin siyaset yürüttüğünü söylememiz pek mümkündür.

Haziran başında Macaristan'daki direniş güçlenmiş ve böylelikle Transilvanya'nın güneyine yani Bükreş'e kadar uzanmıştı. Rusların müdahalesini engellemek amacıyla isyanın hiçbir şekilde Moldova'ya sirayet etmesini istemeyen Babıali, Talat Efendi'ye Yaş'ta meydana gelebilecek herhangi bir ihtilal ihtimalinin dikkatle takip edilmesi ve siyasi kanallarla bertaraf edilmesi talimatını veriyordu (HR.TO.409, 8 Haziran 1848). Talat Efendi'ye gelen istihbarat ise isyancıların düzenli birlikler oluşturmak amacıyla ve savaş alanını genişletip Avusturya ordusunu dağıtmak için Transilvanya'daki Kronstradt ve Boğdan'daki Grozechte hattını birleştirmek amacıyla olduklarıydı. Bu durumda Banat ve Transilvanya'da toplanmış olan isyancılara karşı elinde askeri bir unsur bulunmayan Talat Efendi Avusturyalı General Puchner ile elindeki istihbaratı paylaşıp sınır güvenliği konusunda Avusturya'nın desteğini bekliyordu (HR.TO.409, 8 Haziran 1848). Nihayetinde askeri mukavemet gücüne sahip olmayan Talat Efendi, dolaylı olarak Avusturya'dan destek istiyor ancak bir yandan da sınır kontrolünün sorumluluk içerisinde sağlanması konusunda Avusturyalı Generali ikaz ediyordu (HR.TO.409, 8 Haziran 1848).

Talat Efendi'nin Yaş'ta bulunma sebebi sadece General Puchner ile temasa geçmek değildi. 7 Haziran'da Bükreş'te ihtilal resmen başlamıştı. Talat Efendi süreci Yaş'tan yönetebileceğini ya da Yaş'a sıçramaması için Prens Sturdza ile işbirliği yapabileceğini düşünmüş olabilir. Her şekilde Bibescu, Talat Efendi'nin kendilerini yalnız bıraktığını, sürekli isyancıların taleplerine olumlu yaklaşarak kendisini zor durumda bıraktığından şikâyetçiydi (HR.TO.409, 8 Haziran 1848)⁹⁰. Sonunda paramiliter birlikleri de içeren kalabalık gruplar üç renkli bayraklarla Bibescu'nun sarayının önüne gelirler ve prensin korumaları sarayın kapısını ne kadar korumaya çalışsalar da isyancılar kapıyı kırarlar. Bibescu korkup cama çıkar ve halkı selamlar ancak isyanı dindiremez. Bunun sonucunda 'sarhoş, bohem genç boyarlardan olan Golescu ve kuzenleri ve Philippesco ve oğulları içeri girip geçici hükümeti tanıyıp kendisinin de hükümetin başına geçmesi için prensi tehdit

⁹⁰ Oysa Talat Efendi sadece Babıali'den kendisine verilen direktifleri uyguluyordu.

ederler (HR.TO.409, 8 Haziran 1848). Prens düşünmek için bir gün süre ister ve aynı gece gizlice ailesiyle birlikte Kronstradt'a kaçar (HR.TO.409, 13 Haziran 1848). Aynı tarihlerde geçici hükümet adına Ion Ghika⁹¹ (sonraları Babıali'nin görevlendirmeleriyle Samos'a atandı) Babıali ile müzakereleri yürütmek üzere İstanbul'a doğru yola çıktı⁹². Ancak Ghika İstanbul'a gelene kadar süreç bambaşka bir hal alacaktı.

Bükreş'te yapılan protestolar ve taşkınlıklar ne Babıali'nin, ne de Rusların aşırı tepkisini çekmişti. En azından herhangi bir müdahale için ülkeler meşru bir zemin görmüyorlardı. Ancak 11 Haziran'da siyasi kriz geri dönüşü olmayan bir yola saptı. 11 Haziran saat 15.00 civarında Rusya ve Babıali arasında uzlaşıyla imza edilen Eflak ve Boğdan'ın nizamnamesi (Reglamentum Organique Status) Bükreş kent meydanında yakıldı ve geçici hükümet bir muhtıra kaleme aldı; buna göre, '...yüzyıllardır halkı küçük düşüren ve zora sokan bu yasal düzenleme barışçıl bir devrimle ve yüksek şerefle ortadan kaldırılmış ve yerine anavatanın bütün evlatlarının sosyal ve politik haklarını tanıyan yeni bir anayasa yürürlüğe girmiştir' (HR.TO.409, 14 Haziran 1848). Ertesi gün Rus komiseri Charles de Kotzebue 'Edirne Anlaşmasının esasını teşkil eden anayasanın lağvedilmesi sonucunda görevden çekildiğini' belirten protesto mesajını hem Babıali'ye hem de Eflak Prensine gönderdi ve Eflak'tan ayrıldı (HR.TO.409, 14 Haziran 1848). Aynı şekilde Babıali'ye bir nota gönderen geçici hükümet üyeleri –A.G. Golescu, Ion Constantin Bratianu, Ioan Voynescu- 'bu barışçıl devrimin kesinlikle düşmanca bir amaca yönelmediğini Babıali'nin himayesini kabul ettiklerini ancak Rusya'nın açık protestosu sonucunda bütün sürecin değiştiğini, Bicescu'nun istifa etmesinin yersiz olduğunu, düzeni yeniden tesis edeceklerini ve herhangi bir askeri müdahalenin zaten sorunlu olan Bükreş'i siyasi olarak daha da güç bir duruma sokabileceğini' belirttiler (HR.TO.409, 14 Haziran

⁹¹ Ion Ghika (1816-1897), Rumen devlet adamı. Ghika (Gika) Boyar ailesinden gelmektedir ve Eflak Prensi Alexandru Ghika'nın ve Carbonari bağlantılı olduğu düşünülen Ion Campineanu'nun da yeğenidir. Paris'te eğitim alan Ghika, Romanya'daki devrimci cephenin etkili liderlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimden sonraki geçici hükümetin temsilcisi olarak İstanbul'a görevlendirilir. 1854 yılında Sultan Abdülmecid'in taltifiyle Samos'a kaymakam olarak atanır ve Kırım Savaşı sürecinde lojistik sevkiyatı sebebiyle önemli başarılar gösterecektir.

⁹² Bibescu, Ghika için 'ahlaksız anarşist' diye bahseder ve Ruslara bile Ghika'nın Babıali'deki varlığından şikayetini esirgemez. General Aupick bu durumun nedeninin Bibescu'nun eşinin, Ghika'nın amcasının eski eşi olması ve bir skandalla yollarını ayırması olduğunu düşünür. FO78.733, 19 Temmuz.

1848). Dahası geçici hükümete yayınladığı başka bir bildiri de ‘Yıldırım Bayezid ile Prens Mirça arasında yapılan anlaşma neticesinde Eflak’ın vassal devlet olarak Babıali’ye bağlanmasına rağmen Edirne Anlaşması kadim usulleri yok etmiş ve refahı ortadan kaldırmıştı; oysa bu ihtilal Babıali’ye bağlılığın açık göstergesi’ olduğunu belirtiyordu (HR.TO.409, 27 Haziran 1848). Bunların hepsi Rus askeri müdahalesinin sinyalleriydi. 1849 1 Mayıs’ında Baltalimanı Anlaşması garantör devletlerle birlikte imzalanana kadar ‘Edirne Anlaşmasının ihlali meselesi’ Ruslar için tüm askeri operasyonlarında kullandıkları önemli bir argüman olacaktı.

Polonya’daki durumu da olabildiğince kontrol altına almış olan Rus birlikleri artık daha fazla beklemeyecekti. Talat Efendi’nin, Yaş’tan Prut Nehri’nin karşısındaki Rus askeri tertibatı hakkında aldığı istihbarat da Rus ordugâhındaki hareketliliğe işaret ediyordu. Avusturyalı General’den edindiği bilgiye göre eğer Avusturyalı General Alexander Danilowicz Gerstenzweig, Budapeşte’deki hatlarını koruyabiliyorsa, General Duhamel Besserebya üzerinden Prut’u geçerek Yaş’ın güneyindeki Birlad’a müdahale etmeyi planlıyordu (HR.TO.409, 23 Haziran 1848). Rusların ihtiyaten tuttukları 5. Kolordu ya Krakow’a ilerleyecek ya da önce Boğdan’a ve ardından Transilvanya içlerine girecekti (Goldfrank, 1994, s. 63). Babıali Titoff’dan gelecek bir görüşme talebi ya da Nesselrode’dan gelecek bir notayı bekliyordu. Aynı zamanda sabık Hariciye Nazırı Mehmet Emin Ali Paşa da Rus elçisi Titoff’a anlaşma gereği sadece Avusturya’ya müdahale için Rus birliklerinin Osmanlı askeri noktalarından geçebilecekleri yönünde bilgi veriyordu. Aslında Canning ve Aupick belirli ölçüde Babıali’yi Rus askeri hareketliliği konusunda uyardıya çalıştı⁹³. İngiltere’nin Batum’daki Konsolosu, 12 Haziran’da Rusya’nın Kafkas ordularındaki hareketliliğin Dağıstan’daki Şeyh Şamil’e yönelik operasyon ile ilgili olmadığını, ana operasyon birlikleri hariç Kafkasya’daki bütün askeri birliklerini Batıya kaydırıldığını belirterek Canning’i uyarıyordu. Babıali herhangi bir bilgilendirme gelmeden bir müdahale olacağına ihtimal vermiyordu. Ancak,

⁹³ Aupick’in sıradışı istihbarat uygulamaları diğer diplomatları bazen korkutmakta bazen de şaşırtmaktadır. Asker kökenli olmasından olacak ki 17 Ağustos’ta Canning ile yaptığı bir görüşmede Sırbistan ve Eflak’a 4-5 asker gönderdiğini ve askeri istihkam noktalarını ve pozisyonlarını tespit etmeyi amaçladığını belirtir. Aupick’in bu sıradışı çalışma yönteminden Canning de rahatsızdır. FO78.734, 17 Ağustos 1848.

Memleketeyn'deki temsilcisi farklı bir bilgiye sahipti ve Babıali'ye gereken bilgiyi iletğinde Gerstenzwig çoktan Besserabya'daki Rus karargâhına olumlu cevap vermiş ve General Duhamel 26 Haziran'da Prut nehrini geçmişti (HR.TO.409, 23 Haziran 1848). Çoğunlukla başkent ile Bükreş arasındaki istihbarat kopukluğundan kaynaklanan gecikmeler uzun süre Rusları çık(a)mayacakları bir coğrafyanın içerisine dâhil etmişti.

Bundan sonraki süreçte Rus diplomat ve askerlerinin Türklere yönelik siyasi ve askeri taarruzlarını gözlemleyebiliyoruz. Rusların, bilhassa Bükreş'teki Osmanlı bürokratlarına yönelik tutumları hem provokasyon hem de siyasi manevralar olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, sıkıntı içindeki Osmanlı ordusunu müttefik birlikler olmadan ne kadar büyüklükte olabileceği tahmin edilemeyen bir savaşın içerisine sokmak Babıali için ciddi bir tehditti. Rus birlikleri Prut'u geçip Boğdan'a girdiğinde Titoff ve Nesselrode'dan gelen bilgilendirme Boğdan ile ilgili değil, Sırbistan Prensi Alexandre Karacorceviç'in Rusya'dan istediği yersiz destek hakkındaydı (HR.TO.284, 28 Haziran 1848). Rus Çarının himayesinden memnuniyet duyan Prens için Rusya, Babıali'ye atanmayla tayin olunan idarenin hanedanlığa tahavvülü konusunda dayatma yapsa da Babıali haliyle bu konuda taviz vermez (FO78.733, 19 Temmuz 1848). Aslında Sırbistan'da herhangi bir hareketlilik yoktu. Yine de Nesselrode, 'Babıali'nin kendilerinin devrim karşıtı çalışmalarından minnet duyması gerektiğini zira Slav olan halka tahriklere kapılmamalarını tembihlediklerini belirtir (HR.TO.284, 28 Haziran 1848)⁹⁴. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Nesselrode'un bahsettiği 'Slav halkları' 1848 yılında bir Pan-Slavizm rüyasıyla isyan etmiyorlardı; bilakis, Rusya'nın baskısından kurtulabilecekleri bağımsız ülkeler olma tahayyülü peşindeydiler. Bu nedenle, bu dönemde Sırbistan'da ya da Saraybosna'da isyan çıkmaması Babıali himayesinden çok memnun olduklarından değil, Rus baskısından uzakta konumlandıkları içindi.

Bütün bunlar yaşanırken Babıali hızla muhtemel müttefiklerini yanına çekme girişimlerine başlamıştı. Pekala, öncelikle İngilizlerin kapısını çaldılar ve Sadık Rıfat Paşa aracılığıyla gizli bir anlaşma imzalanıp Eflak ve Boğdan konusunda ortak hareket teklifini

⁹⁴ Nesselrode'dan Titoff'a.

İngilizlere sundular (FO78.733, 1 Temmuz 1848). Aynı zamanda ülkesinin resmi temas sağlayamaması sebebiyle Fransa ile de ittifak olma tekliflerini İngiliz elçisine ilettiler Sadık Rıfat Paşa (FO78.733, 1 Temmuz 1848). Ne var ki İngiltere, Babıali'nin bu teklifine zamanında cevap veremeyecek⁹⁵ ve Fransa da içinde bulunduğu hükümet krizi sebebiyle böyle bir sürece dahil olamayacaktı. Fransız Konsolosu Chions ve Prusya Konsolosu Emil von Richthofen, Talat Efendi ve Rus konsolosluğuna Babıali'ye bağlı olan Boğdan eyaletinin ciddi sayıda Rus birliği tarafından işgal edildiği ve Rusya, Babıali'ye bağlı olan bir vilayette Babıali'ye ait fonksiyonları yerine getiremeyeceği sebebiyle Rus birlikleri çekilene kadar temsilcilik faaliyetlerini askıya almışlardı (HR.TO.409, 11 Temmuz 1848)⁹⁶. Bu durumda Babıali Ruslar karşısında temkinli bir politika izlemeli ve hiçbir şekilde sonu savaşa varacak bir eylemde bulunmamalıydı.

2.1.6. Avusturya ve Rusya İttifakı

Ne var ki Ruslar, Avusturya kapısını araladıktan sonra Balkan politikasına dâhil olabilecek mekanizmalar geliştirmeye çalışıyorlardı. Yukarıda bahsi geçen Sırbistan konusu ise bunun alametifarikasıydı ve sonraki dönemlerde (1851-2) Sırbistan, Bosna ve Karadağ'da meydana gelecek olaylar Kutsal Yerler Meselesiyle birleştiğinde epey karmaşık bir siyasi durumu doğuracaktı. Başta Rusların yalnızca isyanları bastırabilmek için oluşturdukları geçici karargâhlar, Rus yönetimindeki kalıcı istihkâm noktalarına, kalelere ve karakollara dönüşüyordu. Babıali, Ağustos ayında Avusturya'nın kendilerine sağlayacakları destek karşısında, Rusya'ya Dubrovnik'in kontrolünü kalıcı olarak vereceğine ilişkin istihbaratı elde etmişti ve Bosna valisi Çengelolu Tahir Paşa'dan

⁹⁵ Cowley'in ve daha geniş ve genel olarak İngiliz siyasetinin Eflak ve Boğdan konusundaki genel yaklaşımı diplomatik baskı kanallarının uygulanması ve sıcak çatışmaya zemin oluşturabilecek herhangi bir müdahaleden kaçınmak üzerinedir. Zira, askeri olarak Karadeniz'in kuzeyine Fransa'dan bağımsız yapacağı bir müdahale Akdeniz'deki pozisyonunu zayıflatacak ve belki de Fransa'ya daha stratejik bir alan sağlayacaktı. İkincisi iç politikada Rusya karşıtlığı vardı ancak zaten Tanzimat projesinin eleştirildiği bir dönemde Osmanlı Devleti için İngiltere'nin savaşa girmesi siyaseten mümkün değildi. Son olarak pek tabii, İngiliz elçinin böyle bir taahhüt vermeye yetkisi yoktu ve bunun onayını hükümetinden alması gerekecekti.

⁹⁶ Fransız konsolos kararı Aupick'e sormadan almış olacak ki, berate Babıali tarafından kabul edildiğinde yeniden konsolos atanmasını talep etmiştir.

dikkatle takibini talep etmişti (HR.MKT.21.43, 10 Ağustos 1848). Büyük ihtimalle Babıali bu istihbarat raporunu İngiliz ve Fransız müttefikleri ile de paylaşmış olacak ki aynı dönemlerde Canning Akdeniz donanmasından bu istihbaratı teyit etmesini bekler. Eğer gerçekten Avusturya ile işler planlandığı gibi giderse bu durumda gerçekten Ruslar yüzyıllardır planladığı Akdeniz'e inme amacına erişmiş olacaktı. Dahası Balkan politikasını Babıali aleyhine çevirip Slav halklarının desteği ile Babıali üzerinde hem askeri hem de siyasi baskı uygulayabilecekti.

Avusturya'nın bu kritik alanı Rusya'ya açma nedenleri de yine ilginçtir. İngiltere'deki liberal kanadın açık şekilde Avusturya karşı politikası ve Louis-Napoleon'un Viyana Anlaşması mimarı olarak gördüğü Avusturya'dan intikam alma amacı Avusturya'nın Rusya'ya yaklaşmasına sebep olmuş olabilir. Her şekilde zaten doğu sınırında Rus baskısı altında olan Avusturya'nın güney ve doğu sınırını da neredeyse abluka altına alan Ruslarla işbirliği yapması Avusturya'nın sıkıntılı durumunu çok açıkça gösteriyordu. Avusturya'nın Ruslara yakınlaşmasının bedeli ağır olacaktı zira Rusya, Avusturya'nın egemenlik haklarına müdahale ediyor ve dış politika kararlarını belirliyordu. İngiliz ve Fransız elçileriyle gerçekleştirdiği bir mülakatta Çar Nikolay, 'Avusturya adına kararı ben veriyorum' diyecek kadar ileri gidebilmiştir (British Foreign Office Department, 1859; Goldfrank, 1994, s. 88). Aynı şekilde ileride görüleceği üzere Babıali'ye verilecek imtiyazlar konusunda Avusturya'nın birçok kere Rusya'dan onay alması gerekmiştir. Yine de ileride göreceğimiz üzere Avusturya, her zaman ve bütün kapılarını –bilhassa Rusya'nın Macaristan'da yapacağı operasyonlar konusunda- Rusya'ya açmamış ve bu durum birçok defa Rus-Avusturya gerilimine yol açmıştır.

2.1.7. Babıali Komiserleri

Rusya'nın resmi bildirisi olmadığı için Babıali Temmuz başında Rusya'dan açıklama beklemiş ve gelmeyince Ali Paşa ile büyükelçi Titoff arasında bir mutabakat sağlanmıştı. Rus ve Osmanlı birlikleri İstanbul'daki anlaşmaya göre ortak hareket edilecek

ve Osmanlı birlikleri 15-20.000 neferiyle Bükreş'e girecek ve 3-4.000 nefer de Yaş'daki Rus birliklerine takviye gönderilecekti. Ancak Bükreş ve Yaş'tan gelen bilgiler ile Rus elçinin belirttiği istihbarat ile örtüşmüyordu. Öncelikle Bükreş'te hem isyancılar hem de Talat Efendi isyanın büyük ölçüde bastırıldığını ve yeni nizamname çerçevesinde idarenin tesis edilebileceğini belirtiliyordu (HR.TO.409, 29 Haziran 1848). Talat Efendi'nin gönderdiği istihbaratı öğrenen Ruslar, Talat Efendi'nin isyancılarla fazla iç içe olduğunu ve Babıali politikalarıyla uyum sağlayamadığını protesto ederek (HR.TO.285, 9 Temmuz 1848)⁹⁷ yerine eski Paris Büyükelçisi Süleyman Efendi'nin görevlendirilmesini sağlamış oldular.

Yine de İstanbul'daki kararsızlık sebebiyle Babıali tarafından Temmuz ortasına kadar askeri bir müdahale mümkün olamadı. Rus askeri hareketlerini yakından takip edebilmek ve boyarlarla uzlaşmayı sağlayabilmek için Osmanlı birlikleri Yergöğü'ne sevk edilmişlerdi (İ.MSM.65.1868, 18 Temmuz 1848). Temmuz ortasında Süleyman Efendi⁹⁸ Babıali Komiseri olarak Bükreş'e yola çıkar ve Ali Paşa'dan aldığı çok açık üç görev vardır; birincisi devrimci hükümeti ortadan kaldırmak ve yeni hükümeti tesis etmek; ikincisi sultanın gözü ve kulağı olarak padişahın tebaasının arzlarını dinlemek, sorunlarına çözüm bulmak ve üçüncüsü kesinlikle Rus delegasyonunun güvende olmasını sağlamaktır (FO78.733 14, Temmuz 1848; İ.MSM.65.1868 18 Temmuz 1848). Birinci görevi Ali Paşa'nın, Titoff'ın ısrarı üzerine Süleyman Efendi'ye verdiği çok açıktır. Zira aksi yönde siyaset güdüldüğünde karşı da çıkmamıştır. Talat Efendi'den farklı olarak Süleyman Efendi, Ömer Paşa eşliğinde askeri birliklerle Bükreş'e gidiyordu ve mukavemet gücü vardı (FO78.733 14, Temmuz 1848). 14 Temmuz'da yola çıkan Babıali yüksek bürokratları Varna üzerinden Rusçuk'a kadar ilerleyecekler ve buradan Süleyman Efendi Bükreş'e geçerken Ömer Paşa ve askeri birlikleri Rusçuk'ta bekleyecekler ve herhangi bir anlaşmazlık durumunda birlikler Bükreş'e girecekti. Anlaşılacağı üzere Babıali silahlı bir

⁹⁷ Nesselrode Ali Paşa'ya yazdığı mektupta Talat Efendi'nin müşirlikten anlamadığını ve Yaş'ta davranışlarına yeterince özen göstermediğinden şikayet etmektedir. Ancak Babıali'nin komiseri değiştirme sebepleri Rusların şikayetleri değil, olayın büyümesi sebebiyle tecrübeli bir büyükelçinin görevlendirilmesiydi.

⁹⁸ Süleyman Efendi'nin Paris'ten döner dönmez görevlendirilmesinin arkasındaki düşünce kendisinin Paris'te meydana gelen olayları yakından tecrübe etmesi olabilir.

müdahale yerine askeri baskıyla siyasi uzlaşmayı sağlayacak bir strateji üzerinde çaba sarf ediyordu.

Ruslar ise tamamen askeri bir kontrolü amaçlıyorlardı. İsyancılarla görüştüğünü dile getiren Süleyman Efendi hem Duhamel'in hem de Titoff'un tepkisini çekmişti zira Süleyman Efendi daha fazla askerin Eflak-Boğdan'a girmemesi gerektiğini ve sorunu müzakere yoluyla çözülmesi gerektiğini düşünüyordu (FO78.733 19, Temmuz 1848). Ruslar ise Babıali'yi ve bölgeye giden Osmanlı memurlarını eleştirerek Ali Paşa'ya 'Paşalar isyanı bastırmaya değil, demagoglarla sohbet etmeye gelmişler (FO78.733 19, Temmuz 1848)⁹⁹' diyorlardı. Ruslara göre mevcut hükümet isyancıların işgal ettiği bir hükümet olduğu için silah zoruyla bastırılmalı ve eski nizamnamenin yeniden yürürlüğe girmesi konusunda girişimler başlatılmalıydı. Süleyman Efendi ise herhangi bir Osmanlı vilayetine gider gibi gidiyor ve halkın sorunlarını tetkik etmeye çalışıyordu. Pek tabii yapılan bu diplomatik baskılar en nihayetinde Babıali tarafında bir Rus provokasyonu olarak görülüyor ve buna yönelik ciddi bir girişim başlatılmıyordu. İki taraf arasındaki siyasi farklılıklar bu provokasyonu ya da siyasi krizleri bir yıl içerisinde büyütecekti.

Nihayet Ömer Paşa, Bükreş'e çok fazla mukavemet olmadan girebildiğinde Süleyman Efendi Geçici Hükümet ile anlaşma sağlamaya çalışıyordu. Ruslar bu uzlaşma durumundan oldukça rahatsızdı ve Nesselrode'un Ali Paşa ile de paylaşmasını istediğini notası Babıali için küçük düşürücüydü:

'...7 Temmuzda Boğdan'a giren birliklerimize Babıali birliklerinin de katılmasının gecikmesi son derece üzücü. Halk, Rus askerini sevinçle karşıladı. Rus askeri işgal gücü Boğdan'daki sorunları halletmeye muktedirdir. Ancak, Türkler ne zaman buraya gelir ve garantör ülkelerden biri olarak bayraklarını bizim bayraklarımızın yanında dalgalandırırsa, o zaman birlik

⁹⁹ Nesselrode'dan Titoff'a.

olduğumuzu gösterebiliriz. Aksi halde isyancılar bu şekilde Babıali'ye sığınma çabalarını sürdürecekler... Eskiden Sultan, onların yasal egemeniydi; dolayısıyla kimin isyankâr kimin haklı olduğunu arasındaki ayrımı kendisi yapacaktır, ancak geline aşamada Babıali isyanı bastırmıyor (HR.TO.284 20, Temmuz 1848).'

Bütün bunların sonucunda Babıali'ye verilen tavsiye üzerine Rumeli'deki karargâhlardan daha fazla birlik Rusçuk'a doğru yola çıkar ve aynı zamanda Bükreş'ten 2.000-3.000 kişilik bir birlik Doğu'daki Boğdan sınırlarını geçip Rus askeriyle birleşir (FO78.734, 4 Ağustos 1848). 22 Temmuz'da General Duhamel ve Süleyman Efendi arasındaki görüşmenin neticesinde iki bölgenin de tamamen tarafların kontrolünde olduğunu hükümetlerine bildirdiler ve bundan sonraki süreçte Babıali'nin Eflak'taki ve Rusya'nın ise Boğdan'daki düzenden sorumlu tutulacağı konusunda anlaşıldılar (FO78.734, 19 Ağustos 1848). Buna paralel olarak Babıali ve Petersburg arasında da görüş birliği olması için Titoff ile Ali Paşa Osmanlı-Rus operasyon planını oluşturmaya çalışıyorlardı. Ancak Titoff'un önerdiği plan oldukça radikal ve baskıcıydı. Buna göre, Osmanlı birlikleri Bükreş'e girip bölgede sıklet merkezi oluşturmalı, Rusçuk'ta takviye birlikleri bırakıp gerektiğinde güneyde Rusçuk üzerinden hareket düzenlenmeli, panik sürerken isyancı liderleri toplayıp etkisiz hale getirmeli ya da hızlı bir müdahale yöntemiyle isyancıları Prut ve Bükreş arasında bırakarak Rusların bir askeri baskınla bertaraf etmesini sağlamalıydı (FO78.734, 19 Ağustos 1848). Aynı zamanda Süleyman Efendi, yüksek komiser ve orduların başındaki komutan olarak¹⁰⁰ isyanı merkezde hızla sindirmeli ve 'sözde geçici hükümet' üyelerini tutuklatmalı, Sultan adına halka bir konuşma yapmalı ve konuşmada isyanın yasadışı olduğunu ve devrimi tanımadığını açıkça belirtmeli, halkın canını, malını, onurunu korumalı, boyarları ve farklı grupları bir araya getirmeliydi. Dışarıdan hiçbir şekilde gazete ya da yayın gelmemeliydi. Ülkede olan yayınları da Süleyman Efendi takip

¹⁰⁰ Oysa Ali Paşa, birliklerin idare ve komutasını Ömer Paşa'ya tayin etmişti. İleride de görüleceği gibi Rusların Ömer Paşa'ya güvensizlikleri ve kendisinden rahatsızlıkları sebebiyle tüm yetkinin Süleyman Efendi'de toplanmasını istiyorlardı.

etmeli ve her durumda sansür uygulamalıydı (FO78.734, 21 Ağustos 1848). Nesselrode'un Titoff'a talimat verdiği bu plan kendi içerisinde son derece tutarlıydı. İsyancılar Ukrayna içlerine yani doğuya ve kuzeye kaçamazlardı. Güneye ya da batıya gidebilirlerdi, bu durum ise Osmanlıların sıkı bir askeri rejimiyle bertaraf edilmeliydi. İsyan pasifize edildiğinde ise Süleyman Efendi hemen yeni bir geçici hükümeti oluşturmalı ve eski nizamname (reglement organic) çerçevesinde çalışacak bir kaymakam atmalıydı. Bütün bunların sonunda da Babıali kendi idaresi altındaki isyancı kişileri yargılayabilmeli ve Ruslar da çekilmeliydi. Öte yandan sürekli asker takviyesi yapan Rus İmparatorluğuna ne Süleyman Efendi ne de Ali Paşa itimat ediyordu.

Bu gelişmelerin yanında, Ion Ghika Osmanlı askerinin artırılmaması konusunda Ali Paşa ile görüşmek ister ancak Sultan elçinin taleplerini öğrenince 'vilayetlerden elçi gelmesine lüzum yok, ne arz edilecekse Süleyman Efendi'ye arz verilsin' diye talimat verince Ghika resmi görüşmelere kabul edilmez (FO78.734, 9 Ağustos 1848). Ghika resmi görüşmelere kabul edilmeyince hem Süleyman Efendi'ye hem de Ali Paşa'ya geçici hükümet tarafından bir nota gönderilir ve 'barışçıl bir devrimi bertaraf etmek için işgalci Türk birliklerinin' Boğdan'a girmesini 'Rumen halkı' protesto eder (FO78.734, 10 Ağustos 1848). Buradaki ironik nokta, notanın Eflak'tan değil, Rus kontrolü altındaki Boğdan'dan gelmiş olmasıydı.

Yine de Rus kolordusu, Ağustos ayında ciddi bir sindirme politikası başlatır. Rus askeri birlikleri hane hane evlere tecavüz edip sosyalistleri ve demokratları etkisiz hale getirmeye çalışırken bu operasyonun Türk-Rus ortak operasyonu olduğunu pek tabii Boğdan halkına duyurmayı ihmal etmez (HR.TO.285, 17 Ağustos 1848). Böylelikle isyancıları Türklerden uzaklaştırabiliyorlardı. Ömer Paşa'nın birlikleri Bükreş'in etrafında konuşlanmıştı ve herhangi bir askeri müdahale amacı gütmüyorlardı. Ruslar bu durumdan rahatsız oldukları için General Duhamel 16.000 kişilik bir birlikle Ömer Paşa'ya destek verebileceklerini Süleyman Efendi'ye iletmişti (HR.TO.285, 17 Ağustos 1848). Süleyman Efendi, Rusların teklifine direniyor ancak bir yandan da geçici hükümetin taşkınlıklarını önlemeye çalışıyordu. Ne var ki tam bu sırada ciddi bir kopuş yaşandı. Süleyman Efendi, Eflak'taki Geçici Hükümeti ve yasal düzenlemelerini Babı-ı Ali adına tanıdığını beyan etti

(HR.TO.285, 17-20 Ağustos 1848). Süleyman Efendi Geçici Hükümeti tanıyarak radikal grubu bastırmayı ve kurulacak meclis kanalıyla oluşturulacak anayasayı hem Rusya'nın hem de Babıali'nin onaylayacağı şekle sokmaya çalışıyordu. Babıali her ne kadar elçilerle sonradan yaptığı görüşmelerde Süleyman Efendi'nin yaptıklarının doğru olmadığını bildirse de büyük ihtimalle yürütmek istediği politika tam olarak bu şekildeydi. Bundan sonraki süreçte yerine gidecek Fuad Efendi ve öncesinde görev yapan Talat Efendi'nin de aynı politikaları izlediği düşünüldüğünde Babıali'nin Eflak ve Boğdan üzerinde ve Ruslara karşı istikrarlı bir politikası olduğu söylenebilir.

Ağustos sonunda Babıali, Rus baskısını bertaraf etmek için Süleyman Efendi yerine Rus diplomatik çevrelerini hem Yaş'ta hem de Petersburg'da bastırarak olan Frenk elçilerinin deyimiyle 'Amedci Efendi'yi yani Keçecizade Mehmed Fuad Efendi'yi görevlendirmeyi planlamıştı (Radulescu, 1850, s.45). Süleyman Efendi'nin yaptıklarının Babıali onayıyla yapıldığını Fuad Efendi'nin aynı politikaları izlemesinden ve Rusları bu konuda ikna etmesinden anlayabiliyoruz. Otuz üç yaşındaki bu genç diplomat daha önceleri Londra Elçiliğinde alt kademelerde görevler yapmış ve birçok önemli diplomatik çevreler tarafından tanınmıyordu. Ancak bundan bir yıl sonra Çar karşısına çıktığında neredeyse bütün Avrupa gazetelerinde Amedci Efendi olarak bilinir hale gelecek, tamamen duran Türk-Rus ilişkilerini yeniden canlandırabilecekti. Buna rağmen, Süleyman Efendi'den farklı olarak Fuad Efendi o yılların Avrupa diplomasisi usulünce askeri güçlerini de kullanarak 'sopalı diplomasiyi' hünerli bir şekilde kullanmaktan çekinmeyecekti.

2.1.7. Kirli Siyaset

Fuad Efendi yola çıkmadan evvel Ali Paşa ve Titoff 29 Ağustos gecesi bir görüşme gerçekleştirdiler ve mutabık kaldıkları maddeleri Fuad Efendi'nin misyonunda dikkate alması için kendisiyle ve General Duhamel ile paylaştılar. Buna göre,

1. İki devlet de Eflak ve Boğdan'da gerekli düzenlemelerin yapılabileceğini taahhüt eder,
2. Yapılacak değişiklikler Rusya ve Babıali tarafından geçmişte onanan nizamnameye aykırı olmayacaktır,
3. İki devletin temsilcileri de isyancıların komplo teorilerini ve sözde hükümet bildirimlerini dikkate almayacaktır,
4. Boğdan'da düzen tesis edilip bir kaymakam atanana kadar General Duhamel, kaymakamın Boğdan'daki görevini icra edecektir,
5. Süleyman Efendi, Fuad Efendi ve General Duhamel'in mutabık kaldıkları hususları tatbik edecektir,
6. Ion Ghika, İstanbul'u derhal terk edecektir (FO78.734, 31 Ağustos 1848).

Bu görüşmenin aslında en kritik noktası Titoff'un, Ali Paşa ile görüşmesine ilişkin göndermiş olduğu notayla Rus elçisinin, Babıali'nin –Süleyman Efendi- faaliyetlerini onaylamasıydı. Hükümetin Babıali tarafından tanındığı kabul ediliyor ve gayri resmi olarak Rusya tarafından da söz konusu hükümet tanınmış oluyordu. Yapılacak değişikliklerin eski nizamnameye aykırı olmaması şartı da bunun göstergelerinden biriydi. Dolayısıyla Ali Paşa'nın Rus elçiyi en azından cari hükümet konusunda ikna ettiğini söyleyebiliriz. Bir diğer önemli konu ise Titoff'un, Süleyman Efendi'nin görevini sonlandırıp yerine Fuad Efendi'nin geçmesi konusundaki baskısıydı ancak Ali Paşa bu konuda direnç gösteriyordu ve bir süre daha Süleyman Efendi'nin Bükreş'te kalmasını istiyordu. Büyük ihtimalle Babıali'nin bu konuya ilişkin çekincesi Bükreş'teki radikallerin Osmanlı yönetimine yönelik tepkilerini artırmalarıydı. Radikal isyancılar, defalarca Babıali'nin egemenliğinden memnuniyet duyduklarını ancak söz konusu isyanın 'Rus tiranlığına karşı' olduklarını dile getirmişlerdi. Ancak bu durum Babıali'yi Rusya karşısında zor bir durumda bırakıyordu. Bu sebeple de bir yandan askeri operasyonlarla nizamı yeniden tesis etmeye çalışırken, bir

yandan da isyancılarla uzlaşmaya çalışıyor ve isyanı silahsız olarak kontrol altına almaya çalışıyordu. Bu durumun farkında olan Ruslarsa Babıali'ye baskı yaparak silahlı müdahalelerle Eflak halkı karşısında bir Rus-Türk ortaklığı olduğunu göstermeye çalışıyor ve halkın Babıali'ye yönelik sempatisini kırmaya çalışıyordu. Her ne kadar Babıali, Rusya'nın bu agresif tavrını geçiştirmeye çalışsa da nihayetinde silahlı müdahalelerle isyanı kontrol altına alma girişimleri de oluyordu. Yine de kâğıt üzerinde oluşturulan koalisyon, sahada farklı bir şekil alıyordu.

Nitekim Babıali'nin Memleketeyn üzerindeki Rus faaliyetlerine ilişkin istihbaratları da bu askeri ve diplomatik birlikteliği doğrulamıyordu. Babıali'nin edindiği istihbarat, Rusların bazı boyarlara para ve çeşitli taahhütlerle geçici hükümete karşı isyanlarını teşvik ettiği yönündeydi (HR.MKT.21.62, 5 Eylül 1848). Aynı şekilde Avusturya ve Rusya'nın Sırlara ve Hırvatlara para ve silah desteği sağladıkları da biliniyordu (HR.MKT.21.62, 5 Eylül 1848). Avusturya da bölgedeki gelişmelerden uzak değildi. Avusturya düzenli olarak Hırvat Mareşal Jelacic'e silah ve para desteği sağlayarak Hırvatlardan müteşekkil birlikler oluşturup Macar ordusunu bölmeye çalışıyordu ve Jelacic kanalıyla Macar ordusu içerisindeki ayrılıkçı grupları kışkırtıp Macar ordusunu zayıflatmaya çalışıyordu (FO78.774, 25 Nisan 1849). General Radetsky de bir Hırvat paramiliter alayı oluşturup Macaristan karşısında bu grupları kullandı (FO78.772, 4 Şubat 1849). Bölgedeki İngiliz istihbaratı da Babıali'nin elindeki bilgiyi doğruluyordu. Rusların radikal Sırp ve Hırvat gruplara silah desteği sağladığını tespit eden Canning, en az 5.000 kişilik bir askeri birliğin Sırbistan'a sevkini önerdiyse de, Hariciye Nazırı Ali Paşa haklı olarak isyanı daha da kızıştırabileceğini göz önünde bulundurarak müdahale önerisini geçiştirir (FO78.737, 6 Aralık 1848)¹⁰¹. Bölgedeki yeni bir ihtilal dalgası riski Memleketeyn meselesini daha da çetrefilli hale getiriyordu, zira Sırp ve Hırvat birliklerinin bu krizin içerisine girmesi çatışma alanını Banat ve Temeşvar'a kadar genişletiyordu. Dahası Sırlara ve Hırvatlara

¹⁰¹ Bu istihbarat Rus diplomatlarla paylaşılınca durumu reddetmezler. Aksine, Avusturya'daki Macar isyancılara karşı paramiliter destek sağlamak için silahlı destek sağlandığı kabul edilir. Gerçekten de Hırvat ve Sırp birlikleri Macar ordusuna karşı mücadele etmiş olsalar bile başka bir ülkenin tebasının Rus askeri amaçları için kullanılması ilginçtir.

sağlanan bu destek hiç beklenmedik bir şekilde Avusturya'ya karşı da dönebilir ve zaten bir kriz içerisinde olan Avusturya'yı çok zor bir duruma düşürebilirdi.

Sırbistan, Bosna ve Hırvatistan meseleleri en az Eflak ve Boğdan kadar karışıktı. Her ne kadar Ali Paşa ciddiye almasa da Canning haklı çıkar ve Ruslar gerçekten 10.000 kişilik bir askeri birlikle Sırbistan içine Babıali'ye haber vermeden müdahale eder (FO78.772, 31 Ocak 1849). Rusya, Babıali'ye yönelik provoke edici bu müdahaleyi büyük ihtimalle yılın başında sundukları taslak konvansiyona Babıali'nin İngiltere ve Fransa'yı da davet etmesi sonucunda gerçekleştirmişlerdi. Canning'e göre Rusya'nın bu bölgedeki mevcut çalışmaları yedi yıllık bir Rus stratejisinin sonucuydu ve Ruslar yıllardır organize bir şekilde Bosna ve Sırp radikallerini silahlandırmaktaydılar (FO78.772, 31 Ocak 1849). Bu analiz 1848 devrimleri konusunda birçok soru işaretini beraberinde getirirse de Sırbistan'daki Rus faaliyetlerinin fitilinin 1848'de Avrupa'da meydana gelen olaylar sonrasında ateşlendiği söylenebilir.

Bölgedeki Rus-Avusturya paramiliter örgütlenmesinin aksülameli de pekâlâ vardı. Bunun başını da eşitlikçi bir Slav Birliğini savunan Sırp'lar ve Rusya karşısında hezimete uğrayan Polonyalılar çekiyordu. Bilhassa Polonyalılar 1848 devrimlerinin başkenti Paris olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesine yayılmış durumdaydılar. 4 Şubat 1849'da Avrupa'daki Polonya örgütlenmelerinin siyasi şefi Adam Czartoryski'nin Sardinya ordusunda Avusturya'ya karşı savaşan en büyük oğlu Witold Czartoryski, Sardinya Başbakanı Vincenzo Gioberti'nin sadrazam Reşid Paşa'ya yazdığı mektupla İstanbul'a gelir (FO78.772, 4 Şubat 1849). Öncelikle Fransız elçisinden ve Babıali'den Sardinya'da Avusturya'ya karşı oluşturmayı planladıkları Slav alayı için Osmanlı ülkesindeki Polonyalıların Sardinya'ya naklini talep eder ve sonrasında Osmanlı ordusunda Polonyalılardan müteşekkil Kazak Süvari Alayı Komutanı olacak Michel Czaykowski (Sadık Paşa) ile görüşür. Czaykowski bu konuda gelen elçi Witold Czartorsky'ye elinden gelen desteği sunarak Babıali'yi ikna etmeye çalışır ancak Mustafa Reşid Paşa, bu konunun farklı siyasi meselelere yol açabileceğini öngörerek bu talebi geçiştirir (FO78.772, 4 Şubat 1849). Bir diğer yandan da her ne kadar Fransız elçi Aupick bu talebi resmi kanallardan reddetse de Fransız ticari gemileri ile Polonyalıların Sardinya birliklerine dâhil olmasını

kolaylaştırmıştı (FO78.772, 4 Şubat 1849). Polonyalıların Avrupa'daki devrimci mücadeleleri Babıali'yi 1849 ortası itibariyle Mülteciler Sorunu¹⁰² olarak da bilinen ciddi bir siyasi çıkmazın içerisine sokacaktı. Bu bağlamda, Polonyalıların Avrupa içerisindeki devrimci eylemleri ise Rusya'nın kaygılarını, taleplerini ve öne sürdüğü siyasi gerekçeleri haklı çıkarıyordu. Siyasi gelişmeler gösteriyor ki gerçekten de Çar Nikoly'nin isyancı Polonyalılar ve Macarlar için söylediği yayılmaya müsait 'parazit' ifadesi doğruduydu. Bu dönemde Avrupa'nın her yerinde savaşan Polonya birliklerine ya da Polonyalı erlere ve subaylara rastlamak pekâlâ mümkündü.

Fransızların destek sağladığı bir diğer kitle ise Macarlardı. Yukarıda bahsi geçen Rusya'nın Sırlar ve Hırvatlar için sağladığı silah desteğinin/ticaretinin benzerini İngiliz ve Fransızlar da Macarlar için sağlamaktaydı. 1849 ortalarında İngiliz istihbaratı Fransızların Kossuth'a sağladıkları politik ve maddi desteği haber veriyordu. Nisan başında Kossuth'un temsilcisini olduğunu belirten Weber isimli bir temsilci Fransız bandıralı bir gemiyle Londra'ya gider ve Aupick'in misyonuyla Londra'ya ulaştığını ve Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşmaya hazır 130.000 Macar için silah desteği talep eder. Palmerston bahsi geçen kişiyle resmi görüşme gerçekleştirmeyi kabul etmese de talebi yerine getirilir (FO78.775, 25 Nisan 1849). Kossuth'un Londra'da coşkuyla karşılanmasına bakılırsa büyük ihtimalle İngiliz hükümeti de cömert desteğini Macar direnişinden esirgemiyordu. Londra sefaretinin, Paris Sefaretinden elde ettikleri istihbarata çerçevesinde 1849 Şubat başında kaleme aldığı bir risalede Eflak ve Sırp tebaasına Fransa üzerinden silah sevkiyatı yapılıyordu (HR.SYS.1921.51, 3 Şubat 1849). Palmerston, Londra'daki silah depolarını isyancılara silah sevkiyatı için kullanmakla suçlanıyordu ancak pek tabii popülist Palmerston tiranlara karşı mücadele eden güçsüz halkları desteklediği retorikini kullandığı

¹⁰² Her ne kadar Türkiye tarih literatüründe bu mesele 'Mülteciler Meselesi' olarak adlandırılrsa da mesele aslında göç ya da mültecilere ilişkin bir meselenin çok daha ötesinde bir Polonya meselesidir. Söz konusu mesele 18.yüzyılın ortalarından beri Avrupa'ya yayılmış olan radikal ve milliyetçi Polonyalılara karşı Avrupa devletlerinin ne şekilde siyaset geliştirebileceğine ilişkin oldukça çetrefilli bir konuyu kapsamaktadır. Bunun için bkz. Rousseau, J. J. (1782). *Considérations sur le gouvernement de Pologne*. Sacres. Bahsi geçen milliyetçi ve radikal Polonyalılar, Avrupa Devletlerinin paramiliter güçleri olarak kullanıldığı gibi siyasi faaliyetlerinde de etkin rol almışlardır.

için siyasi olarak kendini kurtarabiliyordu¹⁰³. 27 Şubat 1849'da Avamlar Kamarası'nın oturumunda Woolwich silah deposundaki silahların Sicilya'da kullanıldığı iddiasına sadece silahların modernize edildiği cevabını verir (Hansard Parliamentary Debates, 27 Şubat 1849). Yine Liverpool'dan kalkan bir geminin içindeki silahlar Fransız polisi tarafından tespit edilir ve gemi Fransız limanına çekilir ve bunun için Palmerston'ın başlattığı diplomatik girişimleri neden parlamentoda sunmadığı sorulur (Hansard Parliamentary Debates, 21 Temmuz 1849). Ancak günün sonunda gönderilen silahların namlusu doğrudan ya da dolaylı olarak Babıali'ye dönüyordu ve bunu her ne kadar İngiliz elçiliği de dile getirirse de Hükümetinin bile durduramadığı hırslı Dışişleri Bakanını bu konuda durdurmak mümkün değildi. Kısacası İngiltere-Fransa ile Rusya-Avusturya arasında yürütülen kirli siyasi hamleler, tarafların birbirlerine açık saldırıları ile gelişme de dolaylı savaşlar (*proxy wars*) ile hız kazanarak Avrupa'nın tamamına yayılıyordu.

Tam bu sırada Reşid Paşa, İngiltere ve İngiltere üzerinden Fransa ile gizli bir ittifak anlaşması müzakerelerini sürdürüyordu. Fransa son derece karmaşıktı ancak Palmerston ortaklığa olumlu yaklaşıyordu (FO78.734 11, Eylül 1848); yine de mutlak bir teminat olmadan Babıali, Rusya'ya karşı temkinli yaklaşmak durumunda kalıyordu. Zira Yunan meselesi konusunda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın kendisine karşı nasıl ortak bir cephe oluşturduklarını görmüştü ve politik ayrılmayı tam olarak tecrübe etmeden Rusya karşısında saldırgan bir direnç gösteremezdi¹⁰⁴. Aynı zamanda, Çar Nikolay, Sultan Abdülmecid'e bir mektup göndererek Rusya ve Babıali'nin yürütmekte oldukları ortak hareketle 'Batı toplumlarına sirayet etmiş anarşist ve devrimci düşüncelerden' uzak durmaya çalıştıklarından memnuniyet duyduğunu ve Bükreş'e ortak bir askeri operasyonla

¹⁰³ Bu konuya önceki bölümde de değinmiştik. Woolwich'deki Kraliyet silah deposunda silahların eksik olması konusu hükümetin gündemine gelir ve hükümet Palmerston'ı işaret eder. Palmerston ise silahların İrlanda'dan gelecek silahlarla değiştirileceği için yerinden edildiğini belirtir ancak Savaş Bakanının konudan haberi yoktur. Kraliçe'nin Palmerston'a konuya ilişkin sorusu ve Palmerston'ın cevabı için bkz. . Benson , A. C., & Viscount Esher (1908). , *Letters of the Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondance Between the Years 1837-1861 vol.II*. Longmans, s. 244.

¹⁰⁴ Yunan meselesini İngiltere, Fransa ve Rusya arasında diplomatic bir nefes alma noktası olarak görmek yerinde olacaktır. Yunanistan'ın bağımsızlığı sağlandıktan sonra bile Babıali'nin Yunanistan'da maruz kaldığı ciddi sıkıntılar vardı. (Musurus Efendi'ye yapılan suikast girişimini örnek verebiliriz) İngiltere ve Fransa Rusya ile tek taraflı ilişkilerinin sürdürülmesi noktasında Yunanistan meselesinde Rusya ile ortaklık noktasında pozisyon almaktaydı.

Eflak'taki isyanı tamamen durdurabileceklerini yazar (İ.MSM.66.19, 4 Eylül 1848). Dolayısıyla bir yandan da Rusya, Babıali'nin İngiltere ve Fransa ile yeni bir diplomatik süreç başlatıp yürürlükte olan sözleşmeler dışında yeni anlaşmalar imzalayarak Akdeniz politikasına risk oluşturduğunu kaygısını taşıyordu. Bunun için de sözde müttefikini yanına çekmeye çalışıyordu.

Peki, Babıali bu çekişmenin neresinde yer alıyordu? Sultan Abdülmecid'in insani politikaları Avrupa kamuoyunun dikkatini çekiyor ve Avrupa'da Türk sempatisini artırıyor. Bilhassa İrlanda'ya yapılan yardımlar, mültecilere verilen destekler ve mültecilerin ülkede ağırlama çalışmaları zor durumda olan Babıali'nin şövalyevari bir yaklaşımı olduğu izlenimini yaratmaktaydı. Diğer tarafta –Rusya'da- ise, anlaşmalarına riayet etmeyen ikiyüzlü bir politika izlediği düşüncesini oluşturuyordu. Babıali'nin geliştirdiği bu siyaset genel hatlarıyla insani bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir ve genel olarak Babıali'nin bu yaklaşımı da insanidir. Yine de, Osmanlı Devleti'nin bu siyasi yaklaşımını Avrupa siyasetinin içerisine yerleştirmek yerinde olacaktır. Yunan İsyanı sırasında Avrupa kamuoyunun bakış açısı 'barbar Müslümanlar karşısında medeniyeti dünyaya taşıyan Yunan halkının zulüm görmesi (Brewer, 2011, s.246) olduğu için bundan sonraki süreçte Babıali belirgin bir politika değişikliği benimsemek durumunda kalmıştır. Evvela, Babıali, Tanzimat ile modern reformların benimsenmesi yolunda önemli bir adım attı ve sonrasında ise paradigmaya tabi olarak Babıali'nin radikallere ve isyancılara yönelik insani politikalarla Avrupa kamuoyunun sempatisini kazanma yönünde gelişme sağladı. Bu dönemde Avrupalı sefirlerin düzenli olarak Avrupa kamuoyunun Babıali'ye yönelik değerlendirmeleri ve tepkilerini takip etmelerinin sebebinin bu politik gelişmeler olduğu düşünülmektedir. Kısacası Babıali'nin uyguladığı insani politikaların oldukça rasyonel sebepleri ve haklı gerekçeleri vardı ve bunları anlayabilmek için geçmiş elli yıllık süreci bu çerçevede değerlendirmek yeterli olabilecektir.

Ancak, Babıali bu görüntünün çok daha fazlasıydı ve her ne kadar kamuoyu tartışmasa da devletler Babıali'nin asli rolünün farkındalardı. Canning'in Dışişleri Bakanlığı ile paylaştığı bir istihbarat raporuna göre her ne kadar Ömer Paşa, Eflak'a silahlı Macar birliklerinin sokulmadığını savunsa da bunun doğru olmadığını, dahası Babıali'nin

Macarlara silah desteği sağladığını yazar (FO78.777, 5 Temmuz 1849). Pek tabi bu silah tedarikini Babıali İngiliz ve Fransız müttefiklerinden bağımsız yapmıyordu. Canning'in raporlarında sıkça karşımıza çıkan Dördüncü Sligo Markizi olduğunu tahmin ettiğimiz Albay John Browne isimli bir istihbarat subayının Babıali, Canning ve Macar isyancılar arasındaki temasları ve aynı zamanda silah sevkiyatlarını sağladığı bilinmekteydi (FO78.776, 19 Mayıs 1849; FO78.777 5 Temmuz 1849). Kısa süre içerisinde Albay Browne Rus istihbaratının takibine girmişti ve Canning her ne kadar Babıali ile temaslarını sürdürse de elçilik bünyesinde kendisini barındıramayacaktı. Yine de bir şekilde Babıali Albay Browne'ı İstanbul'da bir süre daha tutabildi ve Macaristan konusundaki misyonunu destekledi.

Bu durumun benzeri Fransa ilişkilerinde de geçerliydi. Fransız diplomatik koruması altında bulunan Polonyalı Mihał Czaykowski, Babıali ve Fransa devletleri adına İstanbul, Macaristan arasında istihbarat faaliyetleri yürütüyordu. Czaykowski, bir sonraki bölümde detaylıca ele alacağımız Fransa'daki Hotel Lambert grubunun başında bulunan çok karmaşık ilişkileri bulunan Prens Czartoryski'nin İstanbul'daki ajanıydı ve aynı zamanda Paris ile İstanbul arasındaki temasları da yürütüyordu. Çaykovski çeşitli kanallarla Macaristan'a hem silah sevkiyatında aktif rol alıyor hem de Polonyalıların örgütlenip Macaristan davası için savaşmalarına destek sağlıyordu. Örneđin, Kont Zamoyski'nin General Bem'in birlikleri ile bir araya getirilmesini Ömer Pařa ile birlikte sağlamışlardı (FO78.778, 2 Ağustos 1849). Buna benzer şekilde İngiliz silahlarının Kafkasya'ya; yani řeyh şamil'in birliklerine geçirilmesini Czaykowski sağlamıştı. Bütün bu asker ve silah sevkiyatını da İngiliz ve Fransız elçilerinin destekleriyle yapıyordu¹⁰⁵. Dolayısıyla Babıali, İngiltere ve Fransa'nın Rusya ve Avusturya karştı politikalarına dolaylı olarak destek sağlıyordu.

¹⁰⁵ Elçilerin en büyük endişesi Czaykowski'nin tedbirsizlikleriydi. Southampton'dan gelen bir gemiden 76 Polonyalı ve 14 Macar çıkmıştı ve bunların cepheye toplu halde gitmeleri Babıali'yi sıkıntıya sokabilecekti. Bu sebeple Canning özellikle gelen bu grupların parça parça bölgeye sevk edilmesi gerektiğini belirtir. FO78.778, 20 Ağustos 1849.

2.1.8. Şüpheli Ortaklık: Bir Adım İleri, Bir Adım Geri

Fuad Efendi, 1 Eylül'de yola çıkar ve General Duhamel ile Yaş'ta ilk görüşmesini Eylül ayı ortalarında gerçekleştirir. Fuad Efendi, Babıali'nin keskin politikasını Rusya için şaşırtıcı olacak şekilde General Duhamel'e anlatır ve kabul ettirir. Fuad Efendi, generali Bükreş'e götürür; Eflak ve Boğdan'ın Babıali'ye tabi olduğunu ve bu sebeple gelişen sosyal olayların bir devrimden ziyade reform talebi olduğunu ve gerçekleşecek reformlarda Ruslarla işbirliği yapmaktan memnuniyet duyacağını belirtir (FO78.734, 18 Eylül 1848). Aynı zamanda Boğdan'a atanacak kaymakam konusunda her ne kadar Rusya'nın talebi boyarlardan Filipescu olsa da, Fuad Efendi kadim ailelerden Kantakuzen'i generale kabul ettirir, karşılığında da Kalas ve İbrail'de bulunan Türk birlikleri Boğdan içlerine sevk edilerek ortak bir Türk-Rus operasyonu gerçekleştirilir (FO78.734, 25 Eylül 1848). Böylelikle gelinen noktada Boğdan resmen iki ülkenin işgali altında kalır. General Duhamel'in verdiği tavizlerden rahatsızlık duyan Nesselrode Bükreş'te hala düzenin sağlanamadığını ve bu çerçevede Çar Nikolay'ın gönderdiği mektubu da hatırlatarak Bükreş'e ortak operasyon düzenleme önerisini sunar (FO78.734, 27 Eylül 1848). Aupick ve Canning, Babıali'nin bölgede alan kaybetmeye başladığını görünce hükümetlerine Babıali'ye destek konusunda baskı yaparlar ve Rus etkisinin güçlenmesi konusundaki endişelerini dile getirirler (FO78.734, 29-30 Eylül 1849). Ali Paşa ve Fuad Efendi, İngiltere ve Fransa'nın siyasi desteğini almak için Rusya'yı bu durumda kontrollü olarak provoke etmiş ve müttefiklerini görmeye çalışmışlardı. Ne var ki bunu anlamak hiç de düşündükleri kadar kolay olmamıştı.

Fuad Efendi, müttefik kuvvetler komutanı General Duhamel ile Bükreş'e gittiğinde hiç beklemediği bir durumla karşılaşacaktı. Fuad Efendi'nin Rus general ile birlikte kente geldiğini öğrenen milisler Fuad Efendi ve General Duhamel'in güzergâhları üzerindeki birliklere barakalardan saldırmışlar ve bunun sonucunda Türk süvari ve topçuları barakaları ateşe vermiş ve milis kuvvetlere saldırı düzenlemiştir. Bunun sonucunda Fuad Efendi ise Bükreş'te düzeni sağlamak üzere sıkıyönetim ilan edip Bükreş'te Kantakuzen'i kaymakam ve Ömer Paşa'yı ise polis teşkilatının amiri olarak görevlendirdi (FO78.734, 2 Ekim 1848). Ekim ayı içerisinde Ruslar ise Memleketeyn'deki asker sayısını 50.000'e çıkardı, Rus

denetim karakolları oluşturdu ve subayların eşleri ile birlikte kalmaları için müsaade emri çıkardılar (FO78.734, 14 Ekim 1848). Böylelikle Rusların bölgede uzun süre kalacakları kesinleşmiş oldu. Bütün bunların sonucunda Babıali İngiltere ve Fransa'dan talep ettiği desteği zamanında alamayınca Bükreş'e ortak operasyon yapılmasına ilişkin Rusya'nın önerisini kabul etti.

Hem General Duhamel hem de Fuad Efendi tabi oldukları merkeziyetçi hükümetlerinin acil siyasi ve diplomatik taleplerine cevap verememesinden şikâyetçiydiler. İnisiyatif alındığında ise yine bu merkezi hükümetler bürokratlarına karşı her zaman hoşgörülü davranmıyorlardı. Fuad Efendi, General Duhamel'in maslahatlar konusunda St.Petersburg'dan talimatlar beklediğini biliyordu; ancak askeri yerleşimlerle neredeyse bütün kenti kontrol altına alma noktasına gelmişti. Bu sebeple Fuad Efendi, Memleketeyn'de siyasi ve hukuki düzenlemeler yapabilmek için Babıali'den hem birlikleri hem de Memleketeyn'in idaresi konusunda Meclis'ten yetki istemiş (İ.MSM.66.1911, 27 Ekim 1848) ve 'Hazret-i Şahane Amedci Efendi'nin fevkalade şerait mukabilince icra-yı iktizaları istizanına' müspet cevap verilmiştir (İ.MSM.66.1915, 5 Kasım 1848). Bundan sonraki süreçte bir yandan İstanbul'da Babıali ve Rus elçisi arasında bir diplomatik fasıl devam ederken bir taraftan ise Memleketeyn'de müstakil bir siyasi alan oluşturulmuştu.

Kasım ayında General Duhamel Bükreş'teki boyarlara kendi yapmış oldukları nizamnamenin Rusya nezdinde bir değere sahip olmadığını ve yok hükmünde olduğunu ve kadim anayasanın bir an önce yeniden yürürlüğe girmesi konusunda çağrıda bulunur (HR.SYS.1013, 13 Kasım 1848). Duhamel böylelikle Rus birliklerinin daha fazla Bükreş'te bulunmasına gerek kalmayacağını ve 'esnaf ve fırıncılar' üzerinde yük bindirmeyeceğini belirtir (HR.SYS.1013, 13 Kasım 1848). Duhamel'in düzenli olarak savurduğu bu ekonomik tehdidin hafife alınmaması gereken bir gerçeklik olduğunu Rusya 1849 yılının ilk çeyreğinde gösterir. Her ne kadar Babıali, Rusya'nın bu tehdidine göğüs germiş ve bununla mücadeleye etmeye girişmiş olsa da (İ.HR.50.2390, 27 Ocak 1849) gerçekten Rus birlikleri toplumu ciddi bir vergi yükümlülüğü altına sokmuştu. Rus ordusunun erzak olarak aldığı destek bir süre sonra nakit talepleri haline gelir ve Duhamel Geçici Hükümetten 300.000 gümüş ruble talep eder (FO78.737, 27 Aralık 1848). Böylelikle

General Duhamel toplumu ekonomik olarak sindirip devrimci yönetime karşı muhalefeti besleyerek Osmanlı nüfuzunu kırmaya çalışıyordu. Yine de Babıali bu durumu fırsata çevirmeyi görece başarabildi. Rus birliklerinin Bükreş'e girmesiyle birlikte Babıali öncelikli olarak tahıl ve daha sonra ise diğer gıda ürünlerinin ihracatını durdurdu. Ancak bu durum, şimdi de İngiliz ve Fransız tüccarlarının ciddi tepkisine yol açtı (FO78.737, 3 Aralık 1848). Ancak Babıali'nin öne sürdüğü gerekçe Rusya'nın müdahalesi olduğu için Rusya'nın karşısına diğer müttefiklerini konumlandırdı.

Evvela elçi Canning işgalin derhal durdurulması konusunda Rus elçiliğine bir nota gönderir (FO78.737, 4 Aralık 1848). Fransız elçi ise öte yandan hükümetinin içinde bulunduğu durum sebebiyle Rus işgaline reaksiyonunu ancak Ocak sonunda iletebilecekti (A.MKT.MHM, 31 Ocak 1849). İngiltere ve Fransa, Babıali'nin Memleketeyn'de meydana gelen olaylara karşın mukavemet ehliyeti olduğunu ve Rusya'nın Eflak ve Boğdan'dan derhal çıkmasını talep ediyorlardı. Ne var ki Ruslar, Canning ve Aupick tarafından gönderilen bu notaları dikkate almak bir yana, bölgedeki gerginliği daha da artıracak bazı faaliyetlere giriştiler. Olağan şartlarda polis teşkilatı bölgesel bir ayrımla Ömer Paşa ve General Duhamel arasında taksim edilmişti ancak Kasım ve Aralık aylarında Rus birlikleri gece operasyonları ve uygunsuz tutuklamalarla onlarca muhalifi tutuklamıştı (İ.MSM.67.1922, 28 Kasım 1848). Buna karşın Ali Paşa, Fuad Efendi'ye sükûneti sağlayabilmesi için gerektiğinde af uygulayabileceğini ve yersiz tutuklamaların önüne geçmek için yargı reformunu hızlandırmasını talimatlarını verir (İ.MSM.67.1922, 28 Kasım 1848). Bütün bunlar olurken İngiltere'nin Rusya'ya Bükreş'ten çekilme konusuna ultiimatı verdiği hafta içerisinde General Duhamel talimatıyla Ömer Paşa'nın evine bir operasyon düzenlenir ve Ömer Paşa'nın mahiyetinde çalışan bir görevli gözaltına alınır (FO78.737, 4 Aralık 1848)¹⁰⁶. Bu durum Babıali nezdinde küçük düşürücü olduğu kadar provoke edicidir.

¹⁰⁶ Bu durum Babıali'de ciddi yankı uyandırmıştır. Canning'in raporladığına göre Ali Paşa diplomatik temayüllere aykırı olarak Ömer Paşa'nın evinin basılması meselesi sebebiyle Titoff ve Rus elçilik çalışanlarını sorguya çekmiş ve buna karşılık İmparator Nikolay da Sırbistan ve Bosna'ya asker sevk ederek karşılık vermişti. FO78.773, 10 Şubat 1849

İngiliz hükümetinin ve Canning'in bütün sürece temkinli yaklaşmasının birkaç sebebi vardı. Bir süredir talep ettikleri tarifelerle ilgili oluşturulması planlanan komisyon toplanamıyor; ancak aynı zamanda Ruslarla yeni ticari anlaşmalar imzalanıyor, Fuad Efendi'nin Duhamel ile Memleketeyn'de siyasi bir uzlaşma içerisinde olduğu istihbaratı kendisine geliyor ve nihai olarak silahsızlanma ve Bükreş'teki İngiliz uyruklu isyancıların tutuklanmasında Rus-Türk işbirliği olduğu haberleri yayılıyordu (FO78.737, 11 Aralık 1848). İleri de ele alacağımız üzere Osmanlı Devleti'nin İran'dan Kafkasya ve Memleketeyn'e kadar olan saha içerisinde Rusya ile başlatacağı ticari müzakereler İngiltere için oldukça dikkat çekiciydi ve endişe vericiydi. Rusların Kronstadt'da yenilgiye uğramaları sonrasında da Ali Paşa'nın, General Lüders ile gizli görüşmeleri ve Babıali'deki İngiltere tercümanı Pisani'nin elde ettiği Rus takviye birliklerine ilişkin istihbaratın İngiliz Büyükelçiliği ile paylaşılmaması (FO78.774, 11 Nisan 1849) Canning'in şüphelerini derinleştiriyordu. Canning hâlihazırda siyasi olarak ciddi anlamda güç durumda olan Russell-Palmerston hükümetine gizli bir Türk-Rus ortaklığı fiyaskosu taşırsa, siyasi kariyerini riske atabileceğini biliyordu. Öte yandan hem Rus diplomatik kanalları (FO78.737, 11 Aralık 1848)¹⁰⁷ hem de Ali Paşa (FO78.737, 11 Aralık 1848)¹⁰⁸ bunu kesin anlamda yalanlıyorlardı. Yine de Canning, Londra'dan gerektiğini düşündüğü desteği göremiyordu. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Canning, Palmerston'a parlamentoda değerlendirmek üzere siyasi analizini gönderir. Buna göre, Babıali'nin topyekûn bir Rus saldırısı altında kalmasının İngiltere'nin çıkarları hariç hiçbir Avrupa devleti için bir anlam ifade etmediğini, yine de son tahlilde süreç ya sadece İngiltere'nin ya

¹⁰⁷ Nesselrode Aralık ayında yaşanan gerginlikler sonrası Yaş'a gelir ve Babıali'ye sert bir nota gönderir. Buna göre;

“a.Bölgedeki devrime ilişkin bütün semptomlar ve mikroplar ortadan kalkana kadar bir tek rus askeri ayrılmayacak.

b.Ayrılma zamanı geldiğinde iki ordu da aynı anda prenslikleri terk edecekler.

c.Memleketeyn'den ayrıldıktan sonra Bükreş'te yine de sayıları eşit olarak dağılmış bir Rus-Türk birliği bırakılacak.

d.Fuad efendinin emriyle milisler behemehal dağıtılmalı ve yeniden organize edilmeli.

e.Prensliklerdeki reformlar konusu İstanbul'da müzakereye başlanmalı ve orada sonuçlandırılmalıdır.

f.Geri kalan konuları istişare edip, iki tarafın onayına sunmak üzere boyarlardan bir komisyon tesis edilmelidir.” FO78.737, 11 Aralık 1848.

¹⁰⁸ Ali Paşa, Canning'e bölgede siyasi gerginlik çıkmaması için Rusya ile işbirliği içerisinde çalışılması önerisini kendisinin verdiği hatırlatır.

da İngiltere ve Fransa'nın belirlediği yolda gideceğini; ancak eğer işler ters gidecek olursa Reşid Paşa Hükümetinin düşeceğini, İngiltere'nin ticari imtiyazlarını kaybedebileceğini ve Babıali'nin Rusların öne sürdüğü anlaşma şartlarını kabul edebileceğini belirtir (FO78.773, 16 Şubat 1849). Canning'in felaket senaryosu İngiltere için hiç de iç açıcı değildi, zira Rusların sunduğu anlaşmalar kabul edilirse de facto olarak 1841 Boğazlar Sözleşmesi delinmiş olacak ve Ruslar Memleketeyn'de birçok imtiyaz elde edebileceklerdi. Dahası Avusturya içlerine kadar siyasi etki alanlarını artıracaklardı. Rusya kıtadaki lehine pozisyonun haricinde, Akdeniz üzerinde de bir tahakküm oluşturacak ve İngiltere'nin Doğu politikasını felç edebilecekti. Babıali ise bu durumun farkında olarak gerek Tuna vilayetlerine gerçekleştirdikleri operasyonlarla, Mustafa Reşid Paşa'nın yakarılarıyla İngiltere'yi yanına çekmeye çabalıyordu (FO78.773, 17 Şubat 1849)¹⁰⁹.

Nihayet Ocak ayında İstanbul'da yapılan dördü (Osmanlı, Fransız, İngiliz, Rus Hükümetleri) görüşmeler gerçekleştirilmesi konusunda mutabakat sağlanır ve sonrasında Eflak ve Boğdan'daki durum sükûnete kavuştuğunda uygulanacaklar konusunda bir konvansiyon oluşturulması önerisi kabul edilir. İlk konvansiyon taslağı Ruslardan gelir ve 25 Eylül 1826 Akkerman Anlaşmasının ve 14 Eylül 1829 Edirne Anlaşmasının Memleketeyn için onanmasını ve aynı şekilde 1833 Hünkar İskelesi Anlaşmasını hatırlatarak Babıali'nin toprak bütünlüğü konusundaki sorumlulukları konusunda Rusya'yı garantör olarak konumlandıklarını bildirirler (FO78.772, 2-4 Şubat 1849). Babıali konvansiyon üzerine Divan görüşmelerini başlatır ancak Divan görüşmeleri sonlanmadan Fuad Efendi, Divanın görüşünü radikal bir şekilde etkileyecek olan 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesinin birinci maddesini Duhamel'e ve Konsoloslara hatırlatır. Kısaca, Fuad Efendi Babıali'nin toprak bütünlüğünün tehlike altında olduğunu ve İngiltere ve Fransa'nın bu durum karşısında müdahale etmesi gerektiğini bildirir (FO78.772, 30 Ocak 1849). Bunun üzerine de ilk görüşü Fransız elçi Aupick, Rus birliklerinin derhal Eflak ve Boğdan'ı terk etmesini ve bunun ardından konvansiyonun görüşülebileceğini belirten notayı Rus elçisine gönderir (A.MKT.MHM, 31 Ocak 1849). Dahası 'toplumsal uzlaşının olmadığı ve

¹⁰⁹ 17 Şubat 1849'da Canning ile Mustafa Reşid Paşa, sadrazamın konağında görüşürler. Mustafa Reşid Paşa, Padişah ve kendisine muhalif olan Rus yanlılarının baskısı altında epey güçlük çektiğini dile getirir.

uluslararası anlaşmalarla toplumu baskı altına almanın Rusların başından beri öne sürdüğü virüsü baştan oluşturduğunu ve bu sebeple konvansiyonun hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini' belirtirler (FO78.772, 4 Şubat 1849). 1833 Hünkar İskeleyi Anlaşmasını öne sürerek aslında Rusya, Babıali'nin toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda taraflara teminat vermekteydi. Ancak İngiltere ve Fransa ise karşı doktrin olarak 1841 Boğazlar Sözleşmesini öne sürerek Babıali'nin toprak güvenliğinin zaten İngiltere ve Fransa'nın güvencesi altında olduğunu belirtmekteydiler. Öte yandan, Rusya, hâlihazırda Rus ordusunun Osmanlı ülkesinde bulunması ve Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen bir isyanı bastırma girişimiyle 1833 Anlaşmasının hükümlerini yerine getirdiği savında ısrarcıydı¹¹⁰.

Babıali'nin buradaki tavrı her ne kadar Memleketeyn meselesinden Rusya karşısında siyasi bir kazanç elde etmeye çalışan bir devlet gibi görünse de bir yandan da isyan eden Eflak-Boğdan toplumunun taleplerini ve bunun sonucunda yaşanan çatışmaları göz ardı edip kadim usule dönüş sağlanmasının yaratacağı kırılmayı öne sürmeye yönelikti. 1833 Hünkar İskeleyi Anlaşması, Babıali'nin Rusya nezdindeki pozisyonunu zora soktuğu için bu anlaşmayı hükümsüz kılmak için mücadele veriyordu. Eski düzen isyancıların da rahatsız olduğu gibi Rusya'nın düzeniydi ve Babıali yeni nizamla¹¹¹ kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışmaktaydı. Diğer bir yandan da gerçekten İngiltere ve Fransa'yı diplomatik kanallarla kendisiyle ortaklık sağlamaya zorluyordu.

¹¹⁰ Bütün bu sürecin kısa özeti aslında bu anlaşmaların birbirleri üzerine olan üstünlüğü ile değerlendirilebilir. Rusya 1833 Anlaşmasının geçerli olduğunu ve bunun fiili olarak 1848 koşullarında uygulandığını öne sürmekteydi. Aynı şekilde İngiltere-Fransa tarafı ise 1841 Anlaşmasının hala geçerli olduğunu öne sürerek Rus birliklerinin ivedilikle Osmanlı topraklarından çıkması gerektiğini zira bu toprakların Fransa ve İngiltere'nin teminatı altında olduklarını belirtmekteydiler. Kısacası ne Rusya 1833 Anlaşmasına geri dönmek için diplomatik bir mücadele verirken, İngiltere ve Fransa ise mevcut anlaşmanın hükümlerini muhafaza etmeye çalışıyorlardı.

¹¹¹ Bu 'yeni nizamı' burada kısaca değerlendirmekte fayda var. Modernleşme konusunda yapılan tartışmalarda modernleşmenin ya da Batıcılığın bir tercih olarak değerlendirilmesi Osmanlı'nın bu siyasi düzleminde oldukça yersiz olduğu düşünülmektedir. İleride de göreceğimiz üzere 'eski nizam', Tanzimat siyaset adamına Küçük Kaynarca Anlaşmasını, Edirne Anlaşmasını, Hünkar İskeleyi Anlaşmasını anımsatmaktaydı. 'Yeni nizam' bir tercihten ziyade devletin varlığı için geçmişine yönelik bir güncel bir müdahale olarak değerlendirilmelidir.

Görüleceği üzere kurgulanan ittifak çemberlerinin arasında çok ince çizgiler vardı ve bu çizgiler zaman zaman bulanıklaşıp yok olabiliyordu. Babıali her ne kadar istemese de uluslararası anlaşmalardan doğan sorumluluklarını yerine getirebilmek amacıyla Rusya ile bir ortaklığa girişmişti. Resmi olan bu koalisyon Rusların Eflak ve Boğdan'dan çekilmesine kadar sürecekti ve eğer buna ortaklık denmese Ruslar Eflak ve Boğdan'da işgalci konumuna düşmüş olacaktı ki bu durum resmi olarak savaş demekti. Diğer bir yandan İngiliz siyasetinin dâhil olmasıyla Babıali, Rusya ile gerçekleştirdiği koalisyonu dengeleyebilecek bir ortak daha bulmuştu ve 1849 yılının sonunda bu kuvveti kullanarak Rus baskısını dizginleyebilmiştir.

1848 yılının sonuna gelindiğinde Avusturya'nın politik yaklaşımı sebebiyle İtalya ve Avusturya hariç bütün ülkelerde devrimler sonlandırılmıştı. Bükreş tamamen asker kontrolünde olduğu için herhangi bir isyan bayrağının kalkması pek mümkün değildi. Prusya'da uzlaşma sağlanmış ve Polonya ise 1830'daki Kasım ayaklanması gibi ağır bir şekilde bastırılmıştı. Normal şartlarda Rusya'nın Memleketeyn topraklarında kalmasının artık bir gerekliliği de yoktu. Ancak Rusya, Avusturya'da bitmeyen isyanları öne sürerek Memleketeyn'den çıkmıyordu.

Ocak ayında kritik bir gelişme yaşandı. Avusturya ordusu Macar ordusu karşısında ağır bir yenilgi aldı (Roberts, 1991, s.79-80)¹¹². Bunun sonucunda Duhamel, Fuad Efendi'den Rus birliklerinin Bükreş üzerinden Transilvanya'ya askeri operasyon yapması konusunda onaylarını talep eder ancak Fuad Efendi'den olumsuz cevap alır (FO78.772, 3 Şubat 1849)¹¹³. Ancak Ali Paşa konvansiyon maddelerinde yaptıkları değişiklikleri dikkate alarak Ruslarla ilişkileri daha da fazla germek için Rus birliklerinin zaten hâlihazırda gayri resmi olan geçişlerini bir süre sonra resmen onaylar (FO78.772, 20 Şubat 1849). Böylelikle Eflak'taki birliklerin önemli bir kısmı Transilvanya içlerine girerken, Boğdan'daki birlikler Eflak'a ve aynı şekilde Besserebya birlikleri de Boğdan'a geçiş yaparlar. Ali Paşa'nın buradaki niyeti büyük ihtimalle Rusların Avusturya'ya

¹¹² General Bem, 5 Ocak'ta Bukovina'ya girip Avusturya birliklerini mağlup etti. 0

¹¹³ Duhamel'den Fuad Efendi'ye, 10 Şubat Fuad Efendi'den Duhamel'e.

sağlayacakları desteğe katkıda bulunarak Rusların biran önce Memleketeyn'den tahliye edilmesiydi. Bunun için de Babıali birçok tavizler vermek durumunda kalacaktı.

Bu gelişmelerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda Eflak ve Boğdan'daki durum Babıali için çok umutsuz değildi. Rus ve Osmanlı işgali altında meclis toplanamıyordu ve askeri sıkıyönetimin olduğu bir durum içerisinde herhangi bir düzenleme yapılması mümkün değildi. Bu durum halkı Ruslardan belirli ölçüde uzaklaştırıyordu. Ruslar, Beserebya'daki askeri üslerini önce Transilvanya'ya taşımışlardı ancak Kronstradt'ın Macarlar tarafından ele geçirilmesi sonrasında sıklet merkezlerini Eflak olarak belirlediler. Kısa sürede Rusya'nın bu askeri hareketini fark eden Babıali ise konvansiyon maddesi olarak iki ülkeye tanımlanan 'koruyucu' ibaresini kendisi için 'koruyucu' olarak muhafaza ederken, Rusya için 'garantör' olarak tanımlamıştır (FO78.772, 20 Şubat 1849). Her şekilde Avusturya'daki kriz çözülmeyen Rusya'nın bölgeden çekilmeyeceği açıktı ancak Rusların Memleketeyn'de kalması kendileri için de problemleri bir süreci tetikliyordu.

Tam bu sıralarda Babıali kaynaklı bir skandal diplomatik kaynaklarca oluşturulmaya çalışılan koalisyonu oldukça zor bir duruma sokacaktı. Önceden de bahsetmiş olduğumuz gibi evvelce Papalığın da desteğini almış olan Charles Albert, İtalya'yı birleştirmek adına mücadele etmeye başlamış ancak kuzeyde Radetsky'nin –ve sonrasında Napoleon'un- taarruzlarıyla güneye inmek durumunda kalmıştı. Geline aşamada Avusturya'nın önünde güneydeki direnişçiler için kritik olarak konumlanan Sardinya ve meşhur limanı vardı. Aslında karadan kontrol ele geçirilmiş olsa da Avusturya Sardinya limanını abluka altına alarak son darbeyi vurma niyetindeydi.

Ancak Avusturya'nın, Orta Avrupa'da konumlanması sebebiyle güçlü bir donanması yoktu ve daha fazla gemiyle bu ablukayı gerçekleştirmek için müttefiklerinden destek talep etti. Evvela Ruslardan destek istediler ancak zaten hâlihazırda Akdeniz filosunun Babıali önünde Boğazları takip ettiği ve Baltık filosunun da muhtemel İsviçre ya da Danimarka saldırısı için teyakkuzda olduğu düşünüldüğünde talep ettikleri desteği veremediler. Bu durumda Avusturya, Babıali ile temasa geçerek yüksek fiyatlarla gemi

satın alma talebini öne sürdü (FO78.772, 6 Şubat 1849). Babıali, olumlu cevap vermeyince ise bu sefer Mısır Hıdivi Abbas Paşa'dan satın alınması konusunda Babıali'den destek istedi. Bu talep son derece kritikti. Eğer Babıali bu talebi yerine getirir ve Mısır üzerinden gemilerin satışını gerçekleştirirse hâlihazırda tavrı Avusturya'ya karşı oldukça net olan Fransa'nın İtalya politikası ile zıt düşmüş olacaktı. Bir diğer mesele ise Mısır konusuydu. Mısır meselesi Napoleon'dan beri Fransızlardan müstakil düşünülmemekteydi ve Babıali'nin aldığı istihbarat Mısır'ın beklenmedik bir anda Fransız işbirliği ile bağımsızlığını kazanabileceği yönündeydi. Dahası Mısır, her ne kadar satış üzerinden komisyon olarak önemli bir ekonomik gelir elde etse de karşılığında donanmasından feragat etmesi ikilemini tecrübe ediyordu ve bu durum Babıali için bir güvenlik sorunuydu.

Avusturya'nın talebi daha fazlaca duyulmadan Babıali gerçekten de Mısır'ın elden çıkarmak istediği birkaç gemiyi Avusturya'ya sattı. Ancak skandal bundan sonra başladı. Babıali'nin Avusturya'ya gemi sattığından haberdar olan müttefik ülkeler (İngiltere ve Fransa) satılan gemilere ilişkin bilgi istediğinde gemilerin Fransız donanmasına ait olan ve Mısır'daki hanedan ailesine verilen gemiler olduğu tespit edildi (FO78.773, 20 Şubat 1849). Kısacası Fransa'nın dolaylı olarak savaş yürüttüğü Avusturya'ya yine Fransız gemileri satılmıştı! Bütün bu skandalın üzerine Babıali kendisinin aradan çıkıp tamamen Mısır üzerinden satışının yapılabileceği ya da Mısır'ın gizli olarak satışı sağlaması gibi oldukça ilginç teklifler ortaya sundu. İngiltere, Fransa ve Sardinya da bu teklifleri reddedip protesto edince Babıali ilginç bir argüman öne sürdü. Satılan gemilerin silahsız olması ve bahse konu ülkelerle ticari anlaşmalar cari olması hasebiyle satışın yasal olduğunu belirtir (FO78.773, 1 Mart 1849). Dahası bu gemilerin Fransız geçmişinden bilgisi olmayan Babıali, gemileri Mısır ve Fransa ilişkileri bağlamında değerlendirdiğinde yine ilginç bir husus ortaya çıktı. Gemileri Guizot döneminde Fransızlar'ın Mısır'ın olası bir Osmanlı saldırısından korunması için sağladığı tespit edildi (FO78.773, 1 Mart 1849). Sonunda, İngiliz Hükümetinin arabuluculuğu ve baskısıyla Avusturya, Babıali'den gemi talebini resmen geri çekti ve en azından diplomatik ve siyasi çevrelerde bu konu kapanmış oldu, - zaten öncesinde gemilerin bir kısmı gizli olarak satıldığı için, sonrasında satışın olmadığını söyleyebilmek epey güç. Bütün bunlar, tarafların birbirine duymuş olduğunu güvensizliği

ve kirli siyasi ilişkileri açıkça gösteriyordu. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yönelik provoke edici her faaliyeti ciddi anlamda risk barındırıyordu.

Bu skandal niteliğindeki gelişmeler dışında Babıali'nin İtalya'daki ihtilal hareketini yakından takip ettiğini ve hatta gelişmelere mümkün olduğunca dâhil olduğunu söylememiz mümkün. İhtilal hareketi başlar başlamaz, Babıali'nin Sardinya maslahatgüzarı¹¹⁴ Allegretti, Charles Albert ile bir görüşme gerçekleştirir ve görüşmede Kral, Viyana'ya karşı birlikte mücadele teklifi etse de Babıali bu öneriye haliyle mesafeli yaklaşır (HR.SYS.782.6, 5 Nisan 1849). Zira kâğıt üzerinde Avusturya ile ortaklardır ve örneğin Venedik ablukasını 1849'da yeniden başlattığında Avusturya Babıali'den deniz yollarını İtalyan gemilerine kapamasını talep ettiğinde Babıali bunu yerine getirecektir¹¹⁵. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu durum Babıali'nin İtalyan devletlerine destek vermediği anlamına gelmemelidir. Bilhassa silah ve asker sevkiyatı gibi lojistik birçok konuda belli resmi müttefiklerinin karşısında mücadele veren isyancılara belli düzeyde destek sağladığını söyleyebiliriz.

2.2. BALTALİMANI ANLAŞMASI VE MÜLTECİLER

1848 olayları sırasında kuzeyde, Danimarka'da çok uzun yıllardır kendini tekrar eden bir takım gelişmeler yaşanıyordu. Danimarka'nın reformcu kralı VI.Frederick'in (1768-1839) oğlu VIII. Christian (1786-1848) babasının reformlarını sürdüremeyip oldukça muhafazakar bir politika izlediği gibi Avrupa genelindeki cumhuriyetçi genel temayüle karşı bir duruş sergilemekten geri durmadı. 1848 yılında VIII.Christian'ın ölümü sonrasında ise diğer ülkelerde olduğu gibi cumhuriyetçi ve milliyetçi örgütlerle Danimarka'da bir isyan dalgası başladı. Schleswig-Holstein'daki milliyetçi cumhuriyetçiler, Prusya'daki liberal dönüşümden etkilenerek bağımsızlıklarını talep ettiler

¹¹⁴ Londra Sefareti'nin görevlisi.

¹¹⁵ Müttefik kuvvetler, bilhassa Avusturya, Babıali'ye askeri manevraları konusunda bilgi vermekten çekinmiyordu, bkz. HR.SYS.782.4, 31 Mart 1849.

ve yeni kral VII.Frederick, Danimarkalı milliyetçilerin desteğini alacak şekilde anayasayı kabul etmek karşılığında Schleswig-Holstein'in Danimarka'ya bağlı kalması yönünde adım attı. Gerçekten de Prusya isyancılara belirli imtiyazlar vermişti ancak Danimarka ve Prusya arasında uzun yıllardır sorun olan Schleswig-Holstein Dükükleri iki ülkenin reform süreçlerinin dışında bırakılmış oldular. Aslında bu iki Dükükğün hangi reformlardan faydalanacağı konusunda başlayan tartışmalar sonuçta Danimarka ve Prusya arasında bir Schleswig savaşının çıkmasına sebep oldu. Uluslararası politikada Fransa, İngiltere, Rusya ve İsveç pek tabi olarak Danimarka'nın yanında yer aldılar. Ancak daha önemlisi Rusya'nın ihtiyat birliklerini Polonya önlerinde tutma sebebi Prusya'nın herhangi bir zafiyet göstermesi durumunda Polonya'da kontrolü ele geçirip Prusya üzerindeki baskıyı artırma amacıydı. İngiltere'nin hem Danimarka'ya hem de Prusya'ya yapacağı baskı sonrasında savaş 1849'da sona erecek ve 1851'de de devamı gelecek olan savaşın anlaşması imzalanacaktı.

Baltık Denizi kıyılarındaki gelişmeleri yakından takip eden Babıali için bu durum pek olumlu değildi. Zira 1848 yazında Schleswig Savaşı'nda imzalanan ateşkes Rusya'nın Orta Avrupa'daki güvenliğini için önemliydi. Zira bundan sonraki süreçte Schleswig meselesinden sıyrılan Rusya, güneydeki etki alanını artırabilecektir. Söz konusu ateşkes sonrası ve sonrasında süreçte Rusya, Polonya'daki birliklerin bir kısmını Tuna'ya sevk etmeye başladı. Prusya'ya uyguladığı baskıyı zaten Babıali ve Viyana'ya uygulamakta olan Rusya daha büyük bir askeri yapıyla güneye inmeye başlıyordu ve bu defa Babıali uzlaşmak durumunda kalacaktı.

2.2.1. Baltalimanı Anlaşması

Şubat ayının başında hem ağır Rus provokasyonu etkisi, hem de Rusların dayattığı ağır vergi yükü sebebiyle Eflak ve Boğdan'da kitlesel isyanların yeniden alevlenebileceği istihbaratını alan Babıali, askeri teyakkuza geçirip, 30.000 kişilik bir birliği Edirne ile Tuna arasına konuşlandırdı (FO78.773, 20 Şubat 1849). Rusların Transilvanya içerisine ne kadar

birlik gönderdiği belirsizdi ve Bükreş'in kuzeyinde yeni bir cephe hatta oluşturulduğu için endişe vericiydi. 12 Mart 1849'da Ali Paşa, Canning ve Stürmer arasında bir görüşme gerçekleşti ve Avusturya'nın mevcut askeri mukavemeti düşünüldüğünde Rus birliklerinin neden Transilvanya içine alındığını sorduklarında, Stürmer, General Windisch-Gratz'ın, General Anton Puchner'e destek sağlayamaması sebebiyle Ruslardan destek talep edildiği ancak bunun da sadece Transilvanya sınır hattıyla geçerli olduğunu belirtti (FO78.773, 13 Mart 1849). Büyük ihtimalle Stürmer, bu açıklamayı Ali Paşayı ve Canning'i geçiştirmek için yapıyordu. Ancak gerçekten de her ne kadar Puchner, General Bem'in ordusunu Macaristan içerisinde sıkıştırmış ve birkaç kere geri püskürtmüş olsa da General Windisch-Gratz¹¹⁶ ile koordinasyonu yeterli sağlayamaması sebebiyle Transilvanya'yı Bem'e bırakmıştı.

Şubat ayının sonunda Londra'daki Rus Büyükelçisi Baron Brunnow ile Lord Palmerston'un Eflak ve Boğdan üzerine olan görüşmelerinde öne çıkan en önemli konu Rusya ve Osmanlı Devletlerinin geçmişte kabul ettikleri nizamnamenin (Organique Statue ya da Reglement Organique) eyaletlerde kabul edilip uygulanmasıydı. Palmerston, Canning'in yönlendirmeleriyle bu anayasanın muhaliflerle uzlaşmadan yeniden yürürlüğe girmesinin isyanı yeniden canlandırabileceğini düşünüyordu. Ayrıca Rusya son sunduğu konvansiyon önerisinde isyancıların ortadan kaldırdığı anayasa çerçevesinde yerel meclislerin seçeceği ve iki ülkenin onaylayacağı bir yöneticinin iktidara gelmesini öneriyordu; ama Babıali çok büyük ihtimalle Rusların boyarlar üzerindeki etkisinden çekindiği için Babıali'nin belirlediği bir prensin yedi yıllığına atanmasını öneriyordu¹¹⁷.

¹¹⁶ Mareşal Windisch-Gratz'a ilişkin en büyük problemlerden birisi eşi Prenses Schwarzenberg'in Çekya'da isyancıların bir kurşunuyla öldürülmesi sonrasında alan komutanlığını bırakıp Çekya'nın polisi rolüne bürünmesiydi. Bunun sonucunda Çekya'da başarılı bir şekilde isyanı bastırmasına karşın uyguladığı kanlı politika sonrasında birçok Çek radikalın Bem'in ordusuna geçmesine vesile olmuştur. Bkz. Rath, R. J. (1969). *The Viennese Revolution of 1848*. Reuben John, s. 261.

¹¹⁷ Rusların baskısıyla boyarlardan seçilmesi şartı koyulmuştur. Baltalimanı Anlaşması, Osmanlı tarihçileri tarafından Osmanlı için başarısız bir anlaşma olarak değerlendirilmektedir. 'Bu anlaşma, Eflak ve Boğdan'da Rus nüfuzunun büsbütün artmasına ve Osmanlı nüfuzunun yavaş yavaş silinmesine yol açmıştır', Sertoğlu, M. (1972), *a.g.e.*, s. 3009. Ayrıca bkz. Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi Cilt V*. TTK Yayınları, s.220 ve Jorga, N. (2005). *Osmanlı Tarihi Cilt V* (N. Epçeli, Çev.). Yeditepe Yayınları., s.380. Bu değerlendirme sonraki gelişmeler göz önünde bulundurularak yapılan bir mütalaa olduğunu belirtmek gerekiyor. Zira, Mustafa Reşid Paşa ve Ali Paşa bu anlaşmayı mülteciler meselesinin yarattığı sıkıntıları geçici olarak bertaraf

Palmerston ise, Babıali'nin Rusların seçim konusundaki önerisini kabul edip anayasaya ilişkin diğer konularda Ruslarla pazarlığa oturulabileceğini görüşündeydi (FO78.774, 9-19 Mart 1849). Avusturya'daki gelişmeler ve Memleketeyn'e daha fazla sevk edilen birlikler endişe yaratmaktaydı; bu sebeple Rusya'nın askeri gücünü kullanacağı bir zeminin oluşturulmaması gerekiyordu. Öte yandan Rusya ile oluşturulan koalisyona mugayir bir hamle yapan Mustafa Reşid Paşa, Rusya'nın ikili operasyonları devam ettirme çağrısına rağmen ihtiyat birlikleri hariç bölgeye sevk edilen diğer askeri birimlerin Tuna'nın güneyine çekilmesini Meclis-i Vala'ya sunar ve önerisi kabul edilir (FO78.774, 24 Mart 1849). Canning, Londra'da Rusya ile uzlaşma konusunda hükümetinin görüşme için adım attığı bir dönemde Babıali'nin birliklerini çekme planına karşı çıktı. Canning'e göre evvela geri çekilme olursa geri çekilmenin iki taraflı olması gerekir, zira aksi durumda Ruslara daha fazla siyasi kanal açılmış olacak, aynı zamanda isyancılara karşı ortak tavır alınmaması sebebiyle Rusya'nın tepkisini çekecektir (FO78.774, 23 Mart 1849). Mustafa Reşid Paşa ve Ali Paşa ise isyanların artık durduğunu ve Rus birliklerinin bölgede kalmasının işgal hareketinden başka bir şey olarak değerlendirilemeyeceğini ve Rusların Eflak ve Boğdan ahalisine yaptıkları zulme ortak olamayacaklarını birçok kere öne sürüyorlardı (HR.SYS.782, 1 Nisan 1849). Ancak Mart ortasında Hermanstadt'daki Rus birlikleri General Bem tarafından Eflak içlerine geri püskürtüldü ve General Puchner'in Bem'in birliklerini son kez dağıtmasına kadar Avusturya ordusuyla arasındaki bağ tamamen koparılmış oldu.

Önemli bir askeri mağlubiyet karşısında kalan Rusya, Babıali'ye yönelik baskısını da epey azaltmak durumunda kalmıştı. Ali Paşa'nın Titoff ile her yaptığı görüşmede açılan seçim konusu ya da anayasa sorunu artık gündemde değildi ama artık Rusya, Babıali'den çekilmeme yönünden destek istiyor ve Memleketeyn'deki Osmanlı askeri varlığına ihtiyacı olduğunu açıkça gösteriyordu. Babıali ise Macaristan'dan gelebilecek herhangi bir tehdidi bertaraf edebilmek için Galiçya ve Banat'taki birliklerini azaltırken Fuad Efendi Kalas ve

etmek ve Rus provokasyona müsaade etmemek için gerçekleştirmek zorunda kalmışlardı. Sonraki dönemlerde Reşid Paşa hükümetine yönelik muhalefetin eleştiri konularından biri de bu anlaşma olduğunu belirtmekte fayda var.

İbrail'de kışlalar kurdu, sınıra iki tabur piyade ve iki süvari bölüğü sevk etti ve Varna ile Silistre'deki kalelerin güçlendirilmesi için bütçe talep etti (FO78.774, 5 Nisan 1849).

General Bem karşısında Rusların almış olduğu yenilgi tam anlamıyla bir fiyaskoydu ve Babıali'nin Ruslarla olan bütün diplomatik temaslar neredeyse durma noktasına gelmişti. Bu hezimetini fırsat olarak değerlendiren Ali Paşa, General Lüders İstanbul'dayken kendisini konağına davet etti ve Eflak ve Boğdan'daki nüfusa yönelik uygulanmasını önerdikleri genel af ve bölgede gerçekleştirilmesi planlanan reformlar konularında bir görüşme gerçekleştirdiler. Lüders ve Titoff, Macaristan'daki gelişmeleri göremiyorlardı; ancak durumun Rusya aleyhine olumlu ilerlemediğinin farkındalardı. Bu sebeple, Titoff ve Lüders, Ali Paşa'nın önerisine ılımlı yaklaşmakla birlikte Ali Paşa'nın teklifini Macaristan'daki durum sebebiyle değerlendirmeyi reddettiler. Ancak bahsi geçen konunun Petersburg'dan gelen özel temsilci ile müzakere edilmesi gerekliliğini öne sürdüler (FO78.774, 11 Nisan 1849). Bahsettikleri kişi General Lüders ile Ali Paşa'nın mülakatını takip eden iki gün sonra İstanbul'a gelen Çar Nikolay'ın yaveri General Paul Gustav Grabbe'ydi¹¹⁸. Grabbe önce müttefik Avusturya Devleti'nin elçisi Stürmer ile sonrasında da Canning ile görüşme gerçekleştirdi. Canning ile olan görüşmesinde Çar Nikolay'ın Sultanın müttefiki olduğunu ve Türklere müteşekkir olduklarını belirtti. Canning isyanın bastırılması sonrasında Rus askerlerinin dönmesi gerektiğini belirttiğinde Grabbe Polonya ve Galiçya'daki durum göz önünde bulundurulduğunda Rus çıkarlarına aykırı bir durum söz konusu olduğunu ve bir süre daha bu operasyonu sürdürmeleri gerektiğini belirtir (FO78.774, 18 Nisan 1849). Görüşmede Titoff prenslikler meselesinin kadim anlaşmalar çerçevesinde Osmanlı Devleti ve Rusya arasında olduğunu söyleyince Canning, Babıali'ye bağlı bir toprağın yabancı bir ülkenin askeri müdahalesi olduğunda meselenin Avrupa politikası çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtir (FO78.774, 18 Nisan 1849). Çaresiz Canning bir yandan Osmanlılar ve Ruslar arasında önemli bir yakınlaşma görüyor ve bunun

¹¹⁸ Paul Gustav Grabbe (1789-1875), Borodino ve 1828-29 Osmanlı-Rus Harbindeki başarıları sonrasında generalliğe terfi etmiştir. Ancak Çar Nikolay'a yakınlaşmasını sağlayan 1831 Kasım ayaklanmasında isyancıları hızlı bir şekilde bastırmak için gösterdiği başarıdır. Çoğunlukla Balkan coğrafyasında görev almış ve Kırım Harbi sonrasında da Don Kazak birliklerinin idaresini üstlenmiştir.

1841 Anlaşmasını tehdit edebileceğini düşünüyor ancak bir yandan da Londra'dan beklediği desteği alamıyordu.

Canning ile görüşmesinden birkaç gün sonra Grabbe, Sultan Abdülmecid'i ziyaret ederek Çar Nikolay'ın mektubunu ilettiler. Çar, mektubunda özetle, tarafların güvensizliğinden esef duyduğunu, bu yüzden doğrudan yazıp kendisinin müdahil olması gerektiğini düşündüğünü, Sultan Mahmud ile imzalanan Edirne anlaşması sonrasında iki ülke için yeni bir dönemin başladığını belirtir. Bunun dışında, Çar, Babıali'nin karşılaştığı ciddi bir mesele karşısında kardeşi Sultan Abdülmecid için Rus birliklerini seferber ederek prensliklere gönderip Babıali'yi devrim tehdidinden kurtardığını ancak buna rağmen Rus temsilcilere karşı Osmanlı temsilcisinin (Fuad Efendiden bahsediyor) sistematik bir direnişi ve reddi ile karşılaştıklarını ifade eder. Nihayet, Rusların bölgedeki çabaları sayesinde ihtilal tehdidinin büyük ölçüde bertaraf edildiğini ancak yanlış istihbarat bilgileri ve istihbarat saklama çabaları yüzünden bölgeyi demagogların ve sosyalistlerin eline bırakmak tehdidi karşısında bulduklarını yazar (FO78.774, 19 Nisan 1849). Mektubun gelmesi epey zaman aldığı için bu süre zarfında Rus birlikleri, General Bem karşısında yenilmişlerdi. Ültimatomla gelen General Grabbe, İstanbul'a geldiğinde Rusların içinde bulunduğu çaresizlik nedeniyle güç bir misyon yürütmekteydi. Titoff ve Lüders'in müzakere etmekten çekindikleri konuyu, şimdi Çar'dan kendisine verilen müspet direktifler olmadan gerçekleştirmek zorundaydı. Çardan aldığı talimat anlaşmanın mutlak surette oluşturulması ve eski usullere geri dönülmesi yönündeydi. Ne var ki şimdi Rusya'nın aldığı yenilgi sonrası Babıali'nin de elinde önemli bir koz vardı. Rusya'nın önceliği, Babıali'ye baskı yaparak Balkanlardaki hegemonya alanını genişletmekten, birçok taahhütler verdiği Avusturya karşısında utanç verici bir duruma düşmemek için Transilvanya cephesini yeniden oluşturmaya dönmüştü.

Ancak Rusların emin adımlarla Macar ordusunu mağlup edeceğini düşünerek ilerlemeleri ilginç bir durum ortaya koymuştu. General Bem'in taarruzları sonrasında Rus birlikleri Hermanstadt, Kronstadt ve Belgrad'daki müstahkem noktalarından Tuna'nın

doğusu ile Cratova arasına püskürtülmüşlerdi¹¹⁹. Ancak geri çekildikleri bölge Osmanlı toprağıydı ve Babıali ile yapmış oldukları anlaşma Macarlara karşı Avusturya içerisinde savaş vermekten ziyade Eflak ve Boğdan'daki karışıklıklara müdahale etmek üzerinedi. Macar birliklerinin özellikle Hermanstadt'ı ele geçirmeleri sebebiyle Rusların Macaristan operasyonu için oluşturdukları Yaş'taki kolordu ile iletişim ve lojistik bağlantıları tamamen kopmuştu. Bu durumda Ruslar ciddi anlamda Babıali'ye gebe durumda kalmışlardı.

Tam bu sıralarda Fransız istihbaratı General Aupick ve müttefiki Canning'e, Babıali'nin Ruslarla gizli bir mutabakat oluşturduklarını raporlar ve buna göre Bükreş'in batısındaki Cratova tahliye edilecek ve Bükreş'teki birliklerinin bir kısmını muhafaza ederek kuzeydeki geri çekilen birliklerle Yaş'tan gelecek takviye birlikleri ve Eflak içerisindeki ihtiyat birlikleri ile bu kentte birleştirilecekti (FO78.774, 15 Nisan 1849). Bütün bu tablo yine Babıali'nin Ruslara verdiği imtiyazlara işaret ediyordu, öte yandan Fuad Efendi'nin General Duhamel ile yapmış olduğu mutabakata göre Rusların boşalttığı askeri ve sivil karakolları ya da kışlaları Osmanlı birlikleri işgal edecek ve Ruslar bu noktalara ilişkin yeniden talepte bulunmayacaklardı (FO78.774, 15 Nisan 1849). Bu durumda, Rus birliklerinin Prut ile lojistik bağlantısı sağlanmış oluyor ancak yaklaşık 300 kilometrelik bir alan içerisinde sınırlandırılmış oluyorlardı.

Ne var ki General Grabbe ve Rus elçisi Titoff'un kendi aralarındaki anlaşmazlıkları sebebiyle Babıali ile yapılan mutabakat kısmi olarak uygulanabilmiştir. Aralarındaki anlaşmazlık öyle bir noktaya gelmiştir ki General Grabbe, Babıali'ye iki ülke arasındaki anlaşmazlığın sebeplerini Titoff ve Fuad Efendi olarak göstermişti (FO78.774, 21 Nisan 1849)¹²⁰. Titoff, Karpat dağlarının batısından gelebilecek olası bir saldırıya karşın Boğdan'daki askeri noktaların boşaltılmasına karşı çıkmış ve General Duhamel'den buradaki kolordunun sabit kalmasını talep etmişti (FO78.774, 21 Nisan 1849). Öte yandan,

¹¹⁹ General Bem büyük ihtimalle Babıali'nin reddetme olasılığını gözönünde bulundurarak Rus birliklerini güneye kadar takip etmedi ancak Karpatlardan ancak bir haftada geçebilen Rus birliklerine pekala saldırı düzenleyip güneye inmeden Transilvanya'nın sınırını güvence altına alabilirdi.

¹²⁰ 18 Nisan'da Mustafa Reşid Paşa ile olan görüşmesinde dile getirilen bu hususların arkasından kendisinin misyonunun bu yanlış anlamaları önlemek olduğunu ve Sultan ve Çar arasındaki güçlü ilişkiyi gündeme getirmek amacıyla geldiğini belirtir.

Eflak konusunda mutabık kalıldığı üzere ihtiyat birlikler gerçekten de Cratova'da birleştirilmiş ve Macar ordusuna karşı yeni bir taarruz birliği oluşturulmaya başlanmıştı. İki tarafın imtiyazları sonrasında ise General Grabbe, Eflak ve Boğdan konusunda yeniden uzlaşa sağlayabilmek için yeni bir konvansiyon ortaya attı.

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Grabbe, Petersburg'dan aldığı talimatlarla yola çıktığı zamanki durum artık mevcut değildi ve Rusya avantajlı konumunu, Avusturya içerisindeki pozisyonu sebebiyle yitirmişti. Babıali, Rusya'nın içinde bulunduğu durumdan faydalanarak müzakereye başlamak için Rus birliklerinin Memleketeyn'den tasfiyesini talep etti ve bu gerçekleşmeyeceği için 22 Nisan'da resmi görüşmeler durdu (FO78.774, 22 Nisan 1849). Grabbe kendisine müzakere alanı açabilmek ve Çar'dan aldığı talimatı yerine getirebilmek için anlaşmanın hızla imzalanması gerektiği taraftarıydı ve bu konuda Canning ve Aupick'in desteğini talep etti (FO78.775, 25 Nisan 1849). Müttefikler ise Rusya ile gerginliğin daha sıkıntılı bir hal almasından çekindikleri için Reşid Paşa ile görüşüp Rusya ile mutabakat sağlanması konusunda hükümetlerinin görüşlerini ortaya koydular. Aupick hükümetinin Babıali'ye yönelik askeri destek sağlayamayacak olması sebebiyle Babıali'nin Rusya ile geçici bir konvansiyon üzerinde anlaşmasından yanaydı (FO78.775, 25 Nisan 1849). Canning ise İngiltere'nin, Rusya'nın 1841 anlaşması ile deniz yoluyla boğazlardan asker geçirmesini engellendiği için şimdi askerlerini karadan geçirmek için bu formülü uyguladığını düşünüyordu (FO78.775, 25 Nisan 1849). Avusturya'nın güneyinde neredeyse Adriyatik'e kadar uzanan Rus koridoruna bakınca Canning'in haklı olduğunu açıkladı. Ne var ki bu durum Rusya'yı Akdeniz'e değil, Avrupa'ya sokardı ve bu sorun o dönemde İngiliz politikasından ziyade Fransızların problemiydi ve Fransızlar ise bu durumla ilgilenemeyecek kadar sancılı bir hükümet kriziyle mücadele etmeye çalışıyorlardı. Aynı zamanda Grabbe, kendi mahiyetinde gelen sabık Fenerli Osmanlı bürokratu Prens Alexander Handjery (Hançeri Bey)'i Ali Paşa ile görüşmesi için görevlendirir ve Prens resmi bir anlaşma olmasa da mutabakat sağlanması konusunda Ali

Paşa'yı ikna eder¹²¹. Canning'in nihai desteğiyle de bundan sonraki süreçte görüşmeler başladı. Öncelikle, Grabbe, geçici hükümet tarafından ilga edilen Memleketeyn Nizamnamesinin olduğu gibi tasdik edilip uygulanması talep etmiş ancak Ali Paşa'nın direnciyle değişiklikler Rus temsilci tarafından kabul edilmiştir. Yaklaşık iki hafta süren müzakerelerin en önemli konusu anlaşmanın 1. ve 2. Maddelerinde yer alan voyvoda seçimi ve görev süreleri meselesiydi. Voyvodalar, Genel Meclis tarafından seçiliyor ve Babıali ile Rusya'nın onaylarıyla ömür boyu görevlerine devam edebiliyor, dahası öldüklerinde en büyük çocukları görevi devralabiliyorlardı. Geline nokta ise Babıali seçim usulünün kaldırılarak atama usulünün benimsenmesini talep ediyordu. Şu noktaya kadar bütün Avrupa'da mutlakiyetçi iktidarları savunan Rusya'nın ve buna karşı İngiltere ve Fransa gibi 'liberal' temayüllü ülkelerin yanında yer alan Babıali'nin pozisyon değiştirmeleri ve bunun yarattığı siyasi çelişki okuyucunun gözünden kaçmayacaktır.

Babıali'nin hareket noktası tam olarak 1848 isyanlarının çıkışı ile ilgiliydi. Memleketeyn Nizamnamesi, Rusya'nın dayatmasıyla kabul edilmiş ancak toplumsal mutabakat olmadığı için bir isyanla sonuçlanmıştı. Babıali, bunun yeniden kabul edilip cari hale gelmesinin yeni bir isyan dalgasına yol açacağı kanaatindeydi. Ayrıca, boyarların bir kısmı ile işbirliği yapan Ruslar seçimleri gerektiğinde manipüle edebiliyor ve aynı zamanda orantısız kuvvete sahip olan boyarların çekişmesine yol açıyordu. Önceki bölümde Memleketeyn'deki 1848 isyanının Rumen entelijansiyasının, Rus güdümlü boyarlara karşı başlattığı bir mücadele olduğuna değinmiştik. Şimdi bu boyarların etkilerini kırmak için Babıali öncelikle genel meclisin lağvedilip bir istişare meclisi niteliğindeki *divan* teşkilatının oluşturulmasını savunmaktaydı. Yine de vergilere ve tarifelere ilişkin

¹²¹ Hançeri Bey, birçok Memleketeyn beyi gibi çalkantılı siyasi yaşamı ile ve aynı zamanda şarkiyatçılık konusunda önemli eserler ortaya koyarak renkli bir karakter olarak karşımıza çıkar. Kendisinin İpsilanti ile bağları olduğu tespit edilince can güvenliğinden korkarak Rusya'ya sığınır. Ağabeyi Konstantin Handjérlî ise III.Selim'in talimatıyla korkunç bir şekilde katledilir. Yazışmalardan anlaşılan Ali Paşa ve Reşid Paşanın kendisine karşı duyduğu bir sempati var ki Grabbe'nin ikna edemediği Ali Paşa, Hançeri Bey ile uzlaşır. Çok büyük ihtimalle Grabbe'ye tercümanlık yapmak için gelmişti. Hayatına ilişkin maalesef çok fazla bilgi yok; olanlarda da Rus diplomatik misyonlarındaki pozisyonu yer almıyor. Yine de kısa monografileri için bkz. Eren, H. (1997). Handjérlî Alexander. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XV, s.550.; Mézière, E. (1858). Alexandre Handjeri. *Nouvelle Biographie générale Depuis les Temps les Plus Reculés Jusqu'à nos Jours*, Tome XXIII, s. 290.

düzenlemeler yine boyarlardan müteşekkil bu divanlardan çıkacaktı. Böylelikle boyarlar arasındaki orantısızlık belirgin bir şekilde bertaraf edilecek ve yine boyarlara temsil edilebilecekleri bir zemin hazırlanacaktı. Voyvodalar ise seçimle gelmeyecek ancak Babıali'nin önereceği voyvoda Rusya'nın onayıyla atanacaktı ve atanacak voyvodanın görev süresi yedi yıla sınırlandırılacaktı. Böylelikle Osmanlılar, Memleketeyn meselelerini bölgedeki başka aktörlere dağıtmadan doğrudan Babıali ile Petersburg arasındaki diplomatik bir sürece bağlamak niyetindeydi. İki ülkenin yüksek komiserleri Memleketeyn'de Osmanlı ve Rus birlikleriyle asayiş sağlanana kadar kalacaklar ve süreç içerisinde birliklerle birlikte tasfiye edileceklerdi.

28 Şubat'ta Mustafa Reşid Paşa'nın konağında Ali Paşa ve Grabbe ile anlaşmanın son hali gözden geçirilir ve İngiliz kaygılarını da giderecek şekilde 'convention' terimi yerine 'acte' kullanılacak şekilde kabul edilir (FO78.774, 28 Nisan 1849)¹²². Rusya'nın Avusturya'daki çaresizliği ve Ali Paşa'nın ısrarla yapmış olduğu baskılar sonucunda 1 Mayıs 1849'da Baltalimanı Muahedesi iki ülke temsilcileri tarafından kabul edilir¹²³. Aslında anlaşma genel hatlarıyla divanda 25 Nisan'da kabul edilmiş ancak Sultan anlaşmanın imzalanması konusunda tereddüt gösterince Grabbe, yine Canning ve Aupick'in desteğine ihtiyaç duymuş ve iki elçi de anlaşma konusunda Babıali lehine garantörlüklerini taahhüt etmişlerdi (FO78.774, 25 Nisan 1849). Babıali'nin müttefikleri başından beri olası bir sıcak çatışmadan çekince duydukları için anlaşmayı desteklemişlerdi. Ancak terminolojide Canning, 1841 Sözleşmesinin delinmesini önlemek için uluslararası bir anlaşma fikrine karşıydı ancak iki ülke arasında imzalanabilecek bir anlaşmayı destekliyordu. Nihayetinde, tarafların mutlak onayıyla birlikte sözleşme kabul edildi ancak bundan sonraki süreçte iki taraf da askeri birliklerini –taraflar 20.000-25.000 asker bulundurabilecekti- kademeli olarak Eflak ve Boğdan'dan çekip nizamnameyi yürürlüğe girmesi için gereken çabayı göstermek için taahhütte bulundular.

¹²² Convention terimi Canning'in endişesiydi ve 1841 Anlaşmasını delen başka bir anlaşma rejimi uygulanmaması için bu konuda oldukça temkinliydi.

¹²³ Belgenin Osmanlıca sureti için bkz. Y.EE.41.145.

Ne var ki iki taraf da uzlaşmak zorunda oldukları anlaşmayı ihlal etmeleri noktasında da uzlaşmış durumdaydılar. Anlaşma neticesinde ne Babıali, ne de Rusya tatmin edilebilmişti. Yine de Babıali'nin düştüğü durum göz önünde bulundurulduğunda müttefikler de pek hoşnut olmamakla birlikte 1841 anlaşmasının zedelenmemesinden dolayı memnuniyet gösteriyorlardı. Bu durumda Canning söz konusu anlaşmaya gizli bir madde eklenip Rus birliklerinin Memleketeyn'de muhafazasını sağladıklarından şüpheleniyordu (FO78.774, 25 Nisan 1849). Osmanlılarsa birliklerini Memleketeyn'de muhafaza etme planı yapmıyorlardı ancak savunma noktalarını güçlendirip birliklerini Anadolu'ya çekmektense Balkanlar üzerinde tutuyordu. Bütün bunlar Canning'in şüphelerini doğruluyordu. Kısacası Baltalimanı anlaşması sonucunda, Memleketeyn yönetim yapısı hakkındaki görüşlerini saymazsak –kaldı ki bunlar da savaş sonunda değişecektir-, iki taraf da gerginliğin kısa süreli azaltılması ve Avusturya konusunda Rusya'ya destek sağlanması konusunda uzlaşmış ancak aynı zamanda Memleketeyn üzerindeki askeri varlıklar konusunun çözümsüzlüğü konusunda mutabık kalmışlardı.

2.2.2. Avusturya Sorunu

Rusya ile uzlaşma sağlanıp dengeler yerine oturduğunda bu defa da Avusturya konusunda dengeler alt üst olmuştu. Avusturya her ne kadar Rusya ile ittifak halinde olsa da karşısında Babıali ile uzlaşarak kendi ülkesine girmek için ciddi askeri planlar tasarlayan tehlikeli bir devlet bulmuştu. Bu noktadan sonra Avusturya iyi müttefik rolünü benimsemeliydi zira ülkesi içerisinde Rus askerleri barındırmaktaydı. Mayıs sonuna doğru Viyana'ya ulaşan haberler Avusturya'nın çekimserliğini büyük ölçüde ortadan kaldıracaktı. Rus birliklerinin General Bem karşısında aldığı mağlubiyet sonrası Avusturyalı General Anton Puchner, Macar birliklerinin her ne kadar Ruslar karşısında zafer kazansa da yıprandığını düşünerek Transilvanya içlerinde bir püskürtme harekâtı başlatır (Horvath, 1934, 642-3). General Bem ise ava geleni avlayarak Puchner'i Transilvanya içlerine kadar çekip sonrasında da Hermanstadt üzerinden Bükreş'in kuzeyine kadar püskürtmeyi başarır (Horvath, 1934, 631-3). Böylelikle Avusturya birlikleri Osmanlı ülkesinde sığınmacı

durumuna düşmüşlerdi. Gerçekten de şimdi Fuad Efendi'nin önünde bir tarafta Macar sığınmacılar öte yanda da birlikleriyle Osmanlı ülkesine sığınmış Puchner duruyordu.

General Bem, farklı cephelerden gelmiş olan Macar ve Polonyalı sığınmacıların Transilvanya içerisine geçişlerinin kolaylaştırılması için Fuad Efendi'den destek ister ancak bu kısa süre içerisinde bu istihbarat Avusturya elçisine ulaşır. Stürmer, konuyu Ali Paşa'ya taşır ve sığınmacılar konusunda Babıali'nin politikasını sorar (FO78.776, 28 Mayıs 1849). Ali Paşa ise mültecilerin yalnızca insani amaçlar doğrultusunda tutulduklarını, silahsızlandırıldıklarını ve Transilvanya'ya gönderilmeleri konusunda herhangi bir planlarının bulunmadığını belirtir (FO78.776, 28 Mayıs 1849). Avusturya bu durumda Rus General Lüders'in, Boğdan üzerinden gelecek birliklerine muhtaç duruma gelmişti. Ancak General Lüders'in birlikleri de Puchner'in birliklerinin durumundan çok farklı değildi. Canning'in konsolosunun gönderdiği istihbarata göre Ordu koleradan ve kaçaklardan güçlükle ayakta durabiliyor, geçtikleri köy ve kasabaları yağmalayarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlardı (FO78.776, 5 Haziran 1849). Yine de sayısal üstünlüğe sahiplerdi ve Babıali'nin sağlamış olduğu tedarik hatlarıyla ihtiyaçlarını kısmen karşılayabiliyorlardı.

Ancak Rusya bütün zafiyetlerine rağmen, 'Avrupa'nın jandarması' vazifesini sürdürmeye devam ediyordu. Mayıs ortalarında Nesselrode Avrupa devletlerine bir nota göndererek askeri operasyonların ideolojik ve siyasi altyapısını anlatmaya çalışır. Beş maddelik bu doktrin birçok Avrupa ülkesini Rusya'nın siyasi hedefi haline getirmekteydi. Bunlar özetle,

1. İsyanların bastırılması konusunda Avrupa'nın bütün büyük güçleri birlikte çalışmalıdır ve bu virüsü bir an önce yok etmelidir.
2. İsyancılarla dolaylı ya da doğrudan işbirliği sağlamak bu süreci uzatmaktadır. Siyasi uzlaşma süreci sona ermiş ve askeri operasyonları durmaksızın devam ettirmek gerekmektedir.
3. Polonya'daki mülteciler sadece Rusya'nın değil Avrupa'nın da sorunudur; zira görüldüğü üzere Polonya'dan kaçıp Macarlarla birleşmeleri isyanı daha da büyütmüş ve Avusturya'yı zor

durumda bırakmıştır. Dembinski gibi isyancıların buldukları yerde bir an önce tutuklanmaları gerekmektedir.

4. Babıali'nin Rusya ile birlikte bu isyanlara karşı mücadele başlatması önemlidir ancak sınır güvenliğini bütün ülkelerin sağlaması gerekmektedir.
5. Majesteleri Nikola mevcut durumu Rusya'nın güvenliği için bir tehdit olarak görmekte ve bu sebeple sınırları ötesinde operasyonlar yürütüp bu isyanları bastırma hakkını kendinde görmektedir. Bu hakkı daha önce Avrupa'nın büyük devletleri ile yaptığı anlaşmalardan almaktadır. Avusturya'nın güvenliğinin tehdit edilmesi aynı zamanda Rusya için bir tehdit olduğu için Avusturya içerisinde askeri operasyonlar sürdürmektedir (FO78.776, 25 Mayıs 1849).

Böylelikle Rusya, önceden daha önce yapmış olduğu isyanları bastırmak için diğer ülkelere çağrıda bulunuyor ancak gereği yapılmadığı takdirde ise yine Avrupa ülkelerindeki isyanları bastırmak için tek taraflı müdahalede bulunabileceğini yineliyordu. Nesselrode bu notasıyla birden fazla devlete çeşitli konularda ultimatömler vermişti aslında. Avusturya için verilen bütün finansal ve askeri desteğe rağmen isyanı tam anlamıyla hala bastırmayı başaramaması gerçeğini öne sürüyor ve isyanla mücadele edebilecek siyasi adımlar bekliyordu. Babıali'den uzlaşma ve İngiltere'den isyanları finanse etmesini durdurmasını talep ediyordu. Ancak daha da önemlisi Fransa'ya karşı açık bir tehdit mesajı iletliyordu. Zira, Fransa, isyanların merkezi ve Avrupa isyancılarının barınağı haline geldiği için Rus doktrininin tam olarak karşı cephesinde yer almaktaydı.

Yukarıda Avusturya'nın Viyana'daki isyan dalgasını bastırabildiğini belirtmiştik. Ancak Macaristan'daki kriz gittikçe daha kritik bir hal alıyordu (Horvath, 1934, 629). Aslında isyandan kısa bir süre sonra Radetzky Sardinya'da zafer kazanacak ve böylelikle Zagreb ve Kuzey İtalya arasında bir ikmal hattı oluşturacak; Belgrad Konsolosu Banat'taki Sırp paramiliter kuvvetlerin yönetimini ele alacak ve nihayetinde Rusların da desteğiyle Macaristan'ı abluka altına alabilecekti. Prens Windischgratz Haziran'da Prag'ı, Ekim'de

Viyana'yı ve nihayetinde Aralık'ta ise Macaristan topraklarının çoğunu kontrolü altına alabilmişti (Horvath, 1934, 629)¹²⁴. Yine de General Bem, Transilvanya'da direnişi sürdürmekteydi. Avusturya İmparatorluğu şimdi Çekler, Macarlar, Hırvatlar ve Sırlar ile uzlaşma yoluna girer ancak isyanları şiddetle bastırdıktan sonra politik güçlerini tek tek ellerinden alır. Jelacic'i hayal kırıklığına uğratarak Hırvatlara bağımsızlık tanımak yerine tamamen Avusturya kontrolünde bir devlet haline getirir; Romanya'daki ayrılıkçı isyanlara karşı mücadele veren destekçisi Avram Janku'ya bir süre sonra destek vermeyi bırakır ve Sırlar konusunda Babıali ile anlaşıp ortak güvenlik birimleri oluştururlar (Horvath, 1934, 630). Sonuç olarak 1848 isyanları sonucunda her ne kadar Habsburg toprakları zarar görmüş olsa da Avusturya aslında siyasi gücünü kendinde toplamaya başlamıştı¹²⁵.

Transilvanya konusunda ise Avusturya, önce Babıali ile sonra da Ruslar ile anlaşmaya çalışır. Ortada iki temel sorun vardır; birincisi sınırı geçen mültecilere karşı ne yapılacağı ve ikincisi ise Avusturya operasyonları için en azından sınır geçişleri konusunda Babıali'nin desteğiydi. Diğer tarafta ise Macarlar da uluslararası destek almak için çaba sarf ediyorlardı. Macar Dışişleri Bakanı Paul Esterhazy Belgrad, Bükreş, Yaş ve İstanbul'a diplomatik temsilcilerini gönderir, Viyana'daki hükümet temsilcilerini Rus ilerleyişi konusunda bilgilendirir -ki böylelikle ortak aksiyon alınabilecektir-, Frankfurt Paramentosuna iki temsilci gönderir ve Ruslara karşı Alman desteğini kazanmaya çalışır ve nihai olarak İngiliz hükümetiyle temasları sürdürerek Macaristan'ın Rus işgalinden korunmasını sağlar (Horvath, 1934, 633). Aslında Viyana'daki temsilcilerinin pekâlâ

¹²⁴27 Ağustos'ta Macaristan ile müzakereler askıya alındı ve Avusturya hükümeti bir ultimatom göndererek savaş, finans ve dış ilişkilerinin tamamen kendi uhdesine verilmesini talep etti. Aynı zamanda Ferdinand yerine tahta geçen yeni imparator Francis Joseph, Macar anayasasını reddederek Prens Windischgratz'ın işgalini destekler.

¹²⁵ Araştırmamızın sınırları dışında olduğu için bu konuyu detaylıca incelemedik ancak bu konuda başka araştırmaların gerçekleştirilmesi Avusturya-Osmanlı Devletinin 19.yüzyıldaki ilişkilerini anlamak için önemli olacaktır. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi Avusturya, varlığını sürdürebilmek için Habsburg İmparatorluğundan feragat etmiştir ve I.Franz Joseph Macarların İmparatoru olarak değil, Avusturya'nın imparatoru olarak taç giymiştir. Aslında Avusturya'nın kendi içerisinde milli bir devrim geçirdiğini söyleyebiliriz zira önce kendisinden ayrılan devletleri imparatorluğun dışına çıkarmış ve sonrasında onları kendisine bağlamıştır. 1848 devrimlerini aristokrasi ve burjuvazinin tahakküm savaşları olarak değerlendirdiğimizde Avusturya'nın bu politik atılımı Avrupa tarihi açısından olduğu kadar Osmanlı Devleti için de oldukça önemlidir.

Avusturya hükümeti ile de doğrudan bağlantıları vardı ve iki tarafın uzlaştığı tek konu Macaristan'ın Rus işgalinden korunması gerektiğiydi.

İngiliz hükümeti, ise önce isyancılara destek vererek Avusturya İmparatorluğunu zayıflatmış ve sonrasında da Avusturya'yı kendisine bağımlı hale getirmeye çalışmıştır. Palmerston'ın 1849 başındaki politikası Habsburg İmparatorluğunu güçlendirmek yönündeydi ve bunun için ekonomik ve askeri desteğin sağlanabileceğini öne sürüyordu (Horvath, 1934, 633). Ancak Avusturya, İngiltere'nin bu teklifini samimi bulmuyordu ve nihayetinde direnerek kendini Rusya'nın kollarına bırakacaktı. Bu durum ilgi çekicidir; zira İngiltere neredeyse aynı politikayı Babıali'ye karşı da uygulamaktaydı. Ancak Avusturya'nın aksine Babıali, İngiltere ile yakınlaşma yoluna gitmişti. Bunun sebebi büyük ihtimalle Avusturya'nın iç politikasına yönelik gelişmelerdi. Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi daha güçlü bir Avusturya için Habsburg İmparatorluğundan feragat edilmesi gerekiyordu ve Avusturya isyanlarla birlikte daha güçlü bir merkezi idare ile kendine bağlı uydu devletler oluşturulması yönünde bir politika izledi. Yine de hâlihazırda Avusturya vatandaşı olan isyancılara yönelik kararlılığını sürdürmekteydi.

Böylelikle Avusturya, sınır geçişleri ve mülteciler konusundaki taleplerini Babıali'ye yinelemek durumunda kalmıştı. General Lüders tahkimatını Transilvanya'nın altına oluşturmuş ve karargâhını da Budapeşte'ye konumlandırmıştı. Puchner ise Hermannstadt'daydı ve General Bem'in ordu komutanlığını ele almasından sonra beklemediği bir gelişme ile karşılaşacaktı. General Bem başarılı bir manevra ile aceleci Puchner'i Hermannstadt ve Kronstadt'ın dışına atabildi (Horvath, 1934, 634). Yaşlı ve hasta Puchner zaman kaybetmeden 2 Ocak'ta geçmişte hükümetinin kabul etmediği Rus desteğini Viyana'dan onaylamasını talep ediyordu (Horvath, 1934, 634). Aslında Puchner, Hükümetinin onayı olmadan evvela Lüders ile temasa geçmiş ancak Lüders, Münchengratz Anlaşması çerçevesinde Avusturya Devleti'nin resmi bir talebi olmadan sınırdan geçmeyi reddediyordu. Fuad Efendi ise yine uluslararası sözleşmeleri öne sürerek bu çatışmada tarafsız kalacağını belirtiyordu (Horvath, 1934, 634). Duhamel, Lüders ve hatta Fransız

Konsolos Kotzebue kesin olarak desteğin sağlanması konusunda hemfikirlerdi ancak Alman Konsolos Segur'a göre zorluğu çıkararak Fuad Efendi'di (Horvath, 1934, 634)¹²⁶. Segur tespitinde büyük ölçüde haklıydı. Fuad Efendi Rus ve Avusturya koalisyonunun içerisinde yer alıp İngiltere'den uzaklaşmanın riskli sonuçları doğurabileceğini düşünüyordu ve bu konuda Babıali, İngilizlerle mutabık kalmış değildi. Fuad Efendi'nin direnişleri sonucunda Puchner'e olumsuz cevabı iletmek durumunda kaldılar.

Fuad efendinin ısrarları sonrasında Rus birlikleri Hermannstadt ve Kronstadt yollarını abluka altına aldılar ve aynı zamanda Transilvanya'dan Rus birliklerine lojistik destek sevkiyatı başladı¹²⁷. Sonunda Avusturyalı ve Rus diplomatlar, ilginç Rus desteği konusunda hukuki bir görüş öne sürdüler. Buna göre, harekâtın başındaki General Bem Polonyalı olduğuna göre Rus birlikleri Macarları ayaklandıran Polonyalı bir asi generale karşı mücadele yürütecekti! (Horvath, 1934, 635) Karşı tarafta General Bem ise Babıali'den Balkanlardaki Macar mülteciler ile birleşme için kolaylaştırıcı rol oynamasını istiyordu ancak Babıali kesin bir şekilde General Bem'in talebini reddederek silahlı Macar birliklerinin sınırı geçemeyeceğini bildirmişti (FO78.776, 5 Haziran 1849)¹²⁸. Kısa bir süre sonra da Fuad Efendi'nin tarafsızlık konusunda ısrarlarıyla Lüders, Hermannstadt ve Kronstadt yollarını abluka altına aldı ve aynı zamanda karşılıklı lojistik destek sevkiyatı başladı (Horvath, 1934, 635)¹²⁹. Nihayet Avusturya ve Rus orduları arasındaki bağlantı kurulabilmişti. Babıali'den zamanında cevap alamayan Fuad Efendi ise kendi inisiyatifi ile Avusturya birliklerini müttefik kuvvetler olarak değerlendirip Bükreş'in kuzeyine giriş yapmalarına müsaade etti. Böylelikle Avusturya birlikleri, Macar birliklerinin yıpratmak için taarruza girişiyor, sonrasında güneydeki Rus askeri karargâhından ikmal alıp yeniden

¹²⁶ Fuad Efendi 1841 sözleşmesinin hem boğazlar konusundaki hükümlerini hem de hiçbir Avrupa kara gücünün bölgeyi geçiş noktası olarak kullanamayacağı hükümlerinden yola çıkmaktaydı.

¹²⁷ Buol ise hükümetini Rusya'ya Avusturya'nın finansal desteğini sağlaması konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Horvath, E. (1932). *a.g.e.*, s. 635.

¹²⁸ Fuad Efendi bu konuda çok net bir tavır aldığı için General Bem, sadece geri çekilen Avusturya kuvvetlerini 'belli bir noktaya' kadar takip edip taarruz edeceklerini bildirmişti.

¹²⁹ Buol ise hükümetini Rusya'ya Avusturya'nın finansal desteğini sağlaması konusunda ikna etmeye çalışıyordu.

taarruza başlıyordu. En azından Puchner dağılmış olan birliklerini toparlayıp yeniden taarruz hazırlığı başlatabiliyordu.

Ne var ki askeri açıdan sıkışmışlardı ve General Windisch-Gratz ile bağlantı kuramıyorlardı. Bu sebeple, Macaristan içerisine girebilecekleri ve farklı bir cephe oluşturabilecekleri başka bir yol için Babıali'ye Sırbistan içlerine (Banat) girişleri konusunda destek talep ettiler (FO78.776, 5 Haziran 1849). Ancak Babıali savaş alanını genişleteceği endişesiyle Avusturya'nın bu talebini bir gün sonrasında reddeder (FO78.776, 6 Haziran 1849). Bütün bu pazarlıklar içerisinde Babıali, Avusturya birliklerinin Romanya sınırında konuşlandırılması karşılığında Eflak ve Boğdan'da Osmanlı birliklerinin Bükreş'e girmesini engelleyen isyancılar ve anayasayı yakan kişileri hariç tutmak üzere genel af uygulanması konusunda Rusya ile mutabık kalmıştı (FO78.776, 25 Haziran 1849). Genel af bölgede, Babıali'ye duyulan güvenin ve asayişin yeniden tesis edilmesi için önemli bir adımdı. Bunun karşılığında, General Bem karşısında neredeyse yok olma riski altında olan Rus ve Avusturya birliklerinin Osmanlı ülkesinde sığınmasına olanak sağlanmaktaydı. Bu haliyle müttefik Babıali'nin sağlamış olduğu destek Rusların ve Avusturyalıların Macaristan'a gerçekleştirdikleri operasyonda son derece önemliydi.

27 Ocak'ta Ruslar 5.000 kişilik bir birlikle Kronstadt'a hareket ettiler (Horvath, 1934, 637)¹³⁰. Ne var ki planlar ne Avusturya'nın ne de Rusya'nın beklediği gibi gidecekti. Geçen süre içerisinde Kronstadt'a ciddi tahkimatlar oluşturan Bem kentte direnişi sürdürmüştü ve nihayetinde çatışmada yorgun düşen Rus birlikleri General Lüders'in çağrısıyla 17 Martta geri çekilirler¹³¹. Bu beklenmedik gelişmenin etkileri inanılmayacak derecede büyük olacaktı. İsyancı düzensiz birliklerin karşısında mağlup olmuş Rus birlikleri manen de kırılmışlardı. Öyle ki Duhamel, Fuad Efendi ile bir görüşmesinde 'artık

¹³⁰ Avusturya'nın koordinasyonsuzluğu da Rusları aratmayacak şekildeydi. 25 Ocak'ta Buol, Çar'a mektup yazarak hem teşekkür eder hem de Windischgratz ve Puchner'in birliklerinin Rus birliklerine gereken desteği vereceğini bildirir. Ne var ki Lüders, Puchner'den operasyon konusunda davet beklediğinde Puchner inisiyatif almak istemez ve nihayetinde Lüders operasyonu talep beklemeksizin başlatır. Horvath, E. (1932). *a.g.e.*, s. 639. Duhamel, Fuad Efendi'ye 'Nous sommes sur un volcan' (bir volkanın üzerindeyiz) der.

Transilvanya meselesi kapandı; biran önce tahliyeyi gerçekleştirmek için talimat almamız gerekiyor' mesajını iletir (Horvath, 1934, 640).

Burada ilginç olan noktalardan biri Rus-Avusturya harekâtının koordinasyonsuzluğu idi. Ruslar Macaristan'da operasyona başladığında İstanbul'da Titoff'un bundan haberi yoktu ve 23 Ocak'ta İngiltere ve Fransa Rusların eylemini protesto ettiklerinde Rusların uluslararası anlaşmaları ihlal edecek bu şekilde bir eyleme girişmediğini belirtecektir (Horvath, 1934, 636). İngilizlerin ve Fransızların protestosu pekâlâ Rusların 1841 sözleşmesini ihlal etmelerine ilişkin düşünceleriydi. Ancak bölgeyle bağlantısı kesilen Titoff, buraya ilişkin görüş öne sürmekte zorluk çekiyordu.

Haziran ortasından Temmuz başına kadar Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde Sırbistan meselesi kritik bir konu olarak kalmaya devam etti. Stürmer'in raporladığına göre Avusturya'nın Sırbistan konusundaki sıkıntısının kaynağı Sırbistan'a kaçan mültecilerin Romanya'da birleşmesi ya da Romanya'dan Sırbistan'a kaçan mültecilerinse burada tekrar örgütlenip Avusturya'ya karşı saldırı düzenlemeleriydi (FO78.777, 4 Temmuz 1849). Puchner sonunda hareket alanını görebilmişti ve bu hareket alanı aslında yüzlerce yıl önce Osmanlı komutanlarının Macaristan'ı fethetmek için takip ettiği hareket alanından ibaretti¹³². Babıali ise zaten Rusların sürekli provoke ettiği Sırbistan'ın Eflak ve Boğdan gibi bir çatışma alanı haline gelmesini istemiyordu. Bunun için de Rus birliklerini sürecin dışında tutarak, Babıali, General Puchner'in Sırbistan'dan sadece Macaristan topraklarına giriş yapması için geçiş iznini tanıdı. Böylelikle Puchner Belgrad üzerinden Viyana hattına erişim sağlayacak, takviye birlikler elde edebilecekti ve nihayetinde buradaki pozisyonuyla da Macaristan içlerine ağır bir darbe indirecekti. Ancak buna gerek kalmadan Avusturya'nın Transilvanya'da elde edemediği başarıyı General Lüders komutasında

¹³² Bkz. Tursun Bey, '...memleket-i Üngürüs fethine miftâh çün kala-i Belgıradur ki nehr-i Tuna ve Sava mültekâsında bünyâd olmuş ad ile meşhur ve sît-i menâat ve metaneti malûmu mezkûr kaladur evvel anun fethine kâd idüp...' Tursun Bey (1974). *Tarih-i Ebû'l- Feth* (M. Tulum, Trans.). İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.; İbn Kemal, '...Belgrad nâm hisar ki beni asfer diyarında olan darülküfrün pulâd kilididür, mihtaf-ı cihad ile feth etmeğe ikdâm etmişdi...', Hoca Saadettin, 'Hisar-ı Belgrad ki Üngürüs vilayetinin rükn-i rekîni ve ol diyârın hısnı haşını...'

yeniden ikmal edilen Rus birlikleri Temmuz başında elde etmişti. Rus birlikleri ciddi kayıplar vermelerine rağmen Kronstadt ve Hermanstadt'ı ele geçirirler.

2.2.3. Gözetim Altındaki Mülteciler

General Lüders'in Kronstadt'daki zaferi birbirine bağlı birçok sorunu beraberinde getirmekteydi. Evvela General Lüders, Ocna Mureş'deki başarılı operasyonun ardından Macar birliklerini Focsani'ye kadar takip etti, ancak sonrasında General Bem ve birlikleri, Rus tacizlerinden kurtularak Osmanlı topraklarına (Eflak'a) sığınabilecek duruma geldi. Bu durum ise Rusya, Avusturya ve Babıali arasında ciddi denebilecek gerginliğe yol açacak mülteciler meselesinin ana faslını açtı. Son dönemdeki araştırmalarda sıkça bahsedilen mülteciler meselesinin, söz konusu mültecileri büyük oranda Rus ve Avusturya birliklerinden kaçan silahlı isyancı birliklerdi. General Bem'in beklenmeyen ilticası başta Fuad Efendi olmak üzere Babıali bürokratları arasında tereddütleri ortaya çıkarmıştı. General Bem, Boğdan topraklarına girdiğinde halka davasının gerekçelerini anlatarak birliklerine dâhil olmalarını talep etmekteydi ve bunun istihbaratını alan İngiliz-Fransız elçileri Babıali'ye tarafsızlığını yitirme riski altında olduklarını hatırlatıyorlardı (FO78.778, 5 Ağustos 1849). Gerçekten de bu durum General Grabbe ile yapılan uzlaşının sonrasında Babıali'nin sözde müttefiklerini provoke edici nitelikteki bir gelişmeydi. Bunun üzerine gecikmeden Rus elçiliği Babıali'ye ve anlaşmanın garantörlerinden olan Fransa ve İngiltere'ye bir nota göndererek Fuad Efendi'nin General Bem ile temaslarını protesto eder; aynı zamanda da Osmanlı topraklarına giren isyancıların ivedilikle silahsızlandırılmasını talep eder (FO78.778, 5 Ağustos 1849). Şimdi Babıali'nin öncelikle kendi içerisinde çözmesi gereken bir mülteci meselesi vardır.

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Babıali, uzun süredir gizli ya da dolaylı olarak General Bem'e destek verdiği için mültecilere destek verilmesi yönünde de kararlılığını sürdürüyordu. Ne var ki Babıali'nin bütün bürokratları bu siyaseti desteklemiyordu. Dahası Padişah Abdülmecid de Rusya ile yapılan anlaşmayı bozmak niyetinde değildi. Reşid Paşa

zaman kaybetmeden konuyu Şüra toplantısında istişare ettirir ve sonucunda bütün muhalefete rağmen mültecilerin kalması yönünde karar verilir; ancak yine de Reşid Paşa, Fuad Efendi'ye mültecilerin Banat'ın güneyine inmemesi talimatını verdi (FO78.778, 1 Ağustos 1849). Aynı günlerde Titoff ve Stürmer Babıali'ye üç maddelik bir nota gönderdiler ve mülteci adı altında gelen kişilerin tutuklanmasını, bütün birliklerin Fuad Efendi tarafından silahsızlandırılmasını ve General Bem'in yapmış olduğu bildiriye yalanlayacak şekilde halkı bilgilendirmelerini talep ederler. Babıali, sürece uzlaşmacı yaklaşmak için bir koalisyon ortağı olarak bütün bu talepleri olumlu karşılar ve Rusya ve Avusturya'nın talepleri gerçekleştirir (FO78.778, 5 Ağustos 1849). Fuad Efendi ve Ömer Paşa, Bem'e ya Memleketeyn topraklarından çıkmasını ya da birliklerine ait silahların teslim edilmesi gerektiğini bildirirler ve bunun üzerine General Bem, Boğdan'daki Rus muhafız birliklerini bozguna uğratarak Transilvanya içlerine çekilir (FO78.778, 8 Ağustos 1849).

Geçen bu bir haftalık süreçte Macar ordusu ciddi anlamda sarsılmış ve gücünü yitirmişti. General Dembinski savaştan ümidini kesince Babıali'ye sığınmıştı. Schwarzenberg'in kendisine gönderdiği talimatları Babıali ile 29 Ağustos'ta paylaşan Stürmer, Belgrad Anlaşmasının 18.Maddesi çerçevesinde Avusturya vatandaşlığına sahip isyancıların Avusturya'ya iadesini talep eder (FO78.778, 25 Ağustos 1849). 28 Ağustos tarihinde de benzer bir notayı Titoff gönderir (FO78.779, 1 Eylül 1849). Daha önce gönderilen nota ülkeden çıkarılmalarını (déportation) talep ederken, Schwarzenberg'in yeni talimatları ülkeye iadeyi (rapatriement) talep etmekteydi (FO78.778, 25 Ağustos 1849). Bu durum ise Babıali bürokratları içerisinde tartışmalı birçok meseleyi gündeme getirmekteydi. Yine tarafların ve bürokratların ortak görüşü Memleketeyn'in savaştan taraflarca ikmal merkezine çevrildiği ve bunun da zaten sıkıntı içerisindeki bölge halkını daha da zor duruma düşürdüğü yönündeydi. Ancak her ne kadar Rus birlikleri ve kısmi olarak Avusturya birlikleri Memleketeyn topraklarını lojistik ihtiyaçlarını sağlayabilmek için kullansalar da Babıali'nin siyasi konumu sebebiyle Macar birlikleri bu haktan yararlanamamışlardı.

Ağustos sonunda Babıali mültecileri göndermeme konusunda kesin karar almıştı. Bem, Dembinski, Lazar Meszaros gibi komutanlar ve devrim liderleri Vidin’de tutuluyorlardı ancak birlikler Eflak’ta dağınık vaziyetteydi (FO78.779, 3 Eylül 1849). Hükümetin öncelikli tasarrufu mültecilerin büyük bölümünü Rodos’a ya da Kandiye’ye göndermek yönündeydi (FO78.779, 3 Eylül 1849). Yine de Ali Paşa, Kaynarca ve Belgrad Anlaşmalarının alelade süreçlerdeki fiiller tanımladığını, oysa mevcut durumun olağandışı olduğunu ve aynı zamanda Avusturya’dan Belgrad Anlaşması öne sürülerek talep edilen birçok kişinin hala Avusturya’da korunduklarını ve bütün bunlara rağmen yine de mültecilerin denetim ve gözetim altında (internér et surveiller) tutulduklarını belirtir (FO78.779, 29 Ağustos 1849). Bunun dışında yine Ali Paşa, Küçük Kaynarca Anlaşmasının ikinci ve Belgrad Anlaşmasının on dokuzuncu maddesini öne sürerek Müslüman olmuş mültecilerin iadesini reddediyordu¹³³. Ancak bunun uygulanması da epey problemlili konulardan biriydi zira şimdi mültecilerin İslam’a geçmelerini talep etmek durumundaydı.

Eylül ayı sonlarında Topçu Albay Ekrem Bey, Sadrazam Reşid Paşa ve Serasker Ömer Paşa’nın mültecilerin İslam’a geçmesine ilişkin kaleme aldıkları mektubu Vidin’deki kampta mültecilere okur (FO78.780, 5 Ekim 1849)¹³⁴. Mültecilerin tepkilerini gözlemleyen Babıali subayları Vidin kampındaki önlemleri artırdı ve kamp dışına çıkışları engelledi (Nazır, 2016, s.83). Babıali’nin talebine en güçlü tepkiyi gösteren pek tabi isyanın lideri konumundaki Kossuth idi ve kendilerine dayatılan bu uygulamayı kabul edemeyeceklerini belirtti (FO78.780, 5 Ekim 1849)¹³⁵. Kossuth çok büyük ihtimalle İngilizlerin ve

¹³³ ‘iki devletin reayasından bazıları ahar bir töhmet ve âdem-i iteat veyahut hiyanet edüb devleteynin ihtifâ veyahut iltica kâsında olur ise devlet-i âliyemde din-i İslâmı kabul ve Rusya Devleti’nde tanassur edenlerden mâdâ asla bir bahane ile kabul ve himayet olunmayup...’, Erim, N. (1952). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. TTK Basımevi, s.122 ve Belgrad Anlaşması’nda geçen, ‘...cenk esnasında Roma İmparatoru’nun, iteâtından rûkerdan olup Devlet-i Âliye’me duhul ve iltica eden Şakî ve sair Macar taifesi sınırlarda olan reayanın aram ve istirahatına teallül gelmemek için iskân olunacak yerler sınır ve hudud canibelerinden baid olmak üzere memalik-i mahrisamin bir semtinde temkin ve terfih olunalar’, Erim, N. (1952). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. TTK Basımevi, s. 133.

¹³⁴ Canning bu durum hakkında kendisine bu şekilde bir talimat verilmediği halde gereksiz yere toplulukları provoke ettiği gerekçesiyle Ekrem Bey’i suçlar.

¹³⁵ Kossuth yalnızca Babıali subaylarına ve Ömer Paşa’ya tepkisini göstermekle kalmadı; aynı zamanda Avrupa kamuoyundaki popülerliği vasıtasıyla bu durumu uluslararası kamuoyuna da yansıttı. Palmerston’a

Fransızların bu konuda kendisine destek vereceklerini düşünüyordu. Ne var ki zaten hâlihazırda muhafazakârların ve Kraliçesinin baskısı altında olan Palmerston kendisine somut bir destek sağlayamayacaktı. Topluluğun içerisinde ciddi anlamda gerilimi azaltan ise General Bem oldu. General Bem, Babıali'nin kararını kabul ederek yaveri ile birlikte Müslüman olmayı kabul etti (FO78.780, 5 Ekim 1849). Bu durumda, Macarların önlerinde sadece ülkelerindeki aftan yararlanıp Avusturya'ya geri dönmeleri, ya da din değiştirip Babıali'de kalmaları tercihleri kalıyordu.

Bu dönemdeki siyasi olayların seyrine bakıldığında kendi içerisinde son derece tutarlı olan Nesselrode'un doktrininin bilhassa Fransa ve İngiltere'yi hedeflediği çok açıktı. Hotel Lambert üzerinden birçok Polonyalı direnişçiye destek sağlayan Fransa ve aynı zamanda Macaristan davasına ciddi anlamda hem toplumsal hem de siyasi sempati duyan İngiltere'ye gönderilen yukarıda bahsi geçen ultiatom aslında tarafları açıkça ortaya koyuyordu. Ancak artık eski dünya düzenini savunacak ne bir Bourbon Kralı ne de Castlereagh ya da Arthur Wellesley gibi muhafazakâr siyasetçiler vardı; aksine kamuoyu destekli burjuva devrimcileri Avrupa'yı dönüştürüyorlardı. Babıali ise, bu siyasi denklem üzerinden düşünüldüğünde iki kutba ayrılan iki tarafla da başarılı bir müttefik konumundaydı ve ittifak için üzerine düşen sorumluluğunu yerine getirmekteydi. Babıali bir yandan Avusturya ve Rusya'nın operasyonlarına dolaylı olarak destek sağlıyor ancak bu operasyon alanını büyütmemek konusunda bu ülkelerin baskılarına direnç gösteriyordu. Aynı şekilde bir yandan mültecileri kabul ediyor ve bunların Pera'da siyasi gazeteler yayınlamalarına müsaade ediyor –hatta bu konuda Rusya ile mutabık bile kalabiliyordu– ancak diğer bir yandan da mültecileri silahsızlandırarak müttefiklerine söz verdiği gibi onları etkisiz hale getiriyordu.

gönderdiği mektupta, kendilerinin Babıali tecavüzüne maruz kalmaları sebebiyle koruma altında oldukları konusunda şüpheleri olduğunu, Ömer Paşa ya da Reşid Paşa öncesinde kendilerine bu şekilde bir bilgilendirme yapmadıklarını ve nihayetinde kendisinin ve birçok Macar subayının Belgrad'daki İngiliz konsoloslüğundan vize alarak Babıali'ye giriş yaptıklarını belirtir ve destek talep eder. ('Kalbim devrim için atıyor ancak çaresizlik içerisindeyim. Zavallı Türkiye! Mevcut durum Sultanın kişisel onur ve haysiyeti için de bir problem teşkil ediyor. Babıali, Rusya ile aynı yolda yürüyüp sonrasında Macarların sempatisini kazanabileceğini mi sanıyor?'), FO78.780, 5 Ekim 1849.

Eylül ayının başında İstanbul'da ciddi bir siyasi kriz vardı ve tarafların provoke edici tavırları bu krizi dindirmiyordu. Rus ve Avusturya elçileri ülkelerinin mülteciler konusundaki ısrarlarını ve kararlılıklarını göstermekten geri kalmıyorlardı. İki ülke elçileri Babıali'ye birer nota göndererek 'bir mültecinin bile kaçışına sebep olunursa savaş sebebi sayılabileceği' şeklinde bir gözdağı verdiler (FO78.779, 5 Eylül 1849)¹³⁶. Bu taarruz yetmezmiş gibi, henüz daha Titoff, Ali Paşa'dan aldığı cevabı St. Petersburg'a iletmeden beklenmedik başka bir gelişme daha yaşanır. Rus bandıralı bir yolcu gemisi Büyükdere'deki Avusturya Büyükelçiliğinin önünde durur ve karşılıklı bayraklarını çekerek birbirlerine selam verirler. Geminin içerisinde Polonya kökenli Rus diplomat Prens Radziwill vardı ve Çar'ın mektubunu Sultan'a sunup yine Çar'ın talimatları çerçevesinde Babıali'yi mültecilerin iadesi konusunda ikna etmeye gelmişti.

Reşid Paşa ve Ali Paşa bu davetsiz ziyaretçinin gelişi hakkında çok geç bilgi sahibi olabilmişlerdi. Prens Radziwill, Sultan ile görüşmeye kabul edilmeden kendilerinin bir an önce Sultan'a ulaşip durum hakkında kendisine bilgi vermeleri ve Rus-Avusturya talepleri konusundaki görüşlerini aktarmaları gerekiyordu. Mustafa Reşid Paşa bir yandan huzura kabulü beklerken bir yandan da zaman kazanmak için 4 Eylül günü elçiyi konağına davet ederek görüşme talep eder. Mustafa Reşid Paşa, Ali Paşa, Titoff ve Prens Radziwill'in katıldığı davet beklenildiği gibi geçmeyecektir; zira Prens Radziwill mülteciler konusunda müzakere edilecek bir konu bulunmadığını ve Polonyalı mültecilerin iadesi konusunda Babıali'nin evet ya da hayır cevabına göre iki ülkenin ilişkilerinin şekilleneceğini belirtir (FO78.774, 5 Eylül 1849). Radziwill, daha evvel yine Çar'ın talimatları ve özel misyonu ile barışın tesisi konusunda somut adımlar atmak için gönderilen elçi Grabbe'nin aksine Babıali'ye mülteciler konusunda boyun eğdirmek üzere gönderilmişti. Mustafa Reşid Paşa ise zaman kazanmak için bu kararı kendilerinin veremeyeceğini ve bu konunun Meclis'te istişare edilip karara varılması gerektiğini belirtir (FO78.774, 5 Eylül 1849). Aynı gün, Stürmer ile Sultan Abdülmecid bir görüşme yaparlar ve Stürmer, Sultan'ın insani duygularını anladıklarını ancak bahsi geçen kişilerin siyasi suçlular olduklarını ve bunlara

¹³⁶ Stürmer'in notası 1 Eylül, Titoff'un notası 2 Eylül tarihlidir.

ilişkin ciddi deliller olduğunu belirtir (FO78.774, 5 Eylül 1849). Sultan Abdülmecid bir yandan samimi olarak insani duygularla mültecilerin iade edilmesini istemiyordu ancak bir yandan da ittifak halinde konumlandırıldıkları dengenin içerisinde Avusturya ve Rusya ile ilişkilerin gerilmesini istemiyordu. Tam da bu sebeple mültecilerin sınırdan tamamen çekilmeleri talimatını vermişti. Bundan dolayı da Stürmer'e mültecilerin sınırdan çekildiklerini, gözetim altında tutulduklarını ve mevcut durumda ne Avrupa'ya ne Rusya'ya ne de Avusturya'ya herhangi bir zarar veremeyeceklerini belirtir (FO78.774, 5 Eylül 1849). Aynı zamanda Avusturya ve Rusya'nın öne sürdüğü gibi mülteci meselesinin bütün Avrupa'yı ilgilendiren bir mesele olması hasebiyle bütün Avrupa devletleri ile ortak tutumun oluşması gerektiğini belirtir (FO78.774, 5 Eylül 1849). Bundan bir gün sonra da Sultan Abdülmecid ve Prens Radziwill görüşürler ve Sultan, Radziwill'in şaşıracağı şekilde bu konuya ilişkin kararı hükümetin ve Meclisin vereceğini iletir (FO78.774, 7 Eylül 1849)¹³⁷. Sultan Abdülmecid'in bu cevabı aslında önemlidir zira sadece zaman kazanmak için geçiştirmez, aynı zamanda krizi bir Osmanlı-Rus-Avusturya krizi olmaktan çıkarıp Avrupa krizi halinde getirerek diğer ülkeleri de bu oyunun içerisine girmeye zorlar. Padişahın ve Babıali'nin bu yaklaşımı, Rusya ve Avusturya'nın başından beri sunduğu retorikle de oldukça uyumludur çünkü bu ülkeler Polonyalıları ve Macarları, Avrupa içlerinde başka devrimler yapabilecek unsurlar (parazitler) olarak değerlendiriyorlardı ve eğer gerçekten öyleyse bu unsurlardan zarar görecektir devletler de bu siyasi mülahazanın içinde yer almalıydılar.

Tam bu sıralarda Vidin'den müzakereleri son derece provoke edecek bir istihbarat geldi. Gelen istihbarata göre, Macar direnişinin önemli komutanlarından biri olan Artur Görgei diktatör olarak belirlenmiş ve 15.000 kişilik silahlı birlikleri ile Orsova'da saldırı hazırlıkları yapmaktaydı (FO78.774, 5 Eylül 1849). Bütün bunlar Sultan Abdülmecid'in sınırların mülteciler tarafından boşaltılması talimatı ve Avusturya ve Rusya'ya mültecilerin bu devletlere zarar veremeyecekleri garantörlüğü sonrasında yaşanması Babıali için hem

¹³⁷ Radziwill dönene kadar cevabını talep ediyordu ve konu hiç kimsede çözüme bağlanmaz ise Sultan tarafından çözüleceğini düşünmekteydi. Ancak Sultan içerde mutabakat sağlanması için konuyu istişareye açmıştı. Hatta ilerleyen süreçte kamuoyu da dâhil olacaktı. Genel anlamda bakıldığında bu durum Tanzimat'ın ideolojik amaçlarını yerine getirebildiğini göstermektedir.

küçük düşürücü hem de müzakerelerini zorlayıcı nitelikteydi. Fuad Efendi, Kossuth ile görüşüp uzlaşmaya çalışıyordu ancak Macarların Transilvanya'ya yönelik operasyonlarını durdurmalarına ilişkin müspet bir cevap alamıyordu. Macarların savaş konusundaki ısrarları sonrasında Fransız ve İngiliz elçileri Babıali'nin hem Kossuth'a hem de Macar isyancılara yeterince taviz verdiğini ve ısrarlarında devam ederlerse İngiliz ve Fransız desteklerine sahip olamayacaklarını Kossuth'a iletirler (FO78.774, 5 Eylül 1849). Sevkiyat ve tedarik konusunda sıkıntı yaşamakta olan Macar birliklerinin Transilvanya içerisinde bir mücadeleye girişmesi belirgin şekilde sonuçsuz bir maceradan öteye geçemeyeceği için olsa gerek Avusturya'ya karşı saldırıya geçilmedi.

Geçen bu süre içerisinde Reşid Paşa söz verdiği üzere mülteci meselesini Meclis'e taşıdı. Ne var ki ilk görüşmelerde Meclis'ten müspet bir cevap alamadı. Önceleri Şeyhülislam Efendi tereddüt eder ve Reşid Paşa'nın talebine karşı çıktı (FO78.779, 10 Eylül 1849). Sonrasında ise Şeyhülislam Efendiye sunulan kadim teamüller mültecilerin kalması konusunda kendisini ikna etmekle beraber bu sefer de Padişah Abdülmecid üzerinde etki sahibi olan Hekim Baş Efendi bu politikaya karşı çıktı (FO78.779, 10 Eylül 1849). Radziwill'in İstanbul'a geldiği yolcu gemisine Rusların Karadeniz donanması eşlik etmişti. Şimdi bu donanma her ne kadar boğazlara giriş yapmasa da Karadeniz'de kendini belli ediyordu (Jorga, 2005, s.382). Şeyhülislam'ın fetvasını alan Mustafa Reşid Paşa kısa sürede Meclis'teki çoğunluğu da oluşturup Padişah Abdülmecid'i ikna etmeyi başarabilecektir (FO78.779, 10 Eylül 1849). Aynı zamanda Ömer Paşa'nın Balkanlardaki Müslümanları alelacele İslam'a geçmeleri için ısrarcı olması da Rus-Avusturya koalisyonu için oldukça provoke ediciydi ((Jorga, 2005, s.382)¹³⁸. Nihayetinde Babıali içerde siyasi olarak mülteciler konusunda uzlaşmaya varmış ve bu siyaseti zaman kaybetmeden uygulamaya almıştı. Mülteciler her şartta koruma altında tutulacaklardı ancak bunu Ali Paşa, Radziwill'e ve Stürmer'e hemen bildirmediler.

¹³⁸ Ömer Paşa, söz konusu mültecileri korumak maksadıyla İslam'a geçirmeye çalışıyordu; zira aksi halde Rusya ve Avusturya kendi tebasından olan mülteciler konusunda hak talep ediyolardı. Yine de bu durum Avrupa kamuoyunda tepkiye yol açmaktaydı.

Mustafa Reşid Paşa ve Ali Paşa, Prens Radziwill'e uygulayacakları politika konusunda bilgi ve olumsuz cevabı verdiğinde Rusya ile ilişkilerin kesileceği tehdidini alacaktı. Bundan dolayı da Babıali, Fuad Efendi'ye ilginç bir misyon verdi. Buna göre, Fuad Efendi, hızla ve 'gizli olarak' yola çıkacak ve Varşova'da bulunan Çar'a Sultan'ın cevabi mektubunu götürecektir ve Babıali'nin mültecilerin korunmasına ilişkin politikasının hangi temellerde oluşturulduğunu anlatacaktı (FO78.779, 13 Eylül 1849). Sultan mektubunda Amedci Efendi ve Eflak-Boğdan Misyon Şefi (Yüksek Komiseri) Fuad Efendi'nin mültecilerle ilgili duruma açıklık getireceğini ve Babıali'nin başından bu yana taahhüt ettiği gibi bu sıkıntıda da ortak hareket edeceklerini belirtmekteydi (FO78.779, 14 Eylül 1849). Fuad Efendi'nin ise kendisine verilen bu misyonu ise Prens Radziwill, o günlerde Varşova'da kalarak gövde gösterisi yapan Çar ile görüşmeye başlamadan –yani diplomatik ilişkileri resmi olarak kesilmeden- gerçekleştirmesi gerekiyordu¹³⁹. Büyük ihtimalle Çar'ın Saint-Petersburg'a dönüp Nesselrode ve Kont Orlov gibi güçlü bürokratlarının etkisinde kalmadan önce onu ikna etmeyi planlamışlardı. Aynı şekilde Viyana'ya gönderilen bir kuryeyle de Viyana Sefiri Musurus'a Avusturya İmparatoruna durumu anlatması için bir talimat gönderilmişti.

Fuad Efendi'ye görevi konusunda bilgi veren kurye yola çıktıktan sonra Prens Radziwill ve Stürmer'e Babıali'nin cevabı iletilir. Prens Radziwill ise Saint Petersburg'a geri dönmeden evvel 16 Eylül akşamına kadar mültecilerin gönderilmesi konusunda somut adımlar atılmazsa ülkelerinin aralarındaki diplomatik ilişkilerin askıya alınacağına ilişkin bir ultimatoma verir (FO78.779, 15 Eylül 1849). Bu durum, Babıali içinde şaşkınlık yaratır zira Viyana Sefiri Musurus'un raporlarına göre Prens Schwartzenberg, Babıali'nin alacağı karar konusunda hükümeti içerisinde değerlendirmelerde bulunmaktadır ve kendi şahsi kanaatine göre mültecilerin Avusturya'ya getirilmesine gerek olmayabileceği, sadece sınır

¹³⁹ Askeri bir stratejinin uygulanabilmesi için lojistiğin ve sevkiyatın temel düzeyde bir öneme sahip olduğu gibi 19.yüzyılda diplomatik kuryelerin de diplomatik süreçlerin sağlıklı yürütülebilmesi için kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmekte fayda var. Buna en önemli örneklerden birisi İngiliz elçi Dışişleri Bakanlığı kuryesi Yüzbaşı Charles Townley'in meşhur seyahatiydi. 1849 Ekim ayında Rusya ile yaşanan kriz sonucunda hükümetinin Akdeniz'deki diplomatik ve askeri kanallarla birkaç gün içerisinde sağlayabilmesi sonucu bu yüzbaşı için methiyeler düzülmüştür. Bkz. Lane-Poole, S. (1888). *The Life of Stratford Canning*, vol.2. Black&Black, s. 196.

bölgesinden uzakta Osmanlı ülkesinin içlerinde herhangi bir noktada gözlem altında tutulabileceği yönündeydi (FO78 779, 15 Eylül 1849). Bütün bunlar divanı ikiye böler ve Sultan ve Reşid Paşa'nın Meclis'teki destekçileri bile alınan karar konusunda şüphe etmeye başlarlar (FO78 779, 15 Eylül 1849).

Aslında buradaki tuhaf çelişki Rusya ve Avusturya arasındaki ilişkiden kaynaklanıyordu. Rusya, mülteciler meselesi konusunda –ve aslında bütün 1848 meseleleri konusunda- Avusturya'nın hamisi pozisyonunda kendisini konumlandırıyor ve Avusturya adına beyanatlarda bulunabiliyordu. Viyana elçisinin, Avusturya İmparatoru ve Prens Schwarzenberg ile gerçekleştirdiği görüşmeler de bu durumu gösteriyordu. Anlaşılan Stürmer, ülkesinin Rusya ile olan anlaşmalarını göz önünde bulundurarak aceleci davranmış ve Rus politikasının mülteciler konusunda radikal olduğunu fark edince ülkesi adına mültecilerin iadesini talep etmişti. Aslında bu gelişmeler de Babıali lehineydi ve hala uzlaşma zemini olduğuna ilişkin belirtiler gösteriyordu.

2.2.4. Savaş İhtimali

Ali Paşa, zaman kaybetmeden olasılıkları değerlendirerek müttefiklerinin görüşlerini yoklamaya başladı. İngiltere ve Fransa'ya Babıali ile Avusturya-Rusya arasındaki ilişkilerin kesilmesi sonrasında olası bir Rus saldırısı durumunda Babıali'nin yanında olup olamayacaklarını sordu; ancak hükümetlerinden bağımsız bu soruya cevap veremeyecekleri için Ali Paşa'nın sorusunu geçiştirdiler. Ali Paşa ise ısrarcı bir şekilde Canning ve Aupick'i görüşmeye çağırır ve tarafların kriz hakkındaki görüşlerini alabilmek için onlara sorular sorar ve hükümetleri adına taahhüt vermemekle birlikte Rus ve Avusturya taleplerinin yersiz olduğunu belirtirler (FO78.779, 16 Eylül 1849)¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Ali Paşa sorularını sorar ve elçiler de sorularına cevap verirler : 1. Küçük Kaynarca ve Belgrad Anlaşmaları hükümlerince mültecileri Avusturya ve Rusya'ya iade edilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz ? –Hayır 2. Mültecileri iade etmemekle anlaşma hükümlerini ihlal ettiğimizi düşünüyor musunuz ? –Hayır 3. Rusya 'hayır' cevabını anlaşma hükümlerini ihlal olarak görüp savaş açabilir mi ? –Rusya bu silahlı çatışmaya arabulucu pozisyonunda girdiği için bu durum Rusya aleyhine adaletsiz bir tutum olarak görülür ve

Anlaşılabileceği üzere Babıali'nin gözlemleri ve endişesi Rusya'nın verilecek cevap karşısında beklenmedik bir reaksiyon vermesi ve bu durumun da süreci savaşa kadar götürmesiydi. Öte yandan Viyana'dan gelen raporlar sebebiyle Babıali, Avusturya konusunda aynı endişeleri taşııyordu. Nihayetinde Avusturya, Macaristan ve İtalya'daki isyanlar sonrasında bir cephe daha açıp Osmanlı Devletine savaş açıp tahakküm uygulayabilecek bir durumda değildi.

Radziwill, Varşova'ya ulaşmadan Nesselrode yeni direktiflerini Titoff'a göndermişti. Nesselrode, Josef Bem, Henryk Dembinsky ve Josef Wysochi gibi ihtilal liderlerinin –listeyi daha sonra Titoff, Ali Paşaya iletacaktır- ivedilikle iadelerini talep eder ve Babıali'nin mültecilerin iadesine ilişkin gerekçelerinin hükümetlerince kabul edilemeyeceğini belirtir (FO78.779, 13-25 Eylül 1849). Nesselrode'un bu notası Avusturya ile Rusya'nın mülteciler meselesi konusunda birlikte hareket etmediklerini gösteriyordu. Aslında birbirlerine uyum sağlamaya çalışan iki ülkenin diplomatları zor iletişim koşulları sebebiyle tutarsızlık gösteriyorlardı. Notanın gösterdiği bir diğer husus ise Rusya'nın mülteciler meselesinde taviz verebileceğiydi. Her ne kadar Babıali'ye karşı Titoff'un tavrı tüm mültecilerin iadesi şeklinde idiyse de Nesselrode'un ve hükümetinin görüşü bu şekilde değildi. Ne var ki Mustafa Reşid Paşa, mücadele ederek aldırıldığı Meclis kararını ve Şeyhülislam fetvasını kendi aleyhine dönecek bir duruma düşürmemek için mülteciler konusunda müzakere şartlarını ve Nesselrode'un talebini kabul etmez (FO78.779, 16 Eylül 1849). Bunun üzerine ise 17 Eylül'de başka bir bildirim yapılmaksızın hem Avusturya hem de Rusya, Babıali ile diplomatik ilişkiler resmi olarak askıya aldılar¹⁴¹. Bu noktadan sonra Babıali bir yandan İstanbul'da müttefik elçilerinin desteğini kazanmaya çalışacak bir yandan da Fuad Efendi'nin Çar'ı Osmanlı şartları konusunda ikna etmesini bekleyecekti.

Ancak Fuad Efendi beklemediği bir durumla karşılaştı. Bir süredir Varşova'da bulunan Çar, kardeşi Grandük Michael'ın ölüm haberini alınca birkaç saat içerisinde

meşruluğunu kanıtlayamaz. Uluslararası kamuoyunda utanç verici bir konuma düşer. FO78.779, 16 Eylül 1849.

¹⁴¹ Diplomatik sisteminin eylem alanının kısırlığından kaynaklanan bu garip temayül aslında sadece formalite düzeyindeydi ve aslında resmi olmasa da diplomatik kanallar müzakereleri sürdürmekteydi.

Varşova'dan ayrılarak Saint Petersburg'a yola çıkar (FO78.779, 17 Eylül 1849)¹⁴². Dolayısıyla Fuad Efendi'nin planları suya düşmüştü ve görevi sandığından çok daha uzun sürecekti¹⁴³. Fuad Efendi'nin bu misyonu, kendisi henüz Bükreş'ten çıktığında mütecessis gezginler tarafından çoktan yabancı ajanslara raporlanmıştı. Fuad Efendi'nin görevi ve yolculuğu basın tarafından yakından takip ediliyor ve özellikle Fransız ve İngiliz kamuoyunun son derece ilgisini çekiyordu¹⁴⁴. Palmerston'ın, 11 Ekim'de Canning'e, Fuad Efendi'nin misyonu ile ilgili olarak 'İngiltere'de siyasi bir konuda bu kadar güçlü ve ciddi bir mutabakat sağlandığı görülmemiştir. Farklı düşüncelerden birçok farklı insan Babıali'ye yönelik sempatiilerini dile getirmektedir (Temperley, 1964, s.267)'. Anlaşılan Fuad Efendi kendi mahiyeti dışında bir de basınla birlikte bu ziyaretini sürdürüyordu ve dolayısıyla İngiliz ve Fransız kamuoyuna Babıali'nin politikalarını bir şekilde aktarabiliyordu.

İngiliz ve Fransız kamuoyunda Macar ve Polonyalı isyancılara karşı yapılan saldırılar ciddi anlamda eleştiriliyordu. Kossuth, Macaristan'da olduğu kadar Londra ve Paris'te de popüler bir karakterdi ve Londra'ya gittiğinde İngiliz toplumundan beklemediği bir desteği görecekti. Dolayısıyla İngiliz ve Fransız kamuoyu 1848 ihtilalleri meselesinde isyancı kesime sempatiyle yaklaşıyor ve yer yer toplumsal desteğini de esirgemiyordu. Devrimci bir hükümete sahip Fransa'nın bu konumda olması beklendik bir durumdu ancak Chartist ayaklanmaları sert bir şekilde bastırılmış olan İngiltere'nin isyancılara sempatiyle yaklaşması ilginçtir. Ne var ki bunun sebebi isyancılara olan doğrudan sempatiden ziyade Palmerston'ın basın gücünü de kullanarak siyasi olarak Avusturya ve Rusya'ya açıkça saldırmasıydı. Dolayısıyla İngiliz kamuoyunun yaklaşımının mimarının büyük ölçüde

¹⁴² Fuad Efendi'nin Varşova'ya gelmesi ise ay sonunu bulacaktır.

¹⁴³ 'Fuad Efendi part pour cette mission en qualité d'envoyé extraordinaire... ce (mission) sera un retard de presque 17 jours', Courrier de Constantinople, 29 Eylül 1849. Gazete, Fuad Efendi'nin misyonunun 17 gün öteleneceğini belirtmektedir.

¹⁴⁴ Örneğin, Courrier de Constantinople (Moniteur du Commerce), 22 Eylül 1849 baskısında Fuad Efendi'nin 'gizli misyonunu' yazmıştı. Aynı zamanda Paris gazetesi Le Messenger du Midi 29 Eylül 1849'de Fuad Efendi'nin Varşova'da olduğunu ve Çar ile görüşmek beldiğini yazıyordu.

Palmerston ve her daim önemli bir silah olarak kullandığı ve uzun yıllar desteklerini esirgemediği *The Morning Chronicles*¹⁴⁵ olduğunu belirtmek çok yanlış olmayacaktır.

Babıali ve müttefikleri açısından mülteci meselesinin getirdiği en büyük soru işareti savaş ihtimaliydi. Eflak ve Boğdan'daki isyanlar sonrasında Babıali-Rusya-Avusturya işbirliği yapan müttefik taraflar pozisyonundayken mülteci meselesi sonrasında diplomatik ilişkilerin askıya alınması savaş soru işaretini doğuruyordu. Bunun en temel sebebi zaten Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Rus ordusunun daha fazla yayılma göstermesiydi ve dahası Babıali'ye müttefikleri aracılığıyla gelen istihbarat raporları da çelişkiliydi. Babıali'nin Fuad Efendi marifetiyle edindiği istihbarat ile Fransız istihbaratı örtüşüyordu ancak İngiliz diplomatlara edindikleri bilgilerle herhangi bir kara savaşı öngörmüyorlardı.

Fransızların, Babıali ile ortak kullandıkları istihbarat ağı altında gelecekte Polonya Kazak Süvari Alayı Komutanı Michal Czaykowski'nin Balkanlarda oluşturduğu istihbarat ağıydı. Eylül ortalarında Czaykowski'nin Babıali'ye sunduğu istihbarat raporuna göre Rusya açıkça Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıklarına başlamıştı. Czaykowski raporunda Rusya'nın savaş vergisini 1812'de artırdığı şekilde yine binde on iki oranına çıkardığını, Tuna vilayetlerine karakollar oluşturduğunu, General Grottenhelm'in birliklerinin Moldova'da tahkimata başladığını, Macaristan'da operasyonda bulunan Baron von der Osten-Sacken'ın Galiçya'daki birlikleriyle Dinyeter havzasına konuşlandırıldıklarını, General Lüders'in paramiliter Valak birlikleri oluşturduğunu,

¹⁴⁵ Palmerston ünlü Times gazetesini Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmekle suçluyor ve kendi destekçisi olan gazeteleri öne çıkarıyordu. Bkz. Brown, D. (2001). *Compelling but not Controlling?: Palmerston and the Press, 1846–1855. History, 86(281)*, s. 45. Bugünün okuyucusuna yabancı gelmeyecek bu durum Morning Chronicle'ı Palmerston'ın siyasi propoganda aracı haline getirmişti. Hatta zaman zaman gazetecilerine rüşvetler vererek kendi lehine yazılar yazmalarını sağlıyordu. Brown, D. (2001). *Compelling but not Controlling?: Palmerston and the Press, 1846–1855. History, 86(281)*, s. 46. Bu gazetenin hiç de hafife alınır bir yanı olmadığını belirtmemiz gerekir; zira yazarlarından biri o dönemin edebiyat yıldızlarından biri olan Charles Dickens idi. Palmerston, Morning Chronicle'a verdiği desteği aynı zamanda Morning Post, Globe gibi gazetelere de sağlıyordu.

Burada değinilmesi gereken önemli konulardan biri ise İngiltere için –özellikle Palmerston için- Doğu Sorunu ve Kırım Savaşı İngiliz Dış Politikasının bir konusu olmanın dışında bir iç siyaset çekişmesinin parçasıydı. (Brown, D. (2001). *Compelling but not Controlling?: Palmerston and the Press, 1846–1855. History, 86(281)*, s. 60) Palmerston popülerliğini tiranlara karşı Britanya Hükümetinin verdiği soylu mücadele söylemiyle sağlıyordu. Ancak haliyle bu söylem muhafazakarlar ve monarşi için de oldukça endişe vericiydi.

Duhamel'in Sırp Prensi Miloş Obrenoviç ile görüşüp desteğini talep ettiğini, Sırbistan'a düzenli olarak asker sevk edildiğinin bilgisini verir (FO78.780, 24 Eylül 1849). Nihayetinde bu istihbarat sonucunda Czaykowski Rusların bir kara harekâtıyla Dobruca'yı işgal edeceklerini ve Karasu, Baltık ve Silistre hattından ilerleyerek Odessa'daki birlikleriyle Karadeniz'deki Karakerman, Köstence ve Baltacık gibi önemli limanları ele geçireceğini belirtir (FO78.780, 24 Eylül 1849). Dolayısıyla Baltalimanı Anlaşması sonrasında henüz tahkimat oluşturmaya başlayan Osmanlı birlikleri ciddi risk altındaydı; yine de Czaykowski'nin raporu daha ziyade Rusların Karadeniz'deki tahkimatlarını güçlendirerek Tuna'yı kontrol altına alma girişimleri olduğunu göstermekteydi.

Buna karşın İngiliz istihbaratı ve Fuad Efendi'nin elde etmiş olduğu bilgi Czaykowski'nin raporu ile çelişmekteydi. Fuad Efendi Varşova'dayken diplomatik çevreler ile gerçekleştirdiği mülakatlar sonucunda önemli bilgiler edinmişti. Çar kişisel olarak mülteciler meselesinde birçok noktada mutabık kalmaya açık görünüyordu. Öyle ki 1828 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlıların tarafına geçerek Rus askerlerini pusuya düşüren Polonyalı Kont Jozef Zaluski'ye bile af uygulamaktaydı (FO78.780, 1 Ekim 1849)¹⁴⁶. Ancak bu defa Avusturya, mülteciler konusunda kararlılık gösterince geri adım atamıyordu. Çar Nikolay'ın bu döngüden kurtulmak isteme sebebi çok fazla cephede savaşan ordularının ülkeye ciddi mali külfet getirmesiydi (Roberts, 1991, s. 140; FO78.780, 1 Ekim 1849). İngiliz Konsolos Albay Platz, Babıali'ye gelen askeri istihbaratı doğruluyor ve gerçekten de Rus birliklerinin mobilize olduğu doğrudu ancak bu hazırlık Osmanlı topraklarında gerçekleşebilecek bir çatışma için değil, Polonya'da ya da Alman sınırında ihtiyat birlikleri oluşturmak içindi (FO78.780, 1 Ekim 1849).

¹⁴⁶ Fuad Efendi'nin Varşova'daki diplomatik temaslarına ilişkin bilgiyi Ali Paşa, Canning'e iletir ve aynı şekilde İngiliz Konsolosu da Ali Paşa'dan bağımsız Canning'e göndermektedir. Ne yazık ki arşivimizde Fuad Bey'in Varşova'daki mülakatlarına ilişkin herhangi bir nota rastlanılamamaktadır.

2.2.5. Canning'ın Savaşı

Tam bu sıralarda İngiliz elçi Canning, Ali Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından hükümetinin desteğini alabilmek için girişimlerde bulunur. Canning, Palmerston'a Babıali'nin bu zor durumunda yalnız bırakılmaması gerektiğini, eğer Rusya ile bu süreçte yalnız bırakılırlarsa İngiltere'nin Osmanlı ve Doğu politikasının ciddi şekilde değişikliğe uğrayacağını belirtir (FO78.779, 17 Eylül 1849). Canning, Babıali ile Rusya-Avusturya arasındaki mevcut gerginliğin savaşa dönüşebileceğini düşünüyordu ve planlamalarını buna göre yapıyordu. 18 Eylül'de Reşid Paşa ile durumu değerlendirirken mültecilerin ivedilikle Vidin'den Edirne'nin gerisine hatta mümkünse Asya içlerine çekilmesini ve buna paralel olarak Tuna Nehri'nin güneyinde kalan 20.000 kişilik birliğin de mümkünse Tuna Nehri'nin kuzeyine gönderilmesini önerir. Canning'in endişesi Rusya'nın mültecileri bahane ederek Edirne'ye kadar asker sevk etmesi olasılığıydı. Osmanlı birlikleri ve Rus birlikleri bu bölgede iç içe geçmiş vaziyette oldukları için de Babıali tahkimatları oluşturamamış ve olası bir Rus saldırısı konusunda Avusturya gibi riskli bir konuma gelmişti. Bu sebeple Reşid Paşa ile görüşmesinden sonra, Akdeniz Donanması Komutanı Amiral Parker'a bir mektup yazarak Rusya, Avusturya ve Babıali arasındaki gergin durumu bildirir ve bu ülkeler arasındaki gerginlik sebebiyle olası bir müdahale ya da gözdağı vermek amacıyla Akdeniz Donanmasının hazır olmasını talep eder (FO78.779, 17 Eylül 1849). Böylelikle olası bir Rus-Avusturya saldırısında diplomatik olarak güçlü konumda olabilmek için hem gövde gösterisi yapacak ya da askeri olarak Boğazların güvenliğini sağlayabilmiş olacaktı.

Akdeniz donanma komutanı William Parker ise Canning'in bu talebini görerek hızla başta HMS Odin isimli zırhlı olmakla birlikte donanmanın bir kısmını Ege adaları önlerine getirir ve buna paralel olarak Selanik'teki İngiliz subay George Webster ise Çanakkale Boğazı önlerine demirler (FO78.780, 4 Ekim 1849). Pekâlâ, Girit adası önlerinde ikmal yapan Rus deniz birlikleri Akdeniz'deki bu hareketliliği diplomatik kanallarıyla Çar'a raporlamakta gecikmez.

Ancak hem Çar'ın kişisel sorunları hem de Nesselrode'un Babıali'ye uyguladığı baskı politikasının iflası Petersburg'u daha fazla temkinli olmaya zorluyordu. Diplomatik manevra alanının kısıtlanması –hatta ortadan kaldırılması- savaş ihtimalini/zorunluluğunu göz önüne getiriyordu ancak Rusya bu konuda müttefik devletlerle mutabık kalmış değildi. Olası bir savaş durumunda Prusya da dâhil olmak üzere bütün Avrupa ülkelerini karşısında bulabilirdi. Bu sebeple de siyasi gerginliği azaltabilmek için Rusya ve Avusturya'nın mülteciler konusunda daha çözümcü politikalar sunduğunu görmekteyiz. Örneğin, bir yıldır İngiltere ve Rusya ilişkilerini gerginleştirmekte olan İngiliz kökenli Polonyalı tutukluların hapsedilmesi konusunda Rusya taviz vererek –isyana dahil olanlar hariç- salınmalarına hüküm verir (FO78.780, 15 Ekim 1849). Avusturya İmparatoru ise 'ağır suçlular' hariç olmak üzere Macar tebaasına af çıkarır ve ülkeye dönme çağrısında bulunur (FO78.780, 15 Ekim 1849). Dolayısıyla hem Avusturya hem de Rus hükümetleri elçilerinin aksine soruna daha ılımlı yaklaşmaya çalışıyorlardı. Ancak yine de genellikle Titoff ve Stürmer'e atfedilen acelecilik tanımının pek yerinde olamayacağını belirtilmesi gerekmektedir. Rusya ve Avusturya'nın daha ılımlı politikalara dönmesinin sebebi büyük ihtimalle savaş için uygun zemin olmadığı için diplomatik kanalları yeniden oluşturabilme çabasıydı.

Babıali de gerginliğin azaltılması yönünde adımlar atmaya başlamıştı. Rusya ve Avusturya'nın öne sürdüğü tavizler sonrasında Mustafa Reşid Paşa en azından bazı mültecilerin ülkeden çıkarılması konusunda adımlar atılması gerektiğini düşünüyordu ve bu konuda Palmerston ile hemfikirlerdi (FO78.780, 26 Ekim 1849). Ancak Ali Paşa ve Canning, Avrupa kamuoyunun Babıali'nin mevcut politik yaklaşımı sebebiyle Osmanlıların yanında yer aldığı öne sürerek mültecilerin ülkeden çıkarılması için koşulların erken olduğunu düşünüyorlardı (FO78.780, 22 Ekim 1849)¹⁴⁷. Ancak Babıali, Baltalimanı Anlaşmasına uygun olarak Memleketeyn'deki asker sayısını azaltma iradesini Ömer Paşa aracılığıyla General Duhamel'e iletmişti (FO78.780, 26 Ekim 1849)¹⁴⁸. Türk birliklerinin büyük kısmı Ekim ayı içerisinde Tuna Nehri'nin gerilerine kadar çekilmişlerdi. Böylelikle

¹⁴⁷ Canning politik değerlendirmesinde Osmanlı kabinesinde sergilenen iradeye rağmen mültecilerin Osmanlı ülkesinde kalmalarına ilişkin hala çekincelerin olduğunu raporlamaktaydı.

¹⁴⁸ Ömer Paşa 8.000 askeri Tuna'da oluşturduğu istihkam noktalarına yerleştirerek geri çekilmeyi başlattı.

Babıali, Rusya'ya bir iyi niyet göstergesi sunmuş oldu. Fuad Efendi'nin misyonu da mültecilerin Rusya'ya ve Avusturya'ya hiçbir şekilde zarar veremeyecekleri şekilde ülke içinde tutulması konusunda iki ülkeye güvence vermeyi amaçlıyordu.

Dolayısıyla gelinen noktada somut bir Rus ya da Avusturya saldırı ihtimali yoktu. Aynı zamanlarda Viyana Elçisi Kostaki Musurus Efendi, Ali Paşa'ya gönderdiği raporunda 28 Ekim'de bir Rus diplomatik aracının Viyana'ya geldiğini ve Babıali'nin uzlaşma talebinin kabul edilmesi gerektiğini Viyana hükümetine bildirdiğini belirtir (FO78.780, 29 Ekim 1849). Prens Schwarzenberg ise Musurus Efendi'yi notalarda mutabık kalmak üzere çağırılmış ve mültecilerin bir noktada kalması taleplerini yinelemiş ancak Musurus, Babıali'nin bu konuda kendisini sorumluluk altına sokmak istemediğini belirtince bu konuda çekimser kalmıştı (FO78.781, 29 Ekim 1849)¹⁴⁹. Yine de mültecilerin gözetim altında tutulma sorumluluğunun Babıali'de kalması Avusturya için bir güven unsuruydu.

Rusya konusunda da durum benzerdi. Fuad Efendi, Çar'ın kişisel sorunları ortaya çıkınca planlandığı gibi doğrudan Çar ile diyalog sağlayamamıştı. Gecikmeli de olsa kendisini Nesselrode kabul etmişti ve kısa bir görüşme yapmışlardı. Sonrasında ise Nesselrode sitemli bir nota göndererek, Çar Nikolay'nın uzlaşmacı bir teklif sunduğunu ancak Babıali'nin kendi sınırlarının güvenliğini hiçe sayarak 'her gelen maceracıyı, muarız sanatçıyı' ülkeye aldığını belirterek görüşmelerine ilişkin dört hususu belirtir:

‘1. İlişkilerin askıya alınması sebebiyle Rus temsilciliğinin faaliyetlerini durdursak bile temsilcimizi İstanbul'da bırakarak –bu konudaki- görüşmeleri sürdürmeyi amaçlıyoruz,

2. Bütün Polonyalıların kendilerine sağlanan yabancı pasaportlarla birlikte Rus misyonu nezaretinde

¹⁴⁹ Bu teminat birkaç ay içerisinde Rusya'ya verildiği gibi Avusturya'ya da verilecekti. Büyük ihtimalle Musurus'un çekincesi kabinedeki belirsizlikten gelmekteydi, zira yukarıda da belirtildiği gibi Fuad Efendi, Petersburg'a tam da bu konuda Rusya'ya güvence vermek için gitmişti.

Rusya'ya iade edilmesi (Bunun uygulanmayacağı konusunda Fuad Efendi ile mutabık kalındı)

3. Osmanlı vatandaşlığına geçmek isteyen Polonyalılar için Rusya'nın onayının alınması¹⁵⁰,

4. Evvelce Rus devleti tarafından talep edilen ancak İslam'a geçen mültecilerin Diyarbakır'da hapsedilmesi (FO78.781, 5 Ekim 1849)'

Diğer maddeler konusunda da kısa sürede Fuad Efendi ve Nesselrode arasında mutabakat sağlandı ve nihayetinde Fuad Efendi Çar ile mülakat gerçekleştirdiğinde diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması konusunda Çarın güvencesini de aldı. Böylelikle mülteciler meselesine ilişkin sorun ortadan kalkmış gibi görünüyordu.

Ancak şimdi hiç beklenmeyecek bir yerden hiç beklenmeyecek bir sorun ortaya çıkmıştı. Canning'in fevri çağrısı sonucu Britanya filosu hızla boğazlara doğru geliyordu. Bu defa siyasi konumu provoke edecek taraf Rusya değil, İngiltere'ydi. Titoff'un hem Babıali'ye hem de İngiliz elçisine resmi olarak sorduğu ilk soru İngiliz donanmasının hangi sebeple Boğazlar Anlaşması şartlarına aykırı şekilde Çanakkale Boğazı'ndaki bir kale önünde beklediği idi (FO78.781, 5 Kasım 1849). Canning, hava şartları sebebiyle gemilerin kale önünde beklediğini belirtse de pek tabii olarak bu cevap, Rus elçisi için tatmin edici olmayacaktı. Amiral Parker, donanmasının ciddi bir diplomatik kriz çıkarabileceğini görebiliyor ve Canning'e donanmayı başka bir limana çekmeyi ve gerek duyulursa yeniden getirmeyi öneriyordu (FO78.781, 7 Kasım 1849). Avusturya'dan aldığı istihbarat İngiliz donanmasının boğazların önünde olması sebebiyle Avusturya ve Rusya'nın mülteciler meselesini yeniden gündeme getirebileceğini belirtiyordu (FO78.781, 4 Kasım 1849). Ne var ki Canning geri adım atmama konusunda kararlıydı ve Amiral Parker'dan bulunduğu noktada bir süre daha beklemesini istiyordu. Canning o kadar ısrarcıydı ki ciddi bir fırtına

¹⁵⁰ Başka ülkelerin pasaportlarını taşıyan vatandaşların vatandaşlık ve tabiyetlerine ilişkin birkaç ay sonra çıkacak krizin habercisi olan bu madde hiçbir zaman uygulanamamıştır.

sonucu gemilerinin risk altında olduğunu raporlayan komutan yardımcısı Calvert, gemilerin boğazlardan çıkışı iznini güç bela alabilmişti (FO78.781, 7 Kasım 1849). Pekala, Rusya, buna karşılık Viyana'dan Paris'e kadar tüm diplomatik kanallarıyla İngiltere'nin Boğazlar Sözleşmesini ihlal ettiğini Avrupa'da duyuruyordu.

Bütün bunların karşısında krizin mimarı olan Canning 1841 Boğazlar Sözleşmesi'ndeki önemli bir açığı öne sürerek İngiliz gemilerinin anlaşmayı delmediğini öne sürmekteydi. Buna göre, ilk olarak İngiliz gemileri Babıali'nin onayı ile Çanakkale önlerine gelmesi sebebiyle anlaşma ihlal edilmemiştir¹⁵¹. İkincisi anlaşmada yer alan 'détroit' kelimesi gemilerin mevcutta bulunduğu yeri karşılamadığını ve hâlihazırda gemilerin 'strait' içerisinde bulunduğunu belirtir (FO78.781, 7 Kasım 1849)¹⁵². Ruslar için hiçbir anlam taşımayan bu gereksiz açıklamalar nihayetinde mülteciler meselesinin yeniden gündeme gelmesini ve Rus-Avusturya taleplerinin yinelenmesini beraberinde getirir.

Canning'in bu siyasi yaklaşımını iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Canning kendisine gelen aşırı abartılı istihbarat raporlarının (örneğin Michal Czajkowski'nin raporu) etkisinde kalmış ve gerçekten bir Rus tehdidinin varlığından şüphe duyuyor olabilir. Ya da uzun süredir Babıali'ye yapılan Rus tacizlerine kesin olarak son vermek için devletlerin ellerindeki kartları masaya koymasını istemişti. Bugünün siyasi ve sosyal bakış açısına uygun olmayan ancak bizce en muhtemel diğer bir sebep ise Canning'in gerçekten Rusların saldırgan bir eylem yapma olasılığına başta inanması ve İngiliz donanmasını çağırması; ancak daha sonra Ruslar uzlaşmacı bir politika izlediğinde siyasi iradesinde kararlılık göstermek için geri adım atmaması olabilir. Her şekilde kesin olan husus ilişkileri ciddi anlamda geren bir İngiliz etkisinden söz etmek mümkündür ve nihayetinde de ülkeler

¹⁵¹ Aslında böyle bir talep yoktu. Ancak Babıali'nin güvenliğine ilişkin teminat veren ülkelerden biri olması hasebiyle İngiltere bu eylemi gerçekleştirmişti.

¹⁵² Burada anlaşmanın diline ilişkin bir sıkıntıdan bahseder Canning. 'Detroit kelimesi' Fransızcadaki 'détroit' kelimesinden İngilizceye geçmiş bir kelime ancak uzun süredir İngilizcede de kullanılmaktadır. Amerika'daki 'River Detroit' bunun örneklerinden biri. Ne var ki çeviri de 'détroit' kelimesi 'strait' olarak çevrilmiş ve aslında doğru bir çeviri yapılmış. Ancak Canning eğer aynı kavramı ifade etseydi, terimin 'détroit' olarak çevrilebileceğini belirtir.

gerçekten ellerindeki kozu ortaya koyacaklardır. Bunun dışında bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere Canning, bu manevrayı hükümetine rağmen gerçekleştirmişti; zira Rusya ile gerilimi tırmandıracak Don Pacifico olayında Palmerston, Akdeniz donanmasının Yunanistan'a müdahalesi talimatını verdiğiinde Canning sebebiyle donanma hareket edemeyecek ve bu durum Palmerston'ın da tepkisini çekecekti.

Kasım ayının başında Avusturya-Rusya-Osmanlı ilişkilerinin yeniden tesis edilmesine ilişkin olağan görüşmeler başlamıştı. Olağanüstü olan ise bu görüşmelere evvelce kapatılmış olan mülteciler konusunun da yeniden gündeme gelmesi olmuştu. Ali Paşa, Fuad Efendi ile Rus Hükümetinin Petersburg'da, Musurus ile de Prens Schwarzenberg'in Viyana'da mutabakat sağladıklarını her ne kadar öne sürse de Titoff ile Stürmer bu mülteciler konusunu yeni bir müzakere faslı olarak ortaya koyarlar. Aslında tartışılan konular Fuad Efendi ve Musurus'un tartışmadığı konular değildi. Stürmer yine Babıali'de bulunan mültecilerin hükümet tarafından gözetim altında tutulacakların ya da serbest bırakılacakların kendi onayları doğrultusunda gerçekleştirilmesini talep ediyor, Ali Paşa da reddediyordu (FO78.781, 7 Kasım 1849)¹⁵³. Titoff ise 12 kişilik bir Macar isyancının listesi ile Fransız Devletinin koruması altında olan altı kişiyi daha talep ediyor ve özellikle Czartoryski'nin İstanbul'daki iki ajanının –bunlar Czaykowski ve Lenoir idimutlak surette teslim edilmesinin Çar'ın özel talebi olduğunu belirtiyordu (FO78.781, 7 Kasım 1849). Ali Paşa bu tarz talepleri kesin şekilde reddediyordu. Babıali mültecilerin Avusturya ve Rusya sınırından uzakta Osmanlı gözetimi altında tutulacağını güvencesini taraflara veriyordu.

Rusya ve İngiltere arasındaki gerginliğin bedelini Babıali'nin ödeyeceği çok açıktı. Ancak Babıali, Avusturya ve Rusya müzakere faslını yeniden açtığı için Canning'den İngiliz donanmasının çıkarılmasını talep edemiyorlardı. Bu durumdan Fransızlar da çok rahatsızdılar ve hatta İngilizler boğaz içerisinde Fransız donanmasına yer oluşturmuş olsalar da bu 'détroit' ve 'strait' retoriğinin Fransızlar için geçerli olamayacağını öne süren

¹⁵³ Stürmer daha da ileri giderek yaklaşık 40 kişilik bir isim listesi sunarak bu kişilerin nerede hapis tutulacağını dahi bildirir.

Aupick, Amiral Parceval'i çağırmaktan imtina ediyordu. Parceval ve Aupick büyük ihtimalle olası bir Osmanlı-İngiliz ve Rus çatışması durumunda Mısır ve Lübnan gibi daha stratejik noktaları hedeflemekteydi. Dolayısıyla donanmayı gereksiz bir diplomatik krizin ortasına oturtmaktan çekiniyorlardı. Üçlü koalisyon neredeyse mülteciler konusunda çözülmek üzereydi.

Bütün bu diplomatik süreç devam ederken Ömer Paşa sınırdaki mültecileri elinden geldiğince tahliye etmeye çalışıyor ve asayişi sağlamaya gayret gösteriyordu. Ancak sınırdaki mültecilerin örgütlenip General Bem'in altında bir birlik oluşturdukları haberi geliyordu. Ömer Paşa, General Bem'in -yeni adıyla Murad Paşa'nın- Osmanlı askeriyesinin bir birliğini teşkil ettiğini belirtir. Babıali, askeri sistemin içerisinde tutarak General Bem ve askerlerini gözetim altında tuttuklarını belirtiyordu ancak Rus ve Avusturya'nın talepleri daha çok sivil işlerde çalıştırılmalarıydı.

Nitekim Rusya ve Avusturya mülteciler konusunda tavizler verdikçe Avrupa kamuoyunun bu ülkelere verdiği tepkiler de azalıyordu. Palmerston ve Canning sorunun kaynağının artık sadece Kossuth olduğunu düşünüyorlardı ve bir an önce tahliye edilmesi gerektiği fikrindeydiler (FO78.781, 10 Kasım 1849). Babıali de Kossuth ve isyancı arkadaşları konusunda herhangi bir taviz vermiyordu. Bunun da sebebi Reşid Paşa'nın birçok zorlukla elde edebildiği iradede kararlılık göstermesi gerekliliği idi. Eğer Kossuth konusunda yeterli kararlılığı gösteremezse Reşid Paşa hükümeti tehlikeye girebilirdi. Nihayet beklenmedik şekilde Rus ve Avusturya tarafları yine taviz vererek mülteciler meselesinde Ali Paşa ile mutabık kaldılar (Jorga, 2005, s.332)¹⁵⁴. Buna göre ülkedeki Macar ve Polonyalı mülteciler sınırdan uzak bir noktada Babıali'nin gözetimi altında tutulacak ve herhangi bir değişiklik durumunda üçlü anlaşma çerçevesinde (Rusya-Avusturya-Osmanlı), Babıali değişikliği bildirecekti. Bunun sonucunda ise diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilecekti. Ancak 17 Kasım gecesi Rus delegasyonuna bildirim yapılmadan Ali Paşa, İngiliz elçiliği tercümanı Pisani aracılığıyla göndereceği notayı iptal etmek durumunda kaldığını zira Titoff'un büyükelçilik yetkilerinin olmadığını ve müzakere

¹⁵⁴ Jorga'ya göre Rusya ve Avusturya, bu konuda büyüklük gösterip geri adım atmışlardı..

sürecinin Fuad Efendi aracılığıyla yürütülmesi gerektiğini bildirir. Bu defa da Aupick devreye girer ve Canning ile birlikte sabah namazından sonra Ali Paşa ile görüşerek notayı gönderme konusunda ikna ederler (FO78.781, 18 Kasım 1849). Sonuç itibariyle Ali Paşa notayı gönderir ve Babıali'nin Rus ve Avusturya'nın tavizleri karşısında iyi niyet gösterdiğini kabul eder.

Osmanlı Devleti ile Rus-Avusturya İmparatorlukları arasındaki resmi temasların başlaması 1850 yılının baharını bulacaktır. Stürmer bir daha İstanbul'a dönmeyecek ancak Avusturya'yı vekili olan bir maslahatgüzar temsil edecekti. Aynı şekilde mülteciler meselesi konusunda neredeyse 1850 yılının sonuna kadar devam edecek nihayetinde isyan liderlerinin hepsi başka ülkelere gidecek ve bu sorun gündemden düşecektir. Osmanlılar gerçekten mültecileri ekseriyetle koruyabilmişti ancak Kossuth gibi devrim liderleri Rus baskıları –hatta zaman zaman Osmanlı baskıları- sebebiyle başka ülkelere gitmek durumunda kalmışlardı. Babıali ödevini yerine getirmiş, Rusya tavizler vermiş ve bu durumda artık isyancılar Avrupa kamuoyunun gündeminde de değillerdi.

Görülebileceği üzere bahsi geçen 1848-1850 arasındaki dönem aslında diplomatik anlamda 1853 yılından bile çok daha sancılı bir dönemdi. 1848 yılına gelindiğinde birbirleriyle siyasi ve askeri olarak mücadele edecek tarafların hepsi birbirleriyle resmi anlamda anlaşma halindeydiler. 1815'de gerçekleştirilen Viyana Kongresi ve 1841'deki Boğazlar Sözleşmesi tarafları (Rusya, İngiltere, Fransa, Osmanlı, Avusturya) bağlayıcıydı. Buna rağmen taraflar zaman zaman koalisyon ortaklarıyla belli başlı konularda yer değiştirmiş ve anlaşmaların geçerliliğini sorgulamışlardır. Müspet unsur ise 1815 yılında Wellington, Çar Alexander ve Metternich arasında oluşturulmuş olan koalisyonun kesin olarak çöktüğüydü. Nitekim bu üç liderin hiç biri artık iktidarda değillerdi.

İngilizler silah zoruyla Rusları Akdeniz'den püskürtmeye çalışmışlar ve bunu geçici olarak başaramışlardı. Ne var ki, Ruslar bu durumun rövanşını Yunanistan topraklarında gerçekleştirmeye çalışacaklar ve yine Babıali içinde hiç bulunmak istemediği karmaşık bir siyasi sürecin içerisine girecekti.

Bütün bunları dikkate aldığımızda başta sorduğumuz sorumuzu yeniden değerlendirmemiz gerekmektedir: 1848-9 yıllarında savaş neden çıkmadı? Savaşın nedenselliği üzerine yapılacak değerlendirmelerden ziyade savaşın bu dönem içerisinde ne anlama geldiğini irdelemek bu soruyu kolaylaştırmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre savaş, ‘devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp, cenk, cidal’ olarak tanımlanmaktadır¹⁵⁵. Ne var ki diplomatik ilişkiler kesilmeden de devletlerin birbirleriyle mücadele etmeleri ve hatta silahlı çatışmaya girmeleri de pekâlâ mümkün olduğunu görmekteyiz. Eğer bu kavramlar ve tanımlar üzerinden yola çıkarsak Kırım Savaşı sürecinde de diplomatik ilişkilerin sürdüğünü göz önünde bulundurduğumuzda Kırım Savaşı’nın aslında bir savaş olmadığı sonucunu mu çıkarmalıyız? Bunların hepsi pekala bir savaşı işaret ediyordu ancak buradaki tanımları bir kenara bırakırsak, diplomatları bağlayan anlaşmalar ve çaresizlikler savaşın mahiyetinde ve formunda ya da niteliğinde birçok değişikliğe yol açmıştır. İflas etmiş bir siyasi sistemi - Viyana Sistemi- ayakta tutmaya çalışan aristokratlar ve siyaset sahnesinde belirgin olarak yerlerini almaya başlayan burjuvazi arasındaki sıcak çatışma 1848 yılında başladı ve Kırım Savaşı ile yeni bir siyasi sistemle son buldu. Söz konusu Kırım Savaşı, toprak veya uluslararası üstünlük kazanmaktan ziyade geçmiş anlaşmalardaki belirsizlikleri ortadan kaldırmak ve yeni uluslararası düzeni tanzim etmek için diplomatların silah kullanmaları ile ortaya çıkmış, yeni bir siyasi düzenin alametifarikası olarak tanımlanmalıdır.

¹⁵⁵ Bu tanım ilginçtir ancak daha da ilginç diğer dillerdeki savaş kavramının farklılığı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Örneğin, İngiliz dilinde (Merriam-Webster) ‘genellikle açık ve ilan edilen devletler ve milletler arasındaki çatışma’ olarak tanımlanırken Fransız dilinde (Larousse), ‘devletler arasındaki silahlı çatışma (savaş için devletlerin oluşturduğu belirli temayüllerin uygulanması gerekir; savaş ilanı ve memorandum ile başlar, ateşkes ile ara verilir ve barış anlaşmasıyla savaş sonlandırılır). Merriam-Webster: a state of usually open and declared armed hostile conflict between states or nations; Larousse: Lutte armée entre États. (La guerre entraîne l'application de règles particulières dans l'ensemble des rapports mutuels entre États ; elle commence par une déclaration de guerre ou un ultimatum et se termine par un armistice et, en principe, par un traité de paix qui met fin à l'état de guerre.)

3. BÖLÜM

HİMAYE SORUNU (1850-1852)

Milliyetçilik, aidiyet, etnik kimlik, vatandaşlık, vb. kavramlar genellikle iç siyasetin bir parçası ya da daha genel anlamda modernleşen toplumun dönüşümünün bir parçası olarak ele alınmaktadır. Oysa bu kavramların toplumsal zemine ulaşmasının, yani sosyolojik bir zemin yaratmasının –olguya dönüşmesinin-, uluslararası bir ekseninin de olduğunu belirtmeliyiz. Nihayetinde Hobsbawm'ın da belirttiği gibi 'millet devleti oluşturmaz, devlet milleti oluşturur'¹⁵⁶. Dolayısıyla uluslararası siyasi ihtiyaçlar, bireyler ve toplumlar üzerinde bazı tanımlamalar yapılması gerekliliğini ortaya koymuş, sonucunda da toplumsal olarak tartışmalı bir kavramı ya da kavramlar silsilesini –milliyetçilik, vatandaşlık, aidiyet, vs.- tevarüs ettirmiştir.

Küresel ticari ilişkilerin 19.yüzyılda genişlemesiyle birlikte ülkeler arasındaki meta ve insan geçişkenliği artmış ve bunun sonucunda devletler bazı düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. Bir ülke içerisinde yaşayan topluluklar, hükümdar (sovereign) nezdinde vatandaş/tebaa olarak kolaylıkla tanımlanabilir ancak asker ya da devlet görevlisi olmayan kişilerin (sivillerin) başka ülkelerde yaşaması ve hatta yaşadıkları yerlerde topluluklar oluşturmaları bazı karışıklıkları da beraberinde getirir. Bahsettiğimiz bu durum bugün hala yaşadığımız bir gerçek olması hasebiyle bir tarih konusunun oldukça ötesindedir. Ancak ele aldığımız dönemin siyasi sorunlarından biri de mülteciler meselesidir ve açıkçası günümüz gerçeklerini aratmayacak niteliktedir. Bu sorun Kırım Harbi'nin sebeplerini ele aldığımız bütün süreç içerisinde hiçbir zaman gündemden düşmeyecek ve nihayetinde Paris Anlaşması ile kısmi olarak çözümlenebilecektir.

¹⁵⁶ Hobsbawm bunu Polonyalı Albay Pilsudski'dan alıntılar: 'It is the state which makes the nation, not the nation the state', Hobsbawm, E. (1992). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press, s. 44-45.

Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodokslar ve Katolikler bu döneme kadar Osmanlının müttefikleri ve komşuları tarafından Osmanlı tebaası olarak görülüyordu, ancak şimdi bunların ya geçmişleri ya da dini bağlantıları sebebiyle başka ülkelerin üzerlerinde hak iddia ettikleri bireyler haline gelmekteydiler. Rus İmparatorluğu, iktidar alanını Ortodoksların hamisi, Fransız İmparatorluğu Katoliklerin koruyucusu olarak belirledikten sonra Osmanlı ülkesindeki Ortodokslar ve Katolikler artık Osmanlı tebaası sayılabiliyor muydu? Aynı şekilde bu dönemde Osmanlı ülkesine sığınan binlerce Polonyalı ve Macar mülteci hangi ülkenin vatandaşıydı? Zira bu topluluklar Rusya ve Avusturya zaviyesinden isyancı olarak değerlendirilmekteydiler. Ya da halifenin ülkesinde, her Müslüman halifenin koruması altında sayılır mıydı? Bugün bile cevabını kolaylıkla veremeyebileceğimiz bu sorulara araştırdığımız dönem içerisinde diplomatlar ve devlet adamları da kolaylıkla cevap veremiyorlardı. Bu sorunlar araştırdığımız dönemin siyasi krizleri üzerinde oldukça etkilidir ve Menşikov'un İstanbul'a gelişinden savaşın başladığı 1853 Kasım ayına kadar taraflar arasındaki tartışmalar bu bölümde kökenini inceleyeceğimiz konular üzerinden gerçekleşecektir.

Yine de bu konunun hukuki niteliklerinden ziyade siyasi gerçeklerine odaklanmak bu soruna daha kolay cevap vermemizi sağlayabilecektir. Ele aldığımız dönem her ne kadar milliyetçilik gibi unsurların ortaya çıktığı bir dönem olsa da buradaki siyasi gerçeklikler bu kavramdan aslında bağımsızdı ve Osmanlı Devleti'nin nüfuzunun azalmasıyla ilgiliydi. Küçük Kaynarca Anlaşmasına kadar olan süreç içerisinde millet-i Rum, yani Osmanlı'nın Ortodoks topluluğu, ile Katolikler Babıali'nin kendilerine tanıdıkları imtiyazlardan faydalanmakla birlikte Sultanın sadık tebaası olarak görülmekteydiler (Faroqhi, 2006, s.272-280). Babıali, tebaasına ait haklarını da dolayısıyla başka Fransa ya da Rusya gibi başka ülkelerle paylaşmamıştı. Küçük Kaynarca Anlaşması'nda ise aslında bu hakları Rusya'ya devretmemekle birlikte Rusya'nın Ortodoks Kilisesi'nin hamisi olduğunu kabul

etmiştir. Yine de bu durum Osmanlı ülkesindeki Ortodoksların hamiliğini ya da patronajını Rusya'ya vermemektedir¹⁵⁷.

Küçük Kaynarca Anlaşması gibi hukuki olarak belirsizliği bulunan diğer bir konu ise Fransızlara tanınan 1740 tarihli kapitülasyonlardır ki Fransa, bu anlaşma neticesinde kendisini Latin Kilisesi'nin hamisi görmekteydi¹⁵⁸. Kırım Harbi'nin mimarlarından - muhtemel faillerinden- biri olan Fransa'nın siyasi ağırlığı 1850 yılı ve sonrasında görebilmekteyiz. 1848 devrimleri ve sonrasındaki aşamada yeni kurulan –ya da kurulamayan- hükümetin iktidar alanını oluşturma çabası, Fransa'nın Akdeniz siyasetine müdahalesini büyük oranda engellemiştir. İktidarı epey güçlkle edinmiş olan Louis Napoleon ise iktidar kaidesini güçlendiremezse¹⁵⁹ her an ani bir darbe sonucu düşürülebileceğinin farkındaydı ve bu sebeple Fransız kamuoyuna kendisinden daha tehlikeli bir düşmanı –yani Akdeniz'de egemenlik alanını genişletmeye çalışan Rusya'yı- sundu. Bunun siyasi ve stratejik sebeplerinin dışındaki nedenlerden biri de Rus Çarı Nikolay'ın, Louis Napoleon'un iktidarını hiçbir zaman kabul etmemesiydi. Louis Napoleon, kendini imparator ilan ettikten sonra bile Nikolay dönemin yazışma teamüllerine aykırı şekilde Louis Napoleon'a 'kardeşim' (mon frere) yerine 'sevgili arkadaşım' (mon

¹⁵⁷ Hukuki olarak bugün bile oldukça tartışmalı bir konu olduğunu belirtmekte fayda var. Bu tartışmalar için bkz. Davison, R. H. (1979). The 'Dosografa' Church in the Treaty of Küçük Kaynarca. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 42(1), s. 46–52. Ayrıca bkz. Bozkurt, G. (1996). *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının Hukuki Durumu, (1839–1914)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. s.36–38

¹⁵⁸ 1740 Kapitülasyonlarının tartışmalı 33.maddesi şu şekildeydi: '...her ne cins olur ise olsun Fransız tebasından olan piskoposlar vesair frenk mezhebinde olan ruhban taifesi, Osmanlı memleketlerinde kadimden oldukları yerde kendi hallerinde ayinlerini icra ettiklerinde kimse mani olmayacaktır. Kudüs'ün dâhil ve haricinde ve kamame kilisesinde kadimden beri oturan Frenk rahiplerinin el'an oturup ellerinde olan ziyaret yerleri yine ellerinde kalacaktır, kimse müdahale etmeyecektir. Tekalif kalemi ile rencide edilmeyeceklerdir...', bunun dışında 35., 36. ve 82. maddeler de Latinler ve Latin Kilisesine ait hükümleri ele almaktaydı. Bunların hukuki mülahazaları için bkz. Konan, B. (2004). *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonları Kapsamında Hukuki Durumu* [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].

¹⁵⁹ Louis Napoleon, I.Napoleon'un adını kullanarak popüler olmuştu ancak unutulmaması gereken hususlardan birisi tıpkı Napoleon gibi kendisi de aristokrat bir aileye mensup değildir. Seçimle iktidarı ele geçiren kurnaz bir politikacı olmasının yanı sıra bu dönem içerisindeki burjuva-aristokrasi çatışmasında kendisini haliyle burjuvazinin yanında konumlandırmıştır.

ami) şeklinde hitap ediyordu¹⁶⁰. Çar'ın bu güvensiz yaklaşımı sebebiyle Louis Napoleon, Rusya ile bir uzlaş alanı göremiyordu ve Rusya'yı da rejimi için tehlikeli buluyordu.

Louis Napoleon kendisini, Vatikan'ın bile bu dönemde yapmaktan çekindiği bir şekilde Doğu'daki Katoliklerin hamisi ilan etti. Charlemagne'dan bu yana Doğu Katoliklerinin hamisi rolünü Fransa'nın üstlendiğini düşünecek olursak bu durum şaşırtıcı değildir. Ancak şaşırtıcı olan her ne kadar hukuki olarak Fransa kendisini bu şekilde tanımlamış olsa da, geçen yıllarda Latin Kilisesi konusu hiçbir zaman Kırım Savaşı öncesindeki kadar siyasi gündeme gelmemiştir. Yine söz konusu Latin Kilisesi Meselesi'nin de ortaya çıkması, konunun hukuki niteliğinden değil, Fransa'nın siyasi ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Latin Kilisesinin hamisi Louis Napoleon'un karşısında ise Müslümanların halifesi Osmanlı padişahı ile Ortodoks dünyanın babası Rus Çar'ı yer alıyordu. Ancak Müslümanların halifesi aynı zamanda Osmanlı ülkesindeki gayrimüslimlerin de hamisiydi ve şimdi başka ülkeler bunlar üzerinde hak iddia ediyorlardı. Tanzimat'ın getirdiği reformların ve anlayışın sınanması tam olarak böyle bir dönemde gerçekleşecekti. Dahası Müslümanların halifesi de bundan önceki bölümde ele alındığı üzere Rus ve Avusturya tebaasına hamilik yapma yolunda adımlar atmış idi. Bugün bildiğimiz anlamdaki 'vatandaşlık' kavramının olgunlaşması için araştırmaya konu olan zamandan biraz daha ileriye gitmek gerekiyor. Ancak çok açıkça görüleceği üzere devletlerin kendilerine tabi olanları tanımlama ihtiyacı bir siyasi gereklilik olarak bu dönemde açıkça ortaya çıkmıştır. Bir egemene tabiiyet konusu uluslararası bir mesele haline geldiğinde devletler 'vatandaşlık'ın tanımı yapmak durumunda kalmışlardır.

Buna bağlı olarak Yunanistan'dan başlamak üzere Doğu Akdeniz'de yaşanan bir dizi olay zaten fitili mülteci meselesi ile tutuşturulmuş olan sorunun daha da alevlenmesine

¹⁶⁰ 1852 Mayıs'ında iktidarda bile olmayan X.Charles'in torununa yazdığı bir mektupta 'kardeşim' diye hitap ederken Napoleon'a bu şekilde hitap etmesi imparatorluğunu tanımadığını göstermekteydi. Airapetov, O. (2011). *Russia's Policy Leading to the Crimean War* (C. Badem, Ed.). Routledge, s.25. Napoleon, bunu takıntı haline getirmiş olacak ki 5 Ocak 1853'de Rus elçi Kiselev ile görüşmesinde 'İmparator Nikolay'ın bana bu ünvanı seçmesine oldukça sevindim zira insan kardeşlerini seçemez ama dostlarını seçebilir' şeklinde cevap vermiştir. Airapetov, O. (2011). *Russia's Policy Leading to the Crimean War* (C. Badem, Ed.). Routledge, s.25.

yol açtı. Doğu Sorunu genellikle Osmanlı Devleti'nin zayıflaması sebebiyle bilhassa Rusya'nın Akdeniz'de alanını genişletme çabası ve buna karşın bahsi geçen meselenin bir Avrupa Sorunu haline gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Kırım Savaşı'nın sebeplerinden - ve bizce sonuçlarından da- biri olarak da doğu sorununun olduğu iddiasını görüyoruz. Öte yandan, bundan bağımsız olarak Rusya'nın mülteciler konusunda Babıali ve Britanya ile olan sancılı süreci Rusya aleyhine sonuçlanmış ve nihayetinde Rusya itibar kaybına uğramıştı. Dahası Viyana Kongresi kararlarının ihlal edilmesi de Rusya'nın Avrupa'da oluşan uyuma dâhil olmasına son vermekteydi. Şimdi bir de iktidarını hiçbir zaman kabul edemediği Louis Napoleon'un Ortodoksların sahip olduğu haklara tecavüzüne şahit olmaktaydı. Dolayısıyla bu bölümde Rusya'nın Akdeniz'de yayılma gayesi olarak değerlendirdiğimiz Doğu Sorununu, birkaç farklı açıdan ele alarak süreci Kırım Savaşına taşıyan bir dizi olayla değerlendirmeye çalışacağız.

3.1. DON PACİFİCO

1847 yılında, henüz yeni kurulmuş olan Yunanistan Krallığı'nda meydana gelen ilginç bir olay Akdeniz siyaseti ile ilgili olan Avrupa devletlerinin bundan sonraki dış politikalarını -hatta gündelik hayatımızı- etkileyecek bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Yahudi bir tüccar ve aynı zamanda Portekiz Devleti'nin de Konsolos yardımcısı Don David Pacifico'nun evinin yağmalanması sonucunda İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 1851 yılının ortalarına kadar devam eden diplomatik bir kriz oluşmuş ve kutsal yerler meselesi başta olmak üzere bir dizi olayı tetiklemiştir. Dahası bu krize taraf olan ülkelerin sorumlu buldukları tebaaları ya da vatandaşları tanımlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kısacası günümüzde sadece bir konsolosluk meselesi olarak değerlendirilebilecek bu olayın hem ulus devlete giden yolun yapı taşlarını döşeyen hem de savaş için zemin oluşturan bir gelişme olduğunu öne sürebiliriz.

Pacifico ailesi 1492 yılında İspanya'nın müşterek hükümdarları I.Isabella ve II.Ferdinand tarafından Yahudilere yönelik baskılardan kaçarak İtalya'ya yerleşmişti

(Hyamson, 1953, s.1). Ailenin 19.yüzyıldaki son fertleri İngiltere'ye taşındılar ve çalışmamıza konu olan Don David Pacifico'nun ailesi 1761 yılında bugün hala Londra'da varlığını sürdüren Bevis Marks Sinagogu'nda evlenirler ve İngiliz vatandaşlığı edinirler (Steele, 2004). Daha sonra aile iş sebebiyle Portekiz'e yerleşir ve Don David Pacifico 1784 yılında Portekiz'de dünyaya gelir (Hyamson, 1953, s.1).

Babası gibi ticaretle uğraşan Pacifico, 1828 yılında başlayan Portekiz İç Savaşı'na liberallerin saflarında katılır. Savaş sırasında esir düşer ve hapis yatar (Steele, 2004). Ancak 1835 yılında liberallerin zaferi sonrasında hapis haneden salınır ve ödüllendirilerek Portekiz vatandaşlığı verilir. Aynı zamanda Portekiz'in başkonsolosu olarak Fas'a görevlendirilir (Ridley, 1970, s.374-5)¹⁶¹. Ancak birçok yolsuzluk iddiasıyla buradaki görevinden alınır ve bu defa Atina'ya muavin konsolos olarak gönderilir. Yunanistan'da bir yandan ticari ve diplomatik faaliyetlerine devam ederken bir yandan da Yunanistan'daki Yahudi cemaatini güçlendirmeye çalışır.

4 Nisan 1847'de Alman-Fransız Yahudi banker James Mayer de Rothschild Yunan Hükümetinin talep etmekte olduğu muhtemel kredi konusunda Atina'ya görüşmeye gelecekti. Banker Rothschild'ın ziyareti Paskalya Yortusu'na denk geldiği için hükümet, Rothschild'ı gücendirmemek için gelenek olan Yahuda İşkaryot sembolünün yakılmasını yasaklamıştı (Ridley, 1970, s.374-5). Ne var ki bu yasağa karşı çıkan radikal bir grup¹⁶², Yunanistan'daki Yahudi cemaatine desteğiyle bilinen Don Pacifico'nun evini yağmadı. Pacifico'nun İngiliz elçisine yazdığına göre eve giren yağmacılar Pacifico'nun eşine, çocuklarına ve damadına da fiziksel şiddet uygulamaktan çekinmemişlerdi (Ridley, 1970, s.376). Yağmacılar içerisinde polisin ve hatta Yunan Savaş Bakanı'nın oğlunun da olduğu iddialar arasındaydı (Ridley, 1970, s.376).

¹⁶¹ Don Pacifico olayını Jasper Ridley, Palmerston üzerine yazdığı biyografisinde ele almaktadır.

¹⁶² Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere bahsi geçen radikal gruplar Babıali'nin Büyükelçisi Musurus'a karşı düzenlenen suikast girişiminde ve sonrasında Batı Trakya'daki Müslümanlara yönelik saldırılar düzenleyip Yunanistan içinde Osmanlı'ya karşı savaş çığırkanlığı yapılması olaylarında da yer almaktadır.

Bundan tam üç gün sonra Don Pacifico, Britanya'nın Atina Büyükelçisi Edmund Lyons'a yaşadığı durumu özetleyen bir mektup yazarak kendisinin desteğini talep etti (Ridley, 1970, s.377). Don Pacifico, Cebelitarık doğumlu olduğu için kendisinin İngiltere'nin koruması altında olması gerektiğini iddia etmekteydi. Bu olayı araştıran birçok gazeteci Don Pacifico'nun daha önce de ticari anlaşmalar için İspanyol koruması altında olduğu iddiasını da gündeme getirmekteydi (Ridley, 1970, s.377). Pacifico aynı zamanda İtalya'daki ve Yunanistan'daki Yahudi cemaatinin fonlarının ve Portekiz Hükümeti'nin arşivinin de evdeki kasalarda tutulduğunu ve bunların da yağmalandığını bildirir.

Lyons, Yunan Hükümeti'nden Pacifico konusunda kendisine destek olunmasını talep etse de Yunan Hükümeti Lyons'un talebine gerektiği şekilde ihtimam göstermedi. Bunun üzerine Don Pacifico'nun mağduriyeti sebebiyle zararının tazmin edilmesi konusundaki notasını Yunan Dışişleri Bakanlığına iletir ve durumu da Palmerston'a bildirir (Ridley, 1970, s.377). Palmerston evdeki eşyaların listesini oluşturup bu listenin içerisinde yer alan eşyaların değerlerini de yazarak Dışişleri Bakanı Drossos Mansolas'a gönderilmesi talimatını verir. 22 Şubat 1848'de resmi nota ile eşyaların listesi ve talep edilen tazminat tutarı Dışişleri Bakanlığına iletilir. Ancak talep edilen tazminat tutarını Yunan Hükümeti reddeder (Ridley, 1970, s.379).

Yunan Hükümetinin, Don Pacifico'nun taleplerini reddetme sebeplerinin oldukça makul olduğunu belirtmek gerek. Evvela Don Pacifico'nun istediği bedel o kadar yüksektir ki Yunan Kraliyet sarayının değerinden daha fazla bir tazminat talep etmektedir. İkincisi Yunan Hükümeti bu konunun, idarenin ya da yürütmenin alanına girmediğini ve sorunun yargı yoluyla çözülmesi gerektiğini belirtir (Ridley, 1970, s.380-1). Gerçekten de mesele siyasi bir mesele olmanın ötesinde adli bir meseleydi ve Yunan yargısında çözülmesi gerekiyordu. Ancak olaylar bu şekilde gelişmeyecekti.

1848 Ağustos ayında Don Pacifico talebini yineler ve on altı ay boyunca hiçbir gelişme olmadığını, evini boşaltmak durumunda kaldığını, dahası geçen süre içerisinde birkaç Yahudi'nin daha katledildiğini, Eğriboz'da bir sinagogun yakıldığını bildirir. Ancak ne İngiliz Hükümeti ne de Yunan Hükümeti kendisine gereken desteği sağlamamaktaydı.

Hatta bu geçen süre içerisinde İngiltere'nin Büyükelçisi Lyons geri dönmüş yerine İrlandalı siyasetçi Thomas Wyse gelmişti. Don Pacifico'nun talepleri birçok yazışma içerisinde dönüp dursa da birkaç yıl boyunca hiçbir diplomatik çevrenin gündeminde değildi. Mesele Lyons'un da Wyse'a tavsiye ettiği üzere Yunan mahkemelerince değerlendirilecek, İngiliz gözlemciler tarafından mahkeme süreci takip edilecek ve bir şekilde Yunan Hükümeti ile uzlaşma sağlanacaktı. Ne var ki hiç beklenmedik bir şekilde çiçeği burnunda yeni elçi zorlu bir misyonu üstlenmek durumunda kalacaktı.

Uzunca bir aradan sonra Palmerston, İstanbul'daki elçisi Canning'in Çanakkale önlerine İngiliz donanmasını görevlendirdiği sıralarda, Atina Büyükelçisi Thomas Wyse'dan, Amiral William Parker'ı Atina'ya çağırması ve Yunan donanmasını ele geçirip limanlarını abluka altına alması konusunda Amiral Parker'a talimat vermesini ister (Ridley, 1970, s.379)¹⁶³. Aynı zamanlarda Canning donanmayı mülteci meselesi sebebiyle -bilhassa Avusturya'nın Babıali'den bitmek bilmez istekleri sebebiyle- Çanakkale'de tutmaya devam ediyordu. Bu sebeple Palmerston, Canning'i de durumdan haberdar ederek, donanmanın oyalanmadan Atina'ya yola koyulması konusunda kararlılığını bildirir. Parker kendisine gelen talimatları hiç beklemeden uygulamaya koymuş ve Ocak ayı içerisinde gerçekten de Yunan donanmasını ele geçirip limanları abluka altına almıştı (Ridley, 1970, s.380).

Britanya Hükümeti sadece abluka ile yetinmemiş, aynı zamanda İngiliz garantörlüğü altında bulunan İyonya Birleşik Devletleri'ne ilişkin geçmişteki taleplerini¹⁶⁴ de gündeme getirmiş ve Yunan Hükümeti'nden tazminat talep etmişti. Sonuç olarak Kral Otto ve Yunan toplumu İngilizlerin ciddi bir aşağılama girişimiyle karşı karşıya kaldılar. Pek tabii olarak, Yunan Hükümeti konuyu Yunanistan'ın kuruluşunda kendilerine destek veren müttefiklerine yani Rusya ve Fransa'ya da taşıdılar.

¹⁶³ Palmerston, Wyse'a yazdığı mektupta tazminatın karşılanmaması halinde Parker'ın gerektiği şekilde Yunan donanmasına müdahale etmesi talimatını verir.

¹⁶⁴ 1848'de İyonya Adalarında çıkan isyanları Britanya müdahale etti ve Palmerston bu isyanların arkasında Rusya ve Avusturya olduğunu öne sürüyordu. İyonya Adalarının, Britanya himayesi altında kalması konusunda İngiltere uzun yıllar taviz vermedi ve Don Pacifico konusu gündeme geldiğinde bu adalar üzerindeki İngiliz himayesini Yunan Hükümetine kabul ettirdi. Bkz. Hannell, D. (1989). Lord Palmerston and the 'Don Pacifico Affair' of 1850: The Ionian Connection. *European History Quarterly*, 19(4), s. 498-508.

Britanya İmparatorluğu, Fransa ve Rusya ile birlikte Yunanistan'ın bağımsızlığının garantör devletlerinden biriydi ve müttefiklerle müşterek tedbirlerin alınması konusundaki ortak tutumu ihlal etmişti. Aslında tam da bundan dolayı Rusya ve Fransa, Yunanistan'ın Britanya'ya karşı direnmesi gerektiğini düşünüyorlardı ve Yunan hükümetine bu görüşlerini zaman kaybetmeden bildirdiler. Ancak daha önceki bölümde ele aldığımız gibi Fransız donanması, Canning'in Rusya'ya karşı anlamsız çıkışı sonrasında Ege'ye girmekte tereddüt etmişti ve Fransızlar gemilerinin büyük bölümünü Fransız karasularında ya da Batı Akdeniz'deki siyasi nüfuz alanını muhafaza edebilmek için Libya ve Cezayir açıklarında tutmaktaydı. Ruslar ise İmparator'un gizemli bir şekilde ordularını seferber ettiği Sivastopol'a çekilmişti. Bu durumda Yunanistan yalnız kalmıştı ve İngilizlerin taleplerine boyun eğmek durumunda kalmışlardı. Gerçekten de Kral Otto ablukaya direnmiş olsa bile Balkanlardaki karmaşanın içerisinden çıkamayan Rusların ya da kendi iç çatışmalarıyla meşgul olan Fransa'nın kendilerine destek olamayacağını görmüş olmalı ki bu gerginliği sürdürmeme yönünde hükümetin aldığı kararı onamıştır.

Buradaki krizi başlatan İngiltere, krizi yine kendi uhdesinde çözmeye gayret göstermiştir. Evvela Kral Otto, Don Pacifico'ya yapılan herhangi bir saldırının kanıtlanması durumunda hükümetin mağduriyetini tazmin edeceğini kabul etmiştir. Bundan sonraki süreçte Yunan Hükümetinin Yunanistan müttefiklerini çağırması sonucu milletlerarası bir komisyon oluşturulmuştu ve bu komisyon Fransız, Rus ve İngiliz temsilcilerin katılımıyla Lizbon'da toplanmıştır. İngilizlerin desteğiyle hazırlanan ciltlerce kanıt belgeleri komisyona sunuldu ve Pacifico, sonunda 120.000 drahman ve 500 sterlin tutarında bir tazminatı 1851 yılında alabildi (Hicks, 2004, 515-40).

Bu süreçte dikkati çeken noktalardan biri Palmerston'ın sıradan bir konsolosluk meselesini uluslararası siyasetin bir parçası haline getirmesidir. Yunan Hükümeti'nin verdiği cevapta da görüldüğü üzere bahsi geçen konu tamamen bir yargı meselesi olup yürütme erkinin dışında tutulması gerekirken başka bir ülkenin bir diplomatı ve sıradan bir tüccar olan Don Pacifico uluslararası bir kriz konusu olmuştur. Çalıştığımız dönem içerisinde buna benzer şekilde birçok İngiliz tüccar, Osmanlı coğrafyasında da buna benzer sıkıntılar yaşamış ancak hiçbir zaman Osmanlı limanları abluka altına alınmamıştı. Canning

ve konsolosları Osmanlı topraklarındaki bu davaları yakından takip etmiş ve bu davaların bazıları Canning'in oldukça rahatsız olacağı şekilde sonuçlanmasına rağmen bunlara müdahale etme ihtiyacı duyulmamıştı. Bu durumda Don Pacifico'yu Palmerston'ın bu kadar önemsemesinin sebebi neydi?

Rothschild ve Yahudi diasporasının baskısı şüphesini ortadan kaldırmak için öncelikle bu konuya değinelim. Gerçekten de Rothschild ve hamisi olduğu Yahudi diasporası Yunanistan'daki bu saldırı konusunda İngiliz Hükümetinin girişimde bulunması için lobi faaliyeti yürütmüştü. Ancak bu durum Palmerston'ın komisyon oluşturma ve rapor yazdırma gibi girişimlerinin ötesine geçmemişti. Dolayısıyla Palmerston'ın asıl siyasi müdahale amacı bu değildi. Bir diğer ihtimal ise Rusların Avrupa'daki kara operasyonlarına yine Ortodoks olan bir müttefik ülkeye saldırarak karşılık verecek bir girişimde bulunmasıydı. Gerçekten de Rus birlikleri Balkanlara saplanmış vaziyetteyken bir yandan Canning'in boğazlardaki gövde gösterisi bir yandan da Palmerston'ın Rusya'nın ikmal noktalarının çok yakınında askeri bir operasyona girişmesi bu olasılığı güçlendirmektedir. Ancak bütün bunlardan daha önemlisi, İngiliz iç siyasetinde yaşanan bazı gelişmelerdi¹⁶⁵.

Palmerston, hem Rusya'ya karşı saldırgan politikaları hem de kıta Avrupasında bozulan dengelere sebebiyet vermesinden dolayı Westminster içerisinde muhafazakârların saldırısına uğruyordu. Kabine içerisinde şüphesiz en çok dikkat çeken siyasi kişilikti. Ama her ne kadar popülerliği fazla olsa da kendisine önemli bir muhalefet yarattığı da bir gerçektir. Hatta zaman zaman tâbî bulunduğu liberallerin bile muhalefetiyle karşı karşıya gelmekteydi. Yine de Palmerston'ın siyasi gücü partisinin ve hükümetinin siyasi gücünden büyüktü. Öyle ki, Kraliçe Victoria, Başbakan Russell'dan Palmerston'ın kabineden çıkarılmasını talep ettiğinde, kendisinin ve hükümetinin istifasını talep edebileceğini söylemişti (Benson & Esher, 1908, s. 312; Brown, 2001, s.333-358). Nitekim Palmerston,

¹⁶⁵ Don Pacifico'nun hem kısaca İngiliz iç siyasetiyle ilişkisine hem de uluslararası siyasete etkisine yer vereceğiz. Ancak genel anlamda İngiliz siyasetine etkisi için bkz. Hicks , G. (2004). Don Pacifico, Democracy, and Danger: The Protectionist Party Critique of British Foreign Policy, 1850-1852. *The International History Review*, 26(3), s. 515-40..

tam bir politik pragmatist olarak popülist bir politikayla kendisine siyasi bir zemin oluşturmaya çalışıyordu. Bunu yaparken de kendi muhaliflerini sindiriyordu ve bu konuda da yine aynı şekilde pozisyon aldı.

Kraliçe Victoria gibi ülke siyasetini dikkatle takip eden ve protokol ve temsil dışında da kendisine siyasi rol biçen bir iradenin bile onayını almaksızın kendi inisiyatifiyle başlattığı bu olay sonucunda Palmerston muhalefetin tepkisini yine üzerinde toplamıştı. Avrupa’da barışı ve düzeni bozmakla suçlanıyordu. Kraliçe’nin talebiyle Lordlar Kamarasında ele alınan bu konu tasvip edilmemiş ve Palmerston kraliyeti ve merkez aristokrasiyi karşısına almıştı. Ne var ki, dönem liberallerin, popülistlerin, radikallerin ve devrimcilerin devriydi¹⁶⁶ ve Palmerston bütün muhaliflerini Avam Kamarasında sindirecekti. Palmerston, Avam Kamarasında yaptığı beş saat uzunluğundaki ünlü konuşmasının sonrasında sadece ülke içerisinde değil başka ülkelerde de popülerlik kazanacaktı. Palmerston’un bu meşhur hitabının popüler olan son kısmını bundan sonra ele alacaklarımızı da netleştirmek için uzun uzadıya paylaşmak yerinde olacaktır:

“...bu sebeple bu ülkenin anayasasını, siyasetini, ekonomisini temsil eden bu meclisin önüne gelen sorunla ilgili verilen karara korkusuzca meydan okuyorum. Eğer Majestelerinin Hükümetinin dış politika prensipleri uygulanıyorsa ve bizi dışarıdaki vatandaşlarımızın korunması zorunluluğunu getiren vazife şuurumuz İngiliz Hükümetine rehberlik eden ilkelerle münasip ve ilintili ise ve eğer bir Romalı, eski günlerde ben bir Romalıyım diyerek (*civis romanum sum*) kendisine yöneltilen herhangi bir saygısızlıktan uzak kalabildiyse, bir İngiliz tebaası da nerede olursa olsun İngiltere’nin güçlü kollarının ve sakıngan gözlerinin onu adaletsizlik ve yanlışlar karşısında muhafaza ettiğinden emin olabilmelidir¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi Palmerston, Demokles’in kılıcını monarşinin tepesine Chartist Hareketiyle yerleştirmişti. Hem muhafazakarlara hem de aristokratlara baskı altında tutulursa bir Robespierre’e dönüşebileceğini göstermişti. Yine de bundan kendi de zararlı çıkacağı için hiçbir zaman bir devrim çağrısında da bulunmadığını da belirtmek gerekiyor.

¹⁶⁷ ...I therefore fearlessly challenge the verdict which this House, as representing a political, a commercial, a constitutional country, is to give on the question now brought before it; whether the principles on which the foreign policy of Her Majesty’s Government has been conducted, and the sense of duty which has led us to

Palmerston dört gece süren tartışmaların sonunu getiren bu konuşmasıyla Avam Kamarasının tek muzaffer siyasetçisiydi. Palmerston'ın dış politikası 264 aleyhte oyun karşısında 310 oyla parlamentoda onaylandı. Muhalefet lideri, Robert Peel, son konuşmasını Palmerston'ın savunmasına karşı yapacak ve bir süre sonra hayatını kaybedecekti. Sadık bir Palmerston eleştirmeni olan Gladstone ise 1815 yılındaki düzene geri dönülmesini öne sürse de, bu öneriler kendinin ve partisinin sadece marjinalleşmesine yol açacaktı; zira Palmerston'ın yarattığı gündem ve kamuoyu İngiltere'nin yönünü açıkça belirlemişti. Bundan sonraki süreçte Palmerston iktidarın bir parçası olsun ya da olmasın İngiltere, Rusya ve Fransa ile birlikte Avrupa'daki sözde huzurun bekçiliğini yapmayacaktı. Oyuna dâhil olmaktan ziyade oyun kurucu olarak kendini konumlandıracaktı. İleride Avrupa düzeninin bir parçası haline gelmeyi amaçlayan siyasetçileri ise kamuoyu hızla sindirecekti. Bu zamana kadar 1815 düzenini yerle bir etmek için sadece Palmerston ve hükümetteki destekçileri çaba göstermekteydi ancak şimdi İngiltere, siyasi rotasını Palmerston'ın rotasıyla birleştirecekti. Dramatiktir ki, bu düzen Palmerston'ın düzenidir, ancak kendisi içinde yer alamayacaktır.

Don Pacifico olayının siyasi sonuçları savaş başlayıncaya kadar sürecektir. Nihayetinde İngiltere kendisini ister istemez müttefiklerinden koparmıştı. Kırım Savaşı sürecini inceleyen Alan Palmer'ın belirttiği gibi 'Palmerston'ın Don Pacifico çıkışı Britanya'yı Avrupa'dan izole etti ve kendisini Peel, Cobden, Gladstone ve Disraeli karşısında zor durumda bıraktı ancak bu olay bireysel olarak Palmerston'ı ulusal kahraman statüsüne tahvil etti (Palmer, 1992, s.10)'. Palmerston da tam olarak bunu amaçlıyordu. Ancak bu durumda arkasında durduğu doğu politikasına sırtını dönmüş oldu. İleride de göreğimiz üzere Don Pacifico sebebiyle İngiltere birkaç yıl sadece kıta Avrupasından

think ourselves bound to afford protection to our fellow subjects abroad, are proper and fitting guides for those who are charged with the Government of England; and whether, as the Roman, in days of old, held himself free from indignity, when he could say Civis Romanus sum [I am a Roman citizen]; so also a British subject, in whatever land he may be, shall feel confident that the watchful eye and the strong arm of England, will protect him against injustice and wrong

değil Akdeniz'den de izole edilecekti. Zira Palmerston devletlerle ilişkileri germekle ve devletlere karşı 'zorbalık' yapmakla suçlanıyordu ve Fransa ya da Rusya ile yeni bir gerginliği ülkesine taşıyamazdı. Bu sebeple Palmerston'ın –ve İngiltere'nin- sonraki birkaç yıl için Babıali'ye yönelik politik alanı oldukça kısıtlıydı.

Don Pacifico olayının İngiltere'ye en ağır bedeli ise içerideki muhalefeti teskin edebilmek için Palmerston'ın ılımlı politika yürütmek zorunda kalmasıydı. Bu olaydan sonraki iki yıl boyunca Rusya, ileride göreceğimiz üzere Karadeniz'de ve Akdeniz'de hızlı bir silahlanmaya gidecekti ancak İngiltere bütün bu süreci görüp takip etmesine rağmen müdahale edemeyecekti. Palmerston oldukça paranoyak olan elçisi Canning'i Rusya'nın Karadeniz'de saldırgan bir niyetinin olmadığı konusunda ikna etmeye çalışıyordu ancak Canning'in elde ettiği bilgiler bunun tam aksiydi. Palmerston, bu konuda o kadar ısrarcıdır ki bir süre sonra Canning de Rusların silahlanmasını göz ardı edecektir. Palmerston'ın Yunanistan'daki şovunun maliyeti İngiltere'nin doğu politikasına iki yıllık ara verilmesiydi ve Palmerston silah kullanarak İngiltere'yi Avrupa'nın başrol oyuncusu yapmak niyetindeyken istemeden ülkesinin sahne arkasına alınmasına sebep oldu.

Don Pacifico meselesi, tıpkı 1848 devrimleri gibi 1815 yılında İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya arasındaki ortaklığı açık bir şekilde sonlandıran gelişmelerin sonucusuydu. Ancak Don Pacifico meselesi sadece bir ittifakın sonlandırılmasının nişanesi değildi. Aynı zamanda ülkelerin sınır ötesindeki 'vatandaşlarını' ya da 'tebaalarını' tanımlayacağı bir sürecin başlangıcıydı. Yani ülkeyle resmi bir bağlantısı olmasa da aidiyeti tanımlayan yöntemler geliştiren ve bunlar üzerinden siyaset oluşturan bir dönem kurgulandı. Tabiiyet konusu diplomatik çevrelerle oldukça tartışılmaya başlanan konulardan biri haline gelmişti ve tam da bu dönemlerde ileride ele alacağımız Rus ve Fransız taleplerini etkileyecek oldukça ilginç teorik bir soruyu Canning, Palmerston'a yöneltir:

“-Canning: ‘Son dönemde Lübnan’da yaşanan olaylar neticesinde bazı Hristiyanlar, İslam’ı benimsiyorlar. Aralarında İngiliz vatandaşı olanlar da olabilir. Eğer bir İngiliz vatandaşı İslam’ı benimserse ne olur?’

-İngiliz Dışişleri Bakanlığı: Bu kişinin doğal bağları sebebiyle İngiliz saltanatına bağlılığı devam eder ve İngiliz Hükümeti temsilcisi nezdinde aynı sorumluluklara ve haklara sahip olur (FO78.814, 25 Şubat 1850)¹⁶⁸.

Palmerston, Britanya için bir vatandaşlık tanımı yapmıştı ve belli ki bundan önce bu konuda bir belirsizlik vardı ve bundan dolayı Canning yukarıdaki soruyu sormuştu. Ne var ki bu tanım zaman içerisinde sık sık değişecek ve ülkeler kendi vatandaşlık politikalarını kendi dış siyasetleri doğrultusunda yeniden oluşturacaklardı. Ancak Canning'in bu sorusu ve Palmerston'ın cevabı ve pratikteki uygulamalar hem müttefik Fransa hem de Rusya için emsal teşkil ediyordu ve mülteciler meselesinde de gündeme gelecekti.

Yunanistan'ın garantörlerinden olan Fransa bu siyasi mücadelenin dışında kalmayacak ve Batı Akdeniz'de, Trablusgarp ve Cezayir'de kendi vatandaşları için tehlikeli oyunlara girişecekti. Diğer koalisyon üyesi olan Rusya'nın ise İngiltere'nin Yunanistan'da yaptığı gövde gösterisine karşılık vermesi gerekiyordu ve pek tabii İngiltere'nin sınır uçlarına dokunabileceği en kolay coğrafya Ege Denizi'nin karşı kıyısıydı. Don Pacifico olayı gibi beklenmedik bir gelişme karşısında çaresiz kalan Rusya, Yunan Hükümetini İngilizler karşısında oldukça savunmasız bırakmıştı. Kısa süre içerisinde Akdeniz'de gemilerinin büyük bir kısmını 'ikmal' ihtiyacını öne sürerek Ege açıklarına getirdiler (FO78. 815, 4 Nisan 1850)¹⁶⁹. Şimdi iki tarafın silahlarının karşılıklı olduğu bir noktada müzakerelerini yürüteceklerdi ve Ruslar çok yakın zamanda rafa kaldırdıkları mülteciler meselesini yeniden gün yüzüne çıkaracaklardı.

¹⁶⁸ '...would still be bound by his original allegiance to the British Crown, and be still entitled in common with all persons under the obligation to the protection and support in all lawful matters of the representative of his sovereign'

¹⁶⁹ 4 Nisan 1850, Canning'in Palmerston'a Rus donanmasındaki hareketlilik üzerine yaptığı raporlama için FO78. 815.

3.2. MÜLTECİLER MESELESİNİN DEVAMI

Mültecilerin tamamı kendi topraklarında yer almasına rağmen dramatik olarak mülteciler meselesi İngiltere, Rusya, Avusturya devletleri ile kıyaslandığında en az Osmanlı Devleti'nin meselesiydi. Pek tabii mültecilere sağlanan destekler Babıali için ekonomik bir yük oluşturuyordu. Ayrıca güvenlik teşkilatını da mülteciler için seferber etmesi devleti zorlayan etkenlerdendi. Ancak İngiltere için hükümetin varlığını etkileyecek oldukça önemli bir siyasi konuydu. Mültecilere yapılacak herhangi bir yanlış uygulama başta Palmerston olmak üzere İngiltere hükümetini oldukça zor bir duruma sokabilirdi. Bu yanlış uygulamalardan biri de İngiltere için mültecilerin sabit bir noktada tutulmasıydı. Başta Kossuth¹⁷⁰ olmak üzere birçok Macar direnişçi İngiliz kamuoyuna verdikleri demeçlerde Babıali'nin merhametinin sınırlarından bahsediyor ve bu ülkede hapis altında olduklarından yakınıyorlardı. Palmerston'ın Macarlar ve Polonyalılar konusunda Rusya ve Avusturya'ya karşı kamuoyu geliştirilmesine ön ayak olduğu bu nefret şimdi kendi aleyhine dönmüş durumdaydı.

Buna paralel olarak Rusya için mülteciler meselesi hem bir güvenlik sorunu hem de İngiltere'ye ve İngiliz kamuoyuna baskı uygulayabileceği oldukça elverişli bir malzemeydi. Nitekim Rusya, Don Pacifico ve Yunan Adalarında İngiliz donanmasının gövde gösterisinden sonra mülteciler konusunda oldukça hırçın bir siyaset başlatıp İngiltere'yi baskı altında tutmaya çalışacaktır. Aynı sert politikayı Babıali'ye yönelik uygulayarak, Babıali'yi de müttefik ülke olan İngiltere karşısında zor durumda bırakma girişimleri başlatacaktır.

¹⁷⁰ Kossuth, Palmerston için siyasi kariyerinin önemli bir aracıydı. İngiltere'de radikallerin desteğini almak için Kossuth'u 1851'de Londra'ya davet edecek ve onunla Londra'da görüşecekti ve bunu Kraliçe Victoria'nın sert muhalefetine karşı yapacaktı. Bunun sonucunda Prens Albert, Palmerston'ın istifasını istese de popüler bir siyasi lider olması sebebiyle hükümeti istifasını kabul edememiştir. bkz. Brown, D. (2001). *Compelling but not Controlling?: Palmerston and the Press, 1846–1855. History, 86(281), s. 335-356.*

3.2.1 Kirli Mülteci Politikası

Avusturya, Avusturya'nın selameti için Macaristan'dan feragat edebilirdi ancak Alman Konfederasyonu üzerindeki etkisi -ya da varlığı- Avusturya'nın kırmızıçizgisiydi¹⁷¹. Prusya'nın oluşturduğu Erfurt Konfederasyonu, Alman aristokrasisinin Avusturya'yı sistemin dışında tutarak kurmayı amaçladığı siyasi bir birliktelik ve gelecekte kurulacak Alman Devleti'nin bir provasıydı¹⁷². Avusturya yine 1815 şartlarını öne sürdüğünde, pek tabii İngiltere destek vermedi ve burada da Avusturya sırtını Rusya'ya yaslamak durumunda kaldı¹⁷³. Herhangi bir garantörlük vermemekle birlikte İngiltere ise Alman prenslerinin kurmayı planladıkları yeni statüyü destekliyorlardı ve bu nokta da yine hem Avusturya hem de Rusya'dan ayrılıyorlardı (Müller, 2002, 109-110). Avusturya, kuzeyde bir yandan Alman sorunuyla mücadele ederken bir yandan da Bosna ve Hırvatistan gibi tampon bölgelerde kaybettiği nüfuzunu yeniden kazanmaya çalışıyor, diğer bir yandan ise 1848'in verdiği tahribatın yaralarını sarmaya çalışıyordu. Aynı zamanda da beklemediği şekilde Rusların, Babıali üzerindeki baskısını geçici süreliğine azaltması sonucunda mülteciler konusunda kendi lehine siyasi bir alan oluşturmaya çalışıyordu.

Ancak Avusturya için mülteciler meselesi açıkça bir güvenlik sorunuydu. Dahası Babıali'nin bu mültecileri anlaşma sağlandığı üzere gözetim altında tuttuğu da şüpheliydi ve mültecilerin tamamı olmasa da Kossuth ya da Dembinski gibi kilit pozisyonlardaki liderlerin ülkelerine dönüp devrimleri yeniden başlatmalarından endişe duyuyorlardı. Bu sebeple mültecilerin kesin bir şekilde bir yerde tutulmaları ve Osmanlı denetiminin uygulanması konusunda bilhassa Avusturya, Babıali'ye baskı uyguluyordu. Bu durum ise

¹⁷¹ Metternich'e göre Almanya asla bir imparatorluğa dönüşmemeliydi: 'Almanya, Avusturya, Prusya ve Alman Konfederatif devletlerden müteşekkil bir oluşumun adıdır', Metternich, B. P. (2022). *The German Question and the Pursuit of Peace*. Oldenbourg., s. 585. Metternich ve sonrasında Schwarzenberg, Avusturya dışında Prusya dışında başka bir Alman İmparatorluğunun gelişmesinin milliyetçi grupları tahrik edip Avusturya'yı zayıflatacağını düşündüğü için karşı çıkıyorlardı.

¹⁷² Prusya'nın liderliğini yürüttüğü Alman Konfederasyonlarının, Avusturya'nın toprakları içerisinde olan Alman devletlerinin de 'Büyük Almanya'ya (Kleindeutschland ya da großdeutsch) dahil olması projesi İngilizlerin de desteklediği önemli bir siyasi girişimdi. Bkz. Müller, F. L. (2002). *Britain and the German Question: Perceptions of Nationalism and Political Reform*. Oxford University Press, s. 109-110

¹⁷³ Kraliçe Victoria her ne kadar Palmerston'ın 1848 politikalarını eleştirse de bu politikaları bir noktada onaylamak zorunda kalmasının sebebi Almanya'daki gelişmeleri ve ailesinin büyük bölümünün bu sürece dahil olmasıydı.

Palmerston'ı kamuoyu nezdinde sıkıntıya sokuyordu. Sonuç olarak Ocak başında Avusturya maslahatgüzarı ile Ali Paşa mülteciler konusunda kısmi bir mutabakat sağlayabildiler¹⁷⁴ ve Avusturya'nın Eflak'tan tamamen çekilmesine ilişkin süreci de başlatmış oldular. Ancak İngiltere kendi kamuoyundaki çekinceler nedeniyle bu mutabakata itiraz etmek durumunda kaldı ve mültecilere ülke içerisinde ve dışında serbestiyet tanınmasını talep etti. İngiltere buna gerekçe olarak da mültecilerin güvenliği sorununu öne sürdü (FO78.817, 19 Ocak 1850). Şimdi Avusturya'nın güvenliği karşısında mültecilerin güvenliği sorunu gündemdeydi.

1850 başları itibariyle mültecilerin can güvenliği konusunda gerçekten de kamuoyunda ciddi endişeler oluşmaya başlamıştı. Vidin ve Şumlu'da bulunan mülteciler içerisinde Kossuth gibi liderlere suikast düzenleneceği konusunda alınan istihbari bilgiler bu dönemde oldukça yaygındır ve asılsız değildir. İlk istihbarat raporları Ocak sonunda Canning'e ulaşır ve Canning bunları zaman kaybetmeden Palmerston'a iletir. Canning'in edindiği istihbarata göre merkezi Viyana'da bulunan bir örgütün üyeleri Şumnu'da Kossuth'u etkisiz hale getirecekler ve daha evvelden Halil Paşa'nın istihkam oluşturduğu Yunusköy'e sızan militanlar buradan iletişimi kesip Şumlu'ya takviye birliklerin gelmesini engelleyecekti (FO78.817, 19 Ocak 1850). Canning, bundan on gün sonra daha da detaylı başka bir istihbarat raporu paylaşır ancak bu defa gönderdiği daha vahimdir. Zira suikast planının içerisinde Avusturya gizli polisinin de olduğunu, silah ve mühimmat tedarikinin tamamen Avusturya güvenlik birimlerince sağlandığı ve bu sebeple Kossuth ve Babıali'ye yönelik ciddi bir komplo girişimi olduğunu hem Londra'ya hem de Babıali'ye raporlar (FO78.817, 29 Ocak 1850). Buna benzer Babıali'nin elde ettiği istihbarat bilgileri daha evvel defalarca Avusturya Konsolosluğuna gönderilmesine rağmen Avusturya bunlara ilişkin ne bir bilgi paylaşımında bulunmuş ne de harekete geçmişti.

¹⁷⁴ Buna göre, mülteciler her şekilde Babıali'nin gözetimi altında tutulmalı ve herhangi bir değişiklik durumu Avusturya'ya raporlanmalıydı. Mülteciler kısmi olarak Kütahya'ya insani koşullar altında nakledileceklerdi. Pek tabii bu gözetim altında tutulmasına ilişkin mutabakat İngiltere'nin çıkarlarına uygun değildi. Mültecilerin Kütahya'ya yerleştirilmesi konusunda bkz. Ahmet Refik (1341). Mülteciler Mes'alesine Dâir Fuat Efendi'nin Çar Birinci Nikolay ile Mülakatı. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, (41), s. 20-21 ve Gümüş, M. (2010). 1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi. *History Studies*, 2(2), s.269-270

Her ne kadar mülteciler Avusturya içinde Avusturya için bir güvenlik riski oluştursa bile, Avusturya dışında kalmaları da Avusturya için başka bir güvenlik sorunu oluşturuyordu. Babıali topraklarında mültecilere yönelik radikal bir suikast girişiminin Avusturya ve İngiltere ilişkilerini etkileyeceği çok açıktı. Hele de Avusturya Hükümetinin bu tarz bir komploya dâhil olması ikili ilişkileri oldukça zorlu bir sürece taşıyabilecekti. Avusturya Başbakanı Schwarzenberg¹⁷⁵ için bu durum yalnızca Avusturya'yı İngiltere ve Fransa'dan uzaklaştırmayacak; aynı zamanda Rusya'ya gebe bırakabilecekti (Taylor, 1968, s.71-75). Kısacası aylardır isyanları bastırarak üzerindeki Rus tahakkümünü kırmaya çalışan yeni hükümet yeni bir krizle karşı karşıya gelebilecekti.

Schwarzenberg, kıta güvenliğinin sağlanması için Fransa ile yeniden uzlaşmanın gerekli olduğuna inanıyordu. İdeolojik olarak da kendini Louis Napoleon'a yakın hissediyordu. A.J.P. Taylor'a göre Schwarzenberg, selefi olan Wessenberg'i fazla İngiliz yanlısı, Metternich'i ise fazla Rus yanlısı buluyordu (Taylor, 1968, s.78)¹⁷⁶. Dolayısıyla Fransa ile yeni bir koalisyon için çalışma yürütüyor ve aynı zamanda İngiltere ile ilişkilerinin normalleşmesi için çaba sarf ediyordu. Bu sebeple de bir taraftan ülkedeki muhafazakârların desteğini almak için Babıali'ye mültecilerle ilgili protesto mesajlarını sürdürüyor –temsil statüsünü maslahatgüzara düşürmüştü-, bir yandan da Avrupalı müttefiklerinin desteğini alabilmek için uzlaşmacı bir tavır sergiliyordu.

Bu siyasi konjonktür çerçevesinde pek tabii Schwarzenberg, Kossuth'a yönelik Avusturya Hükümetinin herhangi bir suikast girişimine dahil olduğunu reddeder (FO78.814, 15 Şubat 1850). Avrupa basınında Kossuth'a yönelik suikast söylentisi olduğu yer alıyordu ancak Avusturya Hükümeti'nin bu komploya dâhil olmasına ilişkin müspet bir

¹⁷⁵ Felix Schwarzenberg (1800-1852), 1848-1852 yıllarında Avusturya'nın hem başbakanı hem de dışişleri bakanı olarak görev üstlenmiştir. Habsburg İmparatorluğunu, Avusturya'yı merkeze alacak şekilde merkezileştirmiş ve mutlakiyetçi devletin Avusturya'da tesis edilmesi için önemli adımlar atmıştır. Schwarzenberg, Habsburg İmparatorluğu dışında kalan bağımsız bir Alman devleti kurulmaması için verdiği siyasi mücadelelerle bilinmektedir.

¹⁷⁶Taylor'a göre Schwarzenberg bir jakobendi ve Napoleon'a sempati duyuyordu. Wessenberg'in İngiliz yanlısı olduğu tezi doğru değildir. Aberdeen Hükümeti ile çalışıyordu ve Palmerston hükümete gelince Avusturya ve İngiltere koalisyonu dağıldı. Metternich'in ise 1815 düzenini yürütmek için Rusya'dan başka bir ülkeyle çalışmaktan başka alternatifi yoktu.

bilgi yer almıyordu. Ancak diplomatik çevrelerde Canning'in buna ilişkin müspet delilleri olduğu ve Avusturya Kossuth'un güvenliği konusunda garantörlük sağlayamazsa bunları basına vereceğine ilişkin söylentiler de oldukça yaygındı¹⁷⁷. Bunun sonucunda devrimlere sempati duyan ancak aktif yer alan Macarlara sağlanan af ile Avusturya içerisindeki Macarları yeniden harekete geçirme ihtimali göz önünde bulunduruluyordu. Canning'in bu diplomatik şantajı Avusturya'nın hırçın politikasını hafifletmek içindi ve kısaca Avusturya'yı Akdeniz ve Karadeniz siyasetinden Prusya siyasetine doğru yönelmeye itiyordu. Böylelikle Rusya hem Akdeniz'de hem de Karadeniz'de yeniden izole edilebilecekti.

Canning'in sunduğu rapor sonrasında Babıali mültecilerin daha güvenli yerlere nakillerinin gerçekleştirilmesi görüşünü öne sürer. Palmerston, mültecilerin can güvenliğinden Babıali'nin sorumlu olduğunu ve güvenliklerini sağlayamıyorsa mültecilerin başka ülkelere nakillerinin gerçekleştirilmesi konusunda hem Babıali'den, hem de Avusturya Hükümeti'nden bir talepte bulunur (FO78.814, 20 Şubat 1850). Böylelikle Avusturya'nın mültecilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda tutulmasına ilişkin ısrarcı talebinin uygulanamayacağı kesinleşmişti ve Babıali için mültecilerin başka yerlere nakli konusunda uygun zemin tesis edilmiş oldu. Rusya buna pek sıcak bakmasa¹⁷⁸ da Avusturya mültecilerin sınırlarından tahliyesi konusunda Babıali ile işbirliği yapmak için olumlu adımlar atar. Franz Joseph ve Prens Schwarzenberg, Sultan Abdülmecid'e bir mektup göndererek mültecilerin Avusturya sınırında konuşlandırılmasının Avusturya için tehdit ihtiva ettiğini belirterek, bu sebeple mültecilerin sınırdan uzak eyaletlere nakillerinin gerçekleştirilmesi taleplerini iletmişlerdi (HR.SYS.1872.48.1, 15 Mart 1850). Bunun üzerine Ali Paşa, mültecilerin bir kısmının Kütahya'da tutulmasını ve bir kısmının ise

¹⁷⁷ Öyle ki aslında Kossuth'a ya da Macar subaylara suikast girişimi olasılığı İngiliz parlamentosunda sıkça konuşulan konulardan biriydi zira İngiliz kamuoyunun ilgisini çekmekteydi. Muhalefet Kossuth'un korunması konusunda Babıali'nin gerekli özeni göstermediğinden yakınıyordu. Bkz. Lord D.Stuart'ın 7 Şubat 1850 tarihindeki konuşması *House of Commons Parliamentary Debates Hansard archives*. Parliament of United Kingdom. <https://www.parliament.uk/business/publications/hansard/commons/>.

¹⁷⁸ Rusya için mülteci meselesi genel itibarıyla Baltalimanı Anlaşması ile kapanmıştı ve Don Pacifico karşısında uygulayacağı stratejiyi belirlemek için oldukça erken bir zamandı. İleride göreceğimiz üzere Rusya, mülteci meselesini başka bir sonunun parçası olarak açacaktır.

Halep'e nakledilmesini Avusturya elçisine önermiştir (HR.SYS.1872.46.1, 1 Nisan 1850). Ancak maslahatgüzarın müzakere tonu ve Babıali'ye yaklaşımı ise hükümetinin yaklaşımından biraz daha farklıydı. Klezl, İslam'a geçerek kanunları bertaraf eden mültecilerin İslam'ı da utanç duruma düşürdüğünü ve hala Avusturya için tehdit ihtiva ettikleri için sınırlarına yakın herhangi bir şehre ya da eyalete nakledilemeyeceklerini ve nakilleri halinde de bu durum Babıali'nin mültecilerin gözlem altında tutulma sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağını belirtir (HR.SYS.1872.46.1, 8 Nisan 1850). Babıali'nin talebi Avusturya için uygundur ancak nakilleri halinde de gözlem altında tutulmaları ve Avusturya'ya raporlanması beklenmektedir.

Avusturya ve İngiltere ilişkileri açısından değerlendirildiğinde mülteciler kilit role sahipti. Ülkelerin iç politikasında da etkiliydi. Avusturya için sınırları dışında tutulan mültecilerin yarattığı güvenlik sorunu, ülkedeki yönetimin daha muhafazakârlaşmasını sağlayabiliyordu. İngiltere açısından mültecilerin desteklenmesi Palmerston'un popülaritesini artırıyordu ancak bunun bedelini kesinlikle kendisi ödemiordu. Mültecilerin iadesi ve başka ülkelere nakli konusunu Babıali tarafında ilk Fuad Paşa gündeme getirmişti ve Canning'e mültecilerin başka ülkelere nakilleri konusunda İngiliz Hükümetinin destek verip veremeyeceğini sormuştu. Canning bu konuyu Palmerston'a taşıdığı anda gizli bir yazıyla Palmerston, Fuad Paşa'nın talebine cevap verdi ve cevabı günümüzdeki göç sorununa Avrupa'nın yaklaşımını aratmayacak nitelikteydi:

“...mültecilerin eğer İngiltere'ye gitme niyetleri varsa kendi başlarına gitmek durumundalar. Bu kadar fazla sayıda mültecinin nakil sorumluluğunu üstlenebilmem mümkün değil. İngiltere'ye geldiklerinde de polis ya da güvenlik birimleri bazı istisnai uygulamalar yapabilirler –kabul etmeyebilirler- ve buna da müdahale edemem. Babıali ne yapılması gerektiğini soruyor ve buna cevap vermek kesinlikle kolay değil. İki nokta çok açık, birincisi, mültecilerin nakli için gereken bütün son düzenlemeler mümkünse bir an önce yapılmalı; ikincisi ise Babıali bu mültecileri gözetim altında tuttuğu sürece nakil konusundaki sorumluluk da kendi üzerlerinde

kalıyor... Amerika'ya gidebilirlerse ya da Türkiye'de kalırlarsa bir arada kalabilirler aksi halde dağıtılırlar. Bazıları genel aflu birlikte ülkelerine dönebilirler. Diğerleri ise Fransa, Belçika, İsviçre, Sardinya, vs. ülkelere gidebilirler. İngiltere de bir kısmını alabilir. Ancak bunların taşınmasına ilişkin maliyeti tamamen olmasa da temel olarak Babıali üstlenmeli. Biz sadece 50-60.000 akçe destek verebiliriz... Polonyalı ve Macarlar çok fazlalar. Geçenlerde gelen ve kendilerini taşıyabileceğini belirten Amerikan gemisine bir kısmını bindirmemeleri büyük bir fırsat kaybı... (HR.SYS.1872 – 53, 24 Haziran 1850)¹⁷⁹”

Mültecilerin nakilleri konusunda da Avusturya'nın İstanbul'daki elçisi ve hükümeti arasında ayrımlar vardı. Mülteciler konusunda mutabakat sağlanamadığı için 1850 başlarında Stürmer Viyana'ya döndü ve yerini Büyükelçilikteki çok daha kıdemsiz bir diplomat olan Edouard Franz von Klezl doldurdu (Fairey, 2015, s.119). Klezl¹⁸⁰ yukarıda belirtildiği gibi bütün mültecilerin mutlaka gözetim altında tutulması gerektiğini öne sürüyordu ancak bu uygulama İngiliz kamuoyunda oldukça tepki çektiği için sürece İngiltere'yi de dâhil ediyordu. Babıali ise ülkeden çıkıp başka bir ülkeye gitmek isteyen mültecilere destek vermek istiyor ancak Klezl'in gereksiz protestolarına maruz kalıyordu. Bir yandan da Ali Paşa, Palmerston'dan hiç beklemediği bir şekilde mültecilerin üçüncü ülkelere nakilleri halinde masraflarının Babıali tarafından karşılanması gerektiği talebini edinmişti. Nihayetinde Canning, Palmerston'dan aldığı destekle başka ülkelere gitmek isteyen mültecilerin gidebileceğini, sadece ülke içerisinde yapılacak nakiller ve sınırdışı edilecekler konusunda Avusturya ile müzakere edilebileceğini öne sürerek, Avusturya ile ortaya çıkabilecek olası bir diplomatik krizde Babıali'yi destekleyeceğine ilişkin güvence

¹⁷⁹ 24 Haziran 1850, Palmerston'dan Canning ve Fuad Efendi'ye; Kossuth bu gerçeklerin farkında mıydı bunu bilemiyoruz ancak İngiltere için mülteciler sadece siyasi bir araçtı.

¹⁸⁰ Burada çok açık bir iletişim sorunu yaşanıyor. Canning'in, Don Pacifico sürecini takip edememesi gibi, Stürmer de hükümetinin Viyana'da İngiliz Hükümeti ile yürüttüğü süreci takip edemiyordu. Her ne kadar görüşler keskin bir çelişki içermese de İmparator Franz Joseph siyasi gerginliği tırmandırmamak için Avusturya'ya düşen sorumluluğu azaltırken, Stürmer kendisine takip ve müzakere ödevi biçiyordu. Daha sonra kendisine gelen ve Babıali ile paylaştığı talimatlardan bunu anlayabilmek mümkün. Avusturya ile gerçekleştirilen müzakereler için bkz. Gümüş, M. (2010). 1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi. *History Studies*, 2(2), s.269-270.

verdi (FO78.814, 12 Mart 1850). Aynı zamanda Viyana'daki İngiliz Büyükelçi Lord Ponsonby, Varna'daki konsolosluk aracılığıyla kendilerine ulaşan istihbaratı Avusturya Hükümeti ile paylaşır. Bu istihbarat raporunda, Kossuth'un Sırp ve Hırvat çetelerce suikaste uğrayabileceği ve Macarların yeniden örgütlenebileceği belirtilmektedir. İngiltere, her ne kadar Kossuth'un güvenliğinden Babıali'nin sorumlu olduğunu öne sürse de İngiliz elçisi Ponsonby, Viyana Hükümetine Kossuth'un nakli konusunda işbirliği yapması gerektiği telkininde bulundu (FO78.814, 11 Mart 1850). Yukarıda da belirtildiği üzere İngiltere ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Avusturya Hükümeti ise İngiltere ve Babıali'nin bu yöndeki taleplerine her ne kadar direniş gösterse de kabul etmek durumunda kaldı.

Ne var ki bütün bu tartışmalar ülke içerisindeki hareketlilik ve güvenliği sağlanması amacıyla sınır dışına sevk edilecek Kossuth gibi birkaç önemli Macar isyancıyla ilgiliydi. Mültecilere ilişkin destek çağrısı yapan örgütler ve dernekler sadece İngiliz Hükümetine değil, Babıali'ye de baskı uyguluyordu (HR.SYS.1872.66-5, 16 Temmuz 1851)¹⁸¹. Musurus Efendi'nin, Viyana'daki görüşmeleri İngiliz hükümeti için olumsuz ancak Babıali için olumlu gelişmekteydi. Canning, Musurus Efendi'nin Kossuth'un salıverilmesi konusunda müzakerelerin başlatılmasını isterken, Musurus Efendi mültecilerin hareket serbestisi ile müzakerelere başlamış ve böylelikle görüşmelerde Kossuth konusunda herhangi bir ilerleme olmamıştı (FO78.823, 4 Ekim 1850)¹⁸². Babıali'nin bu konu ile ilgili yaklaşımı oldukça anlaşılabilir zira Ali Paşa'nın önceliği Kossuth'dan ziyade mültecilerle ilgili lojistik sorunları bertaraf etmekte ve İngiltere'nin, mülteci meselesi genel hatlarıyla çözülmeyen müzakere masasından kalkmasını istemiyordu. Palmerston ve Canning ise kendi kamuoyunu teskin etmeye çalışıyordu ve bu konu düşünüldüğünden çok daha karmaşıktı. Palmerston'ın geliştirdiği İngiliz Doğu politikası Tanzimat reformları ile

¹⁸¹ Buna ilginç örneklerden birine değinmek yerinde olacaktır. Manchesterlı işçiler ve esnaflar Kossuth'a koruma sağlayamayan Babıali'yi protesto ediyor ve güvenliği sağlanamayacaksa kendilerinin bu konuda gönüllü olabileceklerini belirtiyorlar. Aynı zamanda bunun sağlanamaması durumunda da ticari ilişkilerin sıkıntıya gireceğini de belirtiyorlardı. HR.SYS.1872.66-5, 16 Temmuz 1851

¹⁸² Canning, Avusturya'nın mülteciler üzerindeki tahakkümünden rahatsızdır ve Babıali'nin bu konu karşısındaki pasif duruşundan da rahatsızdır. Şu durumda Ali Paşa'nın mültecileri bir yerden bir yere taşıyabilmesi için bilgi vermesi ve tasvibine sunması yeterli değildi. Önceden bilgi verip onayını alması da gerekiyordu: ' elle (la Sublime Port), lui (a la cour d'austrie) fera connaitre son intention (celle d'éloigner les refugies de ses états) et tachera d'avoir son adhesion'.

oldukça iç içeydi ve şu anda Tanzimat reformlarının işleyip işlemediği konusunda Palmerston bir sınav veriyordu¹⁸³. İngiltere için Osmanlı Devletine verilen desteğin arkasında yatan ideolojik ve politik sebep bundan ibaretti ve Tanzimat reformlarının yürümediği düşüncesi Palmerston'ın doğu politikasını olumsuz olarak etkileyebilecekti. Canning bu sebeple, elçilik tercümanı Pisani'den Tanzimat'ın sağladığı reformlar sonucu hapisanelerde ve genel olarak yönetimde sağlanan iyi koşulları anlatan birkaç örnek sunmasını ister. Pisani'den edindiği bilgiyi de basına ve kamuoyuna sunması için Palmerston'a iletir (FO78.825, 4 Aralık 1850). Böylelikle Palmerston'a gelen eleştiri oklarını bir süre için dağıtabilecektir.

Babıali için ise Kossuth ile ilgili durum biraz farklıydı. Babıali pekâlâ, Kossuth'u behemehal gönderebilirdi ve bu dönem içerisinde birçok Macar mültecinin başka ülkelere gittiği bilinmekteydi. Ancak Babıali Kossuth'u mülteciler meselesine bağlamıştı ve mülteciler meselesinde Avusturya ile olumlu adımlar atılamazsa Kossuth bir istisna olamayacaktı. Böylelikle İngiltere'yi de müzakere masasına dâhil olmak zorunda bırakmıştır. Yani Avusturyalı mülteciler konusunda Babıali sürekli önüne getirilen Belgrad Anlaşmasının 8.maddesinin¹⁸⁴ etkisini ortadan kaldırmak için müttefiklerinden destek bekliyordu ve bu yaklaşımı da karşılık görüyordu. Zira İngiltere, hem Viyana'da, hem İstanbul'da, hem de Londra'da, Avusturya'yı mülteciler konusunda ikna etmeye çabalıyordu.

İngiltere'nin iç kamuoyu baskısıyla¹⁸⁵ Avusturya büyük ölçüde Prusya'daki siyasi gelişmelere dönmek zorunda bırakılmıştı. Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi

¹⁸³ Muhalefet Palmerston'ın doğu politikasının çöktüğünü belirtiyordu. Tanzimat'ın işe yaramadığını ve Ruslarla gereksiz yere sürtüşmeye girildiğini öne sürüyorlardı. Muhafazakar muhalefetin bu görüşü Kırım Savaşı sebepleri tarih yazımında da kabul görmüştür. Örneğin, Temperley de Tanzimat'ın yönetilememesi sebebiyle bu duruma gelindiğini yazar, Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press, s.288.

¹⁸⁴ '...İşbu sulh u salahın akdi ve tasdiknâmesinin vürudundan sonra tarafeyn re'ayası bir türlü töhmet ve itaatsizlik ve isyan izhar idüb iki tarafın birbirine çekilirler ise bu makuleler bir türlü kabul ve hıfz olunmayacaklarından...' Belgrad Anlaşması için Bkz. ADV. DVE. D. nr. 83/1, 85.

¹⁸⁵ Palmerston, sadece İngiltere için değil ancak bütün dünya için modern anlamdaki kamuoyunun kurucusudur. Kendi iktidarını güçlendirmek için bunu oldukça marifetli bir şekilde kullanmış ve hatta zaman zaman gazeteleri anonim olarak kendi yazılarını bastırmıştır. Yine de Jakobenlerden öğrendiği bu etkili araç

İngiltere'nin sürekli Alman Devletlerine yönelik destekleri de Avusturya için kaygı vericiydi ve bu durum Babıali'deki mültecilerden çok daha ciddiydi. Ancak yine de Rusların baskısıyla Avusturya, Babıali'ye mültecilere yönelik baskısını savaş başlayana kadar sürdürmüştür. Bunun için Ocak başlarında Ömer Paşa'ya bildirim yaparak Avusturya'daki bazı birliklerini Kronstadt'ın güneyine yönlendirdiler (FO78.817, 29 Ocak 1850)¹⁸⁶. Yani Babıali'ye mülteciler konusunda ülke içerisinde hareket serbestisi tanımış olsalar da ülke dışına çıkışlarına ilişkin ciddi kısıtlamalar getirdiler. Bu durum Babıali'yi Avusturya ve İngiltere arasında bırakan zorlu bir sürece sokmuştur. Ancak 1850 başlarında hem Fransa'nın hem de Rusya'nın bu hikâyede bahsi geçen bütün aktörleri ilgilendirecek talepleri bu krizin sesini zaman zaman bastıracaktı.

3.2.2 İslam Ordusunda Rus ve Avusturya Askerleri

Sınırdaki askeri hareketliliği ve yapılanmaları tahkik eden General Lüders'in başka bir gündemi daha vardı ve bu konu doğrudan Ömer Paşa ile ilgiliydi. Lüders, Ömer Paşa'nın çok sayıda Macar ve Polonyalı askeri kendi birliklerine dâhil ettiğine ilişkin istihbarat almış ve Ömer Paşa'ya bu durumun iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri zedeleyebileceğini belirtmiştir (FO78.817, 29 Ocak 1850). General Lüders, aynı zamanda

bir süre sonra kendisine karşı dönmüştür. Palmerston'ın basınla olan ilginç hikayesi için bkz. Fenton, L. (2012). *Palmerston and The Times: Foreign Policy, the Press and Public Opinion in Mid-Victorian Britain*. Tauris ve Brown, D. (2001). *Compelling but not Controlling?: Palmerston and the Press, 1846–1855*. *History*, 86(281), s. 41-61.

¹⁸⁶ Bu durum oldukça ilginçtir ve hem Avusturya'nın hem de Babıali'nin içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermektedir. Babıali nasıl bir İngiliz baskısına maruz kalmaktaysa, Avusturya'nın da Rusya karşısında ciddi bir baskıya maruz kaldığını görmekteyiz. Zira Kronstadt'ın güneyine girecek olan birliklerin bildirimini Ömer Paşa'ya Avusturya konsolosu tarafından değil de Rus General Lüders ve Konsolos Paul von Kotzebue tarafından bildiriliyor olması oldukça trajiktir. (FO78.817, 29 Ocak 1850, Ömer Paşa'nın İngiliz Konsolos'a ve Ali Paşa'ya verdiği taktır.)

1853 yılında Schwarzenberg'in ancak savaş başladıktan sonra çözülebilen mülteci meselesine ilişkin dönemin Hariciye Nazırı Reşid Paşa'ya yazdığı bir mektup bu acı durumu gözler önüne sermektedir. Schwarzenberg nihayet mülteciler konusunda Babıali ile Avusturya'nın bir zeminde uzlaşabildiğini ve bunu da ancak ikili müzakereler neticesinde gerçekleştirebildiğini zira diğer ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda meselenin oldukça farklı bir boyuta getirildiğini belirtmektedir. (HR.SYS.1872.80, 31 Aralık 1853) Schwarzenberg'in itirafnamesi Avusturya'nın da Rusya baskısı altında olduğunu doğrulamaktadır. Hem Rusya'nın hem de İngiltere'nin sıcak çatışma durumuna geçmesi ise Babıali ile Avusturya'nın bu sorun üzerinde uzlaşmasına fırsat sağlamıştır.

büyük ihtimalle bu teamülün Babıalı tarafından tasvip edilmeyeceği için Ali Paşa'nın malumatı olmadan gerçekteştirildiğini -oysaki bilgisi vardı-, dolayısıyla Titoff ile Ali Paşa arasında bu konuda gündeme gelmeden bir an önce Rumeli birliklerinde Macar ve Leh askerlerin silahaltına alınmasının durdurulmasını talep ediyordu (FO78.817, 29 Ocak 1850).

Lüders'in izlenimi doğruydu; zira gerçekten Ömer Paşa yabancı askerleri birliklerine dâhil ediyordu. Balkanlarda bekletilen yüzlerce mülteciye Babıalı en geleneksel maslahatını tatbik etti ve zaten savaşçı olan bu mültecileri Osmanlı ordusu içerisinde değerlendirme yönünde bir politika geliştirdi. Bunun başını da kendisi de Avusturya'dan firar edip Osmanlı Devletine sığınan Sırp kökenli Ömer Paşa çekmekteydi. Şüphesiz bu oldukça ilginç politika, Rusya ve Avusturya'nın en açık şekilde tepkisini çeken adımlardan biriydi. Zira aralarında gerçekten yıllarca Avusturya ve Rusya ordularında görev yapmış askerlerin de bulunduğu mülteci grupları şimdi Halifenin ordusunda kendileri aleyhine savaşlarını sürdürüyordu.

Ele aldığımız dönem içerisinde yabancı askerler ya orduların ana birimlerine doğrudan eklemleniyor ya da paramiliter yabancı birlikler ordulara destek sağlıyordu. Bunu da sadece Babıalı uygulamıyordu. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız üzere General Radetzky birkaç aylık süre zarfında geliştirdiği Hırvat Alayı'nı Sırbistan'da kendi birliklerine mukavemet eden isyancılara karşı, General Lüders ve Paskieviç ise Sırlardan müteşekkil birlikleri Eflak'taki isyanlara karşı kullanmışlardı. 1848 Avrupasının birçok yerinde yabancı alaylar başka başka ülkelerde savaş veriyordu. Yine yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi Prens Adam Czartoryski'nin İtalya'da ve Prusya'da -ve sonrasında Osmanlı Devleti bünyesinde- Polonyalı alayları vardı.

Ancak Avusturya ve bilhassa Rusya'nın öne sürdükleri durum bunlardan epey farklıydı. Rus ve Avusturya ordularının mücadele ettiği kişiler şimdi Osmanlı ordusunun subay ve neferleri haline gelmişti. Bu durum Rusya için oldukça rahatsız ediciydi ve saldırganca bir tavır olarak algılanıyordu. Babıalı'nın ise buna verdiği tek yanıt bahsi geçen

subayların İslam dinine geçtikten sonra padişahın tebaasına dâhil oldukları ve bu sebeple orduda yer edinebilecekleriydi.

O halde Babıali'nin vatandaşlık tanımını eğer yalnızca İslam'a geçilmesi ise Ortodoks Hristiyanların müdafaası da pekâlâ Çar'ın bir vazifesi olabilirdi. Çar Nikolay'ın, ne Panslavizm'e, ne de Ortodoks birliğine ilişkin herhangi bir fanatik duruşu olmadığını yukarıda belirtmiştik. Daha önce de ele aldığımız gibi Panslavizm'in Rus milliyetçiliği ile birleşmesi için epey beklemesi gerekecektir ancak bu gelişmeler kesinlikle Rusya'yı Osmanlı ülkesindeki Ortodokslar'ın durumu konusunda belirgin bir politika izlemeye itecektir.

Ancak Rusları provoke eden sadece Babıali'nin yaklaşımı değil, aynı zamanda Katolikler konusunda Babıali'ye baskı uygulayan Fransa'nın son zamanlardaki agresif yaklaşımlarıydı. Fransa, Doğu politikasında geri plana atıldığını ve Akdeniz'de ciddi bir donanması olmasına rağmen Akdeniz'in İngiltere ve Fransa'nın arka bahçesine dönüştüğüne şahitlik ediyordu. Mısır'da dengeler değişmiş ve Fransa elde ettiği gücü büyük oranda yitirmişti. Şimdi Rusya ile garip bir düelloya girecek ve savaşı tetikleyecek adımlardan birini atacaktı.

3.2.3. Mihał Czajkowski

Ukraynalı soylu bir aileden gelen Polonyalı Mihał Czajkowski, 1830 yılında Rusya'ya karşı Polonya'da başlatılan direnişe katılmış ve direnişin Rusların güçlü taarruzu sonrasında bastırılmasıyla Paris'e iltica etmişti. Sonrasında Prens Adam Jerzy Czartoryski'nin Paris'teki Hotel Lambert grubuna dahil oldu ve Czartoryski'nin kendisini Osmanlı İmparatorluğundaki Fransız Büyükelçiliğine görevlendirmesiyle İstanbul'a

geldi¹⁸⁷. 1848 yılında hem Kafkaslarda hem de Balkanlarda Rusya aleyhine çalışma yürüttüğünden ve hatta silah sevkiyatına destek olduğundan yukarıda bahsetmiştik.

Czaykowski, İstanbul'da oldukça göze batan bir karakterdi. Czartoryski'nin Avrupa'daki ağı içerisinde yer alıyor olması Rus Hükümeti açısından kendisini açık hedef haline getiriyordu ve Rus istihbaratı açık deliller sunamasa da Czaykowski'nin yaptıklarından haberdardır¹⁸⁸. Bunun üzerine Titoff, 1848'de daha Rusya, Eflak ve Boğdan'a müdahale gerçekleştirilmeden, Czaykowski'nin iadesini talep etti (HR.SYS.204, 16 Temmuz 1848). Titoff, Czaykowski'nin iadesini talep ettiğinde çaresiz kalan Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, General Aupick ile görüşüp Rusların taleplerini ilettiler ancak Aupick, Rıfat Paşa'ya oldukça sert bir yanıt vererek Fransa koruma altına almadan evvelenden de Czaykowski'nin Babıali koruması altında olduğunu ve bugüne kadar nasıl haklarını müdafaa ettiyse bundan sonra da o şekilde müdafaa etmesi gerektiğini belirtti (HR.SYS.204, 16 Temmuz 1848). Bunun üzerine Rıfat Paşa bir komisyon kurarak Michael Czaykowski'nin hukuki vaziyeti konusunda bir tezkire hazırlamasını istedi ve komisyon durumu öncelikle Fransız konsoloslugu ile netleştirmek için General Aupick ile görüştü. Konsolosluk, Fransa Hükümeti'nin Czaykowski için vatandaşlık vermemekle birlikte İstanbul'da güvence altında yaşayabilmesi için kendisine bir pasaport verilerek Fransız Hükümetinin koruma sağladığını belirtti (HR.SYS.204, 16 Ağustos 1848).

¹⁸⁷ Michal Czaykowski'nin hayatına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Büyük, S. (2013). *Michal Czajkowski (Sadık Paşa) and his Cossack Cavalry Regiment* [Yükseklisans Tezi, Bilkent Üniversitesi] ve Büyük Güler, S. (2021). *Michal Czajkowski and his Cossack Cavalry Regiment in Romantic Warriors of the Crimean War* (C. Badem, Ed.). Routledge Publishing.

¹⁸⁸ Burada yazılanlarla Czaykowski'nin büyük bir Rus karşıtı olduğu düşünülmemelidir. Bu ilginç ve detaylıca incelenip ele alınması gereken karakterin politikasını anlayabilmek oldukça zor. Bir yandan Czartoryski'nin sağladığı kaynaklarla gerçekten Polonya davası için Osmanlı Devleti'nde faaliyet yürütüyordu ve zaman zaman İngilizlerden ve Osmanlılardan da destek alıyordu ancak Rus temsilcileri ile de teması oldukça ileri düzeydeydi. Modern tanımla Czaykowski çift taraflı ajan (double agent) gibi çalışıyordu ve Rusya'ya döndüğünde kendisine af uygulanacağına ilişkin en ufak bir şüphesi dahi yoktu. Daha net anlaşılması için Rusya'ya iadesini talep eden Titoff hakkında günlüğüne şu şekilde yazmıştır: '...Rus elçiliği Polonyalıları İstanbul sokaklarında takip etmeyi aklından bile geçirmemişti, hatta onlarla hiç ilgilenmiyordu. Onlar (Polonyalılar) ise hergün Polonyalıların tutuklandığını ve Konstantinopolis'ten sınır dışı edildiği hakkında yeni masallar uyduruyorlardı... Bütün bunların hepsi güya Konstantinopolis'te Rus elçisi olarak Avrupa'nın en hakkaniyetli ve değerli elçilerinden biri sayılan, iyi yürekli ve alçakgönüllü kişiliğe sahip Titov'un görev yaptığı dönemde oldu.' Kara, G. (2016). *Polonezköy'ün Kurucularından Çaykovski Mehmet Sadık Paşa'nın Osmanlı Anıları*. Kömen Yayınları, s. 13

Aupick'in belirttiği statü dönemin uluslararası konjonktüründe bile oldukça sıra dışıdır. Babıali bu tanıma yabancıdır ve bunun için İngiliz ve Prusya elçiliklerine danıştıklarında bu tanıma onların da aşına olmadıkları ancak araştırılması gerektiği salık verilir¹⁸⁹. Titoff, Fransızların sağladığı bu pasaportun ve korumanın geçersiz olduğunu ve Czaykowski'nin Rusya Devleti vatandaşı olması sebebiyle iade edilmesi gerektiğini belirtir (HR.SYS.204, 3 Şubat 1850). Bunun üzerine savaştan kaçan ve başka bir ülkeye sığınan bir kişinin uluslararası koruma altında olabilmesi ve bu konuda müşterek bir tanımın yapılabilmesi için komisyona Fransız, İngiliz ve Rus temsilciler de dâhil edilir ve bu konu üzerine oldukça detaylı tezkireler hazırlanır. Nihayetinde Babıali, 1809 Fransız Anayasasına göre Michael Czaykowski'nin yasal olarak Fransız vatandaşı olabileceğini ve bu konuda Fransız Hükümetinin gerekli adımları atması gerektiğini General Aupick'e iletir (HR.SYS.204, 17 Mart 1848)¹⁹⁰. General Aupick, Czaykowski'nin Fransız vatandaşlığına

¹⁸⁹ Yine de bu Fransız koruması yalnızca Czaykowski'ye verilmemişti. O dönemde Polonezköy (Adampol)'e yerleşmiş olan bütün Polonyalıları bu korumayı sağlamıştı Fransızlar ancak yalnızca Czaykowski'de bu sorun ortaya çıkmıştır. bkz. Handelsmen, M. (1932). La Guerre de Crimeé, La Question Polonaise et Les Origines du Probleme Bulgare. *Revue Historique*, 169(2). Bu yazarın Polonyalılar hakkında yazdıkları oldukça ilginçtir. Handelsmen, Polonyalıların Katolik olması sebebiyle Fransız politikacılar tarafından desteklendiklerini ve Sırbistan ve Bulgaristan'daki Rus etkisini kırabilmek amacıyla da Katoliklik üzerinden bu ülkelerde propaganda yapan Polonyalılar olduğuna dikkat çeker. Yani Slav nüfusunun Ruslara olan sempatisini kırmak ve daha ziyade Slav toplulukları Polonyalılar gibi Katolik dünyaya yakınlaştırma amacını güttükleri öne sürülmektedir. Bu durum Rusların tepkisini pekala çekmiştir ve Rus-Fransız ihtilafının sebeplerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Türklerin baskısı altında ezilen, ilkel bir Hristiyanlık yaşayan Bulgarlar, şimdi Rus aydınlanmacılarının hedefi haline geldiğini ve bu ülkeyi Rusların 'aydınlanma adı altında' getirecekleri tahakkümü Polonyalılar, Katolik öğretilerle harmanlanmış Slav birliği ile yok etmeyi planladıklarını yazar. Yazarın ele aldıklarının büyük oranda doğru olduğunu görebilmekteyiz ancak Slavizm konusu da oldukça karmaşık ve politik geçişleri olan bir konu olduğu için sadece bir dipnotla yetinmek durumunda kalıyoruz. Marceli Handelsman, bunları 1944 yılında Gestapo kendisini tutuklamadan ve bir yıl sonra öldürmeden önce yazmıştır. Kendisinin Hotel Lambert ve Czartoryski konusunda ciddi çalışmalar öne süren araştırmacılarından biri olduğunu belirtmeliyiz. Bugün Czartoryski'nin Avrupa bağlantılarını onun Czartoryski'nin arşivinde yaptığı çalışmalardan biliyoruz.

¹⁹⁰ Fransızlar ve Ruslar karşısında küçük düştüğü durumdan dolayı olacak ki bilhassa Sadık Rıfat Paşa bu konuyu tetkik eden komisyona oldukça destek verir. Ana konudan sapmamak için bu konuyu detaylıca incelemiyoruz ancak bahsi geçen konunun yalnızca Türk Hukuk tarihi için değil, aynı zamanda Mülteci Hukukunun tarihsel gelişimi için de oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülebilmektedir. Türk Hukuk tarihi için seküler hukuki normların izlerini gösterdiği bir olay olarak değerlendirilebilir. Zira bu komisyonun içerisinde ulema yer almıyordu ve Kalemîye içerisinde düşük seviyedeki katipler tayin edilmişlerdi. Karşılarında ise deneyimli hukukçular yer alıyordu. Örneğin Fransızları, konsolosluğun hukuk müşaviri temsil ediyordu ve Babıali'nin yeni yetişen bürokratları burada önemli bir sınav vermişlerdi. 1809 Fransız Anayasasına göre bir kişinin Fransız vatandaşı ('citoyen français') olabilmesi için 21 yaşını doldurması, Fransız vatandaşı olma niyetini beyan etmesi ve 10 yıl Fransa'da yaşamış olması gerekmektedir. Czaykowski, Osmanlı Devleti'ne sığınmadan evvel 10 yıldan fazla süre Fransa'da kaldığı için kolaylıkla

geçmesini uygun bulmadı ve konu hukuki olmaktan çıkarak siyasi bir mesele haline gelmiş oldu. Ancak 1848 yılı sonlarına doğru Eflak ve Boğdan'a yönelik Rus taarruzları başladığı için Babiali bu konuda Titoff'a taviz vermeden Czaykowski'nin Osmanlı ülkesinde kalması yönünde karar verdi.

1850 yılına gelindiğinde Ruslarla ve büyük oranda Avusturya ile mülteciler meselesinden uzlaşmış gibiydi ancak hem Canning'in boğazlarda yaptırdığı gövde gösterisi hem Don Pacifico olayı hem de ileride ele alacağımız kutsal yerler meselesi ilişkileri oldukça sıkıntılı hale sokmuştu. Ruslar, mülteciler konusunu tam kapatmışken, bu konuyu uluslararası bir mesele yapmak için girişimlere başladılar. Bunun için de 1848 yılında talep ettikleri Fransız koruması altında olan ancak aynı zamanda Rus vatandaşı/tebaası olan Mihal Czaykowski'nin iadesini 1850 yılının başında tekrar talep ettiler (FO78.818, 19 Şubat 1850; HR.SYS.204, 16 Temmuz 1848, 16 Ağustos 1848, 2 Ocak 1850). Hem de Rusya konuya tam olarak bıraktığı yerden, yani üçüncü ülkelerin böyle bir konuya müdahalesinden başlayarak giriş yapar. Titoff'un Ali Paşa'ya gönderdiği notada Czaykowski ve Lenoir'ın ülkedeki devrimci firarilere destek sağlayarak Rusya'ya karşı saldırgan bir tavır içerisinde olduklarını, başka bir ülkenin pasaportuna sahip olmalarının onları başka bir ülkenin vatandaşı yapmayacağı ve bu sebeple herhangi bir uzlaştırıcı üçüncü taraf olmaksızın (*sans arbitration*) bu iki kişinin iadesi talep edilmekteydi (HR.SYS.204, 3 Şubat 1850). Ali Paşa ise, Titoff'dan, Czaykowski'nin Polonya'da, Rus müdahalesi olmadan evvel İstanbul'da olduğunu belirterek, Czaykowski'ye atfedilen suçların delilleri varsa bunların hem diplomatik kanallarla kendilerine bildirilmesini, hem de adli sürecin başlatılması için resmi olarak talepte bulunulmasını ister (FO78.822, 18 Eylül 1850)¹⁹¹.

uyruğa geçiş (naturalisation) talep edebilir ve Fransız vatandaşı olabilirdi. Ancak ne yazık ki Fransız Hükümeti bunu kabul etmiyordu.

¹⁹¹ Canning, General Aupick ile Czaykowski meselesi üzerine bir görüşme gerçekleştirir. Rusya'nın muhtemel sunabileceği delillerden bilgisi olup olmadığını sorar ve Aupick herhangi bir cezai faaliyeti olduğunu düşünmediğini belirtir. Ancak Canning, İngiltere'nin Czaykowski konusundaki pozisyonunu belli eder ve Rusya müspet deliller sunarsa Rusya ile İngiltere arasında bu konuya ilişkin herhangi bir ihtilaf

Çok geçmeden Titoff, Ali Paşa'ya gönderdiği bir notayla Czaykowski'ye atfedilen suçların delillerini sunduğunu belirtir ancak yine ortada müspet delillerden ziyade iddialar vardır. Buna göre Czaykowski'nin Slav Sırları ve Balkanlardaki diğer Slav halkları örgütleyip Polonya davası için burada bir siyasi yapı kurduğu, oluşturduğu yerel örgütleri İstanbul'dan yönettiği, öte yandan Lenoir'ın ise Belgrad'dan bu yapılara destek verdiği belirtilmektedir (FO78.822, 9 Ekim 1850). Czaykowski'nin anıları ve bu dönemde Czaykowski'yi anlatan yazarları ve belgeleri ele aldığımızda Titoff'un öne sürdüğü iddialar doğrudur ancak bunlara ilişkin somut deliller sunamadığı için Babıali temkinli bir şekilde Titoff'un bu iddiaları güçlendirmesini ister.

Bu konu Londra-Paris-İstanbul diplomatik hattında epeyce gündeme gelir ve bilhassa Canning, Czaykowski'nin gelinen aşamada Babıali'ye oldukça ciddi zararlar verebileceği ve bu sebeple ülkeden bir an önce çıkarılması gerektiğini öne sürer. Ne yazık ki ne Canning, Fransız mevkidaşını, ne de Palmerston, Paris'teki Büyükelçisi aracılığıyla uzunca bir süre Louis Napoleon'u ikna edebilir¹⁹². Dahası Fransızlar bu konuda sorumluluk almak bir yana konuyu daha 1848'de Aupick'in de ele aldığı gibi Babıali'nin Rusya ile ikili ilişkisindeki bir sorun olarak değerlendirmekte ve buna ilişkin bir adım atmamaktaydı. Bu durumda Canning, sorunu Fransız mevkidaşı yerine Babıali'yi ikna ederek çözmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Canning, Pisani'ye mülteciler ve Czaykowski konusunda Ali Paşa ve hükümetin diğer nazırları nezdinde görüşmeler gerçekleştirmesini ve bunların Avrupa kamuoyunu dikkate alacak şekilde mültecilerle ilgili politikalarını geliştirmelerinde Babıali'ye destek verilmesi talimatını verir (FO78.818, 14 Ağustos

olamayacağını belirtir. Dolayısıyla Canning, İngiltere'nin bu konuda Rusya'yı destekleyeceğini Aupick'e bildirmiştir.

¹⁹² İngiltere, Rusya'nın talep ettiği şekilde Czaykowski'nin iade edilmesini değil, ülkeden ayrılması gerektiği şeklinde görüş bildiriyordu. Unutulmaması gereken husus Czaykowski'nin, Czartoryski'nin misyonu ile 1848-9 yılları içerisinde Kafkasya'da Rusya'ya direnen Şeyh Şamil'in birliklerine önemli sayıda mühimmat ve silah sevk ettiğiidir. Dolayısıyla Czaykowski geçmişte her ne kadar Czartoryski'nin desteği ile Fransız koruması altında olsa da İngiltere'nin Kafkasya politikası için önemli bir araç olmuştur. Bkz. Kara, G. (2016). *Polonezköy'ün Kurucularından Çaykovski Mehmet Sadık Paşa'nın Osmanlı Anıları*. Kömen Yayınları, s. 68 ve A.AMD.79.82.

1850)¹⁹³. Canning'ın bu konuya ilişkin gayesi Londra'ya Rusya ile ilgili bir krizi götürmemektir zira bu durum Palmerston'ı zora sokacaktı. Babıali ise Don Pacifico sonrasında Yunanistan'a birçok şekilde misilleme yaptığı bir dönemde hem Fransa ile ilişkilerini zedelemek istemiyor, hem de tıpkı Avusturya'nın Belgrad Anlaşması ile öne sürdüğü tezleri çürütmeye çalıştığı gibi Rusya'nın sunduğu Küçük Kaynarca Anlaşması tezlerini çürütmeye çaba gösteriyordu.

Bunun yanında, bu görüntünün farklı bir anlatısının olduğunu da belirtmemiz gerekiyor. Babıali, Czaykowski'ye ve Lenoir'a Fransız koruması verildiği için konunun Fransız diplomatik kanallarıyla çözülmesi gerektiğini öne sürüyordu. Öte yandan, Fransız tarafı ise mevcutta bu iki kişinin İstanbul'da yaşıyor oldukları gözönünde bulundurulduğunda bu konunun Babıali ile Rusya arasında çözüme kavuşturulması gerektiğini iddia ediyordu. İki tarafın sürekli birbirine fırlattığı bu fitili ateşlenmiş dinamit bir noktada patlayacak ancak patladığı noktada Fransa, Doğu politikasını yeniden şekillendirecekti.

3.2.4. Aupick Doktrini ve Fransa'nın Doğu Politikası

General Jacques Aupick, İstanbul'da 1848'den bu yana bir türlü içerde istikrarı sağlayamayan Fransız Hükümetini temsil ediyordu ve bunu yaparken de oldukça zorlanıyordu. Zira belirli taleplerine cevap alamıyor ve birçok krizde kendisinin inisiyatif alması gerekebiliyordu. İngiliz elçisi Canning ile kıyaslandığında General Aupick, Babıali üzerindeki nüfuzu İngiliz elçisi kadar olmasa da siyasi alanı oldukça genişti ve hükümetinden bağımsız olarak birçok siyasi konuyu gündeme getirebiliyordu. Czaykowski ve Lenoir konusunda da yine kendisi bir inisiyatif almış ve daha sonrasında Bakanlığını

¹⁹³ Ayrıca Canning'ın Pisani'ye verdiği talimatta şunlar yer almaktaydı: 'Avrupa basını, Babıali'nin soylu karakterinden ziyade mültecilere yapılan muameleleri adaletsizlik ve zalimlik olarak görüyor. Ancak Babıali'nin aydınlanmış bürokratları, sağduyuyla Avrupa kamuoyunun taleplerini gözeterek bu sorunun üstesinden geleceklerdir.' FO78.818, 14 Ağustos 1850.

bilgilendirmiş ve bu Polonyalılara koruma verilmesini Bakanlığı onaylamıştı. Şimdi gelinen aşamada kendi başlattığı bu korumanın sürdürülmesi ciddi bir mahiyeteydi.

Bu korumayı sağlayabilmek için Aupick öncelikle Babıali'den Fransa'nın desteği olmaksızın bu iki kişinin haklarının muhafaza edilmesini istedi. Ancak Babıali bunun kesin surette bir Fransız sorunu olduğunu vurguluyor ve Aupick'e konuyu geri iade ediyordu. Öte yandan, Babıali kesinlikle bu Polonyalıların iade edilmesini ya da sınır dışı edilmesini istemiyordu. Ancak Babıali, hem Rusya'nın hem de bu konuda ısrarla uzlaşılmasını isteyen İngiltere'nin baskısı altında eziliyordu. Nihayet, Ali Paşa, ciddi bir blöfle Canning ve General Aupick'e, Michael Czaykowski'nin Fransız koruması altında olması meseleyi doğal olarak bir Fransız sorunu haline getirdiğini ve bu sebeple Titoff'a bundan sonraki müzakere sürecini Fransa ile gerçekleştirmesini iletceğini ve gerekirse Czaykowski'nin sınırdışı edilme ihtimalinin Babıali tarafından değerlendirilebileceğini belirtmişti (FO78.818, 15 Mart 1850)¹⁹⁴. Babıali konuyu Fransa'nın ellerine bırakınca Dışişleri Bakanı La Hitte, Ali Paşa'nın blöfünü gördü ve beklenmedik bir şekilde geri adım atarak Czaykowski'ye sağlanan Fransız korumasının kaldırılması konusunda Aupick'e talimat verdi.

Ali Paşa'nın Şubat ayında Czaykowski'nin sınır dışı edilmesine ilişkin yaklaşımı ile Haziran ayı arasındaki yaklaşımı arasında fark vardır. Aupick'in bu iki Polonyalı'ya yönelik sempatisini gören Ali Paşa, büyük ihtimalle zaten sınırdışı edilmesini istemedikleri Czaykowski meselesini Fransa'nın önüne bırakıp kendisine diplomatik bir bariyer oluşturup Rus tehdidini bertaraf etmeyi amaçlıyordu. Ancak Haziran ayında ikinci kez bu konuyu dile getirdiğinde artık Rusya karşısında daha fazla dayanabilecek gücü kalmamıştı; zira yukarıda da bahsettiğimiz üzere Rusya Eflak ve Boğdan'da güç kullanacaklarının işaretini vermişti. Aynı zamanda da İngilizlerin bitmez tükenmez baskısı sonucunda Babıali, her ne kadar istemese de Czaykowski'nin sınırdışı edilmesi konusunu Fransa'nın önüne getirmiştir.

¹⁹⁴ Büyük ihtimalle Canning ve Ali Paşa bu konuda anlaşma sağlamışlardı. Her ne kadar Canning, görüşmede kendisini uzlaştırıcı taraf olarak sunsa da büyük ihtimalle Ali Paşa ile öncesinde tasarladıkları bir piyesi göstermişlerdi. Ali Paşa'dan General Aupick'e. FO78.818, 15 Mart 1850.

Gerçekten de Babıali uzun yıllar Czaykowski'nin sınırdışı edilmesi talebine karşı istikrarlı bir şekilde olumsuz yanıt vermiş ve ona sahip çıkmıştır. Ancak Babıali ve özellikle Padişah Abdülmecid yukarıda bahsettiğimiz gibi Czaykowski'ye yalnızca dostane hislerle mi sahip çıkma niyetindeydi? Ya da bunun bir Rus davası olduğunu bilmesine rağmen bu konuda neden ısrarcı olmuştur? Babıali bu dönemde gerçekten Avrupa kamuoyu nezdinde hem eleştiriliyor hem de övgü alıyordu. Bir yandan İrlanda'daki kıtlık sebebiyle acı çeken İrlanda toplumuna destek oluyor, bir yandan da savaşın teröründen kaçan mültecilere ev sahipliği yapıyordu¹⁹⁵. Öte yandan gelen mültecilere yönelik aldığı güvenlik tedbirleri sebebiyle İngiltere ve Fransız basınında ve mültecilerin aslında siyasi suçlular olduğunu iddiasıyla da Rusya ve Avusturya tarafından eleştiriliyordu.

Ancak Babıali aslında hırslı bir şekilde Küçük Kaynarca Anlaşması'ndaki açıklar üzerinden anlaşmayı etkisiz hale getirmek için önemli bir politika izliyordu. Nesselrode, Ali Paşa'ya Czaykowski konusunda gönderdiği bir notada Küçük Kaynarca Anlaşması şartları gereğince Czaykowski'nin Rus vatandaşı olması sebebiyle iade edilmesini istiyor ve bu konuda gereksiz tartışmalardan *-contestation inutiles-* kaçınılması gerektiğini ifade ediyordu. Ali Paşa ise buna cevabında öncelikle Czaykowski'nin elinde bir Fransız pasaportu olduğunu ve bu sebeple sorunun yalnızca Babıali'nin değil, başka bir ülkenin de dâhiliyle çözülebileceğini ve bu sebeple Kaynarca Anlaşmasının öne sürülmesinin gereksiz olduğunu belirtir (Handelsmen, 1932, s.292)¹⁹⁶. Öte yandan, anlaşılabilirliği üzere Ali Paşa'nın bu konuya ilişkin amacı Kaynarca'yı delip, anlaşmanın sorunlu olan bir maddesini ve gerekirse tamamının geçersizliğini ortaya koymaktı.

Bunlardan daha da önemlisi bütün bu süreçte Babıali, Fransa'ya bir tehdit unsuru olarak Rusya'yı göstermişti. Kutsal Yerler konusu Fransız kamuoyunda sıklıkla yer

¹⁹⁵ Osmanlı Devleti'nin insani politikaları konusunda bkz. Rodogno, D. (2012). *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914*. Princeton University Press. Rodogno da kamuoyunun ve devletin imajının bu insani politikalarda önemli role sahip olduğunu kabul etmektedir. Rodogno, D. (2012). *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914*. Princeton University Press, s. 2.

¹⁹⁶ '...en ce moment, c'est le Kainardja qui fait l'objet d'un contestation inutile.'

alıyordu ve gerçekten Louis Napoleon popülist politikaları için bunu kullanıyordu¹⁹⁷ ancak kutsal yerler konusunun mülteciler konusuyla aynı zamanda gündeme gelmesi tesadüf değildir¹⁹⁸. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Ali Paşa'nın talebi sonrasında La Hitte, Aupick'e Czaykowski'ye sağlanan korumanın kaldırılması talimatını verdi ancak Aupick buna şiddetle karşı çıktı. Aupick, La Hitte'e bu konu hakkında 3 Nisan 1850'de yazdığı raporda 'Titoff'un 1775 yılında imzalanmış olan ve bugün varlığı ve geçerliliği bile tartışmalı olan bir anlaşma üzerinden kurmaca delillerle Czaykowski ve Lenoir (Zwarkowski)'ın talebini' gündeme getirdiğini ve bunun Osmanlı Devletinin bağımsızlığına yönelik bilinçli bir saldırı olduğunu belirtir¹⁹⁹. Aupick, Dışişleri Bakanına oldukça küçük düşürücü sayılabilecek bir üslupla Fransız korumasının kaldırılamayacağını yazıyor ancak La Hitte, Hükümetinin ve dahası Palmerston'ın baskıları nedeniyle Aupick'i ikna etmeye çaba sarf ediyordu. La Hitte, oldukça masum bir şekilde gündeme getirdiği bir konuyla Kutsal Yerler Meselesinin ateşini yaktı. 6 Mayıs 1850'de General Aupick'i ikna etmek için yazdığı bir mektupta -bu mektup daha sonra kamuoyuna sızacaktı- Osmanlı Devleti'nin Babiali'ye sunduğu kapitülasyonlar çerçevesinde ülke içerisinde hangi topluluklara müdahale edebileceğinin belli olduğunu -Elçilikte çalışan Osmanlı reayası,

¹⁹⁷ Kutsal Yerler Meselesi, Fransız kamuoyunda oldukça etkin kullanılan politik malzemelerden biriydi. Katolik davasının Fransız kamuoyundaki yansımaları için bkz. Figeac, J. F. (2021). *La Question d'Orient (1798-1861) : Diplomates et publicistes, acteurs de la bataille d'opinion. Relations Internationales*, (186), s. 11-29. Aynı zamanda Figeac'ın bu konudaki doktora tezi de Fransız kamuoyunun Doğu Meselesini anlayış şeklini ele alması açısından önemlidir. Figeac, J. F. (2021). *La Question d'Orient au miroir de l'opinion publique française (1798-1861)* [Doktora Tezi, Sorbonne Université].

¹⁹⁸ Louis Napoleon gerçekten 1830 sonrasındaki Fransa'daki birçok siyasi karakter gibi popülistti ancak Kutsal Yerler Meselesi ileride görüleceği gibi Louis Napoleon için politik bir tercih olmaktan ziyade bir zorunluluk halini alacaktır.

¹⁹⁹ Burada önemli olan Aupick'in Kaynarca konusunda ele aldıklarıdır. Bu argümanlara neredeyse o yılın başındaki Osmanlı Devleti ve Rusya hakkında yaptığı bütün yazışmalarda yer veriyordu. 'Il invoque à cet effet le traité de Kaïnardji, sans mème paraître s'inquiéter de la validité de l'application des dispositions de ce traité aux temps présents, tels que les ont faits tant d'événemens survenus depuis 1775.' Handelsmen, M. (1932). *La Guerre de Crimée, La Question Polonaise et Les Origines du Probleme Bulgare. Revue Historique*, 169(2), s.296.

Aynı raporda Aupick İstanbul'daki kariyerinin sonuna geldiğinin işaretini de verir. Genel olarak Aupick, Kutsal Yerler Meselesi konusundaki pasif tavırları sebebiyle görevinden alındığı yazılsa da geçen yazışmalarda bunun aksini görmekteyiz. Aupick kutsal yerler konusunda hükümetinin talimatlarını harfiyen yerine getirir de Czaykowski ve Lenoir konusunda oldukça ileri giderek Fransız korumasının kaldırılması konusundaki isyanını sert bir şekilde Dışişleri Bakanı La Hitte'e iletir ve kendisine verilen talimatı yerine getiremeyeceğini ifade eder. Handelsmen, M. (1932). *La Guerre de Crimée, La Question Polonaise et Les Origines du Probleme Bulgare. Revue Historique*, 169(2), s.296.

İsviçreliler, Rumenler ve Latinler- ancak Polonyalıların bunun içerisinde yer almadığını belirtir (Handelsmen, 1932, s.302)²⁰⁰. Aupick ise Czaykowski'nin Katolik bir Hristiyan olması sebebiyle pekâlâ Babıali ile Fransız Hükümeti arasında geçmişte yapılan anlaşmalardan doğan haklar çerçevesinde istifade edebileceğini öne sürmekteydi. Böylelikle Aupick bir Polonyalı'nın korunmasından ziyade Katolik bir Hristiyanın korunmasını öne sürmekteydi.

Ne var ki bütün bu direnç ve bilhassa İstanbul'da Titoff'a yönelik baskı siyaseti Eflak'ta daha fazla asker yığılmasına yol açmıştı. Rusya düzenin sağlanamamasına ilişkin birçok sebebi bahane ederek asker sayısını azaltmak bir yana Baltalimanı Anlaşması sonrasında artırmıştı. Yine de Rusya, bölgedeki askeri hareketliliğini anlaşmayı ihlal etmeyecek ve dikkat çekmeyecek şekilde gerçekleştiriyordu. Ruslar, Kırım merkez olmak üzere Kuzey Batı Karadeniz'i askeri bir yığınak bölgesi haline getiriyor ve güvenlik gerekçelerini öne sürerek buradaki varlığını sürekli güçlendiriyordu (Sertoğlu, 1972, 3009-10; FO78.818, 20 Kasım 1850). Öne sürdükleri gerekçelerin başında Ömer Paşa ile uzlaşma sağlanamayan -ve hatta Ömer Paşa'nın geçen süre içerisinde provoke ettiği- mültecilerin Osmanlı ordusuna alınmasıydı. Bunun farkında olan Canning, Ali Paşa'ya Czaykowski ve Lenoir konusunda Babıali'nin Rusya ile uzlaşması konusunda baskı yapıyordu. Nihayet Ali Paşa, Paris Büyükelçisi Prens Callimachi'ye La Hitte ile görüşüp, Fransa'nın korumasını kaldırmasını talep etmesini ve Fuad Efendi'ye de Petersburg'da Eflak ve Boğdan'daki askerlerin çekilmelerine ilişkin yeni takvim oluşturması talimatını verdi. La Hitte de 17 Eylül'de Aupick'den Babıali'nin talebine saygı göstermesini istedi (Handelsmen, 1932, s.302). Lenoir, 25 Kasım'da Aupick'den pasaportunu alıp İstanbul'dan ayrılıp Fransa'ya yola koyuldu ancak Czaykowski bir süre daha İstanbul'da kalmaya devam etti.

²⁰⁰ Aupick ve La Hitte'in yazışmaları oldukça ilginçtir ve başka bir çalışmada bu konu ele alınabilir. La Hitte, Osmanlı Devleti'nin zarar görmemesi için Czaykowski'den ülkeden çıkarılması için Aupick'i ikna etmeye çalışır. Aupick ise öne sürülen iddiaların kurmaca olduğunu ve mevcut durumda Czaykowski'nin Babıali için istihbaratçı olarak çalıştığını ancak bu çabayı yalnızca Eflak ve Boğdan'da kaybolan düzeni yeniden geliştirmek için gösterdiğini savunur.

General Aupick yine de hükümetinin bu kararına ısrarla karşı çıkıyordu. Zira Aupick'e göre Czaykowski ve Lenoir meselesi iki kişinin korunması meselesinden daha ciddi bir sorundu. Öncelikle Rusya, Fransa'nın ittifakı olan bir ülkeye -Osmanlı Devletine- karşı düşmanca bir tavır sergiliyordu. Aupick bunun aslında Fransa'ya yönelik saldırganca bir tavır olduğunu öne sürüyordu ve Fransız kamuoyunda bu durum bu şekilde kabul gördü (Turquie 303, fol.225, n.114)²⁰¹. Şimdi Aupick'e göre tek yol Czaykowski ve Lenoir'ın gönüllü olarak Osmanlı ülkesinden ayrılmalarıydı zira aksi halde Rusya'nın ısrarı ile gittikleri düşüncesi ya da durumu Fransa'nın Doğu politikasında sansasyon yaratacak ve zemin kaymasına yol açabilecektir (Turquie 304, fol.29-30, n.122)²⁰². Bundan sonra neler olacağını Aupick, 7 Eylül 1850'de Ali Paşa'nın konağında kendisiyle görüşürken belli etti. Aupick, Czaykowski ve Lenoir konusunda Babıali'nin almış olduğu kararın ve Fransa'dan yardım talebinin, Babıali'yi Rusya'ya bağımlılığına katkı sağladığını belirtir (Turquie 304, fol.216-7)²⁰³. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yakınlaşması ise Fransa'nın Doğu politikasında bir takım değişikliklerin olacağını habercisiydi. Bundan sonraki dönemde, özellikle Kutsal Yerler konusunda Fransa'nın Babıali'ye yönelik saldırgan politikasının sebebi Babıali'nin Rusya'ya temayül gösterebileceği öngörüsüydü. İstanbul'daki diplomatlar Babıali'nin içinde bulunduğu durumu ve gerçeği görse de bu durumun basına ve Fransız kamuoyuna yansımaları²⁰⁴ baskıcı Rusya'nın direncine dayanan Babıali'ye destek sağlayan Fransa'ya Babıali'nin ihanet etmesi şeklindeydi.

²⁰¹ Polonyalıların Osmanlı ülkesinden çıkarılmaları Rusların, zaten güçsün olan Babıali'nin etki alanı olmadığını için Doğu'daki gücünü kesinlikle artıracaktır diye belirtir Aupick, 'Je le crains, M. le Ministre, si la Russie en arrive à ses fins, si elle obtient sur sa demande pure et simple l'expulsion des Polonais, ce qui arrivera indubitablement, trop timide qu'est la Porte, et vraiment avec trop de raison, pour repousser ce qu'on lui demandera comme un droit-incontestable, si, dis-je> il en arrive ainsi, jamais la Russie n'aura fait un plus grand pas dans l'intérêt de sa politique en Orient.' Aupick'den La Hitte'e yazılan detaylı rapor için bkz. Affaire Etrangere de France, Turquie 303, fol.225, n.114.

²⁰² 'Au point de vue de notre influence en Orient, le retrait de notre protection devant l'insistance de la Russie produira une pénible sensation et le moyen d'en atténuer l'effet serait, ainsi que je l'ai dit précédemment, d'obtenir que MM. Czayka et Lenoir s'éloignassent volontairement et avant d'y être contraints, ce qui dépend du prince Czartorysky, qui n'a qu'un signe à faire pour qu'il en soit ainsi...' Aupick'den La Hitte'e yazılan detaylı rapor için bkz. Affaire Etrangere de France, Turquie 304, fol.29-30, n.122.

²⁰³ Aupick'den La Hitte'e yazılan rapor için bkz. Affaire Etrangere de France, Turquie 304, fol.216-7.

²⁰⁴ Örneğin, 11.09.1850 tarihli baskısında Message Du Midi, General Aupick'in çabalarına rağmen Babıali'nin Rus baskısı sebebiyle Polonyalı Czaykowski'nin iadesine ilişkin adım attığı yer almaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin dış politikada kendine ait olan manevra alanının daha iyi anlaşılabilmesi için bu noktada İngiltere ve Fransa'nın yaklaşımını da belirtmemiz gerekiyor. Czaykowski'nin Fransız koruması altında tutulması İngiltere'yi ilişkileri gerdiği için oldukça rahatsız ediyordu, zira Palmerston hükümetine daha fazla uluslararası kriz getiremezdi. Avrupa genelinde Don Pacifico sürecinin tahribatını mümkün olduğunca azaltmaya çalışıyordu. Bu sebeple hem Osmanlı Devleti'ne hem de Fransa'ya baskı uygulayıp Czaykowski'ye Fransız hükümeti tarafından sağlanan hakları ortadan kaldırttı. Hem Babıali, hem Fransa hem de İngiltere Czaykowski'ye sırtını dönmüştü²⁰⁵. Ne var ki bu defa hayal kırıklığına uğramış olan Czaykowski kendisinden hiç beklenmeyen bir girişimde bulundu. Czaykowski, Rusları oldukça provoke edecek bir şekilde İslam'ı benimsediğini ve artık bir Müslüman olduğunu çevresiyle paylaştı (HR.MKT.NZD.21.47, 18 Aralık 1850). Fransa'nın ve Polonyalıların desteğini alamadığı için ihanete uğradığını düşünen Czaykowski şimdi Fuad Paşa'nın verdiği isimle artık Sadık Mehmet olarak anılacaktır²⁰⁶. Czaykowski din değiştirdiği hem Palmerston, hem Canning oldukça çaresiz kaldılar. Nitekim Babıali'den mevcut durumda vatandaşı olan bir kişiyi Rusya'ya iade etmesini ya da ülkeden çıkarmasını talep edilemezdi ve bu durum İngiliz kamuoyu nezdinde olumsuz

²⁰⁵ Czaykowski kendi anılarında bu süreci şu şekilde anlatır: '...General Aupick heyecan ve şaşkınlıkla bana Fransa Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Napolyon Bonapart'ın, Rus İmparatorunun ona özel yazdığı mektubunda belirtilen isteği yerine getirmek için, bundan sonra bana himaye gösterilmeyeceğini ve Fransa pasaportu verilmeyeceği talimatı verdiğini, bundan kısa süre sonra da İmparator Nikolay'ın Sultan'dan beni Türkiye'den göndermesini talep ettiği mektup geldiğini haber verdi...Benim Paris'teki arkadaşlarım, beni seven ve saygıyla yaklaşan Fransa elçiliğindeki tanıdıklarım Prens Adam Czartoryski'nin bu durumu düzeltmek için elinde imkanlar olmasına rağmen birşey yapmadığını söylediler. Kara, G. (2016). *Polonezköy'ün Kurucularından Çaykovski Mehmet Sadık Paşa'nın Osmanlı Anıları*. Kömen Yayınları, s. 175)

²⁰⁶ Czaykowski'nin İslam'a geçmesi ilginçtir. İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarındaki yazışmalardan Czaykowski'ye bu iki ülke tarafından herhangi bir yönlendirme yapılmadığını anlıyoruz. Czaykowski anılarında bunun Osmanlıların teklifi olduğunu dile getirirse de bunun planlı bir girişim olmadığı anlaşılıyor. Czaykowski anılarında bu süreci şu şekilde anlatır: 'İlk başta Rus İmparatorunun affına sığınarak Odessa'ya gitmeyi düşündüm, çünkü bu sırada Polonyalıların bana karşı tavırlarına çok öfkeliydim. Bu sırada Reşid Paşa'nın huzuruna gelmem gerektiği konusunda davet aldım. O, bana hükümdarının benim Türkiye'yi terk etmememi ve görevimi bırakmamamı istediğini ilettiler. Sultan benim hakkımda şöyle demiş: *Çayka'da kendi şahsım ve devletim adına sadık dost gördüm ve bunu elimden almak istiyorlar*. Reşid Paşa benim Osmanlı hükümetine resmi başvuruda bulunarak Müslümanlığı kabul etmemi, Müslüman ismini almamı teklif etti ve gereksiz törenlerden muaf tutulacağıma söz verdi. Onun fikrinde, bu sultanın fikrini yerine getirmek, eskisi gibi Türkiye ve Polonya milliyetçileri için hizmet edebilmem için tek çıkar yoldu...Sultan Abdülmecid ve Reşid Paşa'yı tüm kalbimle sevdiğim için bu teklifi kabul ettim. (Kara, G. (2016). *Polonezköy'ün Kurucularından Çaykovski Mehmet Sadık Paşa'nın Osmanlı Anıları*. Kömen Yayınları, s. 176) Czaykowski herşeyin neticesinde gerçekten Rus Devleti'nin affını alabilecek ve Odessa'ya gidecekti.

karşılacağı için Babıali'ye bu politikasında destek vermek zorunda kaldılar. Fransa da aynı çaresizliği tecrübe ediyordu. Czaykowski'nin İslam'a geçmesi tam olarak Aupick'in endişe ettiği şekilde Fransız kamuoyunda yankı bulmuştu²⁰⁷: Osmanlı Devleti'nin ve Fransa'nın sahip çıkamadığı bir Katolik, Rusya'nın baskısı sonucu İslam'a geçmek durumunda kaldı! Bu durum Fransa Hükümeti için oldukça can sıkıcıydı ve her ne kadar Czaykowski İslam'ı benimsemesine ilişkin Aupick'e yazdığı bir mektupta bunun kamuoyuna yansımaması için elinden geleni yaptığını ve sadece Czartoryski çevresinde bunu duyurduğunu belirtse de bu konu sadece Fransız basınında değil, Avrupa basınında da yer etmişti.

Michael Czaykowski'nin kendince ve Babıali'nin kabul ettiği şekilde Sadık Paşa'ya 'dönüşmesi' Rusya için kabul edilebilir bir durum değildi. Yukarıda bahsedildiği üzere İslam'a geçmiş ve Osmanlı Devleti'ne sığınmış bir kimse devlet nezdinde tebaadan sayılabılırdi. Yine de bu durum Czaykowski'nin Rus vatandaşlığını düşürmüyordu. Bu durum, yukarıda Canning'in Palmerston'a sorduğu sorunun pratik haliydi ve cevabı belliydi. Dolayısıyla Czaykowski'nin İslam'ı benimsemesi Rusya'nın taleplerinin ortadan kalkmasına geçerli sebepler oluşturmuyordu. Dolayısıyla, Rusya kendi vatandaşı olan Michael Czaykowski'nin talebini yine de ısrarla yineliyordu. Rusya'nın Czaykowski'ye sağlamış olduğu bu vatandaşlık hiçbir şekilde sona ermeyecek ve hatta savaşın sonunda Czaykowski Ukrayna'ya gittiğinde de bir yabancı olarak karşılanmayacak ve kamu görevlerine atanabilecekti. Dolayısıyla Rusya her ne kadar kendisini ihanetle suçlasa da vatandaşlık haklarını elinden almıyordu ve dahası kendi vatandaşını iade etmesi için Babıali'ye de baskı uyguluyordu.

Babıali ise Czaykowski din değiştirdikten sonra da yine Kaynarca'da buna ilişkin bir hüküm olmadığını öne sürerek anlaşmanın bu duruma ilişkin bir çözüm ortaya koyamadığını göstermeye çalışmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Babıali'nin oluşturduğu komisyon raporlarında da Babıali'nin görüşünün Kaynarca'yı referans

²⁰⁷ L'Ami de la Religion et du Roi, 1 Janvier 1851, 'Katoliklerin hakları için mücadele veren M. Czayka'nın İslam'a geçmesinin sebebi Rusya'nın kendisine uyguladığı baskı olduğu çok açıktır'

almaktan ziyade tenkit etmek ve söz konusu anlaşmanın açıklarını öne sürmek olduğunu belirtmek gerekiyor. Bu sebeple mülteciler konusunda Babıali, Rusya'nın öne sürdüğü Kaynarca Anlaşmasına karşı saldırgan bir tavır izliyordu. Bu noktada, Rusya'nın Babıali'ye yönelik yaklaşımı ise Kaynarca Anlaşmasının şartlarının muhafaza edilmesi ve gerekiyorsa Kaynarca anlaşmasına ek sözleşmelerle bu konularda mutabakat sağlanması yönünde olsa da pekâlâ Babıali bunu kabul etmiyordu. Titoff'a göre Babıali'nin öne sürdüğü hukuki gerekçelerin haklılık payı oldukça sınırlıydı ve Czaykowski'nin İslam'ı benimsemesiyle ex post facto bir hukuki durumla Kaynarca Anlaşmasına müdahale edilmeye çalışılıyordu (FO78.825, 31 Aralık 1850)²⁰⁸.

Anlaşılabileceği üzere Ali Paşa, Czaykowski'yi hiçbir müttefikine sormadan sınırdışı edebilirdi. Zira yukarıda da belirtildiği gibi Fransız Hükümeti bu konuyu Babıali ile Rusya arasındaki bir mesele olarak değerlendirmekteydi. Ancak Ali Paşa ve Fuad Paşa bu konuyla alakalı olarak Fransa'yı devreye sokabilecekleri bir politika geliştirmişler ve nihayetinde bu durum daha da karmaşıklaşan bir süreci tetiklemiştir. Zira Fransa, bu durumu bir noktadan sonra bir zamanlar Aupick'in tarif ettiği gibi bir 'Osmanlı-Rus sorunu' olmaktan çıkarıp Fransa'nın, Doğu Politikasına yönelik bir saldırı girişimi olarak değerlendirmiştir. Bu girişime yönelik olarak da Fransız Hükümeti başarılı bir sınav verememiştir.

Fransız kamuoyunda Czaykowski ve Lenoir'ın ülkeden çıkarılması konusunda Fransa'nın ikna edilmiş olması hükümet için başarısızlık olarak değerlendirilmiş ve trajiktir ki olayın faturası bütün bu sürece karşı çıkan Aupick'e kesilmiştir²⁰⁹. Bilhassa Katolik bir sığınmacının Rus baskısı neticesinde İslam'ı benimsemesi Fransız kamuoyunda oldukça tepkiyle karşılandı ve hükümetin bu konudaki basiretsizliği oldukça eleştirildi. Aupick, 1851 yılının başlarında Paris'e geri dönecek ve kısa bir süre sonra da yeniden görevlendirilip Madrid'e gidecekti. Ancak işin daha da ilginç yanı Fransız Hükümeti Aupick'in doktrinini benimseyecek ve Fransa'nın doğudaki pozisyonunu sağlamlaştıracak

²⁰⁸ Titoff, bu konuda kararlı bir müdahaleye girişmeden durumu Petersburg'a raporlamış ancak kendi görüşünü Canning'e açıklamıştır.

²⁰⁹ La Hitte de Doğu'daki bu krizden payını aldı ve Ocak ayında görevini Edouard Drouyn de Lhuys'a bıraktı.

hamleler atacaktır. Hem de bu defa korumakla yükümlü olduğu iki Polonyalı mülteci üzerinden değil, binlerce Katolik üzerinden bunu yürütecekti. Aupick, Rusları ‘yüzlerce yıl önce imzalanmış ve geçerliliği bile soru işareti olan bir anlaşmayı’ –Küçük Kaynarca Anlaşması- öne sürerek politika izlemekle suçluyordu ancak şimdi tıpkı Ruslar gibi Fransızlar da yüzlerce yıl önce imzalanmış başka bir anlaşmayı -1740 kapitülasyonları- öne sürerek ‘koruması altında olan toplulukların’ haklarını savunma girişiminde bulunacaktır.

3.3. KUTSAL YERLER MESELESİ

Kutsal Yerler, asırlardır dinlerin ve mezheplerin –ve doğal olarak devletlerin birbirleri üzerinde tahakküm kurmak için mücadele verdiği bir *casus belli* merkeziydi. Ancak Müslümanların ve Hristiyanların mücadelelerinden çok Hristiyan mezheplerinin kendi aralarındaki mücadelelere şahitlik etmekteydi. Buranın İmparator Konstantin tarafından bir hac merkezi haline getirilmesinden bu yana Hristiyan cemaatleri sinesinde barındırıyordu. Ancak Kudüs, 637 yılında İslam egemenliği altına girdi. Bunun üzerine Charlemagne, 800 yılında Bağdat Halifesi ile bir anlaşma sağlayarak Katolik hacılarının geçişleri konusunda güvence ve Kutsal Kabir Kilisesi (Saint-Sépulcre)’nin anahtarını aldı. Böylelikle Fransa, kendini Doğu’daki Katoliklerin hamisi olarak tanımladı. Fatimi Hükümdarı el-Hakim’in Kutsal Kabir Kilisesini yıkması ve Selçukluların Charlemagne ile imzalanan anlaşmayı yok sayması sonrasında 1095’de Birinci Haçlı Seferi tetiklenmiş oldu. Sultan Selahaddin döneminde ise Fransa’ya kaybettikleri haklar yeniden iade edildi (Larrousse, 1960, 749).

Ancak Osmanlı Devleti Kudüs’ün idaresini ele geçirdikten sonra 1534’de Kutsal Kabir Kilisesi ve hac geçişlerine ilişkin hakları kendi tebaasından olan Ortodokslara (Patrikhaneye) devretti. Yine de 1604’de Fransız kralına Katoliklerin hac geçişlerine ilişkin güvenceyi de sağladı. Ne var ki Büyük Petro ve sonrasında Rus Devleti’nin güçlenmesi ve Akdeniz siyasetine dâhil olmasıyla birlikte Karlofça (1699), Pasarofça (1718) ve Küçük Kaynarca Anlaşmaları ile Ortodokslara verilen haklar yeniden tanındı. Aynı zamanda da

1740 yılında da Fransız hükümetine Doğu Katoliklerinin korunmasına ilişkin kapitülasyonlar verildi (Larousse, 1960, s.749). 1850 yılına gelindiğinde ise iki taraf da haklarını aynı zamanda talep edince sonu savaşıla bitecek üç yıllık bir krizin adımını atmış oldular.

Kutsal Yerler Meselesi, Osmanlı'nın yüreğinde asırlık bir illetti ve buranın bağımsızlığı ve gayrimüslim milletlerin tabiiyeti için ecnebi devletlere verdiği önemli bir mücadeleledi. Kutsal Yerler Meselesinin uluslararası bir krize dönüşmesindeki yol ayrımı Küçük Kaynarca Anlaşmasıdır. Öncesinde de Osmanlı Devleti zaman zaman yabancı ülkelere –bilhassa Fransa'ya- kutsal yerler konusunda belli başlı imtiyazlar tanımıştır ancak Osmanlı'nın istemeye istemeye imzaladığı Kaynarca Anlaşması şartlarını ortadan kaldırma mücadelesi bu konuyu diplomatik bir zemine itmiştir. Askeri olarak zayıf düşmüş Osmanlı Devleti'nin 1774'den sonraki siyasi mücadelesinde Karadeniz'de kaybettiği egemenlik alanını yeniden tesis etme çabasını açıkça görmekteyiz. Karadeniz'in karşı kıyısında ise Rusya'nın Karadeniz'deki varlığını pekiştirmeye çalıştığını ve buna yönelik bir dış siyaset yürüttüğünü belirtmeliyiz.

Prens Adam Jerzy Czartoryski, 1830'daki ayaklanma öncesinde Rus İmparatorluğu'nda çalışıyordu ve Çar Alexander'ın yakın dostuydu. Czartoryski'nin Osmanlı Devleti'ne ve Doğu Sorununa ilişkin düşünceleri 1830 yılındaki devrim sonrasında Fransa'ya göç etmesi ve Fransız Hükümeti nezdinde çalışmaya başlaması ile değişime uğramıştır. Ancak Kutsal Yerler konusunda 19 Şubat 1804 tarihinde Çar Alexander'a yazdığı aşağıda bir kısmını paylaşmaya değer bulduğumuz mektup oldukça önemlidir:

“...Osmanlı devleti çöküşün eşiğinde ve Fransa bu durumdan faydalanıp Osmanlı üzerindeki etkisini artırabilir. Dolayısıyla Fransa karşısında Rusya, Osmanlı Devletini desteklemelidir. Özellikle prenslikler üzerinde Fransızların -Eflak-Boğdan- önemli etkisi var... Büyük Petro'dan bu yana Rusya, Ortodoksların hamisi olma konusunda kararlı bir şekilde politika yürütüyor ve bunun aksi Rusya için zararlı olacaktır. Dolayısıyla eğer Fransa Babiali'ye bir saldırı düzenleyecek olursa Rusya,

Babıalı'nın menfaatini gözeterek yanında yer almalıdır. Ancak öte yandan Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks Hristiyan tebaası konusunda da Rusya, Babıalı'den güvence almalıdır...(Anderson, 1982, s.23-4)”

Czartoryski'nin buradaki tavsiyesi²¹⁰ Balkan ülkelerinde Rus etkisini muhafaza etmek ve hatta artırmak üzerinedir. Sonraki yıllarda bu tavsiyelerin birçoğunu büyük ihtimalle Louis Napoleon ve L'Huys ile paylaşmış olduğu şüphesiz. Ancak burada önemli olan konu Kutsal Yerler konusunda Rusya ve Fransa yüzyılın başından bu yana iki karşı gücü temsil etmesidir.

Kırım Harbi diplomasisini ele alan birçok tarihçi savaşın sebeplerinden birinin Küçük Kaynarca Anlaşması olduğunu öne sürmektedir (Adanır, 2001, s.1195)²¹¹. Bu sebeple zaten tartışmalı olan anlaşmayı analiz etmekten ziyade bizi ilgilendiren maddelerini bu dönemin siyasal bağlamı içerisinde değerlendirmek bu çalışmaya fayda sağlayacaktır. Küçük Kaynarca anlaşmasının tartışma götürmez bir şekilde Rusya'ya tanıdığı bazı avantajlar vardı. Rusya, evvela Karadeniz'de üstünlüğünü sağlayabilecek alan elde etmiş, Kırım ve Tatarları Osmanlı hegemonyasından kısmi de olsa koparmıştı. Dahası Karadeniz'in kuzeyinde de hareket serbestisi kazanmış ve Memleketeyn'in idaresinde söz sahibi olmuştu. İkinci olarak hem Karadeniz'de hem de Akdeniz'de gemilerini kolaylıkla gezdirebilecekti ve bu durum aslında Rusya'yı diğer Avrupa ülkeleri gibi Avrupa'nın merkezine oturtuyordu²¹². İstanbul'a elçilik ve Osmanlı devletinin herhangi bir şehrine de

²¹⁰ Czartoryski'nin Rusya'nın Balkan ülkelerinde uygulayacağı politika Nikolay tarafından kolaylıkla benimsenmedi. Açıkçası Slavları Osmanlı'nın yanına çekip Rusya'ya karşı müşterek bir dava oluşturulması Czartoryski'nin projesiydi ve Rusya 1850 sonrasında Balkan politikasını buna karşı şekilde konumlandırmıştır. Bunu da daha çok askeri olarak gerçekleştirmiş veya düzenli ordular ya da paramiliter birliklerle Balkanlardaki varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Belki de Czartoryski, Rusya'nın kendi verdiği tavsiye doğrultusunda bir politika izleyeceğini düşünmüş ve Slav birliği projesini bu sebeple gerçekleştirmeye çalışmıştır. Czaykowski ve Lenoir'ın bölgedeki işlevi bu dava üzerine kuruluydu.

²¹¹ Adanır'ın Kırım Harbi konusundaki detaylı değerlendirmeleri için bkz. Adanır, F. (2001). Der Krimkrieg von 1853-1856. *Handbuch der Geschichte Russland*, vol. 2., s. 1189-1250.

²¹² Küçük Kaynarca Anlaşması'nın maddeleri ve siyasi neticeleri konusunda bkz. Beydilli, K. (2002). Küçük Kaynarca Anlaşması. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, s. 524-7.; Davison, R. (1990). *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923: The Impact of the West*. University of Texas Press, s.51-60, Kurat, A. N. (1970). *Türkiye ve Rusya*. TTK Yayınları, s. 27; Tuğun, C. (1970). Küçük Kaynarca. *İslam Ansiklopedisi*, 6, s. 1064-1071.

konsolosluk açıp diplomatik ağlarını genişletebilecekti. II. Katerina daha önce böyle bir anlaşmanın imzalanmadığı konusunda haklıydı (Beydilli, 2002, 524-7). Bu anlaşma Rusya'ya sadece Osmanlı karşısında bir üstünlük vermiyor, aynı zamanda Rusya'yı Avrupa siyasetinin ayrılmaz bir parçası haline getiriyordu.

3.3.1 Tanzimat'ın Başarısız Sınavı

Tanzimat reformlarının Babıali'nin bürokratik elit yetiştirme sürecine önemli ivme kazandırdığı çok açıktır. Bunun en görünen yüzü şüphesiz Hariciye Nezareti ve bütün marifetleriyle ve kusurlarıyla bu dairede yetişmiş diplomatlarıydı. Ancak Tanzimat'ın ele aldığımız dönemdeki asıl sınavı gayrimüslim toplulukların can ve mal güvenliğinin korunması ile ilgiliydi. Öte yandan, Osmanlı Devleti bulunduğu koşullar içerisinde bunu Müslüman tebaaya bile uygulayamaz vaziyetteydi. İmparatorluğun dört bir yanında devletin idari birimleri çıkan isyanlarla ve toplumsal olaylarla sınıyordu. Ülkenin batısındaki isyanların büyük bölümü 1848 isyanlarından etkilenmiş ayrılıkçıların faaliyetlerinin, doğusundakiler ise Osmanlı'nın o zamana kadar marifetle -belki güç kullanarak- yönettiği dini cemaatlerin taşkınlıklarının sonucuydu. Ateşi körükleyenlerse Düvel-i Muazzama ve bunların doğudaki diplomatik ve dini misyonlarıydı. Balkanlardaki isyanlar, Avusturya ve Rusya önlerinde olduğu için buralarda silah kullanarak isyanı bastırmak sakıncalı değerlendirilmiyor, oysa Irak, Suriye ya da Lübnan'da aralarında gayrimüslim tebaanın da bulunduğu toplumsal olaylara yönelik silahlı müdahale gerçekleştiğinde Ali Paşa karşısında birçok Avrupalı diplomatı buluyordu.

Şark meselesini ve 1848 meselesini detaylı bir şekilde analiz etmeden önce birçok devletin Osmanlı ülkesine bağlı olan Lübnan Dağı'nda yaşanan olaylara nasıl müdahil olduğundan kısaca bahsetmemiz gerekir. Lübnan Dağı'nın eteklerinde yaşayan Maruniler (Doğu Katolikleri) ve Dürziler (Şii mezhebinin İsmaili kanadına tabi topluluk) arasındaki gerginlik uluslararası bir kriz halini almıştı. Bunun nedenselliğini analiz etmek çok zor değil. 19. Yüzyılda –ve hatta günümüzde- büyük bir güç politik olarak bir topluluğu, bir

doktrini ya da başlı başına bir düşünceyi savunduğunda buna karşıt olan bir başka siyasi güç karşıtını kısa sürede oluşturabiliyor(du). Bunun yanısıra, tahayyül ettiği mistik ve maceralara açık şark kültürünü romantizm ile harmanlayan sıradan bir Avrupalı Lübnan ve Suriye gibi Osmanlı ‘tiranlığı’ altında kalmasına pekala izin veremezdi.

Lübnan Dağı’nın kuzeyinde yaklaşık 150.000-200.000 kişi yaşıyordu (Rodogno, 2012, s.81). Bunlar az sayıdaki Sünni Müslümanın yanısıra Dürzi, Mutvali, Nuseyri, İsmaili, Maruni ve Katolik Rum (Melkit) topluluklarından müteşekkildi (Sertoğlu, 1972, 2990). Osmanlı-Mısır Savaşı sonrasında Lübnan Mısır’ın yönetiminde kalmış ve 1831-1840 arasında Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa tarafından idare ediliyordu (Rodogno, 2012, s.81). Bundan önce de güçlü Şehap ailesi tarafından yönetimi sağlanıyordu (Karal, 2007, s. 210). İbrahim Paşa Dürzileri Marunilere, Marunileri ise Dürzilere karşı kışkırtıyor ve farklı toplulukların oluşması için Avrupa’dan gelen misyonerleri teşvik ediyordu (Rodogno, 2012, s.81). Bunun bedelini destekleyeceklerini düşündüğü Avrupalıların ihanetiyle ödeyecekti. Fransızların desteğiyle isyan eden Lübnan Mısır baskısından kurtulur ve yönetimini bir süre otoriter bir siyasetçi olan Emir Beşir alır (Karal, 2007, s. 210). Öte yandan, Emir Beşir İngilizlere sığınarak yönetimden feragat eder ve Osmanlılar en zayıf oğlu Kasım Beşir’i yönetici olarak tayin ederler (Karal, 2007, s. 210). Açıkçası Osmanlı bürokratlarının, Lübnan’ı Tanzimat çalışmaları doğrultusunda merkez teşkilatına dâhil etme çabasında oldukları görülebilir.

Öte yandan, bu çaba başarısızlıkla sonuçlanmış ve kriz uluslararası bir mahiyet alınca taraflar Osmanlılardan önce yerlerini almışlardı. Maruniler Fransızların, Dürziler İngilizlerin, Ortodoks Rumlar ise Rusların desteğini alıyorlardı (Dialla&Heraclides, 2015, s.136). Daha 1841 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Guizot, Osmanlı coğrafyasında bulunan kutsal yerlerin ve hristiyanların Fransa’nın Ortadoğu’daki gelecek politik dizaynı için önemli olduğunu İstanbul’daki elçisi Bourqueney’e yazıyordu (Hakim, 2013, s.40). Halihazırda Osmanlı Devleti’nin Fransız Hükümetine sağlamış olduğu kapitülasyonlar ve ülkede yaşayan Katolik Hristiyanlara ilişkin haklar Fransızların Osmanlı ülkesi içerisinde etkin siyaset yapma kanallarını oluşturuyordu. Guizot Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan

Katolikleri ve Kutsal Yerleri siyasi bir malzeme olarak görmüştü ve bunlardan istifade edilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Peki bu politikanın kökeni neydi? Yüzyıllardır Doğu Katolikleri Osmanlı ülkesinde yaşıyordu ancak yalnızca 19.yüzyıla gelindiğinde Fransa kendini Doğu Katoliklerinin hamisi olarak tanımlamaya başlamıştı. Bu durumun –ve Guizot’un siyasetinin- birden fazla sebebi olabilir. En temelde Marunilere destek sağlanması konusunda toplumsal bir mutabakat (Katolikler, liberal muhalefer, kralcılar ve hatta sosyalistlerin bir kesimi) vardı ve hükümet ciddi anlamda kamuoyu baskısı altında eziliyordu (Hakim, 2013, s.40-1). Birçok yazar, romantizm etkisi altındaki toplumların ve siyasetçilerin şarkta yer alan Hristiyanları koruyabilmek adına ‘şövalyelere yakışacak ve Haçlı Seferlerini andıracak şekilde Doğu’yu özgürleştirme’ politikasının bir parçası olarak görmektedirler²¹³. 1847 yılında Kont Lallemand ve Eugene Boré’nin inceleme için gittiği Lübnan’da ortaya trajikomik bir durum çıkmıştır ve Lallemand-Boré komisyonu ‘Lübnanlı Hristiyanlar gıyabında siyasi amaçlar uğruna istatistik ve tarihi bilgiler kullanılmış, gerçekten ziyade yanıltıcı ve saçma hikayeler ortaya (Hakim, 2013, s.44)’ çıktığını belirtir. Aynı dönemde Lübnan’da bulunan Konsolos da bu uydurulmuş hikayelerle ne Marunilerin ne de Fransız kamuoyunun yanıltılmaması gerektiğini yazmaktadır (Hakim, 2013, s.43). Ne var ki bir kere tarihin tuzağına düşülmüştür ve işler geri dönülemez noktaya varmıştır. Bu noktadan sonra bu hikayelerin ‘tarihsel gerçeklikler olduğunu’ bütün dünyanın kabul etmesi gerekecektir. Bu durum da Fransa’nın Doğu politikasındaki ana doktrinini ortaya koymuştur.

Pekala bu durumun reel politik tanımı ise Lübnan limanı üzerinden Akdeniz stratejik noktaların güçlendirilmesi ve İngiltere’nin Hindistan ticari rotasını zayıflatmak

²¹³ Bu dönem Fransız entelijansiyası Marunilere desteği medeniyet getirici bir misyon olarak görüyorlardı ve hatta bu konuyla ilgili önemli yazar ve siyasetçilerden biri Lamartine idi. Carol Hakim bunu ayna oyunu olarak tarifler. Buna göre, Fransız oryantalistler ortaya kendi fantezilerinden sadece hayal ürünü olabilecek bir Maruni tanımı çıkardılar. Bu Maruniler Osmanlılar tarafından yüzlerce yıldır zulüm görmesine rağmen kendi emirleri sayesinde ayakta kalabilmektedirler. Hakim buna ayna oyunu demektedir çünkü günün sonunda Maruniler de buna inanmaya başlamışlardır! Bkz. Hakim, C. *The Origins of the Lebanese National Idea*. University of California Press, s. 43.

şeklinde olabilir. Her ne kadar Lord Palmerston'ın Dürzilere yönelik ilgisinin onları protestanlığa çekmek olduğu belirtilse de (Rodogno, 2012, s.82) asıl amacının Marunilere karşı denge sağlayacak bir müttefik kurma çabasından başka bir şey olmadığı açıkça görülmektedir.

Lübnan, Suriye ve Irak'ta çıkan ve Babıali'ye dış temsilcilikler aracılığıyla raporlanan çatışmalar kurmaca değildi ve buralarda gerçekten mezhepsel çatışmalar yaşanıyordu. Babıali gerekli önlemleri almaya çalışıyor ve Tanzimat sürecine girildiği ve bu durum yabancı temsilcilikler tarafından sıkıca takip edildiği için sorunların Tanzimat usulleri –daire-i Tanzimat- çerçevesinde çözülmesi için girişimlerde bulunuyordu. Örneğin, Lübnan'a müfettiş olarak gönderilen Şekib Efendi, Maruni ve Dürzilerin çatışmalarını önleyebilmek için iki ayrı meclis tesis etti. Lübnan Kaymakamı Mir Emin Efendi, Lübnan Deyrülhamr'da Müslümanların başkanlığında bir meclis kurmuş ve bütün bu krizi yönetmek için de Vamık Paşa vali olarak atanmıştı (16 Mayıs 1850, FO78.820). Evvelce görev yapan valiler buradaki düzeni cemaat liderleri arasındaki ilişkileri yöneterek sağlamaya çalışmışlardı ancak şimdi Tanzimat usulleri gereğince yerel meclisler teşkil edip dini cemaatlerin yönetim iradesine dâhil olma durumu söz konusuydu. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bile bu ülkelerde hiçbir zaman sonlanmayacak –ve hatta bugün bile devam eden- parlamento krizlerinin provalarını bu dönemde görmemiz mümkün.

Ancak daha vahim bir sorun bu coğrafyanın uluslararası müdahaleye açık halde olmasıydı. Ülkelerin sadece diplomatik birimleri değil, bunun yanında batıdan gelen dini cemaat liderleri, misyonerler, arkeologlar, doğa bilimciler, vs. bu coğrafyanın üzerinde büyük bir tahakküm kurmaya başlamışlardı. Bilhassa Fransa'da Katolik cemiyetleri, Doğu'daki Katoliklerin durumlarına ilişkin raporlar çıkarıyor ve bunları hem hükümetleri ile hem de kamuoyu ile paylaşıyorlardı. Henüz daha yılın başındayken Ali Paşa, Vatikan ile ivedilikle ilişki tesis edilip Katoliklere ilişkin mezhepsel işlerin Vatikan temsilcisi aracılığıyla gerçekleştirilmesi konusunda Paris Büyükelçisine talimat göndermişti (HR.SYS.1771.1, 15 Şubat 1850). Ali Paşa, aynı zamanda bu ilişki tesis edilene kadar 'Osmanlı Katoliklerinin mezhep işlerinin ecnebinin eline geçmesi, ruhani idarelerine yabancı piskopos ve papazların tayin edilmesi durumuna son verilerek yabancıların

müdahalesinin önlenmesi' için valilere bir takrir gönderir (15.02.1850, HR.SYS.1771.1). Ali Paşa da mezhep çatışmalarının büyük oranda dış kaynaklı olduğunun ve gelen yabancı temsilcilerin kışkırtmaları sonucu ortaya çıktığının farkındaydı. Bunun için dış temsilciliklerle de görüşüyor ve vize verilen temsilciler konusunda temkinli olunması bildiriminde de bulunuyordu.

Doğu vilayetlerinde meydana gelen isyanlar en çok İngilizler için endişe vericiydi. Zira Canning, bu isyanların ve çatışmaların İngiliz ticaretini sekteye uğratabileceği kanaatindeydi. Savaş döneminde bile İngiltere'nin ticari faaliyetlerini muhafaza etmek için tüm gücüyle çaba harcadığını düşünürsek Canning'in bu coğrafyadaki ana kaygısının ticari faaliyetleri olduğunu söyleyebiliriz. Canning, 4 Aralık 1850 tarihinde Ali Paşa'ya gönderdiği notada bölgedeki ve bilhassa Bağdat'taki Kürt ve Arap aşiretlerinin çatışmalarının çözüme kavuşturulması için Babıali'nin gerekli adımları atmasının zaruri olduğunu, gerekirse silahlı müdahale uygulamasını ve ihtiyaç duyuyorsa İngilizlerin arabuluculuk sağlayabileceğini belirtir. Canning, aynı zamanda bu bölgenin Hindistan ticaret yolları üzerinde olması sebebiyle isyanların Britanya için bazı problemler doğurabileceğinden bahseder (4 Aralık 1850, FO78.825). Dolayısıyla öncelik ekonomik serbestiyetin sürdürülmesi ve İngiliz ticaretinin devamlılığıydı. Öte yandan buradaki Arap aşiretlere karşı iktidar alanını genişletmeye çalışan Kürt aşiretlerine İran destek vermekteydi (5 Aralık 1850, FO78.825). İleride de ele alacağımız üzere İran ile ilgili sınırların belirlenmesine ilişkin anlaşmazlık İngiltere ve Rusya'yı karşı karşıya getirecektir; ve İran'ın Bağdat'taki olaylara ilişkin siyasetinin arkasında Rusya'nın bulunduğu pek muhtemel olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

Ancak İngiltere'nin ikinci önceliği tamamen siyasiydi. İngiltere, geçmişte Mehmed Ali Paşa döneminde geliştirilmiş olan Maruniler ile Fransızlar arasındaki ilişkinin kopması için oldukça mücadele etmişti ancak şimdi Fransa yeniden gözlerini Doğu'ya çevirmiş ve Maruni liderlerle görüşmelere başlamıştı bile²¹⁴. Fransa aynı zamanda görevlendirdikleri

²¹⁴ Sertoğlu'na göre İngilizler Dürzileri, Fransızlar ise Marunileri destekliyordu. Bkz. Sertoğlu, M. (1972), *a.g.e.*, s. 2993-4. Batılı tarihçiler ise aşiretler arasındaki çatışmaya Babıali'nin sebep olduğunu ve uluslararası

din adamları vasıtasıyla da bölgede nüfuzunu yeniden oluşturmaya çabalıyordu (Sertoğlu, 1972, 2990-1). Fransa'nın Şarktaki varlığı İngiltere için endişe vericiydi ancak bunun önünde sadece Osmanlılar durabilirdi. Bunun için Canning, Mayıs ayının sonunda Ali Paşa ile bu ihtilaller konusunda görüştüğünde Lübnan ve Filistin'de cemaatler arasındaki isyanlar konusunda kabinedeki herkesin ve bölgedeki valilerin sağduyulu davranması gerektiğini, zira olası bir şiddet olayının bölgedeki Fransız etkisini daha da artırabileceğini belirtmişti (FO78.820, 28 Mayıs 1850). Ancak bu durum Ali Paşa'dan daha çok Canning'in sorunuymdu, zira aynı zamanlarda Fransızların Babıali'nin başını daha da ağrıtaacağı başka talepleri vardı.

Üçüncü öncelik ise iç siyasetle ilgiliydi. İngiltere, Babıali'ye Tanzimat konusunda büyük destek vermişti ve Tanzimat'ı tetikleyen dış faktörlerden biri şüphesiz Palmerston'ın kendisiydi. Şimdi Tanzimat Projesinin aksaması ve yürümemesi İngiltere için ciddi bir sorun teşkil ediyordu. İngiliz parlamentosunda Palmerston, Osmanlı Devleti'nde öldürülen gayrimüslimlerin hesabını muhalefete vermek durumunda kalıyordu (FO78.825, 3 Aralık 1850)²¹⁵. Selanik'te, Beyrut'ta, Şam'da, Kudüs'te gayrimüslimler öldürülüyor ve Babıali bu gayrimüslimlerin can güvenliğini sağlayamıyor tablosu İngiliz -ve hatta Avrupa basınında yer alıyordu (FO78.825, 24 Aralık 1850). İngiltere'nin siyasi desteğinin Babıali'de karşılık bulması gerekiyordu ancak Babıali bunda zorlanıyordu. Tam da bu sebeple Canning, Babıali'yi reformlar konusunda oldukça baskı altında tutuyor ve bilhassa Ali ve Fuad Paşaları bu konuda oldukça zora sokuyordu. Babıali hazinedeki sıkıntıları öne sürerek bu vilayetlerdeki nefer sayılarını artırmaya ilişkin tereddütlerini öne sürüyordu. Canning ise bütçe açığına kapatılmak için oldukça tuhaf bir yöntem sunar: dini cemaatlerin, Osmanlı ülkesinde güçlenmesine destek olunması ve bunlara ticari serbestiyet tanınması Osmanlı

müdahale gerçekleştiğinde de sorunun uluslararası krize dönüştüğünü belirtmektedirler. Bkz. A. W. Ward , & G. P. Gooch (1923). *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1788-1919*. The Macmillan Company, s. 453. Bu dönemde bu bölgenin kanlı çatışmalara sahne olduğunu görüyoruz ancak 'katliam' tanımı dönemin liberal basınının Yunan isyanında olduğu gibi romantik bir siyasi tanımlaması olduğunu pekala öne sürebiliriz. Yine de düzeni sağlamak için Babıali de aşiretler arasında çatışmalardan faydalanmak zorunda kaldığını da açıklar.

²¹⁵ Palmerston, Canning'e, Bulgaristan ve Suriye'de öldürülen Hristiyanların haklarının tazmini konusunda Babıali'ye baskı yapılması talimatını verir.

Devleti için uzun vadeli ekonomik kazanımlar sağlayabilecektir (FO78.818, 6 Mart 1850). Aynı zamanda Babıali bu sorunu gidermek için iç borçlanmaya da gidebilirdi. Bu öneriler, Canning'in doğudaki soruna ilişkin öngörülerinin oldukça kısıtlı olduğunu bizlere göstermektedir. Babıali'nin dini cemaatler konusunda aldığı önlemlerin aksine Canning, bu cemaatlerin güçlendirilmesini salık verse de yıllar içerisinde tedbirlerin artırılması konusunda önerilerini değiştirecektir.

Bu dönemde İngiltere'nin aktif olarak Kutsal Yerler Meselesine dâhil olmasına ilişkin bir gelişme daha yaşandı. Suriye, Lübnan ve Filistin'deki yönetim konusunda 16.yüzyıldan bu yana etkin rol oynayan Dürzi kökenli Canbolat ailesi gücünü yitirmeye başlamıştı (Sertoğlu, 1972, s.3105-6; Tekindağ, 1954, s.155). Hem İngiliz hem de Fransız belgelerinden anladığımız kadarıyla ailenin reisi olan Said Canbolat, Napoleon'a karşı yürütülen Ortadoğu'daki hareketten sonra İngilizlerin yanında konumlanmış ve 1850'li yılların başında ise İngiltere'nin desteği ile siyasi nüfuzunu sürdürmüştü. Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan çatışmalar sonrasında bölgeye kaymakam olarak atanan Mir Emin Efendi²¹⁶, Lübnan'daki karışıklığın sebebi olarak Canbolat ailesini görmekteydi ve Dürzilerle görüşüp mevcut meclislerin lağvedilmesi ve idarenin değiştirilmesi için dilekçe toplanmasını talep etti. Tam da Tanzimat usulleri çerçevesinde uygulanan bu yöntem İngiliz Konsolos William Moore'un, Emin Efendi hakkında Dürzileri kışkırttığı suçlamasıyla kesintiye uğrar²¹⁷. Mir Emin Efendi aynı zamanda Dürzi şeflerine yabancı temsilciliklerle hiçbir temasın sağlanmaması konusunda bildirimini de yapmıştır ki bu

²¹⁶ Mir Emir Efendi, aslında Şihabiler aşireti reisi Mir Beşir'in oğluydu. Mir Emir Efendi hakkında İngiliz arşivi dışında çok fazla bilgimiz maalesef yok. Ancak Babıali tarafından atandığı kesindir, bkz. HR.MKT. 65.25, 17 Ekim 1853 ve aldığı taltife ilişkin HR.SYS.1524.26, 7 Nisan 1850.

²¹⁷ Canning'in oldukça gereksiz diplomatik çıkışlarından birisi de bu konuyla ilgilidir. Her ne kadar Osmanlı Arşivinde yer almasa da Ali Paşa, Canbolat ailesinin nüfuzunun kırılması için çalışma yürütmesi talimatını gerçekten de Mir Emin Efendi'ye vermiş olabilirdi. Ancak Ağustos ayı itibariyle bölgedeki karışıklığı gidermek için Mir Emin Efendi bir takım önlemler alır. Bunlardan biri yabancı devletlerin tavassutunun engellenmesi için birbirlerinden şikayetçi tarafların yabancı temsilcilere gitmekten ziyade şikayet dilekçelerini Kaymakamlığa arz etmeleridir. Aynı şekilde Hristiyanların da mahkemelerde adil yargılanabilmeleri için Kaymakamlıktan bir memurun mahkemeye müşahede etmek için görevlendirilmesiydi. (Mir Emin Efendi'nin aldığı tedbirler konusunda 11 Ağustos 1850, HR.SYS.36.42) Moore, bu önlemleri İngiliz etkisini kırmak için Mir Emin Efendi'nin yaptığı kanaatindeydi ve buna ilişkin şikayet dilekçesini hem Canning'e hem de Vali Vamık Paşa'ya ilettili. Vamık Paşa aynı zamanlarda inceleme başlatır ve Mir Emin Efendi'nin gereğince önlemler aldığını Babıali'ye bildirir.

talimat da gerçekten yukarıda bahsedildiği üzere Ali Paşa'nın talimatıydı. Moore, Emin Efendi konusunda şikâyetçi olunca Canning, elçilik tercümanı Pisani'ye elde ettikleri bu istihbarattan bağımsız olarak Ali Paşa'nın burada yaşanan gelişmelerden haberi olup olmadığını araştırmasını ister (FO78.823, 18 Eylül 1850). Canning'in merakı ve sonuç olarak endişesi, Canbolat ailesi konusunda Babıali'nin bir girişimi varsa bunu kendisinden gizlenme gerekçesiydi, zira Canning, bunun Rusya ya da Fransa bağlantılı bir girişim olduğunu kanaatindeydi.

19 Eylül'de Pisani, Ali Paşa ile görüşüp Canning'i bu konu hakkında bilgilendirir. Ali Paşa, Said Canbolat'ın kendisine verilen telkinlere rağmen yabancı temsilciliklere bu konuyu servis ettiğinin farkındadır. Dolayısıyla, Ali Paşa, Pisani'ye Babıali'nin Lübnan'daki mevcut yönetimi kendi iradesi çerçevesinde değiştirme niyetinde olduklarını zira düzenin Canbolat tarafından suiistimal edildiğini belirtir (FO78.823, 19 Eylül 1850). Emin Efendi'ye yabancı elçiliklerle yerel aşiretlerin temas etmemesi talimatını vermediğini ancak böyle bir meselenin yabancı elçiler ve şeyhler arasında değil, temsilciler meclisi ve Babıali arasında çözülmesi gerektiğini belirtir. Son olarak da Emin Efendi'nin dürüst, namuslu ve adil bir idari memur olduğunu, Babıali'nin kendisine ilişkin bir şüphesi olmadığını da ekler (FO78.823, 19 Eylül 1850)²¹⁸. Canning bu bağlamda oldukça utanç verici bir duruma düşer zira William Moore'un tespitlerini gözönünde bulundurarak Albay Rose'dan birkaç İngiliz zırhlısını Lübnan limanı önlerine sevk etmesini istemiş (9 Ekim 1850, FO78.823) ve sonrasında düştüğü durumdan dolayı utancını Palmerston'a iletmiştir.

Ne yazık ki Canning'in bu ihtiyatsız yaklaşımı Akdeniz'in silahlanma sürecini hızla başlatmıştı. Fransız donanmasına bağlı bazı gemiler İzmir limanı önlerine ve bir kısmı da Lübnan limanı önlerine getirilmişti (29 Ağustos 1850, İ.DUİT.149.38)²¹⁹. İngiltere ve

²¹⁸ Babıali'nin Emin Efendi konusunda verdiği beyanname oldukça şüphelidir. Zira Emin Efendi, Kalemîye talimi almış bir devlet adamından ziyade bölgedeki aşiret siyasetini yöneten oldukça yerel bir idarecidir ve tarafsızlığı oldukça şüphelidir. Ancak Babıali'nin çıkarlarını gözetebildiği için Osmanlı Devleti, bu konuda Canning'e direnç gösterebilmiştir.

²¹⁹ Akka Kaymakamı Hüseyin Beyin tahriri. İngiliz-Fransız rekabetinin tek sebebi Lübnan konusuyla ilgili değildi. Yunanistan'daki Don Pacifico krizi hala aşılamamış ve oluşturulan komisyon toplantılarında her

Fransa arasında herhangi bir gerginlik yokken Akdeniz’de donanmaları şimdi karşı karşıyaydı. Büyük ihtimalle Lübnan’da Said Canbolat konusunda yapılanların Canning’in bilinçli bir politikası olduğunu düşünen Aupick, benzer bir şikâyeti Akka kaymakamı Hüseyin Bey ve muhafızı Mehmed Bey’e yöneltiyordu²²⁰. Canning bu gerginliği azaltmak için ikili görüşmeleri sona erdirip tarafları bir araya getirecek şekilde Prusya, Avusturya, Rusya ve Fransa elçilerini 10 Kasım 1850’de Büyükelçiliğe davet eder. Görüşmelerinde Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan ve Musevilere yönelik saldırıların kabul edilemez olduğunu zira Tanzimat rejiminin tam olarak da bunlar olmasın diye vücut bulduğunu belirtir. Canning, aynı zamanda Osmanlı mahkemelerine ve idari birimlerine Avrupa devletlerinin daha fazla destek sağlaması gerektiğini de belirtmiştir (15 Kasım 1850, FO78.824)²²¹. Ancak bu toplantının hayret verici yanı, görüşmelerde ülkelerin Babiali’den talep ettikleri Kutsal Yerler’e ilişkin konuların gündeme gelmemesidir, zira bu konunun ikili görüşmelerle Babiali ile çözülmesi gerektiğine ilişkin genel bir yaklaşım olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu görüşme her ne kadar İngiltere’nin Fransa’ya karşı saldırgan bir politika izlemediğini Aupick’e göstermiş olsa da, İngiltere’nin Ortadoğu’daki meselelere silahla müdahale etme girişimi Aupick’in endişelerini körüklüyordu. Fransa, Doğu’da kaybettiği etki alanını kazanmaya çalışırken bir İngiliz-Rus koalisyonu ile izolasyona itilemezdi ve bunun için Fransa, zaten liberal ayaklanmalarla yıpranmış Avrupa’yı oldukça muhafazakâr ortak bir amaç etrafında birleştirmeye çalıştı.

zaman olumlu sonuçlar alınması mümkün değildi. Aynı zamanda Fransa, Abbas Paşa’nın durumuna ilişkin İngiltere’nin müdahaleci davrandığı kanaatindeydi ancak Abbas Paşa konusunda Babiali irade gösteriyordu.

²²⁰ Eylül başından yıl sonuna kadar bölgedeki Katoliklere kendi elleriyle de zulmettiklerini bildirir şikâyet dilekçelerini ileticektir Aupick. (HR.İD.51-6, 9 Eylül’den 31 Aralık 1850 tarihine kadar gönderilen şikâyet mektupları)

²²¹ Tanzimat’ın siyasi zayıflıklarını buradan görebilmek pekala mümkün. Tanzimat ayırım gözetmeksizin mahkemelerin ve idari birimlerin faaliyet yürütmesinin zeminini amaçlamıştı ancak devlet bu şekilde o kadar fazla müdahaleye maruz kalmıştır ki adli konular siyasi süreçler halini almıştır. Örneğin Canning, Bulgaristan ve Suriye’deki olaylar sırasında öldürülen Hristiyanlar için Müslümanların tazminat ödemesi gerektiği konusunda gereksiz bir baskıda bulunur. Ali Paşa buna ilişkin Canning’in taleplerine hiçbir şekilde dönüş yapmaz ve sonunda Canning, Palmerston’dan bu konuda destek ister. 3 Aralık 1850, FO78.825.

3.3.2. Katolik Devrimi

Kutsal Yerler meselesi genellikle Rusya'nın Ortodoks tebaa üzerinde hak iddia etme meselesi olarak değerlendirilmektedir. Yukarıda bahsi geçen tarihçilerin ele aldıkları tartışmalar da bu yöndedir. Ancak Kutsal Yerler Meselesini ateşleyen taraf aslında Rusya değil, Fransa'ydı. Louis Napoleon kendisini Vatikan'ın ve Avrupa -ve bu durumda Ortadoğu- Katoliklerinin temsilcisi ilan etmiş ve dış politikasının odağını Ortadoğu'da sıkıntılara maruz kalan Katolıklara yöneltmişti. Ancak bu oldukça riskli bir süreçti zira İngiltere'nin Rusya ve Avusturya ile ittifak halinde olması senaryosu Fransa'nın kıta Avrupasından izolasyonu ve Louis Napoleon'un iktidarını kaybetmesi anlamına geliyordu. Louis Napoleon'un bu riskli oyuna girmesinin sebebi ise yukarıda bahsedildiği üzere Czaykowski ve Lenoir sonrasında Fransa'da oluşan kamuoyu ile ilişkiliydi. Pekâlâ, tek sebebi Czaykowski ve Lenoir da değildi. Bilhassa Lübnan, Irak, Suriye ve Kudüs'te Katolikler, Ortodokslar ve Müslümanlar arasında çatışmalar meydana geliyordu. Babıali ise bu çatışmaları diplomatik süreçlere sokmaktansa Tanzimat reformlarının gereklilikleri şeklinde çözmeye gayret gösteriyordu. Ne var ki şimdi Fransa ve sonrasında Rusya bunları tıpkı İngiltere'nin Don Pacifico sürecinde yaptığı gibi siyasi bir süreç olarak değerlendirmiş ve bundan dolayı Babıali'ye baskı uygulamaya başlamıştı.

Louis Napoleon'nun 2 Aralık 1851 darbesinden evvelki gece Fransa'nın siyasi tablosu şu şekildeydi: Napoleon her ne kadar 1848 seçimlerinde başarıyla sınav vermiş ve başkan seçilmiş olsa da parlamentodaki gücü oldukça kısıtlıydı. Cumhuriyetçilerin merkezinde yer alan Thiers, seçimde yenemediği Louis Napoleon'u mecliste sosyalistlerin desteğiyle mağlup etmiş ve başkanı kendisine bağlamıştı (Price, 2002, s.15). Napoleon bütün ülkeyi dolaşıp kendisine destek arıyordu ve toplumsal desteği bulsa da parlamento sistemi sebebiyle siyasi alanı kısıtlanıyordu. Bunun için Saint Arnaud gibi Bonapartist generallerle 2 Aralık 1851'de darbe gerçekleştirdi (Price, 2002, s.18) ve kısa süre sonra da kendini imparator ilan etti (Gooch, 1959, s.32). Kendisine muhalefet eden cumhuriyetçileri ve sosyalistleri ya tutuklattı ya da sürgüne gönderdi. Ancak kısa bir süre sonra karşı darbe

riskini ortadan kaldırmak için kendisine darbeye destek veren Bonapartist generalleri de tasfiye etti (Gooch, 1959, s.42)²²². Nihayetinde Napoleon, 1848 devrimlerinden ve Fransa'nın geçen bu üç sancılı yılından en az etkilenen ve dolayısıyla kendisine her zaman bağlı kalacağı aşikâr olan Katoliklerle siyasi davasını birleştirdi (Gooch, 1959, s.37)²²³. Şimdi Napoleon, Fransız Devriminden bu yana 'hakları gasp edilen ve sürekli sosyalistlerin ve cumhuriyetçilerin tacizine maruz kalan' kilisenin hamisi, yeni Fransa'nın Bonapart'ı değil, Charlemagne'ı haline gelmişti.

Ancak Napoleon, dini bir propaganda yoluyla topluma kilisenin yeniden doğuşunu aşılama aksine Napoleon bu dönem içinde ülkedeki popüler Katolik dalgaya dâhil oldu. Fransız basını Ortadoğu'daki gelişmeleri dikkatle takip ediyor ve hükümeti buradaki gelişmeler konusunda yönlendiriyordu. Aupick ile La Hitte arasındaki samimi gerginliği göz önünde bulundurursak kamuoyunun önemli derecede Fransa'nın doğu politikasını etkilediğini söyleyebiliriz²²⁴. Bilhassa Henri-Léon Camusat de Riancey gibi Katoliklerin propaganda servisi olarak çalışan gazeteciler ve editörlüklerini üstlendikleri *l'Univers*, *L'ami de la Religion*, *Correspondant*, *L'Union Monarchique* gibi yüksek tirajlarda baskı yapan gazeteler Fransa'nın Kutsal Yerler Meselesi'nde aktif rol almasına zemin

²²² Napoleon kendisine destek veren cumhuriyetçi ve muhafazakâr generallerle yollarını siyasi kariyeri içerisinde ayırmıştır. Napoleon, Changarnier, Cavaignac, Bedeau ve Lamoricie ile darbe sonrasında ters düştü ve bu generalleri Belçika'ya sürdü. Ne var ki Louis-Napoleon, savaş sırasında bu generallere ihtiyaç duyduğunda generaller Napoleon'un kişisel ve politik savaşı uğruna binlerce Fransızın ölmesine razı gelmediklerini belirtmişlerdir. Yani generaller Kırım Savaşı'nın politik bir facia olduğunu düşünüyorlardı. Gooch, 42. Buna şaşırılmamak gerek, zira Çar'ın generallerinden Duhamel ya da Lüders de farklı düşünmüyorlardı.

²²³ Gooch'un bu konudaki çok yerinde bir tespiti belirtmek yerinde olacaktır. Gooch'a göre Napoleon, kilise ve muhafazakarların baskısıyla doğu sorununu alevlendirmiş ancak bu durum Rusya ile savaşa dönmeye başladığında durumu sakinleştirmeye çalışmış ve hatta bunun için daha liberal olan Baraguay d'Hilliers'i İstanbul'a gönderip hem Rusya hem de Babıali ile gerginliği azaltmaya çalışsa da bu mümkün olamamıştır.

²²⁴ Marx'ın bu konuya ilişkin Louis Napoleon eleştirisi -*The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*- doğru ve haklıdır. Marx'a göre insanlar geçmişlerini, kendi tarihleri yaparlar ancak bunu geçmişin kendilerine bıraktığı mirasla gerçekleştirebilirler. (Men make their own history, but they do not make it as they please; they do not make it under self-selected circumstances, but under circumstances existing already, given and transmitted from the past.) Marx, K. (1994). *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. International Publishers Co. Louis Napoleon, gerçekten de Katolikler üzerindeki desteğini sonraki yıllarda da esirgemedi ancak bunu yapmaktan başka çaresi de zaten yoktu, zira Cumhuriyetçiler ve Sosyalistler kurulan Cumhuriyette başarısız bir sınav vermişlerdi. Nihayetinde Louis Napoleon, günümüz Fransasında olduğu gibi radikal sağ işçi sınıfının desteğini ele geçirmiş duruma gelmişti.

hazırlamışlardır. Uzunca bir süre bastırılmış olan Katolisizm Fransız toplumunda bu dönemde oldukça önemli bir yer edindi ve Fransız siyasetinde belirleyici bir hale geldi²²⁵.

Misyonerlerin ve hacıların Ortadoğu hakkında yazdıkları ve eleştirdikleri konular ciddiyle takip ediliyordu. Bunlardan biri Ali Paşa'nın uzun süre ülkeden göndermek için çaba gösterdiği ancak Fransız Büyükelçisinin direnciyle karşılaştığı Eugene Boré'yd²²⁶. Boré, 1850 yılında İstanbul'da Lazaryan mektepte Fransızca ve din eğitimi verirken Kutsal Yerler üzerine bir kitapçık yazdı: -Question des Lieux-Saints. Bu kitap Fransa'da ve Avrupa'nın daha başka birçok ülkesindeki Katolikler arasında hızlıca yayıldı zira Boré kitabında Katolik dünyanın Kutsal Yerlere ilişkin görüşlerini öne sürüyordu²²⁷. Kitabında Fransa'nın Doğu'daki Katoliklere neden hamilik etmesi gerektiğini ve bunun neden tarihsel bir sorumluluk olduğunu anlatmaktadır. Aupick'in Katoliklerin haklarının iade edilmesine ilişkin 28 Mayıs 1850'deki talebinden daha önce yayınlanan bu kitaptan bir bölüm Fransız kamuoyunun bakış açısının anlaşılması için paylaşmaya değer:

“...Hükümetimiz Katolik himayenin sağladığı temelleri ve bunun getirdiği değerli hakları göz ardı edemez. Fransa bir asırdır Doğu'daki çıkarları için bir ateş yaktı. Bugün bu ateşi büyütmek gerekiyor. Geleneksel Haçlı politikasını sürdürerek Cumhuriyet Hükümeti, hem kilisenin davasına hizmet etmiş olacak hem de dünyadaki egemenliğini pekiştirecektir. Aydınlanmış insanların, Osmanlı Bakanından talep edilen geçmiş (anlaşmaların) tadili ve yeni (öneriler) sunan,

²²⁵ Katolik davası sadece Osmanlı topraklarında güdülmüyordu. Bu politika genel bir Fransız politikasıydı ve Hindistan'dan, Çin'e ve Pasifik'teki Fransız sömürge çeperine kadar her yeri içine alan bir dava olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bkz. Cole, H. M. (1940). Origins of the French Protectorate Over Catholic Missions in China. *The American Journal of International Law*, 34(3), s. 473–91.

²²⁶ Babıali, Boré'nin Katolikler üzerindeki etkisini sonradan farketmiş olacaktır ki kendisine bu süreç öncesinde nişan verilmiştir. Babıali'nin, Boré'ye yönelik olumlu bir izlenim oluşturmak için kendisine bu nişanı sunmuş olması da pek muhtemeldir. HR.TO.191.48, 22.01.1849.

²²⁷ Boré, Fransa'nın Katolik davasının doğudaki en büyük doktriner savunucusuydu. Fransız tarihyazımında bugün bile bu Katolik dava gözardı edilerek Kırım Savaşı'nın sebepleri Osmanlı-Rus anlaşmazlığına dayandırılmaktadır. Hem bahsi geçen bu anlatıya örnek olabilmesi hem de Boré'nin misyonu konusunda detaylı bilgi için bkz. Figeac, J. F. (2018). Eugène Boré, un orientaliste au zèle missionnaire. *Printemps*, (7), s. 171-184.

(Osmanlıyı) küçük düşüren ve bizleri dezavantajlı konuma düşüren bu talebe dikkat çekmek isterim...²²⁸

Boré'nin propagandasında bahsettiği konu VII. Cyrill'in Ortodoksların Kutsal Kabir Kilisesi'nin onarımı için Babıali'den izin istemesiydi ve henüz yeni Kudüs'ten dönmüş olan Boré Katolikler ve Ortodokslar arasındaki mücadeleyi görmüştü ve eğer bir tamir yapılacaksa bunun Ortodokslar tarafından değil, Katolikler tarafından yapılması gerektiğini belirtiyordu²²⁹. Boré'nin Kudüs seyahatinde gördükleri ve bu yazdıkları da pekâlâ tesadüf değildi; zira Boré'yi Kudüs'deki durumu kendisine raporlaması için Aupick göndermişti. Bu dönemde Czaykowski ve Lenoir konusunda Aupick hem Rusya'yı hem de Babıali'yi zorluyordu ve davasına desteği Polonyalılara, Polonezköy'ün kurulmasında da destek sağlayan Lazaryan Kilisesi'nden edinmişti²³⁰.

Ortodoksların talebi oldukça sıradandı ve aslında ciddi anlamda siyasi bir amaç da taşııyordu. Ancak yakın zamanda Czaykowski ve Lenoir konusunda hâlihazırda Fransız kamuoyunda oluşan ateşin barutu Boré'nin layıhası ve Fransız gazetelerinde yer alan haberlerin yarattığı 'Doğu zulmü altında ezilen Katolikler' imajı oldu. General Aupick, Rusya'nın Babıali'ye ve 'Fransa'ya' uyguladığı baskıya karşılık olarak Fransa'nın Osmanlı

228 "Notre gouvernement ne peut méconnaître ou négliger des droits précieux, fondement de son protectorat catholique. La France a depuis un siècle formé les feu sur ses grands intérêts en Orient.Elle a aujourd'hui d'éclatantes réparations à exiger. En reprenant la politique traditionnelle des croisades, le gouvernement de la République servirait la cause de l'Église et accroîtait notre prépondérance dans le monde. Nous animions l'attention des hommes éclairés sur les documents que précède une réponse a la prétention du ministère ottoman, qui, pour s'épargner rembarras d'une révision dupasse, et d'une solution aurait voulu nous imposer la condition désavantageuse dans laquelle se trouvaient les religieux, nos protégés...". Figeac, J. F. (2021). La Question d'Orient (1798-1861): Diplomates et publicistes, acteurs de la bataille d'opinion. *Relations Internationales*, (186), s.1-2.

229 Kırım Savaşı tarihyazımında bu konu genellikle Ortodoks Kilisesinin etki alanının büyümesi bağlamında ele alınır. Örneğin, Temperley, İngiliz seyyahların buradaki kutsal yerlerin Rumların eline geçeceğine ilişkin yazılar kaleme aldığından bahseder, bkz. Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press. Katoliklere ilişkin sorun ortaya çıktından sonra Rumların da Kudüs'teki varlıklarını Kudüs'te daha güçlü hissettirmeye başladıkları doğrudur. Ancak buradaki tartışmalardan da anlaşılacağı üzere Hristiyan topluluklar içerisinde Ortodokslar, Osmanlı ülkesinin nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturduğu için Babıali zaten iradesini Ortodoks nüfus lehine göstermekteydi. Ortodoksların gücünü artırdıkları için Katoliklerin misyonlarına başlaması iddiası ise temelsiz bir Avrupa propagandası olarak değerlendirilmektedir.

²³⁰ Polonezköyün kurulması ve Osmanlı Devleti'ndeki Polonyalıların iâşesi konusunda olağanca destek sağlayan cemaatin de Lazaryen cemaat olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ndeki Katolik davayı öne süren cemaatin mülteciler ve Czaykowski ile organik bir bağı vardı.

Devleti ile geçmişte olan başka bir anlaşmasını öne sürer. Bu anlaşma o kadar gündemde değildir ki, Fransa ve Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere bütün diplomatik birimler arşivlerinden indirdikleri bu anlaşmanın hükümlerini yeniden değerlendirmeye alacaklardı. Bahsi geçen anlaşma I.Mahmud ile XV.Louis arasında imzalanmış olan 1740 tarihli kapitülasyon anlaşmasıdır -ve bu anlaşmanın bizi ilgilendiren 33.maddesidir. Buna göre, Kudüs'teki Kutsal Yerlerin korunmasına ilişkin haklar Fransız Devletine tanınmıştır. Bu anlaşmanın yeniden gün yüzüne çıkmasına Ali Paşa'nın sebep olması da oldukça dramatiktir. 1740 kapitülasyonları I.Mahmud'un 1739'da Avusturya ve Rusya ile imzalanan Belgrad Anlaşmasına²³¹ bağlı bir anlaşma olduğu için mülteciler meselesinin tetkik süreci başladığında tetkik komisyonu bu kapitülasyonları da incelemeye almış ve tarafların eline bu anlaşma bu vesileyle gitmiştir. Bundan sonraki süreçte bu kapitülasyonlara ilişkin tafsilatlı raporlar oluşturulmuş ve taraflarla paylaşılmıştır.

Czaykowski ve Lenoir meselesi Fransız kamuoyunda yankı bulduğundan bu yana Aupick, kutsal yerler meselesine ilişkin değerlendirmelerini ve taleplerini Babıali'ye iletliyordu. 28 Mayıs 1850'de, Aupick, Ali Paşa ile görüşüp 1740 tarihli kapitülasyonların 33.maddesinde yer alan kutsal yerlerin korunma haklarının Fransa'ya verildiğini, Katoliklere verilen bu hakları muhafaza ederek 1808 yılında tahrip olan Saint Sepulchre Kilisesinin –Kutsal Kabir Kilisesi- tamiri için Fransa'ya gerekli kolaylığın sağlanmasını talep eder (HR.SYS.405, 28 Mayıs 1850). Aupick aynı zamanda 1740 tarihli anlaşma sonrasında ilan edilen bazı fermanların –Ortodokslara verilen yetkileri içeren fermanlardan bahsediyordu- ortadan kaldırılmasını talep etmektedir (HR.SYS.405, 28 Mayıs 1850). Aupick, açıkça Babıali üzerinden, Rusya'ya saldırıyordu; zira 1740 Anlaşmasının varlığını Babıali inkâr etmiyordu ve şayet mesele tahribat gören yerlerin onarılmasıysa bunu Babıali'den talep edebilirdi ve geçmişte bunun örnekleri de vardı. Aupick'in amacı 1740 yılında imzalanan kapitülasyonların geçerliliğini sağlamak ve bu anlaşmayı tehdit eden

²³¹ Küçük Kaynarca Anlaşmasının birinci faslında Belgrad Anlaşmasının geçersizliği konusunda Babıali ile Rusya arasında mutabık kalmışlardır. Bkz. Beydilli, K. (2002). Küçük Kaynarca Anlaşması. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, s. 524. Diyanet İslam Ansiklopedisi. Bu konu Avusturya ile yapılan görüşmelerde tamamen görmezden gelinmiştir. Kaynarca Anlaşması, Belgrad Anlaşması konusunda bazı soru işaretlerini de gündeme getirmiştir ancak Babıali, Rusya nezdinde Belgrad Anlaşmasının hükümlerini bilinçli olarak gündeme getirmiştir.

diğer anlaşmaların bertaraf edilmesiydi. Öte yandan Aupick, mülteciler konusunda aldığı yenilgiyi Kutsal Yerlerdeki haklarıyla telafi etmeye çalışıyordu.

Şayet Ruslar, Fransa'nın bu talebinden provoke edilirlse bu defa Babıalı'nın önüne Fransa'nın kapitülasyonlarından çok daha ağır şartlar içeren Küçük Kaynarca'yı koyacaktı ve bu Babıalı'yi oldukça sıkıntılı bir konuma düşürecekti. Babıalı eğer Fransızların talebini yerine getirirse Ruslarla kriz yaşayacaktı ve zaten Memleketeyn toprakları Rus işgali altındaydı. Rusları desteklerse de Tunus önlerindeki Fransız donanmasının baskın bir saldırısı karşısında kalacaktı (Temperley, 1964, s.288). Bundan sonraki süreçte Babıalı'nın diğer Avrupa devletlerinin bu konuya ilişkin yaklaşımını değerlendirmesi gerekiyordu ve tam olarak böyle yaparak Aupick'e cevap vermeden durumu geçiştirdi.

Ali Paşa, geleneksel olduğu üzere ciddi sorun çıkarabileceğini düşündüğü bu konuyu Meclis-i Vala ve Şüra'da tartışmadan Büyükelçiye cevap veremeyeceğini belirterek konuyu öteleği. 12 Ağustos'da General Aupick, Babıalı'deki kendi tercümanına ve İngiliz Büyükelçiliğinin tercümanı Pisani'ye, 'Ali Paşa ile görüşmesinde Kutsal Yerler için Fransa'ya verilecek garantörlük konusunda kabine reyini alması gerektiğini belirttiğini ve araya bayram girmesi sebebiyle bu konunun epey uzadığını, zaten anlaşmanın olduğu bir konuda Babıalı'nın müspet adımlar atmasını sadece Fransa'nın değil, bütün Katolik Avrupa'nın dostu olan Osmanlı Devleti'nden beklediğini' belirtir (HR.SYS.405/49, 12 Ağustos 1850). Ali Paşa zaman kazanmak için hangi anlaşma hükümleri üzerine Fransız Hükümetinin bu talepleri Babıalı'ye yönelttiğini sorar ve 1621 (1030) tarihinden 1755 (1169) tarihine kadar Fransız Hükümetinin talepleri doğrultusunda çıkarılan imtiyazları Fransız Büyükelçiliği, Babıalı'ye iletir (HR.SYS.405/48, 29 Ağustos 1850). Ali Paşa ise fermanların dâhili maslahatlar olduğunu ve her ne kadar yabancı devletlerle yapılan müzakerelerin neticesinde bu fermanların ilan edilmesi mümkün olsa da bunların anlaşma niteliğinde bir bağlayıcılığının olmadığını, yine de 1740 yılında Fransa'ya verilen kapitülasyonların Meclis-i Vala'da incelenip Büyükelçiye konuya ilişkin tafsilatla açıklama yapacağını belirtir (HR.SYS.405/49, 15 Eylül 1850). Ali Paşa, General Aupick'in bu talepleri Czaykowski ve Lenoir konusundaki kişisel başarısızlığına karşılık olarak

Babıali'ye direttiğini düşünüyordu ve bu konunun bir noktada sadece Katoliklerin güvenliği konusuna dönüşebileceği kanaatindeydi.

Oysa Aupick, bu konuyu Ali Paşa'nın düşündüğünün aksine yukarıda bahsettiğimiz gerekçelerle oldukça ciddiye alıyordu. Zira bu konu bir Kutsal Yerler Meselesi olmanın da ötesinde Fransa'nın Doğu'daki politikasıydı. Bunun için de Katolik ülkelerin temsilcilerini yanına çekmeye çalıştı. Başta en büyük destekçisi pek tabi Katolik Belçika'ydı²³². Belçika Krallığı'nın İstanbul'daki temsilcisi Eduard Blondeel van Cuelebroeck²³³ oldukça sıradışı bir diplomatik karakterdi ve İstanbul'daki gerginliği Fransa'dan daha fazla artırıyor. Büyükelçi, daha Aupick Kutsal Yerler konusunda herhangi bir talepte bulunmadan 6 Mayıs 1850'de gönderdiği notasında 1808 yangınının ardından Godfrey de Bouillon ve kardeşi Baodouin'in mezarlarının tamir edilmesi gerektiğini ve masraflarının Belçika Kralının karşılayabileceğini belirtir (Goldfrank, 1994, s. 79). Blondeel geçmişte bölgede faaliyet yürüttüğü için bu mezarların bir yapı planını çıkarmış ve yangından sonra Ortodoksların yaptıkları değişiklikleri göstererek en eski halinin restorasyonunu talep etmişti. Blondeel,

²³² General Aupick'in bu konuyu gündeme her getirdiğinde Belçika ve İtalya'daki bazı prenslikler Fransa'nın bu haklı davasının arkasında olduklarını Babıali'ye iletiyorlardı. 'Babıali'nin kardeş Avrupa'daki kardeşliklere halel getirmeyeceğinden şüphe duymadıklarını' Ali Paşa'ya yazıyorlardı. HR.SYS.01768.15.1, 6 Eylül 1850. Aynı zamanda Vatikan temsilcisi Ali Paşa ile görüşmesinde kardeş cemaatler arasındaki fikir ayrılıklarının giderilmesi konusunda Babıali'nin sağduyulu yaklaşacağını belirterek Fransızların talepleri konusunda çekimser yaklaşıyorlardı.

Belçika'nın Fransa'nın davasının arkasında durmasının başka bir sebebi daha vardı. Belçika, bu dönemde Fransa'nın uydu devletlerinden biri halindeydi. 28 Ocak 1852'de Belçika'daki Büyükelçi Eugene de Kerchove (Kirkov Efendi)'un Ali Paşa'ya gönderdiği raporda Belçika'nın Fransız işgali tehdidi altında olduğunu ve böyle bir durum söz konusu olduğunda İngiltere, Avusturya ya da Rusya'nın buna müdahil olamayacağını belirtmektedir. Kerchove bu raporu Belçika'da sürgünde bulunan Orleans hanedanının mallarının Louis Napoleon'un baskısıyla Belçika Hükümeti tarafından müsadere edilmesine ilişkin yazmıştır. Dolayısıyla Louis Napoleon'un Kral Leopold üzerinde önemli bir etkisi vardı. HR.SYS.228.14, 28 Ocak 1852.

²³³ Blondeel (1809-1872) üzerinde epey araştırma yapılması gereken siyasi karakterlerden birisidir. Diplomatik kariyerine Mehmed Ali Paşa ile Mısır'da başlar. Sonrasında Meksika'da ve Amerika'da Belçika Hükümeti'nin temsilciliğini yapar. 1848 ihtilalleri sırasında Almanya'ya Belçika Hükümeti adına istihbarat faaliyetleri yürütmek üzere görevlendirilir ve Katoliklerin örgütlenmesi konusunda etkin çalışır. Sonrasında Yunanistan'a görevlendirilir ve Don Pacifico sürecince İngiltere ile Rusya arasında uzlaştırıcı olarak çalışır ancak başarısız olur. 1850 yılı itibarıyla de Katoliklerin Kutsal Yerlerde örgütlenmesi konusunda fon sağlayıcı olarak çalışır ve Fransa'nın bu davasının güçlü destekçilerinden biri olarak çalışır. Nihayet Kırım Savaşı sırasında Babıali'nin Brüksel'deki temsilcisi Kerckhove (Kirkov Efendi) ile anlaşmazlık sonrası Sultan Abdülmecid nezdinde müttetikleri itibarsızlıkla suçlanır. Bu suçtan aklanır ancak görevinden uzaklaştırılır. Bkz. (1961). Eduard Blondeel van Cuelebroeck. *Biographie Nationale Publiée par l'Academie Royale des Sciences, Des Lettres et Des Beaux-Arts de Belgique, III*, s. 93-95

aynı zamanda, ‘Kutsal Yerlerin meşru koruyucusu olan Frenklerin, yasadışı yöntemlerle belli haklar elde etmiş Ortodokslar karşısında küçük düşürülmeden haklarının bir an önce kendilerine geri verilmesi gerektiğini belirtir (FO78.821, 19 Temmuz 1850). Aupick’in doktrini tam olarak Belçika çıkarlarıyla örtüşüyordu ve bu yüzden Aupick’in bireysel arzularına Fransız hükümetinden daha çok Belçika Krallığı’nın destek verdiği belirtmek yanlış olmayacaktır²³⁴. Avrupa’nın birçok başkentinde ‘Aupick’in Katolikler konusunda gerçekleştirdiği ‘direnişin’ gerekçeleri diplomatlara ve siyasilere Aupick’in destekçileri tarafından anlatılmaktaydı. Genel olarak, ‘Babıali’ye dayatılan ve oldubitti kararlarla Avrupa’ya yönelik yaralayıcı politikaların önüne geçilmesi’ konusu gündemdeydi (FO78.821, 2 Temmuz 1850). Yine de bunun ardındaki gerekçe pekâlâ Fransa’nın doğru politikasındaki pozisyonunu sağlamlaştırma amacıydı ancak söz konusu Katolikler olunca hükümetler istemese de devrimci bir dönemin ardından bu yönde -Katolikler lehine- adım atmak zorunda bırakıldılar.

General Aupick, Paris’teki destekçileriyle birlikte İtalya’daki prenslikleri yanına çekmeye çalıştı ve Fransız Hükümeti bu konuda oldukça başarılıydı. Belçika, Toskana gibi ülkeler Akdeniz politikasındaki payını Fransa ile birlikte almak azmindeydi²³⁵. Napoleon, iktidara geldiğinde İtalya’daki Avusturya hegemonyasını kırabilmek için Vatikan’a birliklerini göndermişti ve şimdi bunun meyvelerini almaya çalışıyordu²³⁶. Fransa, bu ülkelerin ittifaka dâhil olmasını özellikle istiyordu zira olası bir İngiliz-Rus ortaklığında

²³⁴ Yukarıda belirtildiği üzere Belçika gerçekten de Fransa’nın güdümündeydi ve Kral Leopold bu durumdan oldukça rahatsızdı. Ancak bu dönemde Belçika’daki hükümetin muhafazakâr Katoliklerden müteşekkil olduğunu belirtmek gerekiyor. Kirkov Efendi’nin yukarıda bahsettiğimiz Ali Paşa’ya gönderdiği risalesinde bu hükümette Katoliklerin baskın olmasının sebebinin Louis Napoleon’un seçimlere müdahale ettiği konusu da yer almaktadır. Kirkov Efendiye göre Louis Napoleon, Kral Leopold’e radikal sosyalist tehdidi göstererek ‘sosyalistler ya da ben’ demektedir.

²³⁵ Bunun için Babıali’yi Fransa lehine ikna etme çabalarına İtalyan şehir devletleri de dahil oldular. Toskana temsilcisi 1850 yılının Eylül başında Ali Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmede, ‘Fransızların Kutsal Yerler konusunda talep ettikleri yerlerin Latin Kilisesi’nin garantörlüğüne verilmesinin Babıali’nin her zaman olduğu gibi Avrupa’daki din kardeşliğini pekiştireceğini belirtir. HR.SYS.01768.15.1, 6 Eylül 1850,

²³⁶ Louis Napoleon’un sağladığı askeri birlikler Papalık’tan Kırım Savaşı’nın sonunda ayrılacaktır. Roger, ‘Napoleon III’, 33. Fransa’da Katolisizmin politik bir konuma ulaşması konusunda bkz. Gibson, R. (1989). *A Social History of French Catholicism (1789-1914)*. Routledge Press. ve Tallett, F., & Atkin, N. (1996). *Catholicism in Britain and France since 1789*. The Hambledon Press.

Fransa'ya karşı uygulanabilecek bir izolasyonu bertaraf etme niyetindeydi²³⁷. Ancak bu ülkelerden daha da önemlisi Avusturya'ydı. Avusturya'nın Fransa'nın yanına çekilmesi Rusya'nın amaçladığı bütün dengeleri altüst edebilirdi. Başta Karadeniz'in Kuzey Doğusu Rusya'ya neredeyse kapanmış olacaktı ve daha da önemlisi kıta Avrupasının önünde önemli bir set çekilebilecekti (Taylor, 1968, s.94). Öte yandan, Avusturya, bir Habsburg varisi olarak her ne kadar Katolik davayı önemsiyorsa da ne Babıali'yi –ve dolayısıyla İngiltere'yi- ne de Rusya'yı zorlayacak bu şekilde bir politikayı desteklemek konusunda açık niyet belirtmiyordu. Avusturya'nın söz konusu Katolik davanın peşinde açıkça bir siyaset yürütmesi, kendi tebaası olan Ortodoks halkları gücendireceği için Balkanlardaki tahakküm alanını daraltacaktı.

Yine de Canning yaşanan soruna, Aupick gibi 'kaybedilen dini hakların yeniden alınması' şeklinde değerlendirmektense, Fransa'nın ikili ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirdiği talebinin siyasi sonuçları olabileceğini ön görüyordu ve bu konuda Fransız meslektaşını uyarmaya çalışıyordu (FO78.820, 20 Mayıs 1850). Çünkü Aupick'in, İstanbul'da Ali Paşa ve Titoff'a yönelttiği diplomatik ton Kudüs'te karşılık bulmuyordu ve kendisini Katolik cemaatin yegâne temsilcisi gören Fransız konsolos Botta, Ortodoks cemaatini 'bozguncu hainler' olarak tanımlamış ve Rusya'nın Kudüs'teki maslahatgüzarı da bu durumu Titoff'a raporlamıştı (FO78.820, 20 Mayıs 1850). İki cemaat de İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Kabir Kilisesinin kendileri tarafından tamir edilmesini ve garantörlüğünün de cemaatlerden birine verilmesi gerektiğini savunuyordu.

Ancak yaza doğru karşılıklı atışmalar, Kudüs'te ciddi çatışmalara dönüşmeye başlamıştı ve Babıali bu durumda güç kullansa Avrupalı devletlerin müdahale yolunu kolaylaştırabilirdi. Bunun yerine tarafları yukarıda bahsedildiği şekilde uzlaştırmaya çalıştı. Nitekim, Canning'in elde ettiği istihbarat Ali Paşa'nın tedbirlerini doğruluyordu. Savaş

²³⁷ Louis Napoleon, Fransa'nın İtalya üzerindeki kaybettiği nüfuzunu yeniden tesis etmeye çabalarken Avusturya'nın da İtalya üzerindeki etkisini kırıyordu. Ancak Avusturya'ya uygulanabilecek olası bir baskının Prusya'yı provoke edebileceğinin de bilincindeydi. Yine de ilerideki yıllarda amcası gibi bu hatayı yaptı ve Alman Devletlerinin birleşmesine yol açacak olan Prusya karşısında utanç verici bir yenilgiyle karşılaştı. Gildea, R. (2002). *'Province and Nation' in Revolutionary France* (M. Crook, Ed.). Oxford University Press, s. 175-6.

başlayana kadar geçecek süre içerisinde bölgeye giden din adamı sayısı neredeyse o zamana kadar gidenlerin sayısının iki katına varmıştı. Bölgeye seyahati yalnızca Katolikler değil, Rus destekli Ortodokslar da yapıyorlardı. Rusya'nın Kudüs maslahatgüzarı ile Fransa'nın temsilcisi Paul-Emile Botta²³⁸ Kudüs'teki Ortodoks ve Katolik varlıkları konusunda birbirleriyle rekabet ediyorlardı (Rivington, 1852, s.477). Dolayısıyla Ali Paşa'nın bunun önüne geçme çabası yersiz değildi.

Böyle sancılı bir zamanda Babıali'nin müttetikleri de destekleyici pozisyonda değildi. Canning, bir yandan bu sorunun Babıali'ye yaratacağı sorunları düşünüyor ancak bir yandan da Babıali'den başka devletlerin Babıali'den kopardıkları imtiyazlardan mahrum kaldığını ya da bir fırsatı kaçırdığını düşünüyordu. Bunun için Kudüs'teki Anglikan ve Protestan Kiliselerinin korunma hakları konusunda Prusya temsilcisi ile Babıali'ye kendileri de taleplerini gönderdiler (FO78.824, 18 Kasım 1850)²³⁹. Ali Paşa Anglikan ve Protestan kiliselerine bağlı tebaanın korunmasına ilişkin tereddütlerini paylaştı ancak en azından bu cemaatlerin Babıali nezdinde tanınmasına ilişkin girişimde bulunacağı sözünü verdi ve bunu yerine getirdi. Tıpkı Fransa ve Rusya vakalarında olduğu gibi padişahın Anglikan ve Protestan cemaatleri için çıkardığı kilise uluslararası bir anlaşmamış gibi değerlendirildi ve Britanya basınında bu konu Britanya'nın dini cemaati üzerinde garantörlüğü olduğu şeklinde yer edindi (Rivington, 1852, s.477).

Aupick, beklediği cevabı Babıali'den alamadığı için etrafında ciddi bir diplomatik koalisyon oluşturmuştu ve artık Ali Paşa'ya sadece Aupick değil, İspanya, Sardinya (19

²³⁸ Paul-Emile Botta, Fransız arkeolog, doğabilimciydi ve Fransa'nın bu dönemdeki diplomatik misyonlarında etkin rol sahibiydi. Ne var ki Kutsal Yerler konusunda hükümetinin taleplerini yerine getiremediği için 1851'de Musul'a gönderilecekti. Yine de Louvre Müzesinin kendisine getirdiği kutsal emanetlerden dolayı çok şey borçlu olduğunu söyleyebiliriz. Botta hakkında detaylı bilgi için, bkz. The Editors of Encyclopaedia (1911). Paul-Émile Botta. *The Encyclopedia Britannica, Cambridge University Press.*

²³⁹ Bu talep İngiltere, Prusya ve Amerika Birleşik Devletlerinden gelmişti ve Sultan Abdülmecid bu talebi onaylar. Bunun sebeplerinden biri de İngiltere ve Fransa arasındaki ilginç ve anlamsız rekabet olduğunu belirtmek gerekiyor. Fransa, Papalığı destekleyince Vatikan'ın İngiltere'ye karşı agresif politikası karşısında çekimser kalmıştı. Fransa'nın Katolik politikası karşısında İngiltere de kendi Anglikan pozisyonunu oluşturmaya çalışıyordu. Bkz. Tallett, F., & Atkin, N. (1996). *Catholicism in Britain and France since 1789.* The Hambledon Press.

Temmuz 1850, FO78.821)²⁴⁰ ve Napoli temsilcileri de baskı yapıyorlardı. Nihayet Haziran başında İngiliz Hükümeti'nin bu konuda kendilerine destek sağlayamayacağını düşünen Aupick, Canning'den kişisel olarak kendilerine destek vermesini talep etti (FO78.820, 5 Haziran 1850). Aupick, Canning'den destek isterken Ortodoks bozgunculuğunun önlenmesi konusunda Avrupa devletlerinin müspet adımlar atmasını talep ettiğinde, Canning, bu adımları Babıali'nin gereğince atabileceğini belirtir. Aynı talep Avusturya hükümetine ve İstanbul'daki temsilcisine de gelir ancak Avusturya da Fransa'nın taleplerini reddetmemekle birlikte Rusya ile karşı karşıya gelmemek için herhangi bir girişimde bulunmaz (FO78.820, 5 Haziran 1850). Canning, burada verebileceği herhangi bir taahhüt sonucunda İngiltere'yi ilginç bir koalisyonun içerisine dâhil edebileceğinden çekindiği için tereddüt eder ve Ali Paşa'ya da bu konuda müspet adım atılmaması önerisini dile getirir (FO78.820, 5 Haziran 1850).

Canning'e göre, Napoleon'un bozguna uğramasından sonra Fransa, bilhassa Suriye'deki etkisini oldukça yitirmiş ve bunun için bu zorlama siyaseti uygulamaya koymuştu (FO78.821, 10 Temmuz 1850). Fransa, bu siyasetinin sonucunda Suriye ve Lübnan'da kaybettiği nüfuzunu yeniden tesis edecekti ancak Canning'in belirttiği sonuç aslında Fransa'nın iç siyaseti ile ilintiliydi. Canning'e göre Aupick girdiği bu dramatik serüvenden utanç içinde çıkacaktır ve Fransa'yı Doğu'da oldukça zor durumda bırakacaktır (FO78.821, 10 Temmuz 1850). Eğer Babıali taraflara haksızlık etmeyecek şekilde bir politika izlerse sorunun da kendi kendine çözülebileceği düşüncesindeydi ancak olaylar bu şekilde gelişmedi.

1850 sonbaharında Katolik Avrupa'nın bu konuyla ilgili politik öngörülerinde belli başlı değişiklikler oldu. Bu değişikliklerin birçoğu Palmerston'ın diğer ülke temsilcileri ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda gelişti. Palmerston, Nesselrode'dan Rusya'nın bu

²⁴⁰ 5 Temmuz'da gönderdiği notada Sardinya maslahatgüzarı Kutsal Yerleri Babıali'ye tanımlar ve '...bugüne kadar kutsal yerlerdeki emanetlerin korunmasına ilişkin herhangi bir çaba sarfedilmediğini, Babıali'nin gerektiği şekilde buranın güvenliğini sağladığını ve Avrupa medeniyetinin bu güvence ile barış içerisinde dinlerine saygılı yaşamlarını sürdürebildiklerini ancak gelinen aşamada bu düzenin Ortodoks haydutlar tarafından bozulmasından rahatsız olduklarını...ve restorasyon sürecinin sonrasında Katoliklere ait olan hakların yine kendilerine verilmesi...' konusunda Babıali'den destek ister.

süreci provoke etmemesi için diğer Katolik Avrupa ülkeleri ile bu konuya ilişkin temaslarını asgari düzeyde tutmasını talep etmişti. Geline aşamada Portekiz Hükümeti, İtalyan devletleri gibi ülkeler Fransa'yı bu konuda destekleyeceklerini açıkça belirttiler (FO78.821, 5 Temmuz 1850). Ne var ki kutsal ittifaktan İspanya geri çekilmiş ve Belçika ise Kutsal Kabir Kilisesinin tamiri konusunda Katoliklere yetki verilmesini talep etmiş ancak Fransa'nın öne sürdüğü projenin herhangi başka bir siyasi sonucu olacaksa buna destek veremeyeceğini belirtmişti (FO78.821, 5 Temmuz 1850). Ancak bu süreçteki en dikkat çeken diplomatik kırılma Avusturya ile ilgiliydi. Schwarzenberg, Klezl'e gönderdiği talimatla Babıali'nin Katoliklerin gasp edilen haklarının yeniden kendilerine sağlanması konusunda ödevini yerine getirmesi gerektiğini belirtir. Canning'e göre Schwarzenberg kendi kamuoyu için oldukça tehlikeli bir girişimde bulunmuştur (FO78.821, 19 Temmuz 1850). Avusturya'nın pozisyon değiştirmesi Rusya'nın kâbuslarının gerçekleşmesi demekti ve buna zaman kaybetmeden müdahale etmesi gerekiyordu.

Titoff, İstanbul'daki bu diplomatik hareketliliği daha henüz Avusturya, Fransa'nın projesine destek vermeden evvel, zaman kaybetmeden Nisan ayında Nesselrode'a raporladı. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi İngiltere'nin itidal çağrısıyla Rusya, bu konuda adımlarını hızlı atmıyordu. Yine de 1850 yılının Mayıs ayı ortasında Nesselrode, Kutsal Yerlerle bağlantısı olmadan Boğdan'da kiliseye atanacak din adamlarının seçimleri konusunda muhakkak Rusya'ya danışılması gerektiğini ve bu konuda Babıali'nin Rus Devleti'ne güvence vermesi talebini Ali Paşa'ya iletir (Goldfrank, 1994, s. 80). Nesselrode aynı zamanda, Titoff'a gerekirse İstanbul'daki Ortodoks Patriği Cyrill'e gerekli desteği sağlanması talimatını verdi (Goldfrank, 1994, s. 80). Ali Paşa, bugünün uluslararası hukukçuları için bile ilginç sayılabilecek bir cevabı Nesselrode'a iletir (FO78.821, 19 Mayıs 1850). Ali Paşa, cevabında Rusya ile Babıali arasında yapılan Baltalimanı Anlaşmasının laik *-laïque-* temelde geliştirilmiş bir anlaşma olduğunu ve bu anlaşmada din adamlarının atanması konusunda herhangi bir madde bulunmadığını belirtir (FO78.821, 19 Mayıs 1850). Yani Ali Paşa, 'Tanzimat reformlarının bir muhafızı ve neferi' olarak dini talepleri siyasi meseleler ile birleştirmenin doğru olmadığını öne sürer. Ancak Nesselrode, bu talebiyle Rusya ve Babıali arasında doğacak yeni bir krizin fitilini ateşlemiş oldu. Zira

Titoff, Rusya'nın, 'müttefik Babıali'nin Ortodokslara yüzyıllardır sağladığı hakların Katoliklerin barbarca saldırılarıyla talan edilmesine' sessiz kalamayacağını Babıali'ye bildirdi (FO78.821, 3 Haziran 1850). Rusya'nın bu adımı Babıali'ye Kutsal Yerler Meselesi ile ilgili Fransa ile arasındaki sorunu çözmesi için verdiği bir ultiमतomdu ve bir talep içermiyordu.

Ne var ki Osmanlı Devleti, Rusya'nın ve Fransa'nın -ve Fransa'ya destek veren birçok ülkenin- talepleri karşısında sessizliğini koruyordu. İki taraf da birbirini suçluyor ve Osmanlı Devleti'ni kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Hatta bunun için Temmuz başında Fransız Devleti'nin Katoliklere yönelik destekleri için Ali Paşa'nın Legion d'Honneur ile taltif edilmesi önerisi bile gündemdeydi (FO78.821, 19 Temmuz 1850)²⁴¹. Reşid Paşa ve Ali Paşa ise yabancı devletlerin Katolik misyonları ile ilgili taleplerini bir süredir görmezden geliyor ve hatta görüşmeleri kabul etmiyorlardı. Bu durum Akdeniz'de yeni bir gerginliğin habercisiydi.

Fransız donanması uzun bir süreden sonra Akdeniz'de yeniden varlığını göstermeye başlamıştı. Babıali'ye ve İngiliz birliklerine gelen istihbarata göre Ağustos ayında Fransız donanması Tunus önlerindeydi ve Eylül ayında ise Yunanistan'ın güneyine gelmişti (FO78.822, 18 Ağustos 1850). Rusya ise Don Pacifico'da yaşadığı trajediyi tekrar yaşamamak için birkaç Rus zırhlısını İngiltere, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin bilgi ve onaylarıyla Ege Denizine geçirmişti (FO78.822, 19 Ağustos 1850). Eflak ve Boğdan'da ise garip bir durum söz konusuydu. Canning, Titoff'a Memleketeyn'deki Rus birliklerinin hala neden çıkmadıklarını sorduğunda, Büyükelçi, Ömer Paşa'nın askeri tertibatını tamamlayana kadar Rus birliklerinin bir süre daha beklemesi talebini iletmişti (FO78. 822, 10 Ağustos 1850). Canning bu konuyu askerlerin çekilmesi konusunda yeni bir plan oluşturan Fuad Paşa ile görüştüğünde ise resmi nizamnamenin tadili için teşkil edilen komisyonun vazifesini yakın zamanda tamamladığı ve Babıali'nin komisyon kararını onaylayıp Hatt-ı Şerif ile duyurması gerektiğini ve bu süre zarfında Ömer Paşa'nın Bosna'ya giden birliklerinin tertip edilerek Memleketeyn'e kaydırılması gerektiği konusundan bahseder

²⁴¹ Canning bunun gereksiz ve çok açık bir rüşvet olduğunu belirtir.

(HR.SYS.1777.33.1, 15 Ağustos 1850). Canning, bu noktada Babıali'nin müttefiklerinden bağımsız olarak Rusya ile Memleketeyn ve Kutsal Yerler konusunda görüştüğünden şüphe duyar ve bu şüphelerde haklılık payı vardır. Zira Canning, Babıali'nin Osmanlı Devleti'ndeki Ortodokslara müdahale hakkını Rus Devleti'ne vermemek adına Fransa'yı karşısına alacağını sezmişti.

Yine de Ali Paşa Fransa ile görüşmeleri erteliyordu. Sonbahar başında Meclisin tatile girmiş olmasından dolayı konuyu istişare edemediklerini ve tatil nihayetinde konunun Meclis-i Vala'da ele alınabileceğini belirttiğinde, Aupick 1740 kapitülasyonlarının açık olduğunu ve iki ülke arasında zaten kabul görmüş bu kapitülasyon maddesinin uygulanmadığını belirterek Fransız Hükümeti'nin protesto mesajını Babıali'ye gönderir (FO78.822, 4 Eylül 1850). Yukarıda da belirttiğimiz gibi Aupick bu süreçte hükümetini oldukça zor bir durumda bırakmıştı. Zira bir yandan Katolikler konusundaki davası, bir yandan da mültecilerin iadesi konusunda Rusya'yla ilişkileri germesi Louis-Napoleon'un pozisyonunu güçleştiriyor ancak gelecekteki Louis-Napoleon'un siyasi kariyerine de katkı sağlıyordu. Ancak Czaykowski ve Lenoir'ın iadeleri konusunda Babıali geri adım atınca hükümeti istemese de o güne kadar temkinli ilerlenmesini salık verdiği Aupick'e Babıali'ye daha fazla baskı yapması konusunda destek verdi.

Kasım sonunda Aupick, hükümetinin desteğiyle Babıali'ye yönelik Kutsal Yerlerdeki haklarına ilişkin daha ciddi baskı yapmaya başladı. Aupick, Babıali'ye Aralık ortasına kadar Kutsal Yerlerdeki Fransa'nın garantörlüğüne ilişkin daha önce imzalanmış olan anlaşmanın padişahın yeniden onayına sunulmasını ve böylelikle Kutsal Kabir Kilisesi'nin yeniden restorasyonunun Fransız Hükümeti tarafından gerçekleştirilmesini talep eder ve bunun sağlanamaması durumunda ikili ilişkilerin kesintiye uğrayacağını doğrudan Ali Paşa'ya iletir (FO78.825, 4 Aralık 1850). Ali Paşa durumu son kez diğer müttefikleri ile değerlendirir. Öncelikle Titoff ile görüşür ve Rusya'nın bu konuya ilişkin pozisyonunu muhafaza ettiğini belirtir. Sonrasında Canning ile görüşür ve Canning iki ülkeye de taviz verilmemesi gerektiğini belirtir. Ancak Canning'e göre mutlaka taviz verilmesi gerekiyorsa, zaten geçerli usullerle Ortodoks Kilisesi'ne verilen hakların kendilerinden alınmasının daha ciddi problemler yaratabileceği göz önünde

bulundurulduğunda Rusya lehine bir siyaset izlenmesi gerektiği tavsiyesinde bulunur (FO78.825, 4 Aralık 1850)²⁴². Ali Paşa, Fransa'nın gönderdiği notada 1620 yılına ait bir ferman bulunmakla birlikte Ortodoks Kilisesi için verilen I.Selim'e ait başka bir ferman bulunduğunu ve bu sebeple Fransa'ya bu şekilde cevap vereceklerini bildirir (FO78.825, 1 Aralık 1850). Babıali'nin verdiği karar ülkedeki Hristiyanlar konusunda statükonun korunması ve gerekli ıslahatların mahalli idarelerce yapılması üzerineydi ve bu kararı bu şekilde Aupick'e bildirdiler.

General Aupick'in Babıali'ye baskı politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştı ve şimdi Paris'e daha büyük bir utanç götürecekti. Bunun önüne geçmek için Aupick, Ali Paşa ile görüşme talep etti ve 20 Aralık'ta Ali Paşa'nın konağında kendisiyle görüştü (FO78.825, 27 Aralık 1850). General Aupick, mevcut durumda Rusların Osmanlı ülkesindeki Ortodokslara yönelik müdahalesi sonucunda Katoliklerin zarar gördüğünü ve Rus Çarının cemaat üzerinde hegemonya kurmak niyetinde olduğunu belirtir. Öte yandan, Katolikler konusunda Fransa'nın herhangi bir hak talep etmediğini yalnızca 1740 yılında Fransa Kralına sağlanan kapitülasyonlarda yer alan Kutsal Kabir Kilisesine ilişkin hakları talep ettiğini belirtir (FO78.825, 27 Aralık 1850). General Aupick, Katolikler konusunda bir başarısızlık götürmektense son dönemlerde basında ve siyasi çevrelerde sıkça bahsi geçen Kutsal Kabir Kilisesi'nin tamiratını gerçekleştirebilmek ve bu Kiliseden faydalanan Katolik cemaatinin taleplerini yerine getirebilmek için bir öneri sunmuştu. General Aupick aynı zamanda Noel'de Katoliklere bu konuya ilişkin güzel bir haber vermek niyetinde olduğu için kendilerine 24 Aralık'a kadar teklifleri konusunda olumlu ya da olumsuz bir bildirimde bulunulmasını talep eder (FO78.825, 27 Aralık 1850; HR.SYS.1883.18, 30 Aralık 1850; HR.ID.1907.49,56, 30 Aralık 1850).

Ali Paşa, konuyu yeniden hükümete taşır ve karar çok değişmese de alternatiflerin ortaya çıkması için Babıali bazı öneriler geliştirir. Mustafa Reşid Paşa, Ali Paşa, General Aupick ve Canning 24 Aralık günü Mustafa Reşid Paşa'nın konağında bu konuyu yeniden ele alırlar (Goldfrank, 1994, s. 78-9). General Aupick, geçen zaman zarfında Babıali'den

²⁴² Canning'e göre Fransa, utanç duruma düşeceği bir politika izliyordu.

beklediğini alamayacağını anladığı için Ali Paşa'ya sunduğu teklifi bir kenara bırakarak, 1740 Anlaşma şartlarının yerine getirilmesi ve 1740 tarihinden önce başka devletlere başka imtiyazlar verildiyse bunların geçersiz kılınması -null and void- gerektiğini belirtir (HR.SYS.1883.18, 30 Aralık 1850). Ali Paşa ise müttefik Fransa'nın Babıali'nin içinde bulunduğu durumu anlamasını, zira eğer bu şekilde bir imtiyazın Fransa'ya tanınması söz konusu olursa Ortodoks tebaanın isyan edebileceğini ve yıllardır Babıali'yi her fırsatta zayıflatmak isteyen Rusya'nın böyle bir fırsatı kaçırmadan Ortodoks tebaa üzerinde hak talep edebileceğini öne sürer (FO78.825, 27 Aralık 1850). Aupick böyle bir durumda müttefik Fransa'nın, müttefikine gereken desteği sağlayabileceğini ancak gelinen aşamada yeni bir imtiyaz talebinde bulunmadıklarını sadece verilen imtiyazların yeniden onanması gerektiğini ifade eder. Babıali buna olumlu yaklaşmaz ve Meclis-i Vala'nın önerdiği üzere bu konunun Yunan, Ermeni ve Katolik din adamlarının içinde bulunacağı bir komisyonda ele alınmasını önerir. Buna mukabil Aupick, bu öneriyi kabul edemeyeceğini ancak yine de hükümetine iletceğini belirterek müzakereyi sonlandırır (FO78.825, 27 Aralık 1850). 5 Ocak 1851'de Fransız Hükümeti, 28 Mayıs 1850 tarihinden bu yana 1740 Kapitülasyonlarındaki maddelerin geçerliliği için yapılan girişimlerin Babıali'nin sonradan başka ülkelerle yaptığı (*postérieurs aux capitulations de 1740*) anlaşmaları bahane ederek başarısızlıkla sonuçlanmasını resmi olarak protesto eder (HR.SYS.00405, 5 Ocak 1851).

3.3.3. Küçük Kaynarca'nın Gölgesi

Fransa'nın saldırgan siyasetinin önüne geçmek ve uzlaşa sağlayabilmek için Babıali birkaç öneri sundu. Daha evvel Belçika elçisi von Blondeel, Katoliklere ait yerlerin tamiratını hükümetinin üstlenebileceğini belirtmişti ve Ali Paşa bunu nazikçe reddetmişti (HR.SYS.228.8, 4 Nisan 1851). Şimdi Osmanlı Devleti, Kudüs'te meydana gelen hasarın Babıali tarafından tamir edilip gerekirse hem Ortodoks hem de Katolik kiliselerinden ödeme alabileceği önerisini sundu. Rusya bu teklife olumlu yaklaştı ancak bu teklif Aupick'i tatmin edecek düzeyde değildi (Goldfrank, 1994, s. 80). Zira Aupick, sadece Kutsal Kabir Kilisesi ve Katolik yerleşimlerin tamirinin ötesinde Fransa'ya Katoliklerin

himayesi konusunda daha geniş yetkiler tanımlayan 1740 kapitülasyonlarının onanmasını istiyordu. Aupick, bu teklifi de reddedince Babıali, yukarıda bahsedildiği gibi Ortodoks, Katolik ve Ermenilerden müteşekkil bir komisyonun tesisi ile komisyonun sorunu tetkikini önerdi ve her ne kadar Aupick, Babıali'nin komisyon önerilerinin sadece oyalamak amaçlı olduğunu düşünse de bu teklifi yine de hükümetine götürdü (Goldfrank, 1994, s. 80). Babıali'nin bu pratik önerisi anlaşmaların dışında sağlanabilecek pratik bir uzlaşmayı işaret ediyordu.

Rusya ise başta oldukça ılımlıydı ve Babıali'nin tadilat önerisini kabul etti ancak Aupick komisyon önerisine tereddütle yaklaşınca Titoff sürecin olumsuz devam edeceğini görmüştü. Bu sebeple Nesselrode, 21 Ocak 1851 tarihinde Titoff'a Rusya'nın pozisyonunu göstererek Babıali'ye açık bir tehdit mesajı içeren bir nota gönderdi. Nesselrode, din kardeşlerine yönelik herhangi bir saldırı ya da küçük düşürücü bir yaklaşım olursa Çar'ın bu adaletsizliği gidermek için müdahale edeceğini belirtiyordu (Goldfrank, 1994, s. 81) (HR.SYS.405.55, 27 Nisan 1851)²⁴³. Ali Paşa, genellikle Rusya'nın bu şekilde kendilerine yöneltilen tehditlerine cevap vermiyordu, daha ziyade Rus devletinin İstanbul'daki temsilcisine verdiği bir mesaj olarak değerlendiriyordu. Dahası bu konunun ikili ilişkilerde gündeme gelmesi Küçük Kaynarca Anlaşmasının belli başlı hükümlerinin yeniden tartışılmaya başlanmasıydı ki bu konu, sonu kesinlikle tıkanık olan bir diplomatik süreçten ibaretti. Osmanlı'nın Rusya konusundaki hassasiyeti Küçük Kaynarca Anlaşmasıydı ve bu konu Rusya tarafından gündeme getirilmediği sürece açığa çıkarılmaması için çaba sarf ediyordu. Nitekim Nesselrode'un bahsettiği cemaat, Osmanlı toplumunun bir parçasıydı ve sultanın himayesi altındaydı. Dolayısıyla maruz kalacakları bir adaletsizlik karşısında, Babıali müdahale iradesini pek tabii olarak kendinde buluyordu.

Ancak Ocak 1851'de taraflar Kutsal Yerler konusunda oldukça keskin bir ayrıma geldiler. Nesselrode, Babıali'ye Titoff üzerinden verdiği ultimatomen ardından, elçiye 1837 Hatt-ı Şerifi ve 1808'deki restorasyon konusunda Rusya'nın öne sürdüğü tezleri kabul

²⁴³ Aynı zamanda 27 Nisan 1851 tarihinde gönderdiği mektupta da Nesselrode, Kutsal Yerler konusunda Rusya'nın pozisyonunun muhafaza edeceğini bildiriyordu.

etmesi için Babıali'yi kesin şekilde protesto etmesini talep eder ve bundan 21 Ocak'ta Titoff, Rusya'nın Kutsal Yerler konusundaki resmi protestosunu iletir (Goldfrank, 1994, s. 81). Her ne kadar Aupick, Fransız Hükümeti'nin amacının yalnızca 1740 kapitülasyonları çerçevesindeki haklarının muhafazası görüşünü öne sürse de Rusya artık Kutsal Yerler konusundaki tezlerini geri çekmeyeceğine ilişkin kesin adım atmıştı. Avusturya'nın yeni maslahatgüzarı Klezl ise Avusturya'daki Ortodoks toplulukların tepkisini çekmemek hem de Katolik Fransa'yı desteklemek için Babıali'nin komisyon önerisini destekliyordu ancak Aupick komisyona olumlu yaklaşmayınca siyasi çıkmaza girildi (Goldfrank, 1994, s. 81).

Fransız Hükümeti, General Aupick'den, Babıali'nin Kutsal Yerler konusunda ikna edilmesini ve sürecin Fransa lehine dönmesi konusunda girişimlerde bulunmasını beklemekteydi (HR.SYS.405.55, 27 Nisan 1851)²⁴⁴. Ancak Aupick şimdi kendi yarattığı dalgada boğuluyordu. Fransa'nın doğu politikasının devamlılığı için kutsal yerler konusunu ve Katolik davayı gündeme getiren dolaylı da olsa kendisiydi. Hükümetinin beklentisini karşılayamayınca da 1851 yılının ortasında İstanbul'a veda etmek zorunda kaldı. Napoleon, bu defa kendisine yakın bulduğu Charles de la Valette'i İstanbul Büyükelçiliğine atadı. Paris Sefiri Kalimaki Efendi, la Valette'in 27 Mart'ta Paris'ten ayrıldığını ve Marsilya'dan bir gemi ile önce Napoli'ye ve Roma'ya ve sonrasında Mayıs ayında da İstanbul'a varacağını bildirir. Kalimaki aynı zamanda, la Valette konusunda yaptığı araştırmalar neticesinde kendisinin Fransa ile içinde bulunulan duruma olumlu destek sağlamaktan ziyade mevcut durumu daha da güçleştirebileceğini belirtir (HR.SYS.405, 27 Mart 1851)²⁴⁵. Dolayısıyla Fransa'nın beklentisi ve pozisyonu Ali Paşa için biraz daha netleşmiş oldu.

Nihayet La Valette, İstanbul'a geldiğinde hükümetinin komisyon teklifini olumlu değerlendirdiğini ve komisyon üyelerinin tayini konusunda müşterek hareket edilmesi

²⁴⁴ Paris Büyükelçisi Callimachi Efendi, Fransa'da Katolik taleplerinin karşılanmasına ilişkin ciddi bir kamuoyu oluşmaya başladığını raporlamaktaydı..

²⁴⁵ Kalimaki Efendi, Ali Paşa'ya, Valette için 'diplomasiyi onaracak bir temayüle sahip bir karakter olmaktan ziyade, başarı ve güç için popüler ve sistematik beklentileri karşılamaya çalışan bir doktriner' olduğunu belirtir. Kalimaki Efendi'nin bu tahlili önemlidir, zira Kırım Savaşını ele alan araştırmacılar genellikle Valette'in ılımlı bir profile sahip olduğunu belirtmektedirler. (Örneğin, Bkz. Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press, s. 288.) Ne var ki görüleceği üzere Valette, Osmanlı Devleti'ne yönelik oldukça saldırgan bir Fransız doktrini uygular.

gerektiğini, Ali Paşa'ya belirtti. Babıali komisyona Eflak Kethüdası görevinde olan ve 'Kudüs'ü iyi bilen' Emin Efendi'nin başkanlık etmesini istiyordu. Aynı zamanda, Fener Rum Patrikhanesinden Nikola Aristarchi Efendi'nin komisyonda yer almasını öneriyordu (İ.HR.327.21165, 29 Ağustos 1851). La Valette ise komisyonda Kudüs Konsolosu Botta ve İstanbul'daki tercümanı Schefer'ın yer alacağını bildirdi (HR.SYS.405.59, 2 Temmuz 1851)²⁴⁶. Söz konusu kompozisyon oldukça ilginçtir zira büyük ihtimalle Ali Paşa daha komisyon çalışmaya başlamadan komisyonun karar almada muvaffak olamayacağını tahmin ediyordu. Babıali, Kudüs'ü gerçekten bilen ve dengeleri gözetmek adına zaman zaman sert tedbirler alan ve bu sebeple yabancı devlet temsilcileri tarafından pek de sevilmeyen Emin Efendi'yi önermişti. Buna karşın La Valette ise yukarıda da belirtildiği üzere Kudüs'de meydana gelen provokatif girişimlerin faillerinden Botta'yı komisyona dahil etmişti. Ruslar ise daha evvel Memleketeyn'de de görev yapmış olan Nikola Aristarchi'ye güvenmiyordu (Goldfrank, 1994, s. 82). Dolayısıyla bütün tarafların güvensizlik gösterdiği bir komisyon üzerine mutabakat sağlandı.

4 Ağustos 1851'de Emin Efendi'nin konağında başlayan komisyon toplantıları 28 Ekim 1851'e kadar her Pazartesi günü sürdürüldü (Goldfrank, 1994, s. 82). Halife Ömer zamanından 1850 yılına kadar Katoliklere ve Ortodokslara verilen imtiyazlar komisyon üyelerince tetkik edildi. Nihayet komisyonda 636 yılında Halife Ömer'in Kutsal Kabir Kilisesi'ne ilişkin imtiyazları Ortodokslara tanıdığı sonucu çıktı ve bu da Rusya'nın –daha doğrusu Kudüs Patriğinin- iddialarını doğruluyordu (Temperley, 1964, s.288). Komisyondaki Fransız temsilciler, bu anlaşma şartlarının geçerliliğini reddetse de La Valette dikkate aldı ve anlaşmada geçen dokuz kutsal yerin dördünün Ortodoks himayesi altında olduğunu ve diğerlerinin müşterek olduğunu ve hepsinin müşterek olacağını taraflar kabul ederse hükümetine sormadan müzakerelerin tamamlanabileceğini belirtti (Temperley, 1964, s.288)²⁴⁷. Ancak, Titoff, Ortodokslara verilen hakların değiştirilmesi konusunda Çar'ın herhangi bir talebi kabul edemeyeceğini bildirir (Temperley, 1964, s.288).

²⁴⁶ Aupick'den Ali Paşa'ya nota

Temperley, Valette'in daha uzlaşmacı olduğunu belirtse de bu doğru değildir. Müzakereler devam ederken 'üstün güçlerinin Akdeniz'de olduğu' tehdidini Ali Paşa'ya yöneltir, Goldfrank, D. (2001)., *a.g.e*, s.83.

Böylelikle, Ali Paşa komisyonun bir sonuca varamayacağını aksine gerginliği daha da tırmandıracağını gördüğü için komisyonun çalışmalarının durdurdu.

Uzlaşmayı hangi tarafın durdurduğunun çok önemi yok, zira anlaşmanın çıkmasının oldukça güç bir komisyon kompozisyonu oluşturulduğunu yukarıda belirtmiştik. Goldfrank'e göre daha müzakereler başlamadan evvel Nesselrode, Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rusya'nın tezlerini öne sürebileceği konusunda Titoff'a güvence vermişti (Goldfrank, 1994, s. 82-3). Aynı şekilde Botta'nın provokasyonları ve la Valette'in sürekli Akdeniz donanması ile tarafları tehdit etmesi müzakerelerin başarısızlığını baştan göstermekteydi. Ancak Babıali'nin sunduğu önerileri Aupick kabul etmiş olsaydı Rusya'nın daha ılımlı siyaset izlediği bir dönemde uzlaşma sağlanabilirdi. Nesselrode, Fransızların Rusya'yı izolasyona zorlayacağı öngörüsüyle politikasını daha agresif bir yöne çevirme ihtiyacı hissetmiş olmalıdır. Nihayet Titoff, müzakerelerde Küçük Kaynarca Anlaşmasına atıfta bulunduğu aslında 1740 Anlaşmasının hukuki geçerliliği olmadığını öne sürmekteydi ki bu durum açık bir politik çıkmazı işaret ediyordu. Dahası şu aşamaya kadar Kutsal Yerler üzerinden tartışılan konular bu noktadan sonra Osmanlı ülkesinde yaşayan Katoliklerin ve Ortodoksların hakları üzerine yönelmeye başlayacaktı. Bu sebeple, kısaca Küçük Kaynarca Anlaşmasının bu konuyu ilgilendiren kısmını değerlendirmek faydalı olacaktır.

Konumuzu ilgilendiren Küçük Kaynarca Anlaşmasınının 7. ve 14. maddeleri Babıali ve Rusya arasında olduğu gibi tarihçiler arasında da oldukça ihtilafli konulardan biridir. Zira bu maddelerin Rusya'ya Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlara yönelik koruma sağlayıp sağlamadığı konusunu iki devlet de bu dönem ve önceki dönemlerde de farklı şekillerde yorumlamışlardır²⁴⁸. Aslında basit gibi değerlendirilebilecek bir tercüme sorunundan çıkan mesele, Rusya'nın ve Osmanlı Devleti'nin anlaşma konusunda farklı değerlendirmelerine yol açmıştır. Rusya'ya göre anlaşmada geçen '*église grec*' (Rum Kilisesi) aslında bir Rus kilisesine atfediliyordu ancak Babıali'nin zaten Ortodoks Kilisesi üzerindeki hâkimiyeti de

²⁴⁸ Bu konuya ilişkin tarihçiler arasındaki tartışmaları incelemek için bkz. Davison, R. H. (1976). "Russian Skill and Turkish Imbecility": The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered. *Slavic Review*, 35(3), s. 463-483.

göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti bunun Rum-Ortodoks kilisesi olduğunda ısrarcıydı²⁴⁹. İki taraf arasındaki ihtilafın sebebi bugün basit olarak değerlendirilebilecek bir tercüme sorunuydu. Anlaşma Türkçe, Rusça ve İtalyanca hazırlanmıştı. Muhsinzade Mehmed Paşa anlaşmayı Türkçe ve İtalyanca imzalarken Mareşal Rumiantsov ise anlaşmayı Rusça ve İtalyanca imzamışlardı. Sorun aslında Türkçe ve Rusça arasındaki farklılıklardan kaynaklanmakla birlikte iki taraf da anlaşma gündeme geldiğinde anlaşmanın çeşitli maddelerini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamışlardır²⁵⁰. Davison'a göre anlaşmanın, Rusya Devleti'ne, Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks nüfusa ilişkin herhangi bir hak tanımış olması mümkün değildir, ancak Babıali belli başlı imtiyazları sözlü olarak Rusya'ya sağlamıştır (Davison, 1976, s.482). 1850-1 yıllarında yine gündeme gelecek Kutsal Yerler meselesinde de Babıali yine bir Hatt-ı Şerif ile bazı imtiyazlar verecek ancak bu imtiyazları Rus devletine değil, Rumlara –ve yine Fransızlarla ilgili olan konularda da Fransa'ya değil, Katoliklere- tanıyacaktı.

Anlaşmanın Kırım Harbinin sebeplerinden biri sayılması konusu ise Çar'ın Küçük Kaynarca Anlaşması konusunda bilgi eksikliği iddiası temelinde öne sürülmektedir. Çar, savaş başladıktan sonra Kont Orloff'a Küçük Kaynarca'nın hükümleri konusunda yeterince bilgilendirilmediğini ve eğer bilgilendirilmiş olsaydı herşeyin farklı olabileceğini ifade etmiş; Kont Orloff da bunu İngiliz Büyükelçi Hamilton Seymour ile paylaşmıştır²⁵¹. Ne var ki Kont Orloff ile Nesselrode arasındaki çekişmeyi göz önünde bulundurduğumuzda bu varsayım konusunda şüphe duymamak pek mümkün değil. Rusya'nın, Osmanlı Ortodokslarını himaye iddiası bu dönem için oldukça açıktır ve savaşın nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir (Adanır, 2001, s.1189-1250). Ancak bunun tamamen Küçük

²⁴⁹ Burada bahsi geçen 'bir kilise' hem gerçekten İstanbul'da inşa edilmesi gerektiği iddia edilen bir Rus/Rum Kilisesi'ne işaret etmektedir hem de Ortodoks cemaatine referans vermektedir. Bkz. Davison, R. H. (1979). The 'Dosografa' Church in the Treaty of Küçük Kaynarca. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 42(1), s. 46-52. Davison, İstanbul'da 1808'deki yangından önce ve sonra böyle bir kilisenin kurulmadığını ve buna ilişkin Rusya'nın da herhangi bir girişimde bulunmadığını belirtir.

²⁵⁰ İlginç olan konulardan biri de Roderic Davison'ın araştırmalarına göre bugüne kadar metnin İtalyanca nüshası ile herhangi bir karşılaştırma çalışmasının yapılmamasıdır.

²⁵¹ Bunu yine Roderic Davison ortaya atmaktadır (Davison, R. H. (1976). "Russian Skill and Turkish Imbecility": The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered. *Slavic Review*, 35(3), s. 481-2) ancak daha önce Gavin Henderson'ın kitabında yer verilmektedir.

Kaynarca'ya atfedilmesi doğru değildir. Müzakerelerin başında Rusların, Küçük Kaynarca'ya referans vererek belli taleplerde buldukları doğrudu fakat geçen süreç içerisinde Babıali'nin sağladığı bazı imtiyazlar, Rusların Kaynarca konusunda inatlaştıkları imtiyazlardan çok daha fazlasıydı. Babıali'nin Kaynarca Anlaşmasını kendi lehine çevirme çabası oldukça görünürdür ve diplomatik tartışmalar da bunu işaret etmektedir ancak Kaynarca Anlaşması, Rusya'nın sadece diplomatik tezlerine destek sağlayan siyasi bir araçtı. Yine de Kaynarca Anlaşması ileride ele alacağımız şekilde sadece Babıali ile Rusya'nın ilişkilerini germekle kalmamış aynı zamanda Fransızlarla da olumsuz bir süreci tetiklemiştir.

Rusya, Kaynarca şartlarını gündeme getirince Kaynarca'nın 1740 Anlaşmasını geçersiz kıldığı konusunu da gündeme getirdiler. Henüz daha Eylül ayında müzakereler devam ederken Çar, Sultan Abdülmecid'e bir mektup göndererek 'adaletsiz bir şekilde Babıali tarafından Ortodokslar için verilen hakların geri alınabileceği herhangi bir düzenlemeyi kabul edemeyeceklerini zira Babıali ile Rus İmparatorluğunun dostane ilişkilerini sağladığı, (Rus Çarı'nın) binlerce Ortodoks tebaasının her yıl gerçekleştirdiği ziyaretleri düzenleyen anlaşmayı ortadan kaldırmanın mümkün olamayacağını' belirtmiştir (Goldfrank, 2001, s. 83)²⁵². Fransa'da beklenmedik bir siyasi kriz çıkınca Fransızlar, Babıali üzerindeki baskıyı azaltmak durumunda kaldılar. Bunun üzerine Ali Paşa, Rusya'nın saldırgan politikasını teskin etmek için Titoff'a Fransa ile uzlaşma sağlanabileceğini ve Fransa'nın Babıali'yi tehdit etmeye ilişkin bir girişimi olmadığını belirtti (Goldfrank, 2001, s. 85). Ali Paşa aynı zamanda gerginliği artırmamak için komisyon çalışmalarını da durdurdu ve konuyu çözüm getirmesi için ulemaya götürdü. Fransızların geri çekilmesinden sonra 'Hazret-i Meryem'in kabrinde müşterek ibadetten başka hiçbir şeyin değişmediğini teyit eden bir ferman çıkardı (Baykal, 1959, s.250)'. Hem Titoff, hem La Valette çıkan fermanın memnundular ancak bu konu Kudüs'e gittiğinde iki tarafın da aslında uzlaşma sağlayamadığı görülecekti.

²⁵² Osmanlı Arşivinde bu yazışma komisyonun faaliyetleri durdurulduktan sonra 31.12.1851'de tarihlense de Goldfrank, Rus arşivinden mektubun orijinal nüshasını kullandığı için müzakereler sırasında gönderildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Rus Çarı bu mektubu Babıali'nin önerisi sonrasında değil, henüz müzakereler sürerken Babıali'ye kesin uyarı olarak göndermiştir.

Aslında Titoff ve La Valette kısa süreliğine gayri resmi bir ateşkes ilan etmek durumunda kaldılar. Zira beklenmedik şekilde Avrupa siyasetindeki dengeler Aralık itibariyle değişmeye başlamıştı. İki önemli olay Rusya'nın kutsal yerler konusundaki stratejisini farklı bir eksene çekmeye zorlamıştır. Bunun birincisi Louis Napoleon'un 2 Aralık 1851'de darbe ile yönetime el koyması, muhaliflerini tasfiye etmesi ve sonrasında kendisini imparator ilan etmesiydi. Çar Nikolay'ın kehaneti bir bir gerçekleşiyor ve Fransa 1815 öncesine doğru hızla ilerliyordu. Çar, Fransa'nın dönüşümü ve Avrupa'ya etkisi konusunda İngiltere ve diğer Avrupa devletlerini ikna edemediği için Rusya, şimdi Avrupa siyasetinin bir parçası olmak için Fransa ile uzlaşma sağlamaya zorlanmaktaydı. İkinci önemli gelişme ise Fransa'daki gelişmelere bağlı olarak yine hükümetinin onayını almadan tereddütsüz darbe hükümetini tanıyan Palmerston'a yönelik kraliçenin ve Prens Albert'in baskısı sonucu Palmerston'ın istifa etmesiydi. Daha önce de belirtildiği üzere Dışişleri Bakanı Palmerston'ın siyasi etki alanı hükümetinin gücünden fazlaydı ve bu sebeple İngiltere'de 23 Şubat 1852'de Başbakan Russell istifa etti ve liberal –Whig- hükümet düştü. Kraliçe pek tabii kolaylıkla yönetebileceği muhafazakâr hükümeti oluşturdu ve başbakan olarak da Derby atandı. Şimdi Rusya, Osmanlı ile anlaşılabilen kutsal yerler meselesini İngiltere ve Fransa ile çözmeye çalışacaktı ancak çözümü oldukça radikaldi. Zira Çar Nikolay, daha önce de girişimde bulunduğu ancak her ne kadar muhafazakârların desteğini alabilirdiyse de başarısızlıkla sonuçlanan Osmanlı ülkesinin paylaşılması teklifini İngiltere ve Fransa'ya yineleyecektir.

4. BÖLÜM

SAVAŞIN SEBEPLERİ (1852-53)

4.1. EKONOMİK İTTİFAK

‘Modern devlet, tüm burjuvazinin müşterek işlerine nezaret eden bir komiteden ibarettir. Burjuvazi tarihte son derece devrimci bir rol oynamıştır²⁵³.’ Marx ve Engels’in ele aldığımız dönemlerde öne sürdüğü bu siyasi tezi göz önünde bulundurursak Avrupa’da uzun süreden beri güçlenmekte olan burjuvazinin de savaşın failleri arasında yer aldığını söyleyebilir miyiz? Palmerston’ın işçi sınıfını ve sendikaları arkasına alarak baskı altında tutulan Macar ve Polonyalı mültecilere yapılan ‘zulmü’ bertaraf etmek için Britanya İmparatorluğu’nun gücünü kullanması bunun en önemli örneklerinden biri sayılabilir. –Pek tabii Palmerston’ın popülist ve milliyetçi söylemlerle işçi sınıfını arkasına alıp burjuva çıkarlarına malzeme etmesini göz önünde bulundurmazsak. Ancak konuyu biraz daha detaylandırmak ve Marx’ın öne sürdüğü siyasi tezin nedenselliğini görebilmek için bu dönemdeki ekonomik ilişkileri kısaca analiz etmek yerinde olacaktır.

1827 yılında İskoç yazar –sonraki yıllarda politikacı ve diplomat- David Urquhart, Lord Byron’ın romantik dönem çağrılarından etkilenerek Yunanistan’daki iç savaşa katılır ve savaşta yaralanan Urquhart, dönemin İngiliz elçisi Canning tarafından Yunanistan-Türkiye sınırında bir eve yerleştirilir (Çelik, 2012, s.180-1). Urquhart, bu dönemde büyük ihtimalle Canning için istihbarat toplamakla görevlendirilmişti ve bundan bir süre sonra da İstanbul’daki elçilikte kendine bir yer edinebilmişti. Osmanlı ülkesinde kaldığı süre içerisinde ülkedeki ticari imkânları araştırarak yazdığı ‘Turkey and It’s Resources’ kitabı İngiltere’de önemli bir etkiye yol açtı. Urquhart kitabında Avrupa’daki ticari kısıtlamalar karşısında Osmanlıların misafirperverlikleriyle ticarete sağladıkları imkan ve olanaklardan övgüyle bahsetmekteydi:

²⁵³ ‘The executive of the modern State is but a committee for managing the common affairs of the whole bourgeoisie. The bourgeoisie, historically, has played a most revolutionary part.’ Marx, K. (2002). *The Communist Manifesto*. Penguin Books, s. 149. Marx bu tezini daha evvel Alman İdeolojisi kitabında da detaylandırmıştır.

“Osmanlı ülkesindeki ticari hürriyet, tedarik ve fiyatlardaki istikrar Avrupa’daki kısıtlarla kıyaslandığında ortaya şu çıkıyor: ‘Birçok kere Osmanlıların Avrupa’da karargâh kurduğu söylenegelmektedir: [Osmanlılar] belirsiz süreli gelen başka dine mensup yabancılara toplumsal ve dini karakterinden yola çıkarak çadırlarını ya da İslam hukukunu sunmadılar ancak bundan çok daha fazlasını yaptılar. Yabancılara kendi uluslarının korumasını sundular. Geniş faydalar ve sonuçlara yol açan bu ayrıcalık gerçek ve yüce misafirperver ruhu öne çıkarıp parıldatmaktadır²⁵⁴.

Oryantalist bir liberal olan Urquhart, liberalizm rüyasının cennet bahçesini Osmanlı topraklarında bulmuştu ve ülkesinin tüccarlarını ve siyasetçilerini bu ülkeden istifade etmek üzere davet etme girişiminde bulunuyordu. Urquhart’a göre diplomatlar ve siyasetçiler Osmanlıların bu niteliklerinden haberdar değillerdi ve bunun bilinmesi gerekiyordu (Urquhart, 1833, s.126). Medenileşmiş Avrupa ülkeleri sağduyu, hoşgörü ve misafirlik için bu çağda arayışlarını sürdürürken –ve çoğunlukla bunu kanla elde edebilmişken- Osmanlı Devleti bu değerlere çoktan beridir sahipti ve bununla övünüyordu (Urquhart, 1833, s.130). Aynı zamanda servet, bir grubun elinde toplanmıyor ve serbest ticaret sayesinde toplumsal

²⁵⁴ ‘After contrasting the commercial freedom in Turkey with the restrictions of Europe, and the constancy both of supply and price, compared with the fluctuation produced by the European system, it proceeds thus: “It has often been repeated that Turks are encamped in Europe: it is not their treatment of strangers that has given rise to this idea of precarious occupancy; the hospitality they offer their guests is not that of the tent, nor is it that of the laws; for the Musulman code, in its double civil and religious character, is inapplicable to those professing another religion ; but they have done more, they have granted to the stranger the safeguard of his own nation. In this privilege, so vast in benefits and in consequences, shines forth the admirable spirit of true and lofty hospitality. Urquhart, D. (1833). *Turkey and Its Resources: Its Municipal Organization and Free Trade; The State and Prospects of English Commerce in the East, The New Administration in Greece, Its Revenue and National Possessions*. Saunders and Otle, s. 126-7.

karşılığını buluyor ve geniş kitlelere yayılıyordu (Urquhart, 1833, s.133)²⁵⁵. Dolayısıyla Urquhart oryantalist tahayyülleriyle liberal İngiltere’yi Osmanlı ülkesine buyur ediyordu.

Urquhart rüyasını gerçekleştirmek için hükümetine ve liberallere iki stratejik alanı işaret ediyordu: Tuna ve Trabzon:

“Bu gücü desteklemenin dışında yeniden yapılandırmak ve güçlendirmek nasıl önemli olmasın: ve dahası, diplomatik çabalarımız ve ticaretimiz için bundan daha avantajlı bir müttefik bulunabilir mi? İngiliz malları için geniş depolarımızı Tuna ve Trabzon üzerine kuralım ve Osmanlı Devleti de kendisine donanmalardan ve ordulardan daha iyi bir destek bulabilsin (Urquhart, 1833, s.174)²⁵⁶”

Tuna Nehri aracılığıyla İngiltere, Avrupa içlerine kadar ticari ağını pekiştirebilirdi. Trabzon ise Asya’ya açılan önemli bir kapıydı. Ancak bu plan sanıldığı kadar kolay olmayacaktı, zira İngiltere’nin bu liberal politikalarının düşmanları da vardı. Dolayısıyla Urquhart aynı zamanda ticari serbestiyeti ve hürriyetleri tehdit eden milletlere de dikkat çekiyordu. Prusya, Osmanlı Devleti ile ticareti göz önünde bulundurulduğunda İngiltere için bir rakipti ancak Tuna ve Adakale (Orşova)’deki Osmanlı serbest ticaret dolaşım hattına Rusya etkisiyle müdahale eden Avusturya’ydı (Urquhart, 1833, s.158-9). ‘Anahtarı Rusya’ya ait olan Odessa limanı her ne kadar hak ettiği değeri göremese de Doğu Avrupa ticaretinin kalesiydi ve Rusya ve Avusturya-Macaristan ve Sırbistan’ın tüm ticari potansiyelini kıta Avrupasının dışında tutuyordu (Urquhart, 1833, s.160-1). Rusya, Sırbistan’da ve

²⁵⁵ Stuart Mill’in tekellere karşı liberal ekonomiyi savunduğu ve dürüst ve ahlaklı ticaretle yapılacak evrensel ticaretin dünya barışını getireceği görüşünü ele aldığı ‘On Liberty’ kitabı 1859 yılında, bu İngiliz liberal yaklaşımların sonucunda ortaya çıkması okuyucuyu şaşırtmayacaktır.

²⁵⁶ ‘How important is it not only to support, but to renovate and strenghten this power: and again, what more advantageous ally can we find for our diplomatic exertions than commerce itself? Let extensive depots of English wares be established on the Danube and at Trebizonde, and Turkey will find in them better support than in fleets and armies.’

Yunanistan'da hürriyet, bağımsızlık, basın özgürlüğü gibi değerleri savunurken Eflak-Boğdan'da bunun aksini savunmaktaydı. (Urquhart, 1833, s.221)²⁵⁷ Urquhart'a göre Osmanlı Devleti'ne yönelik Rus tehdidi kesinlikle ortadan kalkmış değildi, aksine Çar Nikolay, kararlılıkla Osmanlı Devleti üzerindeki gücünü pekiştirmektedir (Urquhart, 1833, s.236). Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik bu yaklaşımı tamamen ticari ilişkileri kesmeye yönelik adımları içerdiği için Urquhart buna muhalefet etmekteydi.

Urquhart'ın bu yaklaşımı daha önceki bölümlerde ele aldığımız İngiliz liberal kamuoyunun 1848-53 yıllarından tanıdık gelmelidir. Rusya ve uydusu haline gelen Avusturya yıkıcılığını sadece halkların üzerinde değil, ticari hürriyetin sağlayacağı refahın da bertaraf edilmesinde göstermekteydi. Nitekim Urquhart'ın kitabını yayınladığı 1833 yılında, Rusya'nın, Hünkar İskelesi Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti üzerindeki hegemonyasını artırdığını söyleyebiliriz. Haliyle yazdıkları sadece Osmanlı ülkesinin ticari imkânlarını ve fırsatlarını göstermiyor, aynı zamanda Avrupa ticaretinin karşılaşacağı tehditlere de işaret ediyordu. Frank Edgar Bailey'nin de ifade ettiği gibi Rusya ile imzalanan Hünkar İskelesi Anlaşması, İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin coğrafi, ekonomik ve siyasi pozisyonunu daha iyi anlamasına yol açmıştır (Bailey, 1942, s. 48). Dolayısıyla İngiltere, hızla ticari ilişkilerini güvence altına alacak pozisyonunu kuvvetlendirmeliydi.

Buna karşılık, Urquhart'ın eserini kaleme aldığı dönemde olmasa bile 1850 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti de Rusya için açık bir ticari tehditti. İki ülke de Avrupa'ya buğday ve hububat ihracatında rekabet ediyordu. Memleketeyn'den Odessa'ya transfer edilen ve serbest dolaşıma açılan buğday Rusya için önemli bir gelirdi ancak İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile geliştirdiği ticari ilişkiler sonrasında (özellikle 1838 İngiltere-Osmanlı ticari anlaşması) Memleketeyn topraklarında üretilen hammaddenin Britanya'ya ve Avrupa pazarına ulaşması kolaylaşmıştı (Badem, 2010, s.63). Dahası İngiltere ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ciddi bir ticari ilişki tesis edilmişti ve savaş bu ticari ilişkileri sıkıntıya

²⁵⁷ Bu arada Rusya'nın bu agresif Osmanlı donanmasının yakılması ve Edirne Anlaşması'nın imzalanmasına politikasına İngiltere'nin ve Fransa'nın kayıtsız kalarak sebep olduğunu belirtmektedir.

sokabilirdi. Bilhassa, İngiltere sanayisi için zaruri olan keten, kenevir ve makine yağları Rusya'dan ithal ediliyordu ve Rusya'nın da bu malzemeler için tek pazarı İngiltere'ydi²⁵⁸. Ancak yine de buğday, tahıl ve temel gıdalar konusunda İngiltere'nin karşısında rekabet eden iki ülke yer alıyordu ve bu rekabetten pek tabi olarak İngiliz tüccar avantaj sağlıyordu.

Rusya'nın, Osmanlı Devleti ile yaptığı 1774 Kaynarca Anlaşması, 1829 yılındaki Edirne Anlaşması ve nihayetinde 1833 yılında imzalanan Hünkâr İskelesi Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin sağlayacağı ticari imtiyazları kuzeydeki müttefikine sunmasına sebep olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'ni siyasi olarak zor bir duruma düşürse de Avrupa ticaretindeki konumunu güçlendirmeye çalışan Britanya için oldukça büyük bir tehditti. Rusların, Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmalar, Rusya'ya, Karadeniz, boğazlar ve tüm Tuna üzerindeki ticari alanlarda, ticaret yapma ve denetim hakkı sağlamaktaydı (Byrne, 1964, s.87-93; Puryear, 1968, s.93). Urquhart'ın yaptığı değerlendirmeler ve İngiltere'nin Doğu'ya yönelik politikasını göz önünde bulundurduğumuzda bahsi geçen anlaşmaların İngiltere'nin sinir uçlarına dokunan ciddi tehditler olduğunu belirtmeliyiz. Tam da bu sebepten 1838 yılında Osmanlı Devleti'nin yine Mısır Meselesi sebebiyle desteğe ihtiyacı olmuş ancak bu defa daha önce 1830 isyanlarının diplomaside yarattığı dalgalanma sebebiyle kaçırdığı fırsatı yeniden değerlendiren İngiltere, Osmanlı Devleti'ne destek sağlamıştır. Ancak destek karşılığında İngiltere, Osmanlı Devleti içerisinde geniş ticari ağını yaygınlaştırabileceği Baltalimanı Muahedesini, Babıali'ye sundu²⁵⁹.

Geçen süre zarfında İngiltere'nin, Osmanlı ülkesindeki ekonomik varlığının ve Osmanlı Devleti'ne etkisinin oldukça artmış olduğunu belirtmek gerekiyor. 1872 yılında

²⁵⁸ Bkz. Anderson, O. (1961). Economic Warfare in the Crimean War'. *The Economic History Review New Series*, 14(1), s. 34-47. Anderson, savaşın başlamasından sonra bile kaçakçılık yoluyla da olsa ülkeler arasındaki ticaretin ve alışverişin hiçbir zaman durmadığına değinmektedir.

²⁵⁹ Hem Baltalimanı Anlaşması hem de yukarıda bahsi geçen anlaşmalar Osmanlı Devletini iktisadi olarak dönüşü olmayan zorlu bir yola sokmuştur. Zira Osmanlı toprakları içerisine İngiliz tüccarının kabul edilmesi, ucuz malların ithal edilip imalathanelerin kapanması, gümrük vergilerinin ciddi oranda azaltılması Avrupalı tüccarlar için her ne kadar fırsatlar sunsa da yerli üreticiyi oldukça zor bir duruma sokmuştur. Bu anlaşmaların ekonomik ve toplumsal etkileri için bkz. Kütükoğlu, M. (2013). *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*. TDK Yayınları; Tengirşenk, Y. K. (1940). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Devletinin Harici Ticaret Siyaseti - Tanzimat I*. Maarif Vekaleti; Pamuk, Ş. (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*. Yurt Yayınevi.

İrlandalı banker, yazar ve diplomat James Lewis Farley tarafından yazılan ve Musurus Efendi'ye ithaf edilen *Modern Türkiye* isimli kitapta İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne 1827 yılında ihracatının £531.704 değerinde olduğunu ancak 1853 yılına gelindiğinde dört kat artış göstererek £2.515.395 olduğunu belirtilmekteydi (Farley, 1872, s.193-4). Dolayısıyla yüzyılın ortasında artık İngiliz şirketleri Osmanlı ülkesi içerisinde yerini pekiştirmiş durumdaydılar. Şu hâlde Osmanlı ülkesine yönelik herhangi bir saldırı, İngiliz tüccarına, şirketlerine ve kapitalistlerine karşı bir saldırı niteliğinde olacağı için Osmanlı ülkesine ilişkin herhangi bir planın da İngiliz siyaseti içerisinde değerlendirilmesi gerektiği çok açıktı. Tam da bu sebeple 1853 yılında Çar Nikolay, Osmanlı ile ilgili planlarını İngiliz Büyükelçi Seymour'a açıklamış ve İngiltere'nin uzlaşısını talep etmiştir.

Bu araştırmada bahsi geçen anlaşmaların ve ekonomik gelişmelerin siyasi gelişmelere etkisi ele alındığından anlaşmaların toplumsal etkisine yer verilmemektedir. Ancak görüleceği üzere Rusya'nın artan etkisine karşın Babıali diplomasi kanalıyla İngiltere gibi başka müttefiklerini Osmanlı ülkesindeki siyasi ve ekonomik süreçlere dâhil etmek durumunda kalmıştır. İlk bölümde de bahsedildiği gibi Babıali'nin bu yaklaşımının bir tercih ya da yönelimden ziyade zaruri bir niteliğe haiz olduğu belirtilmelidir. Babıali, İngiliz tüccarını ülkeye dâhil ederek Osmanlı Devleti'ne yönelik olası bir saldırının İngiltere için de bir güvenlik tehdidi olarak algılanmasını sağlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti, İngiltere'ye sunduğu imtiyazları her zaman talep edildiği şekilde sağlamamış ve hatta zaman zaman İngiliz tüccara yönelik vergi artırımlarıyla İngiltere'yi siyasi amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çaba göstermiştir.

Urquhart'ın işaret ettiği Tuna ve Trabzon gibi İngiltere için Osmanlı ülkesinde stratejik başka birçok nokta olduğunu da belirtmekte fayda var. Hindistan ticaretini kolaylaştırabilecek ya da bu yol üzerinden gelir elde edilebilecek birçok proje bu dönemde ortaya koyulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu ticari tekliflere yönelik yaklaşımını anlayabilmek için 1852 yılında bir doktor ve misyoner olan James Bowen Thompson'ın Dicle, Fırat ve Aden Körfezi arasında buharlı taşımacılık projesi örneğini ele alabiliriz. Thompson, önerisini hem Albay Rose'a hem de Londra'daki Osmanlı Sefiri Musurus Efendi'ye ilettiğinde bu teklif oldukça ilgiyle karşılanmıştı (HR.TO.52.8, 27 Nisan 1852).

Zira Thompson, söz konusu projenin İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin ayrılmaz şekilde birleştirileceği görüşündeydi (HR.TO.52.8, 27 Nisan 1852)²⁶⁰. Musurus Efendi de bunu önemli bir fırsat olarak gördüğü için konuyu Hariciye Nazırı Fuad Efendi'ye bu şekilde raporlamıştı. Ne var ki muhafazakâr Malmesbury Hükümeti bu projenin siyasi bir konu olmadığını ve Babıali eğer bu konuda istekliyse bir İngiliz firmasıyla projeyi yürütebileceğini Musurus Efendi'ye iletir. Babıali de projeyi bir kenara bırakır. Ancak her şekilde Babıali'nin gelen ticari talepleri siyasi bir adım olarak gördüğünü ve bunu avantaja çevirmeye gayret gösterdiğini belirtmeliyiz.

Thompson'un projesine 1852 yılında İngiltere'nin muhafazakâr hükümeti her ne kadar ilgi göstermese de İngiltere'nin çıkarları için bu konuda geçmiş yıllarda önemli adımlar atılmıştı. Hatta bu konu İran-Osmanlı Devleti-Rusya-İngiltere arasında oldukça inişli çıkışlı diplomatik süreçler yaratmıştı. Zira bu bölge liberal İngiliz politikacılara göre ticari açıdan önemli olduğu için haliyle siyasi bakımdan da oldukça kritikti. Bu sebeple Kırım Harbi'nin sebepleri arasında genellikle değinilmeyen Osmanlı'nın doğu sınırı konusunu analiz etmek yerinde olacaktır.

4.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU SINIRI

İran, coğrafi konumu itibarıyla İngiltere için Hindistan ticaret yollarına açılan önemli ülkelerden biriydi ve aynı şekilde rakibi Rusya için İngiltere'nin sınır uçlarına dokunabileceği Afganistan'daki yarışında istifade edebileceği yegâne ülkeydi. Kaçar Hanedanlığından Feth Ali Şah'ın Kafkaslardaki Rus etkisini bertaraf etme hayali 1828 yılının Ocak ayında General Paskeviç'in Tebriz'e girmesi ve 10 Şubat 1828'de Türkmençayı Anlaşmasını imzalanmasıyla son bulmuştu. Ancak 1830 yılında Polonya'da ihtilal hareketleri başlayınca bölge valisi Paskeviç, Varşova'ya çağrılmıştı ve benzer zamanlarda Şeyh Şamil önderliğindeki isyan hareketi etkisini ziyadesiyle büyütmüştü.

²⁶⁰ '...the alliance of Turkey and England would be indissolubly bound together...'

İngiltere ve liberal kamuoyu tıpkı 1848’de isyan eden Macar ve Polonyalılara yönelik yaklaşımına benzer şekilde Şeyh Şamil’in isyanını ve Rusya’ya mücadelesini destekledi ancak buna rağmen Rusya’ya yakın siyaset izleyen Osmanlı Devleti başta Şeyh Şamil’in isyan hareketini onaylamadı ve destek olunmasını reddetti (Allen & Muratoff, 1953, s.46-48)²⁶¹. Osmanlı Devleti’nin Şeyh Şamil’e destek vermesi ancak 1853 yılının sonbaharını bulmaktadır ki, bu desteğini gizli kanallardan sağladığını belirtmekte fayda var²⁶². Çar Nikolay’ın uzlaşma taleplerini reddeden Şeyh Şamil’e karşı General Grabbe görevlendirildi ancak Rusya, Kırım Harbi’ne kadar yıllarca sürecek olan savaşın içerisinden çıkamadı (Allen & Muratoff, 1953, s.52-3). Yine de çok açıktır ki Rusya, hem Kafkaslar hem de İran’da etkin varlığını sürdürmekteydi ve bu durum İngiltere’nin Hindistan üzerindeki ticari yollarını etkiliyordu.

1834’de İran’da Muhammed Şah’ın iktidara gelmesiyle Rusya’nın desteğiyle İran, Herat’ı işgal etmek için girişimlerde bulunmaya başladı. İran, Herat’ta bulunan, Şii kökenli Afgan kabileleri kendi güdümüne sokmayı amaçlıyordu ve bu durum Hindistan rotası karşısında Rusya’yı avantajlı konuma sokuyordu; bu sebeple İngilizler Şah’ı uzlaşma için ikna etmeye çalışsalar da 1841’e kadar sürecek Herat Savaşı’nın başlamasını engelleyemediler²⁶³. Muhafazakâr bir hükümetin başbakanı olan Robert Peel 1841 yılında

²⁶¹ Osmanlı Devleti’nin Şeyh Şamil’e yaklaşımının hem iç politikayla hem de dış politikayla bağlantılı gerekçeleri olduğunu belirtmek gerekiyor. Dış politikada Rusya ile yakınlaşma sürecini tehlikeye atmamak için Şeyh Şamil’in isyanına destek vermediğini belirtebiliriz. Nitekim 1848 ve sonrasında Şeyh Şamil’e Osmanlı toprakları üzerinden destek sağlanmasını onaylamış ve buna destek sağlamıştı. İç siyaset bağlantısı ise Allen ve Muratoff’a göre Şeyh Şamil’in öne sürdüğü dini doktrin Osmanlı ulemasından kabul görememiştir. Ancak nasıl olduysa 1848 yılına gelindiğinde Babıali, Şeyh Şamil’e yönelik olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Kırım Savaşı arifesinde ve sürecinde tarikat hizipleri arasında bazı kırılmalar olduğu bilinmekle birlikte bunun dış politikaya yansımaları başka bir araştırmanın konusudur. 19.yüzyılın ilk yarısında Nakşibendi tarikatının baskın kolu olan Halidiyye hizbi Kırım Savaşı ile birlikte Babıali’nin ciddi bir sindirme sürecine dahil edilmiştir. Bkz. Kılıç, R. (2006). Osmanlı Devleti’nde Yönetim-Nakşibendi İlişkinine Farklı Bir Bakış: Halidi Sürgünleri. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (17), s. 103-119.

²⁶² Osmanlı Devleti’nin savaş sırasında Şeyh Şamil’e verdiği destek için bkz. Yamauchi, M. (1986). *Sheikh Shamil And The Ottoman Empire In The Period Of The Crimean War: Enlightened By The Atase Archives In Ankara. J-Stage*, 22, s. 143-158.

²⁶³ 1838 Haziran ayında İngiliz elçi McNeill, Şah’ı 1814’deki İngiltere-İran Anlaşması çerçevesinde Hindistan’ın ticari yollarının korunması konusunda ikna etmeye çalışsa da başarısız oldu ve nihayetinde İngiltere ve İran ilişkileri kesildi ve Büyükelçi Erzurum’a gitti. Martin, V. (2013). *Social Networks and Border Conflicts: The First Herat War 1838-41’ içinde War and Peace in Qajar Persia: Implications Past and Present*. Routledge, s. 111.

ikinci kez iktidarı ele geçirdiğinde İngiltere'nin iç siyasetindeki iktisadi sorunlarla mücadele ettiği için Rusya konusunda saldırgan bir politika izlemedi. Her ne kadar Kırım Savaşını başlatan başbakan olarak muhafazakâr Aberdeen bilinse de muhafazakârların tutumu Rusya'ya karşı keskin değildi ve dış siyasetten daha ziyade muhafazakârlar, İngiltere'deki reformlara odaklanmaktaydılar. Dahası Rusya ile uzlaşma yolunda birçok adım attıkları belirtilmelidir. Şah'ın Herat üzerindeki askeri müdahaleleri uzadığı için ve başarıya ulaşamadığı için Rusya, İran'a desteğini kesti ve 1841'de her ne kadar İngilizler'in beklediği şartlar sağlanmamış olsa da İran ile ilişkiler yeniden tesis edildi (Martin, 2013, s.119-20). Böylelikle Rusya ve İngiltere arasındaki Hindistan ticaret yoluna ilişkin gerginlik geçici süreliğine rafa kaldırılmıştı.

Ne var ki şimdi de Babıali, İran konusunda İngiltere ve Rusya'nın önüne bir kriz getirecek ve bu Kırım Harbine kadar çözümlenemeyecekti. Babıali, Tanzimat reformları – daire-i Tanzimat- çerçevesinde göçebe toplulukları ve yerel aşiretleri vergilendirmek için girişimde bulunduğu İran belli başlı Kürt ve Türkmen aşiretler üzerinde hak taahhüt etmiş ve böylelikle yeni krizin pimi çekilmiştir²⁶⁴. 1843 yılının Ocak ayında Osmanlı Devleti ile İran arasındaki sınırın belirlenmesi konusunda İran, Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere'nin dahil olduğu komisyona Osmanlı Devleti'nden Nuri Efendi katılım sağladı. Ancak zorlu kış koşulları sebebiyle komisyon üyelerinin hastalanmaları dolayısıyla uzunca bir süre karar alamadı ve nihayet müzakerelerin başlangıcından dört yıl sonra 31 Mayıs 1847'de Zohab ve Muhammara sınırları konusunda mutabakat sağlanarak Erzurum Anlaşması imzalandı. Anlaşmalarda Rusya, kendisini İran'ın garantörü olarak konumlandırmış ve İran üzerinde ciddi bir hegemonya oluşturmuşken, İngiltere ise Dicle, Fırat ve Şattülarab üzerine oluşturacağı vapurlu transfer sistemi konusunda Babıali ve İran'dan imtiyazlar elde edebilmişti (Fener, 2015, s.16; s.18-19)²⁶⁵. Yukarıda bahsedilen

²⁶⁴ Bahsi geçen aşiretlerin vergilendirilmesi konusu Kırım Savaşı öncesinde daha ciddi boyuta gelmiştir. Sabri Ateş, Kırım Savaşı sebebiyle Babıali'nin merkezi idaresini güçlendirecek şekilde taşradaki idari ağını daha kuvvetlendirerek 1852'de geçici vergilendirmelerle (iane-i umumiye) bölgedeki aşiretleri de kontrol altına almaya çalıştığını belirtir. Ateş, S. (2013). *Iranian Borderland: Making A Boundary (1843-1914)*. Cambridge University Press, s. 188.

²⁶⁵Erzurum Anlaşması esnasında sınırların belirlenmesi konusundaki çalışma oldukça ilginçtir. Komisyon Katip Çelebi'nin Cihannüma isimli eserinden Mustafa Naima'nın Tarih kitabına kadar birçok klasik metni

Thomson'ın projesi büyük ihtimalle bu dönemdeki liberal Russell-Palmerston hükümeti ile ele alınmıştı ancak sonrasında iktidar değişikliği ile proje tekrar rafa kaldırıldı.

Erzurum Anlaşmasına göre taraflar yeni bir komisyon kurup düzenli olarak buradaki idari sistemin Erzurum Anlaşmasına uygun şekilde yürütülüp yürütülmediğine ilişkin raporlar sunacaklardı²⁶⁶. Osmanlı Devleti'nin komisyon memuru Derviş Paşa, İran-Osmanlı sınırını 19.yüzyılın sonuna kadar tartışmalı konuma getirecek ve tarafların hiçbir zaman uzlaşamayacağı bir duruma sokacaktı. 1848 yılının Noel zamanında Derviş Paşa, Van'a yakın Kotur bölgesine gider ve Muhammed Şah'ın ölümünden faydalanarak buradaki bazı yerleşimleri kayıt altına aldirarak Osmanlı topraklarına dâhil eder (Fener, 2015, s.21). 1850 yılında komisyonun anlaşmazlıkları çözmek için yeniden toplanacağı zamana kadar Derviş Paşa, İran sınırındaki köyleri düzenli olarak Osmanlı topraklarına dâhil etmiş ve komisyon görüşmelerine diğer komisyon üyelerinin aksine silahlı birliklerle katılım sağlamıştı (Ateş, 2013, 150-1). Dahası Derviş Paşa, buradaki Kürt ve Türkmen aşiretlere on yıl boyunca vergi almama sözü veriyor ve Sünni aşiretleri yanına çekerek aşiretler arasında ayrılıkları güçlendiriyordu (Ateş, 2013, 157-8). Dolayısıyla İran ile imzalanan anlaşma tarafların çeşitli yöntemlerle anlaşma şartlarını ihlal ederek birbirlerine gösterdiği ultimatolarla fiilen geçersiz duruma gelmekteydi.

Bu sıralarda, Hindistan'dan Avrupa'ya uzanacak daha elverişli bir ticaret yolunun geliştirilmesi konusu yeniden gündeme gelir. Ancak tarafların birbirine olan güvensizliği

kullanmıştır. Bu konuyla ilgili ilginç bir durumdan da bahsetmek yerinde olacaktır. İran ile gerçekleştirilen müzakereler İngiltere'de muhafazakar hükümetin barışın tesis edilmesi ve Rusya ile daha fazla gerginlik oluşmaması için başlatılmıştı ancak müzakerelerin imzalandığı tarihte John Russell liderliğindeki liberaller iktidara geldiler. İleride de görüleceği üzere nehirler üzerinden ticaretin sağlanması ve vapurlu transfer yapılması konusu yine gündeme gelecektir. Liberal yönetim bu ticaret kumpanyasına oldukça destek sağlarken, 1850 yılı sonrasında iktidara gelen muhafazakar yönetim bu konuya oldukça ilgisiz kalacaklardır. İngiltere'nin genel siyasi yaklaşımını değerlendirmek açısından bu önemli bir örnektir, zira İngiltere'nin sistematik bir doğu politikası olduğunu belirtmek oldukça güçtür. Doğü politikası, siyasilerin kendi siyasi yaklaşımı çerçevesinde oluşturdukları tahayyüller olması sebebiyle bunları bütünsel olarak değerlendirmeye çalışan araştırmacılara ancak çelişkiler bütünü sunabilir.

²⁶⁶ İngiltere adına komisyona meşhur arkeolog, sanat tarihçisi ve diplomat Henry Layard katılmıştır. Canning, komisyon üyelerine sınırın tahkim edilmesi için bilimsel yöntemlerin uygulanması talimatını verir. Layard ise bunun üzerine ticari, etnografik, linguistik, zoolojik ve botanik raporlar geliştirir. Ateş, 144. Layard'ın bölge için çıkardığı etnografik çalışmalar entelektüel bir meraktan ziyade diplomatik ödevlerin yerine getirmek için olduğunu belirtmek gerekiyor.

sebebiyle buradaki süreç de birçok kez askıya alınır. İngiltere, Rusya, Babıali ve İran arasındaki mutabakat çerçevesinde İran ve Gürcistan arasında güvenli bir ticaret yolu oluşturulacaktı. Ancak sonrasında Rusya, bu yolun Batum üzerinden Karadeniz'in kuzeyinden devam etmesini savunurken, İngiltere Trabzon'dan başlayarak Karadeniz'in güneyi boyunca devam etmesi hususunda bir temayül sergiliyordu (FO78.819, 19 Nisan 1850). Ancak yolun birinci aşaması konusunda tüm taraflar mutabıktı. İkinci aşama konusundaysa Rusya, İran ile ayrı bir anlaşma gerçekleştirmiş ve Canning ise Rusya ile İran'ın bu anlaşmasına karşın İngiliz Hükümetini Trabzon yolunun yapımı için Babıali'ye desteğe ikna etmişti (FO78.819, 19 Nisan 1850). Ancak Canning, İran ile Rusya'nın gizli bir anlaşma ile bu yolun birinci faslının Babıali ve İngiltere'ye kapatılacağından endişe ettiği için (FO78.819, 21 Nisan 1850) Derviş Paşa'nın yolun geçişi üzerindeki bazı noktaları Osmanlı toprağı olarak kayıt altına almasına seyirci kalmıştır.

Canning, Hindistan-İran ve Kafkasya yolunun gelecekteki ticari haklarının muhafazası konusunda Rusya'ya güvenmiyordu. Bu yol üzerinden Avrupa'ya gelecek hammaddeye uygulanacak gümrük vergileri ve tarifeler Rusya'nın tasarrufunda olacağı için olası bir gerginlik durumunda İngiliz ticaretine zarar verilmesi pek olasıydı. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Kırım Harbi sürecinde bile İngiltere'nin ticareti aksatmamak adına büyük bir gayret gösterdiği²⁶⁷ göz önünde bulundurduğunda bu yolun Londra açısından oldukça riskli olduğu açıktır. Savaşın Memleketeyn-Odessa-Kafkasya üzerinde gerçekleştirildiğini dikkate alırsak, burada ele alınan yolun önemi daha net olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu güvensizlik nedeniyle Canning, daha önce kararı alınmış olan ancak ilerleme sağlanamamış Trabzon üzerinden kurulacak yolu yeniden Babıali'nin gündemine getirir. Canning, 20 Mayıs 1850 yılında Ali Paşa ile gerçekleştirdiği mülakatta, Trabzon üzerinden

²⁶⁷ Ticaretin savaş sırasında sekteye uğramaması için İngiliz diplomatik kanallarının çabasını Candan Badem 'The Origins of the Crimean War' makalesinde ele almıştır. Bkz. Badem, C. (2010). *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*. Brill Publication, s. 46-98. Yine de İngiltere'nin bu konudaki genel politik tavrından bahsetmek pek mümkün değil. Zira bu çalışmada da görüleceği üzere muhafazakar hükümetler ticari ilişkileri her zaman öncelikli görmeyeceklerdir.

oluşturulacak bu alternatif yolun yapımı konusunda hızlı ilerlenmesi gerektiği zira bu yolun ticari ihtiyaçları karşılayabileceği gibi lojistik ihtiyaçları da yerine getirebileceği görüşünü öne sürer (FO78.819, 20 Mayıs 1850). Ali Paşa ise zaman kaybetmeden yolun yapımı konusunda hükümetten onay alarak tadilat sürecini başlatır ancak Canning, bahsi geçen yolun ivedilikle tamamlanması gerektiğini ve Rusya'nın oluşturacağı yoldan daha hızlı tamamlanması gerektiğini öne sürer (FO78.819, 5 Temmuz 1850). Yol konusundaki rekabet iki yıl içerisinde ciddi bir hal alacak ve Babıali yolun önemli bir kısmını gerçekten tamamlayabilecektir. İngiltere uzun yıllar boyunca bu yolun önemini vurgulayacak ve yolun yapımı konusunda Babıali'ye destek sağlayacaktı²⁶⁸. Yine de İran ile olan sınır konusundaki anlaşmazlıklar ve Rusya'nın Kafkasya politikasındaki çıkmazlarda bu ticari alan sürekli gündeme gelecektir.

Derviş Paşa'nın ısrarla sürdürdüğü sınır politikası 1851 yılına kadar devam etmiştir. Bu konu sadece bölgede ve İstanbul-Tahran arasında değil aynı zamanda Petersburg ve Londra arasında da birçok kez gündeme gelmiştir. Ne var ki İngiltere'nin 1850 yılındaki hükümet değişikliği sonrasında Rusya, İngiltere ile uzlaşmak için geri adım atmak durumunda kaldı ve İngiliz Konsolos Albay Fenwick Williams'ın öne sürdüğü sınır şartları kabul edildi²⁶⁹ ve sınır haritası tercüme için İstanbul'a gönderildi. Öne sürülen çözümler siyasi gerekçelerle tarafların onayına sunulduğu için aslında çözümsüzlüğe kısa bir ara verilmiş oldu.

Haziran 1851 yılında Ahmed Vefik Efendi, Tahran'a Büyükelçi olarak atandı²⁷⁰ ve Derviş Paşa'nın 'tahdid-i hudud' yaklaşımını sürdürdü. 1852 yılı itibariyle İngiltere ile

²⁶⁸ 1872'de Modern Türkiye kitabını yazan J.Lewis Farley, Erzurum'daki ticaret sahasına gerekli özeni göstermezse ticari kayba uğraması pek muhtemel olduğunu, 1852'de İsmail Paşa tarafından yolun yapımına başlandığını ve bu aynı yıl içerisinde ciddi adımlar atıldığını ancak 1864 yılına kadar yine bekletildiğini belirtir. 1868 yılında yol sermühendis Mustafa Efendi ve Yarbay Hakkı Bey tarafından başlatılan girişimlerle tamamlanır. Farley, J. L. (1872). *Modern Turkey*. Hurst and Blackett, s. 284-5.

²⁶⁹ Sınır konusunda detaylı bilgi için bkz. Ateş, S. (2013). *Iranian Borderland: Making A Boundary (1843-1914)*. Cambridge University Press, s. 155-160. Konsolos Williams'ın belirlediği sınır ne Babıali için ne de İran için tatmin ediciydi ancak Canning'in İstanbul'daki görüşmeleri sonucunda Babıali'nin Muhammara konusunda mutabakata varmak durumunda kaldığı görülmektedir.

²⁷⁰ Ahmed Vefik Paşa hakkında bu dönemi araştıran tarihçilerin genellikle yazdıkları İbnülemin Mahmud Kemal İnâl'in anlatımından bahisle diplomat bir aileden geldiği, Farsça ve birçok Batı lisanına hakim olduğu

Babıali'nin işgali ve Kutsal Yerler konusunda uzlaşmaya varamayan Rusya, İran konusundaki saldırgan pozisyonuna geri döndü. Erzurum'dan gelebilecek olası bir saldırıyı bertaraf edebilmesi için Tahran'daki Rus Büyükelçi Prens Dolgorukov, sınırda asker toplanması konusunda İran'a baskı yaptı (Amanat, 1997, s.235). Aynı şekilde Canning de Erzurum'a olası bir saldırı ihtimalini görüyor bu sebeple Bağdat'taki Osmanlı birliklerine takviye yapılması uyarısında bulunuyordu (FO78.2723, 24 Ocak 1853). Canning, İran'ın Osmanlı sınırında bir taarruza girişeceğine inanmıştı ve bu sebeple Hindistan'da bulunan birliklerin bir kısmını Basra Körfezi karşısındaki Acem sahillerine sevk ederek İran'a gözdağı vermeyi planlamıştı (A.AMD.49.18, 4 Ekim 1852). Canning, aynı zamanda da Babıali ile temaslarını sağlayarak Bağdat'taki Osmanlı birliklerinin ve silahlı yerel birliklerin İran'ın olası saldırısına karşı hazır olması için Babıali'ye baskı yapmaktaydı (A.AMD.49.18, 4 Ekim 1852).

Savaşın hemen arifesinde 1853 yılının Eylül sonlarına Dolgukorov, Şah'a Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak sağlanması halinde Türkmençayı Anlaşması'ndaki tazminatı talep etmeyeceklerini ve İran'ı destekleyeceklerine ilişkin gizli bir talepte bulunur (Türk, 2000, s. 17). Hem İngiltere hem de Osmanlı Devleti Rusya'nın İran'a yaptığı bu gizli tekliften haberdardı. Dahası Süleymaniye'de İran birlikleri toplanıyordu ve bu durum Babıali için oldukça endişe vericiydi. Ahmed Vefik Efendi, 23 Eylül 1853 yılında yaptığı değerlendirmede İran'ın, Rusya'nın tahrikiyle sınırına asker sevki gerçekleştirdiğini raporluyordu (A.AMD.49/18, 23 Eylül 1853)²⁷¹. Aynı kaygıyı İngiltere de güttüğü için Şah'a bu konu hakkında soru sorduklarında Şah Nasreddin, Şiilerin Kerbela'daki geçişleri için askeri bir geçit organize ettikleri bilgisini iletir.

Kasım ayına gelindiğinde gerginlik iyice artmıştı ve artık savaşın kaçınılmaz olduğu düşünülüyordu. İran sınır komisyonu üyelerinden Mirza Cafer Han²⁷² ise Şah

ve İran'da başarılı bir görev süreci yürüttüğü üzerinedir. Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, V. Cüz, İst. 1944, s.651-738.

²⁷¹ Ali Paşa'ya takrir.

²⁷² Abbas Mirza Cafer Han'ı sonraları Nasreddin Şah sürgüne gönderecek ve Babıali kendisine sığınma hakkı tanıyacaktı. MKT.UM.120.4, 4 Ocak 1853, Vefik Efendi'ye tahrirat.

Nasreddin'i²⁷³ en azından Osmanlılar tarafından 'gasp edilen Kotur ve Tanbat bölgelerini' ele geçirmek için ikna etmeye çalışıyordu (Ateş, 2013, s.190). İran sefiri Ahmed Vefik Efendi, değerlendirmelerinde savaşın artık kesin olduğunu öngörüyordu ve bu durumda elçiliğini nereye taşıması gerektiğini bile planlamaya başlamıştı (İ.H.5117.9, 11 Kasım 1853). Garp cephesinde başlayan savaş Kafkasya'da devam edecekti ancak Doğu cephesinin güney yönünde genişlemesi Babıali'nin Kafkas birliklerini de zora sokacaktı.

1854 yılının Şubat ayında Şah Nasreddin, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmayacağını ve dostane ilişkilerini sürdürmek gayesinde olduğunu belirten mektubunu (A.AMD.50.73, 21 Şubat 1854) İran sefiri Ahmed Vefik Efendi'ye teslim edene kadar Babıali ile İran arasındaki gerginlik devam edecektir. Şah Nasreddin, iyi niyet gösteren mektubuna rağmen, yine de bundan yaklaşık bir ay önce 29 Eylül 1854 tarihinde Rusya ile gizli bir anlaşma imzalamış ve Türkmençayı Anlaşmasında bahsi geçen 500.000 tümen tutarındaki tazminatın karşılığında Rusya'ya düşman ülkelere silah da dâhil olmak üzere hiçbir desteğin sağlanmamasını taahhüt etmiştir (Badem, 2010, s.67). Yine de Şah Nasreddin kendisine diretilen savaş baskılarına birçok sebepten dolayı boyun eğmemiştir. İngiltere'nin baskısı, daha da önemlisi Tahran'daki kolera ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle Nasreddin Şah bir Müslüman devlete karşı savaş açamayacağını belirterek tarafsızlığını Sultan Abdülmecid'e iletti (Ateş, 2013, s.190).

Rusya, gerçekten de İran'ın bu savaşa girmesi için önemli bir mücadele yürütmüştü. Sonucunda İran'ın savaşa dahil olmasını sağlayamamıştır ancak önemli bir başarısının da altını çizmekte fayda var. Savaş başladıktan sonraki süreçte bile olası bir İran saldırısına karşın Kafkas birliklerinin teyakkuzda kalmasını sağlaması Osmanlı Devleti'ne yönelik bir baskı unsuru olarak değerlendirilebilir. 1853 yılının Eylül ayında Rusya'nın ve birçok ülkenin dikkati aslında Memleketeyn-Odessa-Batum arasındaki çatışma sahasındaydı ancak

²⁷³ Nasreddin Şah (1831-1896), Kaçar Hanedanlığının önemli bir siyasi karakteri olmasının yanısıra İran tarihinin önemli bir devlet adamıdır. Reformcu, yenilikçi ve Batıya yönelik merakıyla İran modernleşmesinin etkin karakterlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Amanat, A. (1997). *Pivot of the Universe: Nasir Al-Din Shah Qajar and the Iranian Monarchy, 1831-1896*. University of California Press.

Rusya, İran'a ve dolayısıyla Babiali'ye uyguladığı baskı politikasıyla dikkati doğu sınırına da çekmişti.

4.3. DOĞU SORUNUNA GERİ DÖNÜŞ

Canning'in boğazlara İngiliz donanmasını çağırması ve Fransa'nın saldırgan siyasi tutumu sonucunda Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nden geçmişte ele geçirdiği imtiyazları muhafaza etmek için diplomatik girişimlerine başladığını belirtmiştik. Komisyonun çalışmalarının başarısızlığını gören Fransa'nın İstanbul elçisi La Valette, 1851 yılının Ekim ayında Akdeniz donanmasını Ege'nin kuzeyine gelmesi için çağrıda bulundu (Taylor, 1954, s. 49) ancak Fransa'daki gelişmeler La Valette'in talebini cevapsız bıraktı. La Valette, kutsal yerler konusunda bir savaş getiremese de tehditlerini sürdürmekteydi. Bundan dolayı Sultan Abdülmecid, Şubat 1852'de birbirleriyle çelişen iki ferman ilan etti ve bunlarla sorunun kökeninde bulunan Latin Kilisesinin anahtarını Latinlere (Katoliklere) verdi; ancak Latinlere 1740 kapitülasyonlarındaki haklarını tanımadan (Fransa'nın Katoliklere yönelik himayesini tanımadan) kapitülasyonların geçerliliğini onadı (Badem, 2010, s.65). Bu bağlamda Padişah Abdülmecid, Bethlehem Kilisesi'nin anahtarını Katoliklere vermişti; ancak aynı zamanda Ortodokslara da Katoliklerin, Bethlehem Kilisesi'nin Bab-ı Kebir (*Grand Porte*)'in altından geçmeyeceklerinin güvencesini verdi (Temperley, 1964, s.290).

Ancak yıl sonunda Fransa'daki siyasi gelişmeler hem Fransa'yı hem de Rusya'yı kutsal yerler meselesinden bir süre alıkoymuştu. 2 Aralık 1851'de Napoleon bir darbeye kendini diktatör ilan etti ve darbe sonrası (1852 yılının başında) La Valette ülkesine çağırıldı –Napoleon, İngiltere'ye saldırgan politikaların mimarı La Valette'in bir daha İstanbul'a görevlendirilmeyeceği sözünü vermiş olsa da birkaç ay sonra La Valette büyük bir tehditle İstanbul'a geri dönecekti (Goldfrank, 2001, s.85)²⁷⁴. La Valette İstanbul'dan ayrılmadan evvel, hükümetinin direktifleri doğrultusunda Babiali'ye yönelik baskıyı

²⁷⁴ Ancak Louis-Napoleon yakın dostunu senatörlükle ödüllendirdi.

azaltma yolunda adımlar attı. Fransa'da yeni kurulan hükümet, Paris sefiri Callimachi Efendi'ye kutsal yerler meselesi konusunda Fransa'nın taleplerine ilişkin müzakerelerin tehiri ve Babıali ile iyi ilişkilerin tesisi konusunda teminat verdi (HR.TO.70.117, 8 Ocak 1852; HR.SYS.405.68, 4 Şubat 1852)²⁷⁵. Bunun sebebi Fransa'daki siyasi gelişmelerdi. Louis Napoleon'un önce darbe ile iktidarını pekiştirmesi ve sonrasında da senatoya kendini 'seçilmiş imparator' olarak kabul ettirmesi sonrasında Avrupalı müttefikleriyle, bilhassa da İngiltere'yle, devam eden ilişkilerini yeniden tesis etmesi gerekmekteydi. Louis Napoleon'un içinde bulunduğu durum kolay değildi, zira İngiltere'de, Palmerston gibi kendisine destek sağlayabilecek radikaller yoktu; aksine Viyana Sisteminin muhafaza edilmesini savunan muhafazakarların iktidarı vardı. Louis Napoleon'un bu siyasi girişimi, Fransa'daki iktidarını pekiştirmiş olsa da Avrupa'daki koalisyon ortaklarından ihtiyaç duyduğu desteği bulamazsa, kıtadan izole edilme ve hatta rejiminin tehlikeye girme ihtimali vardı. Kutsal Yerler Meselesi ise Fransa'nın pozisyonunu oldukça zora sokuyordu, nitekim 1852 yılının Mart ayında Fransız Dışişleri Bakanı Louis Felix Etienne, Turgot Markizi, kutsal yerler meselesi konusundaki Fransız taleplerinin oldukça yanlış olduğunu, İngiliz Büyükelçi Cowley'e itiraf ediyordu (FO195.377, 27 Mart 1852). Bundan sonraki süreçte Fransa, Avrupa'daki diğer ülkeleri daha fazla provoke etmemek için daha ılımlı bir siyaset izlemeye çalışacaktı.

Fransa'nın geçen zaman içerisindeki tehditleri ve buna karşın Rusya'nın mütemadiyen süren tepkileri sonucunda Babıali nihayet Şubat ayında Katoliklere ve Ortodokslara yönelik birer ferman sundu. Ne var ki, söz konusu ferman, krizi çözmek bir yana Fransa'daki siyasi gelişmelere odaklanmış olan Rusya'yı ve siyasi dönüşüme uğramakta olan Fransa'yı bu krizin içerisine daha da çok çekti. Kutsal Yerler Meselesi konusunda yüksek komiser olarak görevlendirilen Afif Bey, 18 Ekim'de Kudüs'e gidip Ortodoks, Katolik ve Ermeni patriklerini bir araya getirdi ve Babıali'nin kararını taraflara bildirdi ancak Afif Bey, fermanı okuması gerektiği halde taraflara ve kamuoyuna okumayınca Rusya, söz konusu fermanın geçersiz olduğunu belirterek protesto etti

²⁷⁵ Valette'in takririi

(FO78.895, 28 Aralık 1852; FO78.913, 11 Kasım 1852). Sonuç olarak Ortodokslara verilen haklara Fransızlar, Katoliklere verilen haklara da Rusya itiraz etti (HR.MKT.44.37, 27 Mayıs 1852).

4.3.1. Darbeci İmparator

Evvvelki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere 2 Aralık 1851’de Louis Napoleon bir darbeye yönetimi ele geçirmiş ve yeni kurulan cumhuriyetin başkanı olarak sahnede yerini almıştı. İkinci cumhuriyetin başkanı ‘yeni cumhuriyet barış demektir, ...yollar açmak, limanlar inşa etmek, kanallar tamamlamak ve demir ağlar kurmaktır²⁷⁶, diyordu. Ancak bundan tam bir yıl sonra 2 Aralık 1852’de senato kararıyla Louis Napoleon imparator olarak seçilerek ikinci cumhuriyeti bitirdi (Milza, 2007, s.279-80). Louis Napoleon’un tahayyül ettiği cumhuriyet aslında Viyana Sistemine atıfta bulunmaktaydı ve tıpkı İngiltere’de yeni kurulan muhafazakar hükümet gibi dış politikada savaşa ya da krize yer vermeyecek bir ideolojik zemin önermekteydi (Milza, 2007, s.81). Yani aslında 1852 yılına geldiğinde Louis Napoleon’un tıpkı Rusya gibi ve yine tıpkı Britanya’daki muhafazakar hükümet gibi Avrupa statükosunu savunduğunu söylememiz pekala mümkün. Ne var ki Louis Napoleon bir aristokrat değildi ve devrimle, seçimle, darbeye iktidara gelmişti ve bu durum Viyana Sisteminin tam olarak karşıtıydı.

Dahası Louis-Napoleon, artık amcasının mirasıyla birlikte Fransa’da III.Napoleon olarak anılacaktı ve bu durumda amcası olan I.Napoleon’un mirasını da sürdürdüğünü kabul etmekteydi. Louis-Napoleon, ilerideki dönemde diğer devletleri ikna etmeye çalışacağı gibi Fransızları da I.Napoleon gibi ülkesini savaşa sürükleme niyetinde olmadığını ikna etmeye çabalıyordu ve bu sebeple ‘imparatorluk barış demektir’ diyordu (Milza, 2007, s.79). Napoleon’un öne sürdüklerinin doğru olup olmadığını ise Rusya test edecekti.

²⁷⁶ 9 Ekim 1852’de Louis Napoleon’un Bordeaux’daki konuşmasından alıntılanmıştır bkz. Le Moniteur, 9 Ekim 1852.

Yine de Louis-Napoleon'un imparator olarak kabul edilmesi diğer ülkelerde de o kadar kolay olmadı. Lord Derby'nin Başbakanlığı döneminde Dışişleri Bakanlığı yapmış olan muhafazakâr Malmesbury, III.Napolyon ünvanının, 1815 anlaşmalarını ihlal etme ihtimali sebebiyle İngiltere'de kabul göremeyeceğini öne sürerek, III. Napoleon yerine I. Louis Napoleon önerisini sunar (Goldfrank, 2001, s. 102). Ne var ki İngiltere'nin önerisi Paris'te kabul görmez. Fransız Büyükelçi Kont Walewski'nin 1852 Kasım ayındaki en büyük misyonu İngiliz hükümetini ve kamuoyunu III.Napoleon konusunda ikna etmeye çalışmaktı ve bu durum Babıali'nin elçisi Musurus Efendi'nin dikkatinden kaçmaz. Musurus, Walewski ile görüşmelerinde III.Napoleon'un seçimle yönetime geldiğini ve söz konusu ünvanın miras yoluyla (hereditary) kendisine sağlanmadığını savunmaktadır ancak şu halde Musurus Efendi politik değerlendirmesinde III.Napoleon konusunda ısrarın gereksiz olduğunu öne sürer (HR.TO.52.20, 7 Kasım 1852). Kont Walewski, Musurus Efendi ile yalnızca Napoleon konusunda görüşmekle kalmaz ve 'imparatorun' Karadağ konusunda Babıali'nin bölgeye uyguladığı siyaseti desteklediğini de belirtir (HR.TO.52.20, 7 Kasım 1852). Walewski her ne kadar etkisi düşük olsa da Musurus Efendi'nin de Fransız İmparatoru'nun tanınması konusunda müspet adım atmasını bekliyordu. Ancak Fuad Efendi, Rusya'nın tacizlerine karşın Fransız Büyükelçisi La Valette ülkeden ayrılmadan evvel Babıali'ye verilen siyasi desteğin yanısıra silahlı destek talep ettiğinde La Valette, Babıali'nin bu talebine olumlu cevap verememişti. Bu sebeple 1853 yılının başında Rusya'dan tehdit aldığıında, Babıali'nin Fransa'dan göreceği destek oldukça belirsizdi.

Waterloo savaşının muzaffer komutanı Wellington 14 Kasım 1852'de geçirdiği kalp krizi sonucunda 83 yaşında hayatını kaybetti ve 18 Kasım'da cenazesi gerçekleştirildi. Kraliçe ve kraliyet ailesiyle birlikte binlerce kişinin katıldığı cenaze törenine Fransa'nın Büyükelçisi Kont Walewski de katıldı ve Napoleon'u hezimete uğratan bu generale ve 1815 düzenine saygılarını sundu (Goldfrank, 2001, s. 103). Bu iyi niyet göstergesi İngiliz Hükümeti'nde karşılık buldu. Nihayet, 27 Kasım 1852'de III.Napoleon konusunda Britanya, Fransa'nın talebini kabul etti ve III.Napoleon ve yönetimini kabul edeceği konusunda Büyükelçi Walewski'ye teminat verdi (Goldfrank, 2001, s. 103). Kısa bir süre sonra da senato kararıyla Louis-Napoleon'un imparatorluğu kabul edildi.

İmparator Nikolay, Louis-Napoleon'un iktidarını hiçbir zaman diğer Avrupa ülkeleri gibi kolaylıkla kabul etmemiştir (Airapetov, 2011, s.25). Şimdi ise Louis-Napoleon, III.Napoleon olarak karşısına çıkmaktaydı. Nesselrode, Napoleon'un imparatorluğunun onaylanması konusunda kesinlikle olumsuz yaklaşım sergiliyordu ancak İngiltere ile diğer meseleleri konusunda uzlaşma sağlama niyetinde olduğu için Avrupa'daki statükonun korunması şartıyla –bu konuda anlaşma 3 Aralık'ta imzalandı- Louis-Napoleon'un imparatorluk ünvanını kabul etti (Goldfrank, 2001, s. 103). Yine de Çar, İngiltere'yi 'korkak çocuklar' gibi bu 'sefalet'e ortak olmakla suçluyordu (Goldfrank, 2001, s. 103). İngiltere'nin, Fransa'yı destekleme yaklaşımı büyük ihtimalle Avrupa'yı Rusya'nın oluşturacağı bir izolasyon dalgasının dışında tutma çabasıydı. Ancak Fransa da aynı izolasyon çabasını Rusya'ya karşı uygulamaktaydı. Çar, bu sebeple belli başlı tavizlerle İngiltere ile yakınlaşmayı (*rapprochement*) tesis ederek Avrupa'daki güç dengesinin iki ülkenin tekelinde tutulması yönünde adım atıyordu. Bütün bunlara rağmen, iki tarafın gerginliğini artıracak gelişmeler Balkanlarda gerçekleşecek ve kutsal yerler konusundaki tartışmaları yeniden alevlendirecekti.

Fransa'nın ılımlı politikası karşısında Rusya, Ortodoksların hakları konusundaki ısrarlı politikasını sürdürmeye 1852 yılının başında da devam etti. Bunun sebebi büyük oranda, Ortodokslara verilen fermanın kamuoyuna ilan edilmemesiydi, -Ali Paşa, sonraları İngiliz maslahatgüzar Rose'a bu fermanın okunmak için kaleme alınmadığını, gerektiğinde kullanılması gerektiği için oluşturulduğunu belirtecekti (FO78.895, 4 Aralık 1852). Rusların taleplerini yinlemeleri üzerine ise Fransa, padişah Abdülmecid'in 9 Şubat 1852 tarihli notası ve fermanını protesto ederek 1740 Kapitülasyonları ile Katoliklere verilen hakların tadili konusunda Babıali'ye sert bir nota gönderdi (HR.MKT.44.37, 27 Mayıs 1852). La Valette her ne kadar Paris'e dönmüş olsa da İstanbul'da sular durulmadığı için Nisan ayında İstanbul'a geri dönecek ancak beylik gemisi Charlemagne önemli bir krizi tetikleyecekti. Charlemagne'ın geleceği bilgisi Babıali'ye söz konusu protesto notasının hemen ertesinde verildi. İngiliz maslahatgüzar Rose, bu gemilerin büyüklüğünü bildiği için gemilerin boğazlara yanaşmasının 1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesini ihlal edeceğine ilişkin kaygılarını hem Babıali ile hemde Fransız maslahatgüzar ile paylaştı (FO78.894, 7

Eylül 1852). Babıali ise zaman kazanmak için gelecek gemilerin öncelikle Osmanlı mühendisleri tarafından inceleneceği konusunda Fransa'ya bildirimde bulunarak Rusya'nın olası bir müdahalesine engel olmaya çalıştı (A.AMD.38.90, 27 Temmuz 1852; HR.MKT.47.54, 3 Ağustos 1852). Fransa'nın, Boğazlar Konvansiyonunu, Canning'den sonra ikinci kez delmesi Ruslar için oldukça provoke ediciydi ancak Rusya, III.Napoleon'un yeni düzeni sebebiyle İngiltere ile uzlaşma çabası içerisindeydi. Buna rağmen, başka bir gelişme kutsal yerler meselesi konusunda gerilimi tırmandıracaktı.

Henüz daha Charlemagne konusundaki tartışmalar bitmemişken Babıali, Fransız donanmasının hızla Lübnan açıklarına doğru hareket ettiğinin istihbaratını edinmişti. Buna karşın Babıali, Fransa'nın muhtemel bir saldırı hazırlığında olduğunu görmüş olacak ki donanmanın geçeceği sahillerde ve limanlarda gerekli tertibatın sağlanması konusunda adım atmaya başlamıştı (A.AMD.39.54, 9 Eylül 1852). Babıali, Fransa'nın Beyrut limanına yönelik bir saldırıya girişeceğini ve burayı abluka altına alıp kutsal yerler konusunda Babıali'ye baskı uygulayacağını öngörüyordu (İ.DH.257.15878, 9 Eylül 1852). Fransız gemilerinin Lübnan önlerine gelmesi bir savaş girişimi değildi ancak Fransız iki mahkumun haklarının muhafazası konusunda Babıali'ye verilen bir gözdağıydı ve olası bir çatışma bu kaçakların ancak salıverilmesiyle bertaraf edilebilmişti (Temperley, 1964, s.293). Dolayısıyla 1852'de yaşanan bu iki kritik gelişme Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan pozisyonunu ve Babıali'nin Fransa'ya yönelik çekinceleri ortaya koymaktaydı. Londra'daki Rusya temsilcisi Baron Brunnow, Aberdeen'e Ocak 1853'de yazdığı bir mektupta Charlemagne'ın Çanakkale Boğazı'ndan zorla geçmesinin istisna olsa da, olmasa da Osmanlı Devleti tarafından asla unutulmayacak saldırgan bir eylem olduğunu belirtmekteydi (Temperley, 1964, s.293). Brunnow'un tespiti doğrudu, zira Babıali, ne Fransa'ya ne de Rusya'ya içinde bulunduğu durumda güven duyabilecek bir durumda değildi. Ancak Brunnow, aslında Aberdeen'e, söz konusu bu agresif girişimi Rusya'nın unutmayacağını belirtmekteydi. Fransa'nın kutsal yerler konusundaki yaklaşımı netleştiği için, şimdi politikasını açıkça ortaya koyma sırası Rusya'ya geçmişti.

4.3.2. Çar ve Hasta Adam

1850 yılının sonu itibarıyla Çar, siyasi sahneden uzunca bir süre kaybolmuştu. Bu süre içerisinde Odessa limanı ve Odessa'ya yönelik ulaşımın sağlanması konusunda belli başlı projelerle ilgileniyordu (Goldfrank, 2001, s. 97)²⁷⁷. Ancak dış politika konusunda somut bir adımı yoktu; 1853 yılından bakıldığında buna çok gerek de yoktu. Kutsal Yerler konusunu saymazsak geçen beş yıllık süreç içerisinde Rusya, Avrupa'da siyasi üstünlüğünü göstermiş durumdaydı. İran konusundaki politikası 1853 yılına kadar meyvelerini veriyordu ve İran'ın üzerindeki İngiliz etkisini kırmanın yanı sıra İran'ı Rusya'ya bağımlı hale getirebilmişti. Dağıstan'da başarılı adımlar atıyor ve Afganistan üzerindeki tahakkümü artırıyordu ve böylelikle İngiltere'ye Hindistan konusunda sopa gösterebiliyordu. Karadağ konusunda Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'nin müttefiklerine Rusya'nın konumunu, üstünlüğünü ve başarısını gösterebilmişti. Dahası Avusturya üzerinde o kadar etkiliydi ki Avusturya marifetiyle İtalya'ya müdahale ediyor ve kıta Avrupa siyasetine müdahale edebiliyordu. Polonya'daki manevraları sonrasında Prusya'nın desteğini de alarak Baltık ülkelerine yönelik açık tehdidini gösterebiliyordu. 1853 yılının başında bir güçler dengesi varsa, Rusya bu dengeyi kurgulayan ve dengenin limitlerini belirleyen ülkeydi. Ancak bu üstünlüğünü devam ettirmesi gerekiyordu ve Avrupa'da beklenmeyen iki gelişme Rusya için önemli bir siyasi değişime yol açtı. Bunların birincisi Louis Napoleon'un kendisini darbe ile imparator ilan etmesi ve bunu Avrupa'daki diğer devletlere kabul ettirmeye çalışması, ikincisi ise 1844 yılında Londra ziyareti esnasında Osmanlı'nın paylaşılması konusunda mutabık kaldığı Aberdeen'in tekrar iktidara gelmesiydi. Dahası Fransa'nın, Babıali'ye uyguladığı saldırgan politika İngiltere'yi Fransa ya da Rusya arasında tercih yapmaya zorluyordu.

²⁷⁷ Çar'ın Odessa'ya yapmaya çalıştığı yatırım hiç de hafife alınır bir yatırım değildi. Çar hem ticari hem de askeri olarak Odessa'yı ve Odessa limanını geliştirmeye çalışıyordu ve Büyük Katerina'dan bu yana Rusya'nın Karadeniz'deki önemli politik faaliyetlerinden biriydi. Osmanlı Devleti ile savaşın bedeli Odessa için yaklaşık 30 milyon ruble civarındaydı. Lincoln, B. W. (1989). *Nicholas I: Emperor and Autocrat of All the Russias (NIU Series in Slavic, East European, and Eurasian Studies)*. Northern Illinois University Press, s.123.

Ancak İngiltere bir hükümet krizinin içerisindeydi ve Çar'ın İngiltere ile kurabileceği *entente* planı siyasi olarak hiçbir şekilde önceliklendirilmedi. İngiltere'deki muhafazakâr hükümetin Musurus Efendi'nin Hariciye Nezaretine sunduğu raporda 'İngiltere'nin en güçlü hükümetinin' kurulduğundan bahsettiğini daha önce belirtmiştik. Hükümet kurulmadan önce İngiltere'deki hükümet krizi, Karadağ, İran-İrak, Gürcistan ve genel olarak Karadeniz'deki gelişmeleri de göz önünde bulundurduğumuzda Londra'nın Doğu politikasında önemli bir zafiyete yol açmıştı. Şimdi seçimle gelmeyen bir hükümet hem iç hem de dış politikada sıkıntılı konuları çözmek için mücadele verecekti.

Kraliçe Viktoria, muhafazakarların Avam Kamarasında tutunamayacağını görmüş olmalı ki, Lord Derby'nin çöken hükümetinin yerine yeni hükümeti kurma ödevini Peel yanlısı²⁷⁸ destekçisi George Hamilton-Gordon (Lord Aberdeen)'e verdi (Krein, 1976, s.67). Kraliçe'nin Aberdeen'den beklentisi hem liberallerle ve radikallerle hem de muhafazakârlarla uzlaşma sağlamasıydı. Bu sebeple Lord Aberdeen, meclisteki liberallerle (Whiglerle) bir koalisyon hükümeti kurmak zorunda kaldı ve hükümetine Palmerston ve Russell'ı da dâhil etti. Bundan tam bir yıl önce Aralık ayında Louis Napoleon darbe ile iktidarı ele geçirdiğinde Lord Palmerston, hükümetinin onayı olmadan yeni Fransız Hükümetini onaylamış ve Britanya Hükümeti adına tebrik mesajını göndermişti (Connell, 1961, s.140)²⁷⁹. Bundan sonra Kraliçe, Russell'dan Palmerston'ın görevden alınmasını istemiş ve her ne kadar istemese de Palmerston, 1852 yılının başında Russell'a istifasını vermek zorunda kalmıştı²⁸⁰. Whig grubu –liberaller- parlamentoda çoğunluğu temsil etmekteydi ve şimdi Aberdeen'in yeniden seçilmesiyle Aberdeen mutabakatı

²⁷⁸ Peelite: 1846 yılında İngiliz Muhafazakar Parti'den (Tories) ayrılan siyasi hizip. Adını liderleri Robert Peel'den almaktadır. Serbest ticaret gibi siyasi öncelikleri bu grubu liberal muhafazakar olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla, bir merkez parti olarak değerlendirilebilmektedir. Bkz. Cox, G. W. (1987). *Cox, Gary W. "Frontmatter." Frontmatter. In The Efficient Secret: The Cabinet and the Development of Political Parties in Victorian England, i-vi. Political Economy of Institutions and Decisions.* Cambridge University Press.

²⁷⁹ Bu oldukça renkli yazışmaları içeren çalışmanın içerisinde Palmerston'ın adeta şımarık bir çocuk gibi İngiltere Kraliçesiyle nasıl dalga geçtiğini, küçük düşürdüğünü ve zor durumlara soktuğunu görebilmekteyiz.

²⁸⁰ Daha sonrasında Palmerston, Russell'ın korktuğunu başına getirecek ve muhalefet sıralarında yer alarak kısa bir süre sonra Russell Hükümetinin devrilmesine yol açacaktı. Palmerston erkek kardeşine yazdığı mektupta John Russell'dan intikamını aldığını yazmaktaydı: 'I have had my tit-for-that with John Russell'. Sanders, L. (1938). *Viscount Palmerston.* Gibbings and Company, s. 148

sağlayabilecekti; ama bir o kadar da zor bir koalisyon oluşturdu ve kilit liberalleri, hükümetin kilit pozisyonlarına yerleştirdi. Palmerston'ın dış politikada Kraliçe'ye verdiği rahatsızlıktan dolayı kendisini tekrar bu pozisyona getiremeyeceği için Dışişlerini Russell'a ve İçişlerini ise Palmerston'a bırakmak durumunda kaldı (Kingsley, 1963, s.111).

Dolayısıyla Başbakan Aberdeen Avam Kamarasında azınlığı temsil ederken kilit rollerdeki bakanları çoğunluğu temsil ediyordu. Hükümetin içerisinde politik çıkmazların yaşanması oldukça muhtemeldi ve dış politikada bu belirsizlik kendini açıkça gösterecekti. Liberallerle kurulan koalisyon hükümeti, Fransa konusunu yeniden gündeme getirir. Hükümet, Dışişleri Bakanı John Russell'dan sağduyu bekliyor ve Aberdeen'in Fransa'ya ilişkin duyduğu kaygılarını anlamasını istiyordu (Parry, 2001, s.147-175). Aberdeen, Wellington'a yakın bir kişilik olduğu için Avrupa'nın sükûneti için Rusya'nın bilhassa Osmanlı Devleti ve Fransa konularındaki yaklaşımını olumlu değerlendiriyordu²⁸¹. Ancak Palmerston'ın hem Dışişleri Bakanlığı içerisindeki etkisi ve dahası kamuoyundaki güçlü nüfuzu sebebiyle Aberdeen çaresizce Fransa ile uzlaşmak zorunda kaldı. İleride ele alacağımız üzere de Kırım Savaşı başladığında Dışişleri ve İçişleri Bakanları, Başbakanlarından güçlü olan bu hükümetin düşmesine sebep olacaktı (Krein, 1976, s.67-84). Ancak 1853 yılının başında Russell da Aberdeen ile uzlaşmak için önemli adımlar atıyordu. Fransa İmparatorunun tanınması kendi kararı değildi ve bunu değiştiremezdi. Ancak Rusya konusunda da agresif bir politika izlememe konusunda kararlılık gösteriyordu.

Yine de Dışişleri Bakanı Russell, özellikle İngiltere'nin Doğu politikası konusunda hükümetin politikasından ziyade kendi iradesi çerçevesinde gelişmelere müdahale ediyor ve hükümeti adına kararlar alabiliyordu (Krein, 1976, s.71). İngiliz tarihinde Aberdeen Hükümetinin oluşturduğu bu hükümet oldukça tartışmalıdır; zira bahsi geçtiği üzere

²⁸¹ Aberdeen, bir gün Rusya Büyükelçisi, Brunnow ile görüşmesinde Türklerden nefret ettiğini dile getirmişti. Howard, H. E. (1934). Brunnow's Reports on Aberdeen, 1853. *Cambridge Historical Journal*, 4(3), s. 319. Brunnow'a göre sefeli Russell'ın sahip olmadığı şekilde Aberdeen, Ruslarla olası bir ittifaka Aberdeen'in olumlu yaklaşmaktaydı.

Bakanlarının uyguladıkları kişisel politikalar hükümetin politikasının önüne geçiyordu²⁸². Bu durum İngiltere'yi şu gerçeğe yüzleştirmiştir: Başbakanı, Rusya ile uzlaşma sağlamak isteyen hükümetin Dışişleri Bakanı, Doğu politikasını Osmanlı Devleti'nin korunması üzerine kuruyordu ve bu durum İngiliz-Rus ilişkilerini olumsuz etkiliyordu. Nitekim savaş başladıktan sonra 1855 yılında Lord Russell'a yazdığı bir mektupta Aberdeen, sitemini belirterek savaşın, Tuna'da önlenemese bile en azından Downing Sokağında (Başbakanlıkta) önlenebileceğini yazar (Walpole, 1889, s.204). Dolayısıyla İngiltere'deki hükümet krizinin Kırım Savaşı'nın başlangıcında önemli etkileri olduğunu belirtmek mümkündür. Muhafazakâr hükümetin İngiltere'de çözülmeye maruz kalması ve Lord Derby'nin arka plana atılması, liberallerin kilit rollere gelmesi gibi unsurların Kırım Harbine giden yolda önemli köşe taşları olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Menşikov'un misyonundan bir aydan fazla bir zaman önce 9 Ocak 1853'de St.Petersburg'da verilen bir baloda Rus Çarı Nikolay, İngiliz Büyükelçi Hamilton Seymour'un yanına gelerek ilginç bir diyalog başlatır. Çar, 'elimizde hasta bir adam var – çok hasta bir adam. Bu hasta adam şimdi parçalara ayrılmak üzere ve İngiltere ve Rusya bu konuda birlikte hareket etmek zorunda' diyerek İngiliz elçiye gizli ortaklığını teklif eder (Şimşir, 1987, s.77). Deneyimli İngiliz Büyükelçi Seymour, temkinli bir şekilde Çar'ın teklifini değerlendireceğini ancak hükümeti ile müzakere etmesi gerektiğini belirterek Çar'ın yanında ayrılır. Çar, İngiltere'nin sunduğu teklife olumlu yaklaşacağını düşünerek 1852 yılında Sultan Abdülmecid'in kutsal yerler konusundaki fermanına ses çıkartmaz. Nitekim İngiliz Büyükelçi, Rus Çarının sunduğu bu teklife olumsuz bir cevap vermemiştir²⁸³. Seymour'a göre Rusya ve İngiltere, Osmanlı Devleti ve bu ülkenin coğrafi

²⁸² Aberdeen'in Russell ve Palmerston'dan müteşekkil zorlu koalisyonuna ilişkin olarak bkz. Stuart, C. H. (1953). The Formation of the Coalition Cabinet of 1852. *Transactions of the Royal Historical Society*, (4), s. 45–68.

²⁸³ Seymour'un Dışişleri Bakanı John Russell'a Nikolay'ın 'Avrupa'nın hasta adamı' konuşması sonrasındaki raporunun bir parçası Seymour'un Çar'ın teklifini olumsuz değerlendirmedeğini gösteriyor: "A noble triumph would be obtained by the civilization of the nineteenth century if the void left by the extinction of Mohammedan rule in Europe could be filled up without an interruption of the general peace, in consequence of the precautions adopted by the two principal governments the most interested in the destinies of Turkey." Puryear, V. J. (1968). *France and the Levant: From the Bourbon Restoration to the Peace of Kutiah*. Gazelle Book Services Ltd, s. 214.

konumunun faydaları konusunda mutabık kalabilirlerse Avrupa'nın genel barışı için önemli bir adım atılabilirdi (Puryear, 1968, s.214).

Çar Nikolay, bu görüşmeden bir gün sonra Hamilton Seymour ile tekrar bir araya geldi ve İngiliz elçinin birgün önceki baloda kendisine iletildiği teklife ilişkin görüşlerini talep etti. İngiliz elçi, İstanbul'un işgali konusunda kabinesinin bile cevap vermeye yetkili olamayacağını Çar'a bildirdiğinde Çar, 1844 yılında Aberdeen, Peel ve Wellington ile yapılan mutabakatı öne sürerek söz konusu anlaşma çerçevesinde İngiltere işbirliğini teklif etti (Türkgeldi, 1987, s.8-9). Ne var ki Seymour, bu konuda da Çar'ı geçiştirecektir. Ocak ayı içerisinde Çar'ın Seymour'a sunduğu başka bir teklif ise Çar'ın niyetinin Osmanlı Devleti'nin işgalinden çok daha fazlası olduğunu göstermekteydi. Çar Nikolay, Seymour ile bir hafta sonra tekrar bir araya geldiğinde bu defa Osmanlı ülkesinde yaşayan milyonlarca Hristiyanın hakkının savunulması gerektiğini ve 'mevcut durumda Osmanlı Devleti'nin Fransız saldırganlığı ile karşı karşıya kalması' sebebiyle Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya'nın birlikte hareket etmesi gerektiğini öne sürer (Goldfrank, 2001, s. 119). Çar'ın bu ittifak önerisi aslında uzun süreden beri Rusların teklif ettiği bir çağrıydı ve bunu yukarıda da bahsettiğimiz gibi bundan tam bir yıl önce 1852 yılının başında Babıali'ye de sunmuştu.

Lord Russell, hem Başbakan Aberdeen'in izlemeye çalıştığı pasif dış politika ile gelişmemek hem de muhafazakarların hedefi olmamak için St.Petersburg'daki görüşmeler karşısında reaksiyon göstermedi. Bilakis, Lord Russell, St.Petersburg'daki temsilcisi Seymour'un görüşlerini destekliyor ve Osmanlı Devleti'nin yirmi, elli ya da yüz yıl içinde zaten yok olacağını ve bu sebeple bunun için Avrupa barışını riske atmamak gerektiğini öne sürüyordu (Anderson, 1982, s.73-74). Yine de Avrupa'daki dengeler gözönünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti'nin işgali konusunda şüphelerini muhafaza ediyordu. Tıpkı Palmerston gibi, Russell da Osmanlı Devleti'ne sempati beslemekten ziyade İngiltere'nin ticari çıkarlarını gözeterek politikasını geliştirmeye çalışıyordu²⁸⁴. Aslında Osmanlı Devleti'nin anarşiye maruz kalacağı ve yokolacağı düşüncesi Russell'dan önce

²⁸⁴ 14 Ekim 1853'de Palmerston, Clarendon'a, Osmanlı Devleti konusunda şu şekilde bir tavsiye veriyordu: 'Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğünü Türklere duyduğumuz sevgi sebebiyle değil, İngiltere ve Avrupa'nın ticari ve siyasi çıkarları için destekliyoruz.', 14 Ekim 1853, Broadland Papers, 1371.1

Çar'ın düşüncesi idi ve bu düşüncesini 1844 yılında Londra'ya düzenlediği ziyarette Aberdeen'e aktarmıştı (Baumgart, 2020, s.14)²⁸⁵. Ancak İstanbul'un işgali konusu, başka bir sorundu ve Lord Russell'a göre İstanbul her şart ve koşulda Avrupa barışı için Türklerin denetiminde kalmalıydı (Walpole, 1889, s.204-5). Bu yaklaşım ise Nikolay'ın kabul edebileceği bir politika değildi²⁸⁶. Şubat ayının sonuna kadar hem Londra'da hem St.Petersburg'da Osmanlı Devleti'nin dağılmasına ilişkin tartışmalar devam eder ancak Çar somut bir İngiliz-Rus taksim planı geliştirilemez. Buna mukabil anlaşılan Çar'ın ana amaçlarından biri de Fransa'yı abluka altına almaktır. Bunun için daha 1852 yılının Kasım ayında Derby Hükümetinin düşmeye yakın olduğu sıralarda Çar, Fransa'nın Karadeniz'e girebileceğine ilişkin bazı istihbari bilgiler olduğunu Aberdeen'e bildirdi ve İngiltere ile görüşmeleri de gizli yapılabilecek gizli anlaşma teklifini öne sürdü (Temperley, 1964, s.298)²⁸⁷. Çar Nikolay, Aberdeen'in, Lord Wellington'ın garip paranoyalarından etkilenerek III.Napoleon'dan korktuğunu biliyordu ve bu sebeple Fransız tehdidini önüne getirdi²⁸⁸. Ne var ki, Fransa'ya karşı geliştirilebilecek bir ittifak fikri Britanya İmparatorluğunun farklı yerlerinde çok farklı şekilde değerlendiriliyordu. Örneğin, İstanbul'daki maslahatgüzar Rose, Osmanlı Devleti'nin müdafaası için Fransa ile işbirliği yapılması gerektiğini düşünmesinin ötesinde Fransızlarla bu işbirliğini geliştiriyordu. Russell, oldukça temkinliydi ancak kesinlikle Fransa karşıtı bir yaklaşım sergilemiyordu.

Çar'ın, Petersburg'daki görüşmelerine paralel olarak Rus Büyükelçisi Brunnow da Londra'da İngiliz Hükümeti ile görüşmeler gerçekleştiriyor ve İngiltere'yi kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Baron Brunnow'un ilk tezi şuydu: Viyana Sistemi çöktü ve Avrupa güçler dengesi bozuldu. Avrupa güçler dengesini yeniden tesis etmek gerekiyor ancak

²⁸⁵ Çar, öngörülerinde aslında haklıydı ancak bu soruna ilişkin önerdiği sağlıklı bir planı yoktu ve bu noksanlık Rusya'nın doğu politikasının temel problemi idi.

²⁸⁶ Çar, Seymour ile mülakatında istediğini açıkça belirtmiştir: 'İstanbul İngiltere'de kalamaz. Türklerin de elinde kalamaz. Ancak Rusya'nın geçici kontrolü sağlanabilir' Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye Cilt 1* (B. S. Baykal, Ed.). TTK Yayınları, s. 9.

²⁸⁷ Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press, s. 298.

²⁸⁸ Temperley'e göre Aberdeen, Napoleon'un İngiltere'yi işgal etme konusunda planları olduğunu düşünüyordu. Bu kaygı aslında Wellington'ın kaygısıydı ve İngiltere'deki Palmerston gibi liberaller Wellington'ın 'aklını kaçırdığını düşünüyordular'. Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press, s. 298.

bunun önündeki tek engel ise Fransa ve şimdi bunu yeniden tadil etmek için Avusturya, Prusya, İngiltere ve Rusya bir koalisyon oluşturmalı (Howard, 1934, s.315)'. Brunnow'a göre, 'İngiltere'nin, Fransa'ya göstereceği en ufak bir yakınlaşma belirtisi Avrupa barışını yerle bir edecekti; zira geçmişte Palmerston-Talleyrand ortaklığı Avrupa'yı oldukça güç bir duruma sokmuştu. Derby eski düzeni tesis etmeye çalıştı ancak daha pasif bir politika izledi. Şimdi ise Aberdeen Hükümeti ile kaybolan Avrupa düzeni yeniden tesis edilebilirdi (Howard, 1934, s.315-6)'. Aberdeen de Brunnow'un yaklaşımına sıcak bakıyordu. Ocak ayında Canning, İstanbul'a gitmek için yola çıktığında Brunnow ile Aberdeen tekrar bir araya geldiler. Aberdeen, Canning'in Kutsal Yerler konusunda Fransa, Rusya ve Babıali arasındaki anlaşmazlığı gidermesi konusunda talimat aldığını ancak Prens Menşikov misyonunu Canning'den önce tamamlayabilirse memnuniyet duyacağını belirtti (Howard, 1934, s.319). Kısacası, Çar teklif ettiği ittifak çağrısına İngiltere'den destek görüyordu.

Ancak bu destek İngiltere'nin desteği değildi. Çar da, Brunnow da Aberdeen'i fazlaca önemsiyorlardı. Ancak belirttiğimiz üzere Aberdeen zayıf bir hükümetin, zayıf bir başbakanıydı. Karadağ'da yaşanan gelişmeler sonrasında Şubat ayında kamuoyunun görüşü farklı bir yöne dönmeye başlamıştı. Aberdeen, siyasi planlarının beklediği gibi gitmediğini ve bu durumdan dolayı Nikolay ve Brunnow'a karşı zor durumda kaldığını itiraf ediyordu (Martens, 2019, vol.II, s.303-4). Rusya'nın ve hatta Fransa'nın karşısında Babıali'ye karşı İngiliz kamuoyunun önemli bir sempatisi oluşmaya başlamış ve bundan dolayı Aberdeen Şubat ayında geri adım atmıştı. Ancak bu geri adım için artık çok geçti, zira Menşikov savaşı çıkarmaya çoktan İstanbul'a yola koyulmuştu.

Osmanlı Devleti'nin yok olması ya da hasta adam olması tarihçiler için ilginç bir tartışmadır. İstanbul'un İngiliz işgaline maruz kalması sırasında bile bu konu İngiliz siyasetinde oldukça problemlili olarak kalmıştır. Çar, Osmanlı Devleti'nin kesinlikle ayakta kalamayacağını ve yıkılacağını, bu durumda da anarşi, devrim ve genel bir Avrupa savaşının ortaya çıkacağını öngördüğü için İngiltere ile uzlaşma sağlamaya çalışıyordu (Riasanovsky, 2000, s.314). 19.yüzyıl ve 20.yüzyılın başını genel olarak değerlendirecek olursak Çar'ın öngörüsü doğru çıkacak ve Osmanlı Devleti'nin dağılması gerçekten de anarşi, devrim ve genel bir Avrupa Savaşını doğuracaktı. Ancak İngiliz kamuoyunun

Rusya'ya ilişkin genel güvensizliği ve çıkar çatışmaları Çar'ın bu öngörüsünü geri planda bırakacaktı. Yine de Aberdeen'in kendisini destekleyeceğine inanan Çar, savaşın fitilini ateşlemişti bile.

4.3.3. Avusturya'nın Rövanşı: Karadağ

Karadağ beyi ve din adamı II.Petar'ın 1847 yılında kaleme aldığı *Dağ Çelengi* isimli kahramanlık destanı, Osmanlı'nın 1683 yılında Habsburg İmparatorluğu'na yönelik başlattığı savaşlar ve buna bağlı olarak Karadağ bağımsızlık hareketinin başlamasını konu alır. Kitapta din adamı Vladika Danilo'nun Türklere karşı başlattığı katliamlar ve bu katliamlarla yürütülen bağımsızlık sürecinden bahseder. Sırp ve Karadağ milliyetçiliğini önemli derecede etkileyen edebi değeri düşük bu eser günümüzde hala Balkan coğrafyasında kabul görmektedir. II.Petar'ın öne sürdüğü edebi ulusal uyanış çağrısı, Slav birliğinden ziyade Hristiyan toplulukların bir araya gelerek Osmanlı tahakkümünden kurtulmalarını ve Avrupa'nın dışına itilmelerini tahayyül etmektedir.

Günümüzde oldukça ırkçı olarak değerlendirilebilecek bu destanın girişinde anlatının kahramanı Vladika Danilo, Türkleri Kuran'la birlikte şeytanın torunları olarak betimler. Sonrasında da ya Türklerin ya da Karadağlıların yok edilmesi gerektiği tartışılır. Türk kızlarını Karadağ kiliselerinde vaftiz etmek ve onlarla evlenmek ve 'yalancı Türklerin' boğazlarını kesmek gibi oldukça rahatsız edici sahneleri ele alan bu kitap dönemin Balkan toplumunun Osmanlılara yönelik düşüncelerine ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

1848'de yılında meydana gelen isyanların ya da devrimci hareketlerin her ülkede – ve hatta neredeyse her kentte- ayrı bir ideolojik temayülü vardı. 1848 yılı itibarıyla Bosna'da da isyan baş göstermişti ve Ömer Paşa isyanı bastırmakla görevlendirilmişti. Ömer Paşa, Tanzimat uygulamalarını idari usulle benimsetmek ve isyanı bastırmak konusunda başarılı olmuştu. Ancak Ömer Paşa'nın sert müdahalesinden kaçan Bosna'daki

isyancıların bir kısmı Karadağ'a kaçmışlardı (İ.HR.78.3831, 20 Nisan 1851). Toplum nezdinde önemli bir din adamı hem de siyasetçi olması hasebiyle II.Petar'ın düşünsel dünyasının Karadağlı milliyetçiler için bir rehber niteliğinde olduğu okuyucuyu şaşırtmayacaktır. Nitekim 1851'de II.Petar, St.Petersburg'dan döndükten sonra kendi yönetimini ihdas etmiş ve Karadağlı milliyetçileri de etrafında toplamıştır. Bosna'da isyanı bastırmak üzere çalışma yürüten Ömer Paşa, II.Petar'ın girişimini 21 Nisan 1851'de Babıali'ye raporladığında (İ.DH.235.14218, 21 Nisan 1851) Karadağ fiilen bağımsızlığını ilan etmişti. Yaz aylarında ise II.Petar'ın Karadağlı radikallerden devşirdiği birlikler Müslüman köylerini talan edip birçok Müslümanın ölümüne yol açmıştır (İ.HR.78.3831, 8 Haziran 1851). Bunlara rağmen Babıali, Karadağ'a yönelik askeri bir müdahalenin Rusya ve Avusturya ile birçok askeri ve diplomatik soruna yol açacağını öngörerek buradaki isyana doğrudan –silahlı olarak- müdahil olmamıştır.

II.Petar'ın 31 Ekim 1851 tarihinde hayatını kaybetmesi sonucunda Karadağ'da ciddi bir iktidar krizi baş göstermiştir. Osmanlı Devleti, Memleketeyn ve Bosna'da olduğu gibi askeri tedbirlerden evvel siyasi adımlarla sorunu çözmeye çaba gösterdi. Bu sebeple Ömer Paşa, birliğinden Hasan Beyi, Karadağ'daki knezlerle görüşmek ve şikâyetlerini almak üzere görevlendirdi (İ.HR.78.3831, 13 Mayıs 1851)²⁸⁹. Bütün çabalara rağmen Hasan Beyin misyonu başarıyla sonuçlanamadı ve uzlaşa sağlanamadı. Bu sebeple, II.Petar sonrası iktidar krizi yine sivillerin ölümüne yol açtığı için Babıali, Ömer Paşa'ya asker sevki ve sınırda teyakkuzda bekleme talimatı verdi (A.MKT.MHM.41.54, 17 Aralık 1851). Nihayet Rusya'nın desteğini de alan I.Danilo, 1852 yılının Ağustos ayında iktidarı ele geçirdi²⁹⁰. Bundan kısa bir süre sonra da Osmanlı Devleti idaresi altında olan Jabyak kalesini ele geçirerek Osmanlı Devleti'ne yönelik politikasını açıkça ortaya koydu (Ali Suavi, 1876, s.14). Bunun üzerine Babıali, 14 Aralık 1852'de Karadağ'ın abluka altına alınmasına karar

²⁸⁹ Cevdet Paşa haksız bir şekilde Karadağ Meselesi'nin Ömer Paşa'nın hırsı sebebiyle geliştiğini belirtse de bu doğru değildir. Karadağ'daki soruna yönelik Babıali'nin ortak bir tutumu vardır ancak siyasi doktrinini Fuad Paşa oluşturmuştur. Cevdet Paşa, Ömer Paşa için şunları yazar: 'Ne çare ki fatihlik kazanmak gayret-i cahiliyyesiyle devletin başına bir Karadağ galesi çıkarılmış oldu.' Ahmed Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir* (C. Baysun, Ed.). TTK Yayınları, s.14-16.

²⁹⁰ Danilo hem Rusya'nın hem de Avusturya'nın siyasi desteğini alabilmişti. Bkz. Kutlu, S. (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 71.

verdi (Ali Suavi, 1876, s.14). Babıali, bundan yaklaşık bir hafta sonra Ömer Paşa'ya Karadağ'a yönelik harekât talimatını ilettiler (İ.HR.94.4582, 20 Aralık 1852).

Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin himayesindeki bir idare olsa da Karadağ'a yapılacak müdahaleye yönelik uluslararası muhalefet olacağı çok açıktı. Rusya ve Avusturya ile Kutsal Yerler, İran, Bosna, mülteciler, iktisadi ilişkiler gibi birçok konuda anlaşmazlık devam etmekteydi. Şimdi bu anlaşmazlıklara bir de Karadağ sorunu eklenecekti. Avusturya, Dalmaçya kıyıları üzerindeki hegemonya sahasını genişletmek için Klek ve Sutirona limanları üzerinde hak iddia ediyordu²⁹¹. Haliyle Osmanlı Devleti, kendi himayesinde olan bir idarenin tasarrufundaki limanların Avusturya'ya bağlı olmasını kabul etmeyecekti. Bunun dışında Avusturya, Memlekteyn'in rövanşını Karadağ'da almak niyetindeydi, zira bu defa isyancılar Babıali karşısındaydı ve Avusturya isyancılara destek sağlıyordu. Ömer Paşa, Bosna'da olduğu gibi Avusturya'nın Karadağ'a da silah sevkiyatı yaptığını Fuad Paşa'ya raporluyordu (İ.HR.78.3831, 21 Nisan 2852). İsyanların bastırılmasına yönelik Avusturya ile oluşturulan sözde ittifak burada da zayıflığını göstermekteydi.

Fransa, Kutsal Yerler konusundaki taleplerini muhafaza etmek gayesinde olduğu için Karadağ konusunda oldukça etkisizdi ancak Canning'in yerine elçiye vekâlet eden Albay Rose, Babıali'nin bu olası müdahalesine sıcak bakıyordu. Zira Karadağ ve Bosna'nın Osmanlı elinden çıkıp Avusturya-Rusya eksenine kayması, Rusya'nın Adriyatik'teki pozisyonunu –dahası Akdeniz'deki- pozisyonunu güçlendirmekteydi. Bu sebeple Albay Rose, meydana gelecek siyasi krizlere rağmen Osmanlı Devleti'nin müdahale kararını destekledi. Ancak Rose, hükümeti ile farklı bir yaklaşım göstermekteydi. İran konusunda da olduğu gibi Derby Hükümeti, Ruslarla gerginliği arttıracak tüm çatışma durumlarını ortadan kaldırmak niyetindeydi. 6 Aralık 1852'de Lordlar Kamarasında yaptığı konuşmada Dışişleri Bakanı Malmesbury, 150 yıldır Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a hegemonyasını

²⁹¹ Murad Efendi (2007). *Türkiye Manzaraları* (A. S. Kırım, Ed.). Kitap Yayınevi, s. 126. (Murad Efendi, aslen Avusturyalı bir askerken Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne sığınır ve Czaykowski'nin Kazak Süvari Alayına dâhil olur. Sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin birçok diplomatik görevlerinde de yer alır.) Bahsi geçen limanlar konusundaki müzakereler bu yıllarda başlar.

kabul ettirmeye çalıştığını ancak başarısız olduğunu ve Karadağlıların Ortodoks olması ve ‘Rusya’nın da Ortodoks Kilisesinin hamisi olması sebebiyle’ Karadağ’ın Rusya’nın yetki alanında olduğunu açıklaması (Simpson, 1854, s.5)²⁹² hem İstanbul’da hem de Londra’da olağanüstü bir etki yarattı. Malmesbury, Karadağ konusundaki yaklaşımını öne sürmesinin ötesinde Rusya’nın Ortodoksların hamisi olduğu tezini de onaylıyordu ve bu görüş yıllarca Osmanlı Devleti’nin İngiltere desteğiyle karşısında durduğu bir görüştü.

Malmesbury’nin ve muhafazakâr hükümetin yaklaşımının arkasında İngiltere’deki Rusya elçisi Brunnow’un dikkate değer çalışmaları olduğunu da belirtmeliyiz. Londra’da, Osmanlı Devleti’ne ilişkin yaklaşım ile İstanbul’daki Britanya Büyükelçiliği’nin Osmanlı yanlısı yaklaşımı zıt yönlerdeydi. Rusya, Karadağ konusunda İngiltere’ye ticaret imtiyazlarına sadık kalınacağına güvencesi ile Osmanlı Devleti ile isyancılar arasında da müzakereleri tesis edebileceğine ilişkin teminat veriyordu. Bundan dolayı Titoff, Babıali ile isyancılar arasında arabuluculuk rolü üstlenebileceği teklifini sunar ancak Fuad Paşa bu teklifi Babıali’nin iç meselesi olmasını öne sürerek reddeder (Simpson, 1854, s.4). Henüz daha 17 Eylül 1852’de Musurus Efendi, Fuad Efendi’nin kendisine bu konuda bilgi vermediğinden yakınlıkla Fransa’dan edindiği bir istihbarat kanalıyla II.Petar’ın Rus Hükümeti tarafından egemen prens –souverain prince- olarak tanındığı ve çok yakın zamanda Avusturya’nın da kendisini tanıyacağı bilgisini İstanbul’a gönderir (HR.TO.52.12, 17 Eylül 1852). Musurus Efendi, Karadağlı prene yönelik Avrupa kamuoyunun sempatiyle yaklaşması sebebiyle başka ülkelerce de Karadağ’ın bağımsızlığının tanınmasından endişe duymaktadır. Dolayısıyla, Babıali gerçekleştireceği olası bir müdahalede uluslararası kamuoyunun desteğini alamayabilirdi.

Yine de Osmanlı Devleti Karadağ’a müdahale etti ancak yapılan müdahale Babıali’nin planladığı kadar kolay olmadı. Karadağ’a yönelik müdahale Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumu Rusya ve Avusturya’ya açıkça göstermekteydi. Ömer Paşa, stratejisini Jabyak Kalesini yeniden ele geçirerek Osmanlı Devleti’nin üstünlüğünü

²⁹² İngiltere’deki muhalefet, İngiltere’nin de dahil olduğu 1791 Zıştovi Anlaşması’na göre Sırpaların, Karadağlıların, Moldovalıların ve Eflaklıların Osmanlı’nın meşru tebaaları olduğunu öne sürmekteydi.

göstermeyi ve halk üzerinde etkisini ortaya koymayı ve az sayıda kayıpla bu müdahaleyi sonlandırmayı planlıyordu. Ancak Karadağlı muhaliflerin çok az sayıda askerle ele geçirdiği kaleyi İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa, 12.000 kişilik birliği içinde top ve havan kullanmayı bilen asker olmaması sebebiyle ele geçiremedi. Uzun süren çatışmaların sonucunda bu kale ancak 1853 yılının Ocak ayında tekrar Osmanlı idaresine geçebildi. Bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti Dalmaçya kıyıları ve Karadağ'ı abluka altına aldı ve her ne kadar İngiltere ve Fransa, ticarete kısıtlı izinler verilmesi durumunda bunu onaylasa da Rusya ve Avusturya, Babıali'nin abluka uygulamasına muhalefet etti (Gölen, 2009, s.239-40). Osmanlı Devleti'ne Rusya baskısı sebebiyle mesafeli yaklaşan Baltık ülkeleri ile Prusya ise Karadağ'da alınan tedbirlere olumsuz yaklaşmamakla birlikte uygulanan ambargo konusunda detaylı bilgilendirme talep etmekteydiler (HR.TO.139.58, 18 Aralık 1852). Avrupa basınında müdahaleye yönelik oldukça olumsuz haberler yayılıyordu (HR.TO.152.27, 18 Şubat 1852)²⁹³ ve bu durum Babıali'yi oldukça güç duruma sokuyordu.

Hariciye Nazırı Fuad Efendi, bu gelişmeler karşısında Babıali'nin Londra'daki Büyükelçisinden Derby Hükümetinin konuya ilişkin görüşünü talep etti. 24 Aralık'ta Musurus Efendi, İngiltere'de muhafazakâr hükümetin düştüğü bilgisini Hariciye Nezaretine verdi ve İngiliz politikasıyla ilgili değerlendirmelerini paylaştı:

“Bu sabah Lord Derby kraliçeye istifasını vermeye Osborne'a gitti ve kraliçe istifa talebini kabul etti. Hükümeti kurma yetkisini Markiz Lansdowne'a ilettiler ancak yaşlılığı sebebiyle kabul edemedi. Sonra Aberdeen'e hükümeti kurması için teklifini sundu ve Aberdeen kabul etti. Londra'da günlerdir Aberdeen, hükümetini oluşturmak için görüşmeler sürdürüyor. Kabineye girecek en önemli isimler pekâlâ Russell ve Palmerston. Russell, Dışişleri Bakanı ve Palmerston ise İçişleri Bakanı olarak görev alacak. Bunun dışında, James Graham,

²⁹³ Fuad Paşa'ya diplomatik kanallardan iletilen ve basında da yer alan bir haber şu şekildeydi: Ömer Paşa, Bosna'da Müslümanlara yönelik kitlesel bir katliamı engellemek için bilhassa Hristiyanların silahlarını toplatmıştı. Ancak silahlı ve problemlili görülen Müslümanların da silahlarına el koyulmuştu. Söylentiye göre Arif Bey, silahı elinden alınmış bir Hristiyanın silahını sakladığını fark etmiş ve adamı döverken üç parmağını kırmış. Buna benzer birçok konuda başta Rusya ve Avusturya olmak üzere birçok ülkenin diplomatik birimleri açıklama bekliyordu.

Charles Wood, Gladstone, Newcastle Dükü -ve hatta Marki Lansdowne'nin bile bu kabinede yer alabileceği konuşuluyor. Dolayısıyla İngiltere'nin şu ana kadar kurulan en güçlü hükümeti olabileceğini belirtiyor... Yeni kurulacak hükümet dış politikada kesinlikle pasif ve sağduyulu olacak ancak aynı zamanda ülkenin geçmişten gelen haklarını savunacak²⁹⁴... Napoleon konusunda hükümet itidalli davranıyor. Fransa'nın imparatorluk olarak tanınması gerçekleşti ancak III.Napoleon ünvanı her ne kadar resmi olarak kabul edilse de tartışmalı bir konu. Ancak kuzey ülkeleri – Baltık Devletleri- yeni imparatoru kabul ettiklerinden bu yana diplomatik yazışmalarda III.Napoleon adı artık sıkça geçmektedir. Hatta Ruslar bile III.Napoleon konusundaki ısrarlarından vazgeçtiler...(HR.TO.52.22.3, 24 Aralık 1852)'

Derby Hükümeti ve Dışişleri Bakanı Malmesbury, Palmerston'ın ve liberal medyanın hedefi halindeydi ve nihayetinde Aralık sonunda hükümet bütçe görüşmelerinde muhalefetle mutabakat sağlayamayınca düştü. Bu bağlamda İngiltere'deki hükümet krizinin Karadağ konusunun zafiyetlerinden birisi olduğunu belirtmek gerekiyor. Zira Malmesbury, Başbakanın istifasını sunduğu 24 Aralık tarihinden dört gün sonra Musurus ile görüşmeyi kabul etmiş ve görüşmede Malmesbury, Lordlar Kamarasında yaptığı konuşmasının aksine Karadağ'ın Babıali'ye tabiiyeti sebebiyle isyanları bastırmak konusunda hak verdiğini ve bu konuyu selefi Russell'a da iletmiş olduğunu belirtmiştir (HR.TO.52.24.2, 28 Aralık 1852)²⁹⁵. Yine de Musurus Efendi, yeni Hariciye Vekili Russell'ın her ne kadar Osmanlı Devleti'ne sempati ile yaklaşırsa da bu konuda nasıl adım atacağı konusunda endişe etmekteydi (HR.TO.52.24.2, 28 Aralık 1852). Dolayısıyla İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ne Karadağ konusunda somut bir destek sağlayamayacağı oldukça açıktı.

²⁹⁴ Musurus'un Palmerston'ın içinde bulunduğu böyle bir hükümetin pasif bir politika izlemesine ilişkin bir yanılgıya düşmesi ilginçtir.

²⁹⁵ '...Lord Malmesbury'nun bizzat kendisi Babıali'nin düzeni sağlayabilmesi ve cemaatler arasında uyumu tesis edebilmesi için bu isyanları bastırması ve isyancıları cezalandırması konusundaki haklarını tanımaktadır...'

Karadağ'daki olaylar Bosna ve Arnavutluk'taki siyasi gelişmeleri de doğrudan etkiliyordu. Arnavutluk'ta da silahlı gruplar Babıali'ye silahlı direniş başlattılar ve kısa süre sonra Ömer Paşa, abluka alanını Arnavutluk'a kadar genişletti. Viyana elçisi Arif Bey, Arnavutluk'taki Babıali tercümanı ve maslahatgüzarı Josef Steindl'e Arnavutluk'taki isyancıları uzlaşmaya davet etmek için görevlendirir ve Ömer Paşa'nın askeri müdahalesine gerek kalmadan isyancılarla mutabık kalınması talimatını iletir (HR.TO.152.69, 7 Aralık 1852)²⁹⁶. Bosna ve Arnavutluk'taki gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Babıali'nin isyanın yayılmaması için ambargo uygulanması tezi haklı gerekçelere dayanmaktadır ancak uluslararası kamuoyunu bu konuda ikna etmek oldukça güç olmuştur.

Avusturya, Babıali'nin Karadağ'daki müdahalesi konusunda Rusya ile uzlaştığı şekilde kayıtsız kalamayacaktır. Babıali'nin arabuluculuk taleplerini kabul etmemesinin ardından Prut Nehrinin ötesine yani Memleketeyn topraklarına Rus takviye birliklerinin akın ettiği bilgisi ortada dolaşıyordu (Simpson, 1854, s. 4)²⁹⁷. Dahası Aralık ayında Viyana elçisi Arif Bey, Osmanlı Devleti'nin müdahalesinin uzun sürmesi sebebiyle Avusturya'nın, Hersek sınırına asker sevk etmeye başladığını ve askerlerini de teyakkuz haline geçirdiğini bildirir (İ.HR.93.4565, 21 Aralık 1852). Avusturya bölgeye yönelik yığınağını tahkim ederken bir yandan da silah tedarikine devam etmekteydi. Dahası Avusturya, Babıali'nin müdahalesini durdurulmaması halinde bölgeye yönelik ciddi bir askeri operasyon başlatacağı. General Baron Mamula, Dalmaçya'daki birlikleri seferber edip, Hırvatistan'daki General Jelacic'in birlikleri ile birleşecek ve Karadağ dahil olmak üzere Bosna ve Sırbistan'daki tüm Osmanlı askeri müdahale birimlerini etkisiz hale getirecekti (Schroeder, 1969, s.24)²⁹⁸. Viyana'nın askeri seferberliği kesinlikle bir diplomatik blöf

²⁹⁶ Arif Bey'in maslahatgüzara iletildiği talimatnamede şunları belirtir: 'Arnavutluk'ta şimdiki durumda ciddi bir hırsızlık ve cinayetler silsilesi ile karşı karşıyasmız ve bu şartlar altında Babıali'yi temsil ediyorsunuz. Anlaşılan mevcut durum halkın yüreğine korku salmanın da ötesine geçmiş vaziyette ve düzen ve güvenlik adına alınan önlemler işleyemez vaziyettedir. Talimatı aldığımız an itibariyle Fuad Efendi'yi temsil ederek diğer temsilcilerle müzakereleri sürdüreceğinizi belirtmek isterim. Bu konuda oldukça esnek ve çözümcü olunması gerekiyor ve Arnavutluk halkına Babıali'nin sempatisini ve şefkatini göstermemiz önem arz ediyor.' Arif Efendi'nin bu notası aslında Babıali'nin Balkanlardaki isyanlara yönelik genel tavrını göstermektedir.

²⁹⁷ Yazar, 30 Aralık 1852 tarihinde bir gezginin raporundan bu bilgiyi edinmiştir.

²⁹⁸ Schroeder'e göre Avusturya, Osmanlı askeri birliklerinin Balkanlarda seferber edilmesini askeri bir zafiyet olarak görmekteydi ve bu sebeple Karadağ meselesini oldukça ciddiye alıyordu. Ancak bu çok yerinde bir

değildi. Hatta sonrasında gelecek Leiningen görevinin başarısızlığa uğraması Avusturya için yeterli bir savaş sebebi olarak değerlendirilebilecek ve Balkanlardaki nüfuzunu pekiştirmiş olacaktır. Şimdi sözde müttefik iki ordu silahlarını birbirine doğrultarak İstanbul ve Viyana'dan gelecek talimatları beklemekteydiler.

Avusturya ile gerginliğin en yüksek seviyeye ulaştığı bu sırada Bükreş'te çıkan Augsburg Gazetesinin 18 Ocak tarihli baskısında Rusların baharda Memleketeyn'e gireceğinin artık kesinleşmiş olduğu ve hatta yereldeki idarecilerle Rus askeri birimlerinin görüştükleri bilgileri veriliyordu (Simpson, 1854, s.16). Yine de Milano'da çıkan isyan Avusturya'nın dikkatini biraz daha batıya yöneltmesine sebep olmuştur. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin Karadağ'daki ablukasını kaldırmak için Viyana ve Karadağ'daki diplomatik temasların işe yaramadığını fark edince, İmparator Franz Joseph, Kont Leiningen'i fevkalade büyükelçi olarak İstanbul'a görevlendirdi. Daha önce de bahsedildiği üzere, mülteciler meselesinde uzlaşmaya varılamadığı için Avusturya temsil seviyesini bir maslahatgüzar ile sınırlandırmıştı; ancak 30 Ocak 1853'de İstanbul'a gelen Leiningen, Karadağ sorununu çözmek için tam yetkiye sahipti (Ahmed Cevdet Paşa, 1991, s.15). Kont Leiningen, 3 Şubat 1853'de Fuad Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve ultiyatomunu Hariciye Nazırına teslim etmiştir:

“1. A. Avusturya Hükümeti ülkesine sınır olan bir bölgeye yapılacak askerî harekât ve içeriği hakkında kendisine haber verilmesini beklemiştir. Daha sonra verilen güvence ile harekâtın Karadağ'daki isyanı bastırmaya yönelik olduğu anlaşılmıştır. Fakat harekât için gereğinden fazla asker gönderilmesi Avusturya'yı rahatsız etmiştir. Avusturya İmparatorluğu sınırlarında meydana gelen olaylara ve Karadağ harekâtına kayıtsız kalamaz. Üstelik bu kadar askerin Karadağ'a yığılmasındaki asıl maksadın o bölgenin ıslahı olduğu

değerlendirme değildir zira Ömer Paşa, müdahaleden evvel Osmanlı birliklerinin yalnızca isyanları durdurmak niyetinde olduğunu ve sonrasında birlikleriyle Trakya'ya geri çekileceğini bildirmişti. General Mamula aynı zamanda Rus silahlarını Karadağ'daki Ortodoks fanatiklere tedarik etmekteydi ve bu durum hem Fransız hem de Osmanlı istihbaratına raporlanmıştı. Ömer Paşa'nın Karadağ hakkında raporu, HR.SYS.1345.7, 15 Ocak 1853.

konusunda da ciddi şüpheleri vardır. Karadağ ve civarındaki Osmanlı ordusunun asıl maksadı nedir?

B- Askerî harekât nedeniyle kendilerini güçlü hisseden Bosna Hersek ve Arnavutluk Müslümanlarının Hristiyanlara saldırma ihtimali ortaya çıkmıştır.

2. Osmanlı Devleti iki ülke arasındaki anlaşmalara aykırı olarak imparatora karşı ayaklanmış siyasî mültecileri ülkesine kabul etmiş, bunların çoğunu Karadağ'a sevk edilen orduda istihdam etmiştir. Avusturya Hükümeti bu kimselerin kendi ülkesine sınır bölgelerde istihdamından rahatsızdır. Bu yüzden söz konusu kimselerin derhal iç bölgelere sevkini talep eder.

3. Klek ve Sutorina Limanları konusunda Avusturya İmparatoru haklarından vazgeçmeye niyetli değildir. Devlet-i Aliyye'nin limanlar hakkında kesin kararını bildirmesinde ısrar eder. (Gölen, 2009, s.255).”

Bunların dışında Kont Lieningen ticaret kısıtlamalarına ve ticari ilişkilerin yeniden tesisine ilişkin ek maddeleri de ultimatoma ekleyerek Babıali'nin dört gün içerisinde bu ultimatoma cevap vermesini talep eder (Gölen, 2009, s.254-5). Görüleceği üzere Avusturya öncelikle sınırındaki askeri hareketlilikten rahatsızdır ancak Osmanlı Devleti'nin bu ablukayı oluşturmasının sebebi zaten Avusturya'nın gizli silah sevkiyatı yapmasıdır. Kont Lieningen, Karadağ'a sevk edilen birliklerin içinde Macar isyancı mülteciler de bulunduğunu ve Babıali'nin aslında mültecilerin Trakya'ya geçmeyeceği konusunda daha evvel Avusturya'ya verdiği güvenceyi ihlal ettiğini öne sürmekteydi.

Babıali, bu konuyu Albay Rose ve La Valette ile istişare eder ancak bu defa Kont Leiningen, konunun iki ülke arasındaki ilişkilerle sınırlı olduğunu belirterek İngiliz ve Fransız temsilcilerle bu konuda temasta bulunulmasını protesto eder (Simpson, 1854, s.8).

Babıali ise konunun uluslararası bir mesele olması hasebiyle İngiliz ve Fransız temsilciler ile görüşülmesinin zaruri olduğunu öne sürer ve 6 Şubat'ta konu Meclis-i Mahsus'un gündeminde değerlendirilir (Gölen, 2009, s.255). 10 Şubat'ta Fuad Efendi, fevkalade elçiye sorduğu sorulara cevap verir ve Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğu için harekât hakkını kendinde saklı tuttuğunu ancak Avusturya memurlarını abluka konusunda bilgi verildiğini ve abluhanın isyanın Avusturya'ya da sıçramaması için uygulandığını bildirir (İ.HR.94.4613, 10 Şubat 1853). Babıali ayrıca Osmanlı'ya sığınan Macar mültecilerin orduya alınması konusunda acil tedbir alındığı için bu uygulamanın yapıldığını bildirir ve gerekli şekilde bahsi geçen mülteci askerlerin İmparatorluğun içine çekileceği konusunda güvence verir (İ.HR.94.4613, 10 Şubat 1853). Babıali'nin, Leiningen'e verdiği cevapların ve güvencelerin yeterli olmadığını düşünen Lienenen görevini tamamlar ve Avusturya'nın hududu üzerinde güvenliği tesis etmek için müdahale etme ve sınır güvenliğini sağlama hakkına sahip olduğunu belirtir (Gölen, 2009, s.259). Kont Leiningen, uzlaşma sağlanamaması sebebiyle olası bir savaşın meşru zeminini öne sürmekteydi ve bu durum Babıali için oldukça kaygı vericiydi. Zira Ömer Paşa'nın verdiği bilgiler Avusturya'nın gözdağı vermenin ötesinde ciddi bir savaş hazırlığı içerisinde olduğunu gösteriyordu.

Fuad Paşa, zaman kaybetmeden diğer müttefikleri ile istişare ederek Avusturya'ya yönelik pozisyonunu belirlemeye çalıştı. Albay Rose ve La Valette, Osmanlı Devleti'ne olası bir müdahalede Babıali'ye destek olunacağına ilişkin somut bir güvence veremediği için Osmanlı Devleti, Leiningen'e Karadağ'da ateşkesin sağlanması konusunda adımlar atılacağına ilişkin güvence verir ve gerçekten de 24 Şubat'ta – çatışmalar her ne kadar sonrasında devam etse de- resmi olarak ateşkes ilan edilir (Gölen, 2009, s.259). İngiltere, Babıali'ye destek sağlayabileceğini ancak Mart ayında temsilcisine iletibildi ancak Kont Leiningen'in şartları kabul edildiği için oldukça geç kalınmıştı. 28 Şubat 1853'de Kont Leiningen'in Viyana'ya geldiği gün, bu defa da Rus Çarı'nın kendisine verdiği görevle Prens Menşikov şaşalı bir şekilde ülkeye giriş yapar.

Prens Menşikov da meslektaş ve müttefiki Leiningen gibi dokuz maddelik bir ultimatomla Babıali'ye gelmişti. Menşikov ultimatomunda şunlar yer alıyordu;

1. Karadağ'ın ivedilikle boşaltılması ve savaş öncesi durumun (status quo ante bellum) yeniden tesisi,
2. Kleck ve Sotorina limanları için Avusturya lehine deniz serbestisi (mare clausum) sağlanması,
3. Müslüman radikallere yönelik kesin bir soruşturma başlatılması,
4. Bütün siyasi mültecilerin ve mahkumların salıverilmesi,
5. Savaş sırasında zarara uğrayan ve sözleşmeleri feshedilen Avusturyalı tüccarlar için 200.000 florinin ödenmesi,
6. Savaş sırasında gemilerine el konulan tüccarlar için 50.000 florinin ödenmesi,
7. Avusturyalı tüccarların sahip olduğu hakların yeniden verilmesi,
8. Bosna-Hersek, Sırbistan ve Rumeli'nin tamamına konsolosluk açmak için izinlerin sağlanması,
9. 1850 yılında mülteciler konusunda mutabık kalınan şartların yeniden sağlanması'(Simpson, 1854, s.10).

Babıali, daire-i Tanzimat usulleri çerçevesince idari ve adli soruşturmaların yürütüleceğini öne sürerek üçüncü madde dışındaki diğer tüm maddeleri kabul etmek durumunda kaldı (Simpson, 1854, s.10). Menşikov, 2 Mart'ta Babıali'ye Ali Paşa ile görüşmeye gitti ve Fuad Paşa ile görüşmeyi reddetti²⁹⁹. Bunun üzerine, bundan bir gün sonra Fuad Paşa görevinden azlini talep etti (Simpson, 1854, s.12). Fuad Paşa'nın istifası neredeyse tüm Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Genel anlatı Fuad Paşa'nın Büyükelçinin görüşmeyi reddetmesi sebebiyle istifa ettiğini öne sürmektedir. Ancak belirtilmesi gereken önemli konulardan biri Fuad Paşa'nın Balkan politikasının iflas

²⁹⁹ Fuad Paşa, 1849 yılında Rus Çarı ile görüşmeye gittiğinde, Çar'a mülteciler konusunda verdiği sözleri tutmadığı için Rusya nezdinde *persona non grata* ilan edilmiş ve bu sebeple Nesselrode, Menşikov'a verdiği talimatnamede ne kutsal yerler ne de Karadağ konusunda Fuad Paşa ile görüşülmemesini istemiştir. Temperley, H. (1964). *England and the Near East: The Crimea*. Routledge Press, s. 307.

etmesidir. Karadağ konusunda önemli layihasında Fuad Paşa³⁰⁰, Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu ve tahakküm hakkının Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu, uluslararası hukukun da bu doktrinini desteklediğini belirtmekteydi. Şimdi Babıali, Fuad Paşa'nın doktrininin aksine Rusya ve Avusturya'nın baskısıyla Balkanlardaki Rus ve Avusturya tahakkümünü kabul etmiş haldeydi.

Babıali için oldukça utanç verici ve küçük düşürücü bu durumun daha da ciddi bir tezahürü vardı. Tanzimat din ve ırk ayrımı yapılmaksızın Babıali'nin adli ve idari süreçlerinin daire-i Tanzimat çerçevesinde yürütülmesini öngörüyordu. Ancak şimdiki durumda uluslararası müdahale Tanzimat düzenini ortadan kaldırmış ve bölgedeki Müslümanları, Rusya ve Avusturya himayesindeki Hristiyan nüfus karşısında çaresiz bırakmıştır. Osmanlı toplumsal ve siyasi düşüncesinde önemli bir yere sahip olan Karadağ'daki bu utanç verici gelişmenin Namık Kemal'in milli tezleri ve sonraki yıllarda ortaya çıkacak Yeni Osmanlılık akımının tetikleyici faktörlerinden biri olduğunu belirtmek yerinde olacaktır³⁰¹. Zira, Osmanlı ülkesi müttefikleri tarafından kaderine terkedilmiş ve bu utançla yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Layihada geçen 'daire-i Tanzimat usulleri çerçevesince idari ve adli soruşturmaların yürütülmesi' ibaresinin daha önceki bölümle ilişkisini belirtmek de yerinde olacaktır. Hatırlayacak olursak Don Pacifico sürecinde Yunan Hükümeti bir elçinin maruz kaldığı saldırının adli vaka olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bunun siyasi kanallara dahil edilmemesi gerektiği vurgusunu yapmaktaydı. Karadağ meselesinde yine başka adli vakalar din ve etnik köken göz önünde bulundurularak siyasi bir sürece dahil edilmiş ve sonucunda Babıali, Yunan Hükümetinin düştüğü duruma düşmüştü. Rusya için Karadağ'da elde edilen siyasi başarı, Don Pacifico'nun bir rövanşı niteliğindedir. Benzer şekilde İngiltere, buradaki gelişmeleri değerlendirememiş ve sonucunda Osmanlı Devleti oldukça güç bir durumda bırakılmıştı.

³⁰⁰ Bahsi geçen layiha için bkz. Karadağın Devlet-i 'Aliyye'ye İsbât-ı Taallukuna dâ'ir Fuad Paşa Hazretlerinin Kaleme Aldıkları Lâyiha, Ankara: Milli Kütüphane, Yazma Koleksiyonu No:6 Yz.B.117.

³⁰¹ Namık Kemal'in Karadağ meselesine ilişkin görüşleri için bkz. Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr, "Karadağ", 20 Rebiyü'l-evvel 1283, Nu.410 ve Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr, "Karadağ", 23 Rebiyü'l-evvel 1283, Nu.411

Bütün bunlar yaşandığı sırada Canning'in vizyonunu taşıyan Albay Rose aslında Akdeniz donanmasını, Babıali'ye destek vermek üzere Beşiktaş önlerine çağırır ancak donanma Albay Rose'dan aldığı direktifleri yerine getirmez (Simpson, 1854, s.13). Ancak Londra'da, Osmanlı Devleti'nin düştüğü durum açıkça kamuoyunda görünüyordu ve bu sebeple hükümetin, Babıali'nin Rusya'ya yaklaşmasının önüne geçmesi gerekiyordu. Bu sebeple 4 Nisan'da İngiliz Hükümetini temsilen Canning, 6 Nisan'da ise senatör olarak göreve başlayan La Valette yerine Fransız Hükümetini temsilen de la Cour İstanbul'a geldiler (HR.TO.70.184, 8 Mart 1853). Bu iki diplomatın görevi Karadağ konusunda Babıali'nin kaybettiği prestijini yeniden onarmak değil, Menşikov tarafından Babıali'ye yapılacak baskının önüne geçmektir. Bahsi geçen konu Fransa'da darbe ve sonrasında ülkenin imparatorluk olarak ilan edilmesinin ardından bir süredir arka planda kalmış olan kutsal yerler meselesiydi ve savaştan önceki son siyasi perde bu sonucu belli müzakerelerle kapanacaktı.

4.4. PRENS MENŞİKOV'UN MİSYONU

Prens Alexander Sergeyeviç Menşikov, Finlandiya valisi, Rus kordiplomatik teşkilatının en önemli aristokrat asker-diplomatlarından biriydi. Rus Çarı'nın oldukça yakın olduğu Menşikov, 1828'deki Osmanlı-Rus Savaşı'nda Varna Kuşatması sırasında bir sahra topunun isabetiyle yaralanmış ve askeri hayatına son verip kariyerini diplomat olarak sürdürmüştür (Royle, 1999, s.146)³⁰². Şimdiyse Osmanlı Devleti ile masada savaşmaya gelen bu kıdemli diplomat bütün Avrupa'yı alarma geçirecektir.

Menşikov, İstanbul'a gelmeden önce Çar'dan aldığı sözlü talimatların yanında Dışişleri Bakanı Nesselrode'dan da detaylı bir görev tatbik planı edinmiş ve planla talepleri karşısında olumsuz bir yanıt alırsa ne yapması gerektiği ve ne zaman İstanbul'dan ayrılması gerektiğine ilişkin bilgilendirilmişti (Badem, 2010, s.72)³⁰³. Menşikov büyük ihtimalle

³⁰² Trevor Royle'un belirttiğine göre Menşikov, bu Türk topunun isabeti sonrasında iğdiş edilmiştir.

³⁰³ Candan Badem aynı zamanda Çar'ın Babıali'yi tehdit etmesi yönünde de talimat aldığını belirtir.

Leiningen'in Karadağ konusundaki elçiliğinin de başarısız geçeceğini düşünüyordu ve Karadağ konusu Rusya için Eflak ve Boğdan'ı tamamen istila etmesi için geçerli bir sebep oluşturacaktı. Ancak Leiningen, fevkalade elçiliği sırasında Babıali'den tavizler elde edince Menşikov, odağını Kutsal Yerlere çevirdi. Menşikov, Şubat 1852'de ilan edilen fermanın istisnasız uygulanması ve Kutsal Yerlerdeki tamiratın Ortodoksların yönetiminde gerçekleştirilmesi ya da Latinlere Şubat sonrasında verilen imtiyazların ortadan kaldırılmasını talep ediyordu (Goldfrank, 2001, s. 131). Fransızlar bu taleplerini reddedecekleri için Menşikov, Babıali'nin Ortodoks tebaası için egemenlik haklarını müdafaa edecek gizli bir anlaşmayı Osmanlı Devleti'ne teklif etti (Goldfrank, 2001, s. 131). Görülebileceği üzere Rusya gelinen durumda 9 Şubat 1852'de padişahın yayınladığı fermana ılımlı yaklaşıyordu ancak Fransa bu fermanı reddettiği için Paris'e karşı bir savunma anlaşması sunuyordu. Prens Menşikov'un görevi genel olarak, Osmanlı Devleti ile Fransa'ya karşı kutsal yerler meselesi konusunda bir mutabakat sağlama eksenindeydi. Ancak aynı zamanda Babıali'nin Rusya'nın şartlarına boyun eğmesini sağlamayı ya da boyun eğmezse de savaş için gerekli sebepleri öne çıkarmayı da amaçlıyordu. Bu görüşmelerin ardından bir savaşın patlayacağı Rus elçi tarafından bilinmekteydi. Bu sebeple, ziyaretinden önce Boğdan'daki Rus birliklerini ve Sivastopol'daki Karadeniz donanmasını teftiş ederek donanmadaki bir zırhlı ile 28 Şubat'ta İstanbul'a geldi (Baumgart, 2020, s. 67). Dolayısıyla yukarıdaki incelemeler de göz önünde bulundurulduğunda Menşikov'un kesin olarak barışı tesis etmekten ziyade amacının Osmanlı Devleti'ni provoke ederek savaşa sürüklemek niyetinde olduğunu öne sürebiliriz.

Nesselrode, Menşikov için hazırladığı talimatnamede aslında uluslararası mutabakat olan bir konuya ilişkin bir müzakereyi öngörmüştü. İngiltere'de muhafazakâr hükümetin düşmesi ve yeni kurulan koalisyon hükümetinin, özellikle Aberdeen'in Bonapart karşıtı tutumunun olası bir İngiliz-Fransız ittifakının önüne geçeceğini düşünüyordu (Goldfrank, 2001, s. 133). Dahası Aberdeen'in iktidara gelmesi Çar için oldukça sevindiriciydi zira 1844 yılında kendisiyle bu konuda zaten mutabakata vardığını düşünüyordu³⁰⁴. Dışişleri

³⁰⁴ Baumgart, W. (2020). *The Crimean War*. Bloomsbury Academic, s. 14.

Bakanı John Russell'ın, Aberdeen'in Wellington yanlısı politikasına sağduyuyla yaklaşması da Nesselrode'un öngörüsünü doğruluyordu. Ancak Rusya, hiç beklemediği bir yerden ihanete uğrayacaktı. Şubat ayında John Russell'ın parti politikasına geri dönmesi sonrasında Dışişleri Bakanlığına Clarendon Kontu, George Villiers atandı. Musurus Efendi, yeni Dışişleri Bakanını ziyaret edip kendisini tebrik ettikten sonra Clarendon Osmanlı elçisine Şubat ayı içerisinde yeniden görüşmek üzere randevu verdi. Musurus Efendi'nin Hariciye Nezaretine gönderdiği rapora göre Clarendon, Avusturya elçisi ile Londra'da görüşmüş ve Karadağ konusunda İngiltere'nin Avusturya'ya sağladığı destek karşılığında Babıali'nin, Rusya'nın saldırılarına karşı Avusturya tarafından müdafaa edilmesini istemişti ve Avusturya elçisi Clarendon'a hükümetinin bu konuda İngiltere ile hemfikir olduğunu belirtmişti (HR.TO.52.28 25 Şubat 1853). Avusturya, Balkanlardaki hegemonya alanını muhafaza edebilmek için böylelikle hem Osmanlı Devleti'nin bölgedeki gücünü ortadan kaldırmış hem de Rus tehdidini bertaraf etmiş olacaktı. Clarendon aynı zamanda Fransa'nın da Babıali'nin müdafaa edilmesi konusunda kendilerine (İngiltere'ye) teklif sunduklarını ancak şu aşamada İngiltere'nin böyle bir ittifakın içerisine giremeyeceğini ancak bunun dışında Fransa'nın, Avusturya'nın ve Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki saldırgan politikalarına son vermeleri gerektiğini Fransız elçi Walewski'ye bildirdiğini belirtir (HR.TO.52.28 25 Şubat 1853). Son olarak Babıali'nin içinde bulunduğu durum karşısında İngiltere'den silah tedarik etmek isterse bunun sağlanabileceği ve hatta devlete bu konuda borç verilebileceğini de belirtmiştir (HR.TO.52.28 25 Şubat 1853). Dolayısıyla Prens Menşikov, İstanbul yoluna arkasında Avrupa Devletlerinin de Fransa'ya karşı konumlandığını düşünerek düşmesine rağmen durum bunun tam aksi yönünde gerçekleşmekteydi.

Prens Menşikov, aslında Viyana'da mutabık kalındığı üzere görevini Kont Leiningen ile birlikte gerçekleştirecekti ancak Menşikov'un geçirmiş olduğu hastalık sebebiyle İstanbul'a gelmesi Kont Leiningen'in misyonunu tamamladığı tarihe denk gelmekteydi (Gölen, 2009, 259-60). Karadağ konusunda da belirttiğimiz üzere Menşikov

elçilik vazifesine Fuad Efendi ile başlatmak yerine Sadrazam Damat Mehmed Ali Paşa³⁰⁵ ile görüşme gerçekleştirerek başladığı için Fuad Efendi görevinden ayrılmıştı. Menşikov, bu noktada Çar'ın, Sultan Abdülmecid'e yazdığı mektubu Sadrazam Mehmed Ali Paşa ve yeni Hariciye vekili Sadık Rıfat Paşa'ya takdim etti (İ.HR.327.21182, 2 Mart 1853; HR.UHM.214.8, 1 Mart 1853). Çar mektubunda 'dost ülke Osmanlı Devleti'nin' Ortodoksların hakları konusunda geçmişte Rusya'ya tanınan hakların iadesi için Menşikov'un tam yetkili olduğunu belirtmekteydi (İ.HR.327.21182, 2 Mart 1853.).

Babıali, Fuad Efendi'nin istifasıyla oldukça güç durumdaydı. Şubat ayında Babıali'nin yanında duracak Canning artık yoktu. La Valette de İstanbul'dan ayrılmış ve yerine Vincent Benedetti gelmişti. Rusların Eflak ve Boğdan'da muhtemel bir saldırısı karşısında İngiltere'nin ve Fransa'nın yanında duracağına ilişkin herhangi bir güvence alamadığı için Babıali bütün bu müzakere sürecinde yalnızdı. İngiliz Büyükelçi vekili Albay Rose'un elinde hükümetinin politikası konusunda sadece 25 Şubat'ta Russell'dan aldığı bir talimat vardı ve bunda Menşikov'un elçiliği konusunda sadece arabuluculuk yapması belirtiliyordu (FO78.390, 25 Şubat 1853). Yine de Albay Rose, elçilik çalışanı Kaptan Slade'e Türk topçuları, İstanbul'u müdafaa için eğitmesi talimatını verdi (FO78.390, 8 Mart 1853). Ancak yine de gereksiz gövde gösterileri için boğazlara zaman zaman gelen Fransız ve İngiliz donanması Osmanlı karasularında değildi.

Menşikov elçiliğine aslında agresif şartlarla başlamadı. Hatta Babıali'ye yönelik açık şartlar da öne sürmedi. Sadık Rıfat Paşa yeni atandığı için karşısında görüşeceği bir nazır da yoktu. Bu sebeple Sadık Rıfat Paşa ile görüşmeden evvel Menşikov 10 Mart 1853'de gönderdiği notasında Babıali'nin Küçük Kaynarca şartlarını ihlal ederek, Rusya'nın da koruması altında bulunan Ortodoks tebaasını küçük düşürdüğünü ve bu

³⁰⁵ Sadrazam Damat Mehmed Ali Paşa, Mustafa Reşid Paşa'nın Babıali'deki en büyük rakiplerinden biriydi. Kendisinin Rusya yanlısı olduğuna ilişkin Batılı yazarların ve devlet adamlarının –Canning de buna dahil– oldukça asılsızdır. Bu görüşlerin sebebi büyük ihtimalle Mustafa Reşid Paşa'nın Canning ve İngiliz siyasetine yakınlık göstermesi ancak muhalefette olması sebebiyle Mehmed Ali Paşa'nın aynı yakınlığı göstermemesi olabilir. Karadağ Meselesi ve Karadağ konusundaki başarısız sınavı sebebiyle 14 Mayıs 1853'de Giritli Mustafa Naili Paşa sadarete gelirken Mustafa Reşid Paşa ise Hariciye Nezaretine getirilmiştir. Bkz. Sunay, S. (2019). Damad Mehmed Paşa. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 3, s. 216-18.

durumun ikili ilişkileri etkileyeceğini belirtti (HR.MKT.57.83, 10 Mart 1853). Sadık Rıfat Paşa ile Menşikov'un görüşmesi ancak 16 Mart 1853 tarihinde gerçekleşti ve paşanın konağında yapılan bu görüşme altı saat sürdü. Menşikov, Küçük Kaynarca Anlaşmasının tadili konusunda herhangi bir konuyu görüşmenin yersiz olduğunu öne sürse de Sadık Rıfat Paşa, kutsal yerler konusu ile himaye meselesinin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini öne sürmekteydi³⁰⁶. Her ne kadar Menşikov, Rusya ile yapılan görüşmelerin diğer devletlerle görüşülmesinin ikili ilişkilere zarar vereceği tehdidini savursa da Babıali, hızla diğer temsilcilerle de diplomatik girişimlerine başladı. Fransız Büyükelçi Benedetti, Rusya'nın Babıali'ye Kutsal Yerler konusunda baskı uygulaması halinde Fransa'nın 8 Şubat ve 7 Eylül 1852'de kendilerine sunulan notayı kabul edebileceklerini belirtti, ancak Babıali'ye uygulanacak olası bir siyasi baskıya Fransız hükümetinin destek vereceğini de ekledi (HR.SYS.405.78, 13 Mart 1853)³⁰⁷. Benedetti'nin bahsettiği siyasi bir destek ve askeri destek olmadan Babıali nezdinde karşılık bulmuyordu. Nitekim Menşikov, Küçük Kaynarca Anlaşmasını öne sürdüğü için 1740 Kapitülasyonlarını reddediyordu. Bu tartışmalarla eş zamanda Kudüs Patriği II.Cyril, Küçük Kaynarca Anlaşması ve 1740 Kapitülasyonlarından bağımsız olarak Katolik, Rum ve Ermenilerin Kutsal Yerlerde yapacakları müşterek ayinleri gözetken taslak bir teklif sundu ancak bu teklifi Babıali desteklese de ne Fransızlar ne de Ruslar kabul ettiler (HR.SYS.405.80, 22 Mart 1853)³⁰⁸. 28 Mart tarihinde Meclis-i Vala, Kutsal Yerler dışında Ortodoksların himayesine ilişkin Rusya'nın taleplerinin kabul edilemeyeceğini Sadık Rıfat Paşa'ya bildirdi (İ.H.327.21185, 28 Mart 1853). Bu cevabı beklemeden Amiral Kornilof'un donanması çoktan Odessa limanından ayrılmıştı.

³⁰⁶ Türkgeldi, kutsal yerler meselesi ve himaye (protégé) meselelerinin ayrı ayrı ele alınması gerektiği doktrininin Canning tarafından öne sürüldüğünü belirtmektedir. Ancak buna rağmen, bu konu Canning'in ısrarlarına rağmen Sadık Rıfat Paşa'nın aceleciliği sebebiyle başta iki fasıl halinde değil, tek fasıl halinde ele alınmış ancak Fransa'nın müdahalesi sonrasında Canning'in tavsiyesi benimsenmiştir. Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye Cilt 1* (B. S. Baykal, Ed.). TTK Yayınları, s. 257-264.

³⁰⁷ Benedetti'den Rıfat Paşa'ya nota. Bahsi geçen notalar aslında Fransa'ya Katolıklara himaye hakkından bağımsız olarak 1740 kapitülasyonlarını tanıdıklarına ilişkindi.

³⁰⁸ Cyril'in teklifi 10 Mart tarihidir.

Sadık Rıfat Paşa, Rus askeri hareketliliğinden endişe etmekteydi ve Osmanlı ordusunun ve donanmasının olası bir Rus taarruzu karşısında savunmasız olduğunun bilincindeydi. Bu sebeple, Sadık Rıfat Paşa, Menşikov'a nihai bildirimini yapmadan Meclis-i Vala kararını Titoff'un selefi Ozerov'a sunar ve Ozerov ilişkilerin askıya alınacağı tehdidini öne sürer. Bu tehdit üzerine Sadık Rıfat Paşa konuyu yeniden Meclis'i Vala'nın gündeme getirir (MB.İ.10.76, 13 Nisan 1853). Bu dönemde her ne kadar kabinede yer almasa da Meclis-i Vala üzerinde etkisi olan Mustafa Reşid Paşa'nın müdahalesiyle Meclisten şu karar çıkar: Kutsal Yerler konusunda Ortodoksların yaşadıkları sıkıntı ve sorunların giderilmesi için Rusya ile gerekli müzakerelerin gerçekleştirilmesi münasip olmakla birlikte Ortodoks mezhebine mensup toplulukların Rusya tarafından himaye edilmesine ilişkin şartların kabul edilemeyeceği için bu hususta müzakereye lüzum yoktur.' (İ.HR.327.21191, 13 Nisan 1853) Bahsi geçen konuya ilişkin bildirim Sadık Rıfat Paşa, 21 Nisan'da Menşikov'a yaptı ve Kutsal Yerler konusunda yeniden bir komisyonun tesisi önerisini dile getirdi. Aynı zamanda, Ortodoks milletlerin sorunlarının 'daire-i Tanzimat' çerçevesinde giderilmesi için gerekli adımların atılacağı güvencesini verdi (İ.HR328.21192, 21 Nisan 1853; A.AMD.44.39, 1 Mayıs 1853).

Sadık Rıfat Paşa, Fransızlardan askeri destek alamayacağını görmüştü. Dahası konuyu Fransızlara taşıdığına Fransa'nın tehdidi ile karşılaştı. Benedetti, 1 Nisan'da tercümanı Schefer'e 1740 Kapitülasyonlarının korunması konusunda tam yetkili olduğunu ve her ne kadar Hariciye Nazırı kendisine bu konuda güvence verse de Ruslarla yapılacak olası bir gizli anlaşma neticesinde 1740 yılında yapılan anlaşmanın delinmesinden Hariciye Nazırı ve Babıali'nin sorumlu olduğunu belirtir (HR.SYS.405.82, 1 Nisan 1853). Fransız elçi, Fuad Paşa'nın nazırlıktan istifasına yol açan Rus etkisine karşı mesajını açıkça Babıali'ye iletmekteydi. Şimdi ise Babıali'nin İngiltere'ye hem Rusya'nın hem de Fransa'nın tehditlerini anlatması ve onlardan destek talep etmesi gerekiyordu. Bu sebeple Sadık Rıfat Paşa, İngiliz elçiye Londra'nın kendilerine destek vermemesi halinde Rusya'nın taleplerini kabul etmek durumunda kalacaklarını bildirdi (Goldfrank, 2001, s. 136). Bunun üzerine Albay Rose, Amiral Dundas'a zaman kaybetmeden Malta'daki Akdeniz donanmasının Osmanlı karasularına girmesi konusunda çağrıda bulundu ve

Dundas başta tereddüt etse de sıcak çatışmaya girmeden donanmayı Urla'ya getirmeyi kabul etti (FO78.390, 8 Mart 1853)³⁰⁹. İngilizlerin donanma hareketi karşısında, Rose'un mevkidaşı Fransız maslahatgüzar Benedetti de Fransız donanmasını Ege Denizine çağırdı ve Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys, 25 Mart'ta Salamis Adasına doğru seyre çıktı (Temperley, 1964, s.311).

Rusya'nın Londra elçisi Brunnow, İngiliz donanmasının Osmanlı Devleti'ne destek vermek üzere yola çıktığını öğrenince İngiliz Dışişleri Bakanı Clarendon ile bir görüşme gerçekleştirir. 18 Mart tarihinde gerçekleşen görüşmede Clarendon, 'Umarım donanmamız hareket etmiyordur, zira Babiali, İngiltere'den destek isterse durumun farkındasınız değil mi?' şeklinde yönelttiği tehditvari soruya, Brunnow, 'birkaç geminin Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önleyemeyeceğini' belirterek cevap veririr. Bu görüşme aslında İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ne yönelik Rus planının arkasında olmadığını ortaya koymaktaydı. Brunnow ve Nesselrode, Rusya'ya yönelik böyle bir yaklaşım beklemiyordu zira hükümetin eleştirileri daha çok Fransa'ya yönelikti ancak şimdi İngiltere, Fransa'nın yanında kendini konumlandırıyordu.

İlginçtir ki İstanbul'daki Büyükelçi vekilinin bu önemli manevrası hükümetinin bilgisi dahilinde değildi. Hatta Rose'un çağrısına Dundas'ın cevap vermesi ve gemileri Akdeniz yönüne ilerletmesi bilgisini İngiliz Dışişleri Bakanı Clarendon, Fransız Büyükelçi Kont Walewski'den 19 Mart'ta öğrenir. Fransa, İngiltere'nin bu önemli hamlesini görünce Paris'te ya da Londra'da herhangi bir görüşme yapmadan Marsilya'daki donanmasını Ege Denizi açıklarına hareket ettirir (Goldfrank, 2001, s. 137). Fransız Hükümeti, Rose'un beklenmeyen bu hamlesini oldukça avantajlı bir şekilde kullanır ve İngiltere ile bir ittifak sağlamış gibi kamuoyuna yansıtır (Goldfrank, 2001, s. 137). Böylelikle Fransa, Rusya'nın Avrupa ittifakının dışına itildiğini göstermiş oldu.

³⁰⁹ 23 Mart'ta, Clarendon, İngiliz Hükümetinin donanma manevrasını uygun bulmadığını Albay Rose'a bildirdi ancak İngiliz donanmasının Urla'ya doğru yola çıktığı haberi çoktan Avrupa basınında yer etmişti. Bkz. Temperley, H. (1933). Stratford Canning and the Origins of the Crimean War. *The English Historical Review*, 48(192), s. 605.

İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Lord Clarendon, Rose'un donanmayı çağırma yetkisi olmadığı için Dundas'dan donanmayı hareket ettirmemesini talep eder ve Dundas yola çıkmış olan donanmayı Malta'ya geri çeker (Temperley, 1964, s.312). Yine de İngiliz donanmasının Babıali'ye destek olmak için yola çıktığı haberi basında yer alır zira Fransız donanmasının seyre çıkmasının asıl maksadı İngiliz donanmasına destek sağlamaktı. Bu noktada Clarendon oldukça zor duruma düşmüştü ve Fransa'daki Büyükelçisi Cowley'e 'Osmanlı Devleti'nin korunması konusunda kararlıyız ancak Fransızlarla herhangi bir müspet ya da şartlı işbirliğine girişilmemesi gerektiğini bildirir (FO27.956, 22 Mart 1853). Bu oldukça önemli gelişme şimdi iki sözde müttefik kuvvet olan İngiltere ve Rusya'yı karşı karşıya getirmekte ve aynı zamanda Rusya'ya karşı gayriresmi bir koalisyon oluşturmaktaydı. Yine de Çar, Clarendon'a ve 'sözünün eri olan' Aberdeen'e güvendiğini ve İngiltere ile mutabakatını sürdüreceğini düşünüyordu (FO352.36, 18 Nisan 1853).

Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'nın, Rusya'nın olası bir saldırısı karşısında kendisine destek vermemesi durumunda oldukça zayıf bir durumda olacaktı. Bu sebeple, Fransa'nın ya da İngiltere'nin maddi desteğini göremediği bir durumda Karadağ örneğinde olduğu gibi Rusya'nın taleplerine boyun eğmek durumunda kalacaktı. Ancak bu durumda da Fransa'nın agresif tutumuna maruz kalabilirdi. Bundan dolayı Albay Rose'un donanmayı Ege sahiline çağırması bu sürecin önemli kararlarından biridir. Albay Rose'un bu manevrası Rusya için de oldukça önemli bir mahiyettedir. Zira, Mart ayının başına kadar Çar, Nesselrode, Brunnow ve Menşikov, Osmanlı Devleti'ne yönelik bu müdahaleyi bir emrivaki -fait accompli- şeklinde gerçekleştirmekteydi ve süreç boyunca Ruslar İngiltere'nin kendi yanlarında olduğu düşüncesinden yola çıkarak ilerliyordu. Ancak hükümet içerisinde farklı görüşler vardı. Muhalefetteki Russell, Osmanlı Devleti'nin korunması için Rose'un çağrısını haklı buluyordu ancak Başbakan Aberdeen ve Clarendon ise sağduyulu duruş sergileyip Britanya'nın tarafsızlığının gösterilmesi gerektiği kanaatindeydiler.

Rusya'nın kendinden emin yaklaşımının oldukça sıradan temellere dayandığını belirtmekte fayda var; zira ne Çar, İngiliz Büyükelçiye işgal planından bahsettiğinde olumsuz bir bildirim almış, ne de Brunnow, İngiliz Bakanlarıyla gerçekleştirdiği

Westminster görüşmelerinde menfi bir netice elde etmişti. Brunnow, Aberdeen Hükümetinin pozisyonunu öğrendiğinde Şubat ayı gelmişti ve Menşikov çoktan İstanbul'a doğru yola çıkmıştı bile. Menşikov'un misyonuna bir işgalci general gibi gelmesinin sebebi de aslında bundan kaynaklanmaktaydı çünkü İngiltere ile bu konuda uzlaştığı varsayımıyla yola çıkıyordu. İngiltere, resmi kanallardan aslında Rusya'dan ziyade Osmanlı Devleti'ni zor duruma soktuğu ve tehditlere maruz bıraktığı için Fransa'ya tepki gösteriyordu (Schroeder, 1969, s.24). Fransız donanmasının yola çıktığını öğrenen İngiliz Büyükelçi Cowley, Dışişleri Bakanı Lhuys ile yaptığı görüşmede, 'Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve varlığı tehlikeye girerse bunun sorumlusu Fransa olacaktır' diye belirtti (Temperley, 1964, s.311). Aynı şekilde yeni İngiliz Hükümeti, Rusya'nın Kutsal Yerler konusunda makul bir zeminde Babıali ile uzlaşabileceğini öne sürüyordu (Schroeder, 1969, s.310). Diğer yandan da, Avusturya'nın, Karadağ konusunda talep ettiklerini aldığı için Rusya'ya daha fazla Balkan politikası konusunda desteklemeyeceği bekleniyordu; nitekim bunu sürdürmesi halinde Karadağ ve Sırbistan'daki politik gücünü Rusya lehine kaybedebilirdi (Schroeder, 1969, s.311).

Rusya'nın, işgal planına İngiliz desteğinin olmamasının birkaç nedeni vardı. Öncelikle her ne kadar yeni İngiliz hükümeti Bonapart karşıtı yaklaşımı ile Rusya'ya yakın durmaya çalışsa da Rusya'ya karşı kamuoyunun oldukça olumsuz görüşü ve yaklaşımı sürmekteydi. Ancak daha da önemlisi Rusya'nın, Osmanlı ülkesini işgali konusunda somut bir planı yoktu. Bu konuda İngiliz hükümeti ile herhangi bir çalışma yapıldığına ilişkin bir bilgi bugün elimizde bulunmuyor. Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam edecek diplomatik süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin işgali yine birçok kez gündeme gelecek ancak bu ülkenin paylaşımı konusunda somut planlama ya da geliştirilen planlamalar konusunda mutabakat sağlanamadığı için bu gerçekleşmeyecektir. Ancak her şekilde incelediğimiz dönem içerisinde İstanbul'un, Rusya'nın eline geçmesi -hiçbir zaman Rusya tarafından böyle bir somut talep olmasa da- İngiltere için oldukça tehdit içeren bir durumdu.

Menşikov ise kendisine verilen talimat doğrultusunda Babıali'nin kendilerine sunduğu senedi tadil ederek 22 Mart'ta Mehmed Ali Paşa ile paylaştı. Menşikov'un tadil edilmiş senedinde Kudüs ve İstanbul'daki Ortodoks patriklerin, Osmanlı sultanından

bağımsız olarak Rusya tarafından seçilmesini talep ediyordu ve bu talep Babıali için kabul edilmezdi (Temperley, 1964, s.311). Aslında Babıali'nin bu teklifi kabul edemeyeceğini Menşikov'da biliyordu. Bunu kabul etmesi durumunda iç işlerine müdahale eden bir Rusya'yı karşısında bulacağı gibi başka taleplerle kendisine gelecek Fransa'nın da karşısına daha güçlü bir ele sahip olarak çıkması kuvvetle muhtemeldi. Menşikov, Rusya'nın sunduğu sened karşısında Babıali'nin, Fransa'ya yönelik herhangi bir endişesi olması durumunda ise Rusya ile Osmanlı Devleti arasında gizli bir savunma anlaşması imzalanabileceğini belirtiyordu (Temperley, 1964, s.311). Bu durum İngiltere ve Fransa'yı endişelendiriyordu zira Rusya ve Osmanlı Devleti'nin olası bir ittifakı karşısında iki ülkenin donanması büyük bir güce sahip olacak, Rusya Hünkar İskelesi şartlarını yeniden hayata geçirmeye bir adım daha yaklaşacaktı. Ancak bu durumda Osmanlı Devleti'nin uzun vadeli güvenliği de kesinlikle tehlikeye girecekti. Dahası İngiliz ve Fransız kamuoyunda bu durum, Rus baskıları karşısında boyun eğmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'ne destek verememiş hükümetler olarak yansıyacaktı ve bilhassa İngiliz liberal hükümeti için bu önemli bir sorundu.

Bu süreçten sonra her şekilde Rusya, planladığı şekilde Osmanlı Devleti'ne yönelik bir savaş başlatacaktı. Ancak Osmanlı ülkesinin paylaşımı rasyonel temellere dayanmıyordu ve Rusya'nın güçlü bir stratejisi yoktu. İngiliz donanmasının Ege açıklarına gelmesinden hem Menşikov hem de Londra'daki Büyükelçi Brunnow endişe duyuyordu ancak bu endişelerini St. Petersburg paylaşmıyordu. Daha Menşikov'un elçiliği başarısızlıkla sonuçlanmadan Rusya, Nisan ayı itibariyle Osmanlı Devleti'nin işgal planını yapmaya başladı. Kont Pavel Kiseleff, işgal doktrinini Nesselrode'un belirlediği şekilde Balkanlar üzerinden ve Trakya'yı tamamen abluka altına alma yönünde kurgularken, Amiral Kornilof, İzmir'den Varna ve Burgaz'a kadar olan istihkam noktalarını inceleyerek işgalin kesin bir deniz muharebesi ile başlatılmasını öneriyordu (Goldfrank, 2001, s. 142)³¹⁰. Menşikov ise, diğer Avrupa Devletlerinin çıkarlarını etkilemeyecek şekilde Kars,

³¹⁰ Amiral Vladimir Kornilov (1806-1854), Kırım Harbinde Sivastopol savunmasında yer almış ve hayatını burada kaybetmiştir. Daha evvel de Navarin Deniz muharebesinde çarpışmıştır. Çar'ın, Avrupa Devletlerinin dikkatini Burgaz ve Varna'ya yoğunlaştırıp bir deniz harbiyle Türk deniz gücünü yok etme planı vardı.

Erzurum ve Batum'a yönelik Doğu cephesinden başlatılacak bir taarruzu Nesselrode'a teklif ediyordu. Ne var ki, Rusya'nın bu dönemdeki en mutedil ve sağduyulu komutanlarından General Paskeviç, Rus ordusunun bir yandan Türk kara kuvvetleri ile mücadele ederken bir yandan da Avrupalı güçler ile mücadele etmesinin mümkün olmadığı görüşündeydi (Goldfrank, 2001, s. 142). Ele aldığımız dönem boyunca Odessa'ya ve Ukrayna'ya Rus İmparatorluğu'nun uyguladığı ağır vergi rejimi ve Çar'ın burayı stratejik bir merkez haline getirme çabası sonrasında Rusya'nın Osmanlı ülkesine yönelik bir taksim planının olmaması Rusya'nın en büyük zafiyetiydi. İşgal ve Osmanlı ülkesinin taksiminin somut olarak masaya koyulamamasının sebebinin Avrupa ittifakının sağlanamamış olmasından kaynaklandığını öne sürebiliriz. Aynı zamanda anlaşıldığı üzere Rus generaller ve bürokratlar arasında da bu konuda mutabakat yoktu.

Yine de Rusya, Osmanlı Devleti'ne saldırı için hazırlıklarını başlattı. Memleketeyn sınırındaki topraklarının mevzilerini güçlendirerek Prut nehri üzerine istihkam noktaları tesis etti ve Babıali bunu fark edip Büyükelçi Ozerov'dan bilgi talep ettiğinde söz konusu askeri hareketliliğin eğitim amaçlı olduğunu ve herhangi bir saldırı amacı güdülmediğini belirtti (İ.HR.327.21178, 9 Nisan 1853). Ancak bu açıkça bir işgal provasıydı. İstanbul'a nisan ayında geri dönen İngiliz elçi Canning ile Fransız elçi de la Cour Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırısını bekliyorlardı. La Cour'a göre üç askeri olasılık vardı; 1) sadece Memleketeyn'in işgal edilmesi, 2) Memleketeyn'in işgal edilmesi ve donanma baskını, 3) donanmanın boğazları zorlayarak İstanbul açıklarına gelmesi. Bu durum karşısında Fransız donanması, İngiliz donanması dahil olmasa bile boğazlardan geçerek Osmanlı kalelerine ve savunma hatlarına destek sağlayabilirdi (Goldfrank, 2001, s. 147). Musurus Efendi 12 Nisan'da gönderdiği raporda 'Amiral Dundas'ın Ege açıklarına donanmasını getirme hırsının önüne Hükümetinin geçtiğini ve şimdilik sakin bir şekilde Malta'da beklediğini, ancak Menşikov'un misyonuna göre bu donanmanın her an harekete geçebileceğini' belirtir

Kornilov, Türk deniz birliklerinin yok edilmesi sonrasında diğer Avrupa devletlerinin mutlak olarak Rusya ile mutabakat sağlayacaklarını öngörüyordu.

(HR.TO.418.118, 12 Nisan 1853)³¹¹. Osmanlı ordusu da Memleketeyn'e düzenli olarak asker sevkiyatı gerçekleştiriyor ve durum Rusya'nın 'saldırgan Osmanlı Devleti' imajı oluşturma çabasından dolayı Avrupa basınının dikkatinden kaçmıyordu (HR.MKT.59.22, 29 Nisan 1853). Ancak Osmanlı Devleti'nin savaş hazırlığı yaptığına ilişkin haberler ayyuka çıkacak nitelikte değildi. Zira, Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys'un yönlendirmeleri ile Fransız Büyükelçiliği marifetiyle Osmanlı Devleti'ne silah satışı onaylanmıştı ve Babıali, Fransa'dan önemli miktarda ağır silah (top) tedarik ediyordu (HR.SFR.10.2, 19 Ocak 1853). Dolayısıyla savaş artık bir ihtimal olmanın ötesinde kesinleşmiş bir gerçektir ve sadece ne zaman başlayacağı bir soru işaretiydi.

Savaşın gelişmesi için Rusya'nın Balkanlarda gerçekleştireceği herhangi bir provokasyona Osmanlı ordusunun karşılık vermesi yeterliydi. Mart ve Nisan ayları içerisinde, Babıali'de Rusya'nın sunduğu Rusya'ya yönelik Ortodoksların himayesine ilişkin sened teklifi tartışılırken, Teselya'da meydana gelen bir isyan, bahsi geçen Rus provokasyonunun en açık haliydi. Teselya'daki Ortodokslar, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanınca Yunan Hükümeti, sınırdaki isyana destek verdi. Hatta Kral Otto'nun Yaveri Hatzi-Petros'un da dahil olduğu paramiliter birimler isyana dahil oldular ve Osmanlı Devleti aleyhine mücadele başlattılar (Badem, 2010, s.68). Karl Marx, 29 Mart 1854 tarihinde kaleme aldığı yazısında isyanın karakteri konusunda önemli bilgiler verir:

“...isyancıların sadece Pindus'un güney yamaçlarında yaşayan dağlıların arasından çıktığından ve bunların, Karadağlı sofu Hıristiyan korsanlar dışında, Türkiye'deki diğer Hıristiyan uluslar tarafından pek sempatiyle karşılanmadığından ve hâlâ Türk hakimiyeti altında yaşayan tek yoğun Yunan topluluğunu

³¹¹ Musurus Efendi'nin Avrupa Ahvaline dair gönderdiği layihanın oldukça zengin ve politik analizlerinin günümüz siyasetçi ve diplomatlarını kışkırtacak nitelikte olduğunu belirtmeliyiz. Bu dönemde Fransa'nın Piedmont, İsviçre ve Belçika siyasetinde aktif rol alması ve İngiltere'nin bunun önüne geçme çabası sebebiyle Doğu Akdeniz'deki gelişmelere İngiltere'nin seyirci kalamayacağı belirtilmektedir. Diğer önemli bir analiz ise Avusturya ve Rusya arasındaki çekişme ile ilgilidir. Rusya, Balkanlarda bilhassa Yunanistan'dan başlamak üzere Adriyatik kıyısındaki Slav toplulukların silahlandırılması ve örgütlenmesi konusunda ciddi çalışmalar yapmaktaydı ve Avusturya, Balkanlardaki pozisyonunu yitirmemek için Leiningen misyonundan sonra Rusya'nın Balkan politikasına destek vermemiştir.

oluşturan Tesalya ovası sakinlerinin, bu kendi soydaşlarından Türklerden bile daha çok korktuklarından emin olduğumuzu söyleyebiliriz. Bu ruhsuz ve korkak nüfus kitlesinin, Yunan bağımsızlık savaşı sırasında bile ayaklanmaya cesaret edemediği unutulmamalıdır. Yunan soyunun, herhalde 300.000 kişi civarındaki geri kalanına gelince, imparatorluğun tüm kentlerine dağılmışlardır ve diğer Hıristiyan uluslar bunlardan öylesine nefret eder ki, Sırbistan ve Eflak'ta olduğu gibi, bir halk hareketi başarıya ulaştığında, Yunan kökenli bütün papazlar kovulup yerleri oralı papazlara verilmiştir (Marx, 2012, s.98)³¹².”

Babıali kısa süre içerisinde Teselya'daki isyanı bastırdı ancak sınırda isyanı yeniden tetikleyebilecek unsurların ortadan kaldırılması için yeni bir askeri müdahale planını müttefikleriyle paylaştı. Babıali, söz konusu askeri müdahale için Ömer Paşa'nın sınıra asker sevk edilmesinin gerekli olduğunu İngiltere, Fransa ve Rusya elçilerine bildirdi (MB.İ.10.101, 26 Nisan 1853). Babıali, Yunanistan Devleti'nin, Osmanlı Devleti'nin isyanlar sırasında iki Ortodoks köyünden³¹³ feragat etmesi sebebiyle sınıra asker sevk etmesine seyirci kalamayacağını ve askeri müdahalenin kaçınılmaz olduğunu Mart ve Nisan aylarında defalarca Rusya, Fransa ve İngiltere'ye diplomatik kanallarla ilettiler (İ.HR.328.21194, 26 Nisan 1853). Rusya pekâlâ Yunanistan'ın garantör devletlerinden biri olması hasebiyle buna karşı çıktı. İngiltere tarafında ise durum oldukça karmaşıktı. Canning, isyana Londra'daki liberallerin ve fanatiklerin sempati duymasından endişelenmekteydi ve bu sebeple çekimser kaldı. İngiliz elçi Rusya'yı daha fazla

³¹² Marx aynı zamanda yazısında İngiliz Hükümeti ve liberalleri de eleştirir. Bahsi geçen isyan İngiltere'de oldukça ilgi uyandırmıştır. Dini, devlet işlerinden ayırarak laik bir düzeni Osmanlı Devleti'nde tesis etmek oldukça güçtür ve 'İngiliz hükümetini oluşturan korkak, gerici ve hasta ruhlu kişilerin böyle devasa bir işi, Türkiye gibi bir ülkede mükemmel bir toplumsal devrim yapma fikrini düşünebileceğine samimiyetle inanacak kadar saf olunabilir mi?' diye yazar Marx.

³¹³ Bahsi geçen Palyokomidi ve Karıca köylerinin yeniden Osmanlı topraklarına dahil edilmesi için Nisan ayından savaşın sonuna kadar Babıali bilhassa İngiltere ve Fransa ile müzakere yürütmüştür. İ.HR.328.21200

kışkırtmamak için Babıali'ye kesin olarak herhangi bir askeri müdahale gerçekleştirmemesi yönünde bildirimde bulunmakla iktifa etti (MB.İ.10.97, 26 Nisan 1853). Bunun üzerine Babıali sorunun yine 'daire-i Tanzimat' nizamları çerçevesinde çözülmesi için bölgedeki idari amirlere talimat verdi (MB.İ.10.99, 26 Nisan 1853). Buna rağmen Yunan Devleti'nin Rusya'nın desteğiyle buradaki isyanlara desteği hiçbir zaman sona ermeyecek hatta savaş sırasında da devam edecektir. Yunan Devletinin saldırgan tavrı nihayet Pire Limanı'nın savaş sırasında İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmesi sonrasında sonlanacaktı³¹⁴.

Ancak Yunan sınırında olan bu gelişmeler Menşikov'un elçiliğini daha da kolaylaştırıyordu; zira belirttiğimiz üzere Menşikov zaten barış için değil, savaş için uygun zemini tesis etmek için İstanbul'daydı. Menşikov Mayıs başına kadar Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoksların himayesinin Rusya'ya devredilmesini ele alan senedi ısrarla Babıali'ye sundu ve bu sened her seferinde ya bekletildi ya da reddedildi. Senedin her reddedilişinde sınırlara daha fazla asker sevk edildi ve savaşa daha fazla yaklaşıldı. Nihayet, Menşikov, Büyükelçi Ozerov'un hazırladığı 'tadil edilmiş' senedi Babıali imzalamazsa 10 Mayıs'a kadar diplomatik ilişkileri keseceği tehdidinde bulundu. Ozerov'un tadil edilen senedinde kadim usul esasınca Ortodoks kiliselerine, dini kuruluşlarına, din adamlarına verilen hakların, ayrıcalıkların ve imtiyazların kesin statüko dahilinde kabul edilmesi ile diğer Hristiyan topluluklara geçmişte ya da gelecekte verilen ya da verilecek imtiyazların Ortodokslara da tanınması talep edilmekteydi (Goldfrank, 2001, s. 151). Babıali, Rusya'nın sunduğu tadil edilmiş bu senedi müttefikleri ile paylaştı ve pozisyonlarını öne sürmelerini bekledi.

Canning, Menşikov'un öne sürdüğü tadil senedinin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına kesin olarak son vereceğini Mustafa Reşid Paşa'ya bildirdi ve hiçbir şartta kabul edilmemesi gerektiği görüşünü öne sürdü (Temperley, 1964, s.318-9). Yine de Babıali'nin, Rusya ile gizli bir anlaşmaya girişmesinden endişe duyuyordu. Bu sebeple, Canning, 8 Mayıs tarihinde Menşikov ile görüşerek Babıali'ye sunulan senedin 1841

³¹⁴ 1853 yılında başlayan isyan ve savaş sürecinde devam eden Yunan saldırganlığı konusunda bkz. Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi Cilt V*. TTK Yayınları, s.83 ve Koliopoulos, J. S. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunan Topraklarında Eşkiyalık ve Ayaklanmalar 1853-1908. Kebikeç*, (33).

Anlaşmasına aykırı olduğunu öne sürerek İngiliz Hükümetinin söz konusu senedi tasvip etmediğini elçiye bildirdi (Temperley, 1964, s.609). Bundan bir gün sonra da Babıali'ye Osmanlı Devleti'nin olası bir tehlike altında bulunması halinde Akdeniz donanmasının hazır olduğunu ve ivedilikle müdahale edebileceğini bildirdi (Lane-Poole, 1888, s.266). Benzer şekilde Fransa da Babıali'ye donanmasıyla olası bir Rus saldırısı karşısında destek verebileceği mesajını ilettiler (İ.HR.328.21198, 11 Mayıs 1853). İngiltere ve Fransa'nın somut ilk mutabakatı Menşikov'un elçiliğinin sonuna denk gelmektedir ve bunu sağlayan kişi aslında Canning'dir. Hükümeti kendisinden Rusya ve Fransa arasında arabuluculuk yapmasını ve tarafların taleplerini bastırmasını talep ediyordu ancak Canning, Babıali'nin Rusya'ya temayül etmesinden endişe duyduğu için Osmanlı Devleti'ne askeri destek sağlayabileceğini açıkça belli etti. Buna rağmen, amaç konusunda mutabakat sağlanmakla birlikte Canning, Fransa ile resmi bir entente oluşturmuş da değildi.

Kont Walewski, III.Napoleon'un imparator olarak tanınmasından bu yana İngiltere'yi Kutsal Yerler konusunda kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Katolik Avusturya'yı da yanına çekebileceğini görmüş ve Prusya ve Rusya karşısında kıta gücünü muhafaza edebilmişti. Ne var ki İngiltere'nin, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik politikasına bakış açısı farklıydı. İngiltere, Rusya ya da Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne orantısız şekilde müdahalelerinin sonucunda Babıali'nin ya Rusya'ya ya da Fransa'ya temayül edebileceğini görüyordu ve bu yüzden bu ülkelere karşı Osmanlı Devleti'nin haklarının muhafazası yoluna gitti. Yukarıda da bahsedildiği gibi İngiltere'nin bu politikası yıllarca Osmanlı Devleti'ne yapılan Tanzimat yatırımlarının bir sonucuydu ve İngiliz liberal kamuoyu için oldukça önemliydi. Marx'ın, Yunan isyanı konusunda yazdığı gibi İngiliz liberallerinin amacı Osmanlı'nın medenileşmesi değil, İngiltere için verimli bir pazar alanı olabilmesiydi. Pek tabii ülkenin stratejik konumu da göz önünde bulundurulduğunda olası bir Rus ya da Fransız işgali İngiltere için oldukça kaygı vericiydi.

Bu süreçte önemli olan konulardan biri de Avusturya ile ilgiliydi. Menşikov sunduğu senedi Avusturya'dan gizleyerek Babıali'ye sundu (Goldfrank, 2001, s.151). Zira Katoliklere verilen hakların Ortodokslara verilmesini de içerdiği için Katolik kamuoyu içerisinde tepki yaratacağı kesin olan bu durum Avusturya ile ilişkileri etkileyebilecekti.

Ancak Babıali, bu tadil senedinin Avusturya zafiyetini gördü ve Viyana Sefiri Mehmed Arif Bey'e bu senedi Avusturya Hükümeti ile müzakeresi için paylaştı. Mehmed Arif Bey, Avusturya'nın, Fransa'nın öne sürdüğü tezleri kabul ettiğini ve dolayısıyla Rusya'nın Babıali'nin bağımsızlığına zarar verecek bu talebinin Avusturya Hükümeti tarafından kabul edilemeyeceğini Babıali'ye bildirdi (İ.HR.21220, 5 Haziran 1853)³¹⁵. Görüleceği üzere Avusturya ve Rusya yol ayrımının en belirgin olduğu dönem Mayıs ve Haziran aylarıydı ve Avusturya Kutsal Yerler konusundaki pozisyonunu açıkça gösterdi.

Müttefiklerden ve uluslararası kamuoyundan gördüğü desteğin neticesinde Babıali, 10 Mayıs tarihinde, hastaneler ve kiliselere ilişkin talepleri müzakereye açık bırakmakla birlikte Ortodoksların hakları ve ayrıcalıkları konusunda Rusya'nın taleplerinin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına aykırı olmasını öne sürerek tadil edilen senedi reddetti (HR.SYS.1188.7, 11 Mayıs 1853)³¹⁶. Menşikov, ilişkilerin kesileceği yönündeki tehdidini öne sürdüğü için hızlı hareket edip Babıali'yi ikna etmeye çalıştı. Öncelikle Maliye Nazırı Namık Efendi ile görüşerek, Padişah Abdülmecid'e 'eğer Babıali boğazlardan İngiliz ve Fransız gemilerinin geçişinin engellenmesi konusunda Rusya ile mutabık kalabilirse, Rusya'nın, kutsal yerler konusundaki taleplerinden vazgeçeceği' mesajını iletmesini ister. Namık Efendi ise bu nitelikte bir bilginin Padişah Abdülmecid ile ancak Sadrazam vasıtası ile paylaşılabilirliğini belirtir (11 Mayıs 1853, FO78.932)³¹⁷. Nihayet, 15 Mayıs sabahı, Reşid Paşa, Rus maslahatgüzarı Ozerov ve Menşikov ile görüşür ve hükümetin tadil edilmiş senedi ve Rusya'nın şartlarını kabul edemeyeceklerini tekrar Menşikov'a iletir ancak Babıali'nin konuyu yeniden değerlendirmesi için zaman ister. Ne var ki Menşikov, Mustafa Reşid Paşa'nın ek süre talebini reddeder ve 15 Mayıs 1853'de Rusya, ilişkilerini

³¹⁵ Mehmed Arif Bey'den tahrirat "...Kont Paul tarafından Fransa Devleti'nin işbu meselede olan karar ve efkârını biz dahi ma'a't-tahsin tamamıyla kabul ederiz ve asayiş-i umumînin muhafazasıyla beraber Devlet-i Aliyye'nin istiklâl ve tamamiyet-i mülkiyesinin vikâyesi hususunda bizim dahi Fransa ile beraber olduğumuzu resmen beyân ederim vâdisinde kuvvetli cevaplar verilmiş olduğunu..."

³¹⁶ Bu notada Rıfat Paşa, Babıali'nin her zaman olduğu gibi Ortodoksların haklarını koruyacağı konusunda teminat verdiğini ve Rusya ile dost ilişkilerini sürdürme niyetinde olduğunu da belirtir.

³¹⁷ Bu görüşme konusunda İngiliz Büyükelçiliği tercümanı Pisani, Mehmed Ali Paşa tarafından bilgilendirilmişti.

süresiz askıya alır (Temperley, 1964, s.326). 21 Mayıs tarihinde ise beylik gemisiyle Sivastopol'a gitmek üzere yola çıkar (Temperley, 1964, s.326).

Babıali içinde bulunduğu bütün zorlu şartlara rağmen yine de temkinli bir şekilde Rus elçiliğini provoke etmemeye çalışıyordu. Çünkü Babıali, ateş altında bu diplomatik süreci yürütmeye çalışıyordu ve *'Rusya Devleti'nin kuvve-i berriye ve bahriyesi el-hâletü hâzihî Prens Menşikov'un emri altında bulunduğundan Memleketeyn'e asker idhâli maddesinin te'hiri vesâyâsıyla prens-i mûmâileyhe tahrirât-ı mahsusa yazıp Odesa'ya vapur göndereceği'* (İ.HR.21231, 4 Haziran 1853) riski olduğu için Rus delegasyonunu da teskin etmek için çaba sarf ediyordu. Bu sebeple, Babıali ülkedeki Rus tüccarların ve Ortodoksların zarara uğramaması için icap eden tedbirlerin muntazaman alınması için vali ve kaymakamlara talimat gönderdi (İ.HR.328.21202, 21 Mayıs 1853). Aynı zamanda, Babıali ülke içerisindeki Ortodoksları tahrik etmemek amacıyla cemaatlere bildirimde bulunarak Rus Çarı'nın, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ilişkin kötü niyeti olmadığı ve Kutsal Yerler konusundaki meselelerin çözümü için adımlar atılacağı konusunda teminatların sağlanacağını belirtti (İ.HR.328.21203, 26 Mayıs 1853; İ.HR.328.21205, 27 Mayıs 1853).

Ancak her ne kadar kapalı kapılar ardında yürütülen bu müzakere süreci Ortodoks tebaaya yansıtılmamaya çalışılsa da ikili ilişkilerde durum oldukça vahimdi. Rusya sınıra hızla asker sevk etmeye devam ediyordu ve Babıali, Rusya'nın saldırısının her an gerçekleşebileceğine ilişkin kaygı taşıyordu (MKT.UM.135.93, 24 Mayıs 1853). Ömer Paşa, Rusların halihazırda Prut Nehri'ni geçtiğini ve çok yakında Boğdan'a gireceğinin sinyalini verdiğini 29 Mayıs'ta Babıali'ye bildirdi (MKT.UM.136.39, 29 Mayıs 1853). Ömer Paşa'nın verdiği istihbarat doğrudu. Çar, 27 Mayıs tarihinde Rus birliklerinin Prut Nehrini geçip Memleketeyn'i işgal etmeleri talimatını vermişti (Temperley, 1964, s.326). Babıali seferberlik kararı aldı ve eli silah tutan tüm Müslümanların sınıra nakli için karar çıkardı (HR.SYS.1188.9, 29 Mayıs 1853). Diplomatik girişimlerin tamamı ortadan kalkmış ve şimdi sorunun silahla çözülme sırası gelmişti. Bu gelişmeler üzerine, Londra'daki kabine Osmanlı Devleti'ne destek vermek üzere İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazına getirilmesi konusunda Dışişleri Bakanı Clarendon'ın teklifini onayladı ve buna paralel

olarak Fransızlar da savaş gemilerini İngilizlerle eşgüdümlü olarak Çanakkale'ye hareket ettirdiler (FO146.469, 3 Haziran 1853).

Babıali zaman kaybetmeden uluslararası kamuoyunu ve temsilcilikleri kanalıyla hükümetlerin konuya ilişkin yaklaşımlarını değerlendirmeye başladı. Prusya, Rusya'nın saldırgan bir pozisyona sahip olmadığını ve sadece İngiltere'nin 'azimkarane Hindistan siyasetine karşı müdafaa hakkını' koruduğunu belirterek, Kutsal Yerler konusunda çözümün sağlanabileceği görüşünü öne sürdü (HR.MKT.59.96, 7 Haziran 1853). Yani Prusya, Kutsal Yerler konusunda Katolik Avrupa'nın pozisyonunu olumlu değerlendirmekle birlikte Rusya'ya karşı agresif bir tutum göstermeyeceğini belli etmiş oldu. Avusturya da söz konusu durum hakkında benzer pozisyona sahipti ve her ne kadar Kutsal Yerler konusunda Fransa'nın öne sürdüğü tezlerin haklılığını savunsa da Rusya'nın saldırgan bir amaç gütmeyeceğini belirtmekteydi (HR.MKT.60.15, 31 Mayıs 1853). Fransa ile İngiltere ise yukarıda bahsedildiği gibi çoktan Babıali'nin yanında yer aldıklarını göstermişlerdi. Yine de Fransız ve İngiliz temsilciler Rusya'ya yönelik saldırgan bir politika izlenmemesi konusunda Babıali'yi uyarıyorlardı. Öte yandan, Babıali sınıra sevk ettiği askerlerin sadece olası eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi amacıyla bölgede tutulduğunu ve bunun ötesine geçmediğini bu devletlere izah etmeye çalıştı (İ.HR.328.21209, 3 Haziran 1853).

Çar'ın saldırı talimatına karşı, Haziran başında Babıali Tuna boyunca tahkimatın güçlendirilmesi ve savunmaya hazır olunması konusunda Ömer Paşa'ya talimat verdi (İ.HR.328.21222). 2 Haziran'da, General Gorçakov komutasındaki Rus birlikleri Prut Nehrini geçerek, Memleketeyn'in işgalini başlattı. Babıali ise söz konusu işgal girişimine yönelik sağduyulu yaklaşıma çalışıyor ve Avrupa Devletleri ile müzakereleri sürdürüp işgali sonlandırmaya çalışıyordu. Bu sebeple, Babıali, Rus işgaline yönelik protesto notasını bile işgalden bir buçuk ay sonra, 14 Temmuz'da göndermişti. Sınırları dahilindeki ülkelerin işgali sonrasında Babıali savaş ilan etmedi. Çar Nikolay da resmi olarak savaş ilan etmedi, zira Memleketeyn'in işgali Babıali'ye yönelik bir baskı uygulama hamlesiydi. Babıali, geçen bu süre içerisinde son olarak Reşid Paşa'nın, Menşikov'a sunduğu notayı Rusya'ya dolaylı yollardan kabul ettirmeye çalışıyordu ve söz konusu notada, Padişahın,

Osmanlı ülkesinde bulunan gayrimüslimlerin haklarının korunacağına ilişkin ‘garantör devletlere’ güvence vermekte olduğu belirtilmekteydi (Temperley, 1964, s.341; Goldfrank, 2001, s.172). Söz konusu güvence, Osmanlı Devleti’nin, Menşikov’un öne sürdüğü tadil senedin karşısındaki doktrini ifade etmekteydi ve Katolik ve Ortodoks tebaanın haklarını muhafaza edebilmek için statükonun sağlanmasını ancak başka devletlerin buna müdahil olmamasını işaret ediyordu.

Eflak ve Boğdan’a Rus birliklerinin girmesi sonrasında Temmuz ayına kadar Babıali herhangi bir diplomatik hamle gerçekleştirmedi. Mustafa Reşid Paşa, 14 Temmuz’da Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslimlerin padişahın koruması altında olmasına rağmen onların haklarına müdahale eden Rusya’nın Memleketeyn’i işgalini protesto etti (HR.SYS.1188.11, 14 Temmuz 1853). 15 Temmuz’da Rusya ve diğer dört ülkeye gönderdiği notada Babıali, Hristiyan tebaanın haklarının müdafaası için gereken teminatın taraflara verilmiş olmasına rağmen, Rusya’nın 1841 Boğazlar Konvansiyonu ile 1849’da imzalanan Baltalimanı Anlaşmasını ihlal ederek Babıali’nin toprak bütünlüğüne tecavüz ettiğini ve bu sebeple beynelmilel anlaşmalar çerçevesinde Rusya’nın Memleketeyn topraklarını tahliye etmesi gerektiğini belirtmiştir (HR.SYS.1188.11, 15 Temmuz 1853). Aynı zamanda Babıali, Boğazlar Konvansiyonu kapsamında kendisine verilen teminatın sağlanması için Dört Büyük Devlete (Düvel-i Erbaa) Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşmak niyetinde olmadığını ancak tebaasını müdaafa etmek üzere gerekli hazırlıkları başlattıklarını bildirdi (İ.HR.329.21238, 4 Temmuz 1853; İ.HR.329.21238, 15 Temmuz 1853). Avusturya, Prusya, İngiltere ve Fransa, temsilcileri Babıali’nin savaş ilan etmemesi için İstanbul’da çaba sarfediyordu. Söz konusu elçiler dörtlü bir nota hazırlayarak, Babıali’nin Ortodoks tebaanın haklarını savunduğundan memnuniyet duyduklarını ancak herhangi bir savaş girişiminin Avrupa barışını ciddi bir tehlikenin içerisine sürükleyeceğini öne sürdüler (Goldfrank, 2001, s.193). Düvel-i Erbaa, Avrupa kamuoyu desteğinin alınması için savaşı başlatan tarafın Rusya olması konusunda fikir birliğindeydiler ve bu sebeple Osmanlı Devleti’nden beklenen, herhangi bir provokatif hamlenin yapılmaması gerekliliğiydi. Ancak diğer taraftan 14 Temmuz’da Babıali’nin Rusya’ya verdiği ultimatoma destek verdiklerini de göstermekten çekinmiyorlardı.

Düvel-i Erbaa'nın baskılarına karşılık Nesselrode'un cevabı gecikmedi. Bu bağlamda Nesselrode'un Memleketeyn'in işgaline ilişkin öne sürdüğü gerekçeler oldukça ilginçtir. Nesselrode, Beşike Koyu'na Canning ve Lacour'un daveti ile gelen İngiliz ve Fransız donanmasının zaten 1841 Boğazlar Konvansiyonunu ihlal ettiği için Memleketeyn topraklarına girip konvansiyona güvence sağlamak üzere bir operasyon düzenlediklerini belirtmekteydi (HR.MKT.61.35.2, 19 Temmuz 1853). Öte yandan, İngiltere ve Fransa temsilcileri ise Babıali'nin işgali konusunda tehdit gördükleri için bu gemilerin Çanakkale önlerine getirildiğini ve Babıali'nin talebi çerçevesinde gemilerin bekletildiğini Rusya'ya bildirdi (Temperley, 1964, s.335; 27 Temmuz 1853, FO78.900).

İngiltere'de Clarendon oldukça zor bir duruma düşmüştü. Bir yandan Napoleon korkusu muhafazakarları provoke ediyor, bir yandan da Babıali'ye karşı yapılan Rus baskısına karşın hükümet sessiz kalıyordu. Bu sessizlik aslında Clarendon'ın itidalli yaklaşımıydı ki söz konusu savaşın bir Avrupa savaşına dönüşüp dönüşmeyeceği belirsizdi. Her şekilde, büyük ihtimalle muhalefet koltuklarında oturan Russell'dan ve radikalleri temsil eden Palmerston'dan çekindiği için Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumda İngiltere'nin ve Avrupa'nın çıkarları için Babıali'ye Londra'nın destek sağlayacağını Avam Kamarasında bildirdi (Goldfrank, 2001, s.214; Temperley, 1964, s.338).

Menşikov elçiliği başladığından ve başarısızlığa uğradığından beri Babıali kadar sıkıntı içerisinde bulunan başka bir ülke de Avusturya'ydı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi Avusturya, Katolik ve Ortodoks toplulukları bünyesinde barındırıyordu ve söz konusu savaş Avusturya içinde yeni bir ayrılıkçı dalgayı tetikleyebilirdi. İkincisi ise Rusya'nın Memleketeyn'i işgal etmesi Avusturya'nın Balkanlardaki nüfuzu için tehdit oluşturmaktaydı. Bu sebeple, Avusturya, Rusya'nın Memleketeyn topraklarına gireceği bilgisini aldıktan sonra Babıali'yi desteklemekle birlikte iki ülke arasında arabuluculuk yapabileceği konusunda taraflara güvence vermişti (HR.MKT.60.15, 31 Mayıs 1853)³¹⁸. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol'un, Viyana'daki Fransız temsilcisi François Adolphe Bourqueney'i ikna etmesiyle Prens Menşikov'un taleplerini revize edecek İngiltere, Fransa

³¹⁸ HR.MKT.60.15, 31 Mayıs 1853.

ve Avusturya temsilcilerinden müteşekkil bir komisyon kuruldu (Goldfrank, 2001, 182; Türkgeldi, 1987, s.24-5). Mustafa Reşid Paşa'nın Menşikov'a karşı kaleme aldığı notayı Kont Buol, Rusya'ya göndermedi. Bunun yerine '*Viyana Müsveddesi*' (Viyana Notası) olarak bilinen notayı komisyon eliyle yeniden oluşturdu. Kont Buol, status quo ante bellum için çaba gösteriyordu ve İngiliz ve Fransız gemilerinin boğazlardan geçmesini engellemeyi, Rusların Memleketeyn'i boşaltmasını, Osmanlı Devleti'nin bir savaş başlatmamasını amaçlıyordu (Goldfrank, 2001, s.182).

27 Temmuz'da Viyana notasının son hali Babıali ve St.Petersburg ile paylaşıldı. 5 Ağustos'ta Nesselrode, notanın Rusya tarafından kabul edilebileceğini belirtirken 19 Ağustos'ta Babıali, notada bazı değişiklikler yapılmadan kabul edilmesinin mümkün olamayacağını bildirdi (Türkgeldi, 1987, s.25). Babıali'nin değişiklik teklifleri şu şekildeydi:

“Rum ve Ortodoks tebaa hakkında Rus imparatorlarının her ne zaman imtiyazat ve muaffafiyet istedilerse Osmanlı Padişahları tarafından aynen kabul edildiği” ibaresi “eskiden beri Osmanlı Padişahlarının hiçbir müdahale ve etki altında almadan tebaasına hak ve imtiyazlar verdiği” şeklinde değiştirilmişti. İkinci madde ise, “Kaynarca ve Edirne antlaşmaları ile Hıristiyan tebaanın himayesinin Rusya'ya verildiği” şeklinde olup “Osmanlı devletinin hiçbir zaman böyle bir vaatte bulunmadığı” belirtilerek bu maddenin değiştirilmesi istenmişti. Üçüncü madde ise “Osmanlı devletinin bir tebaası hakkında Fransa ve Avusturya ile mukavele ahdi ve ahkam-ı mahsusa verilmesi” şeklinde muğlak bir ifadenin kabul olunamayacağı çünkü aynı şartları Rusya'nın da talep edebileceği

gerekçesiyle bunun da değiştirilmesi istenmişti. Ayrıca, Memleketeyn'in tahliyesi ve bir daha böyle bir saldırıya maruz kalmamak için Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne kefalet edilmesi de son madde olarak değiştirilen Viyana Notası'nda yer almıştı. (Keleş, 2009, s.154)"

Revize hali komisyonca yeniden Nesselrode'a sunulduğunda notanın değişiklik içeren halinin kabul edilemeyeceği 7 Eylül'de bildirildi (Türkgeldi, 1987, s.26). Kont Buol, Babıali'nin temsilcisi Arif Efendi ile görüşüp notanın tadil edilmemiş halinin kabulü için teklifte bulunsa da Babıali, notanın değişmeden kabul edilmesinin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına aykırı olacağını öne sürdü ve Kont Buol Viyana'daki komisyonun görevini sonlandırdı (Temperley, 1964, s.326).

Sonuç olarak Menşikov Karadağ'da Leiningen'in aldığı neticeyi Kutsal Yerler konusunda Menşikov alamayınca Rusya daha da saldırgan bir politika yürütmüş ve diğer Avrupa ülkelerini de karşısında bulmuştur. Menşikov elçiliği konusunda Rusya aceleci bir yaklaşım sergilemeseydi, Avrupa kamuoyuna söz konusu sorun farklı şekilde yansiyabilir ve belki de diplomatik kanallarla kutsal yerler meselesi kapanabilirdi. Memleketeyn'in işgali sonrasında Avrupa devletlerinin, bir Avrupa savaşı korkusuyla Babıali'ye baskı yapacağını düşüncesiyle yola çıkan Rusya, diğer devletleri karşısında bulmuştur. Memleketeyn topraklarını terk etmediğinde ise Osmanlı Devleti bu durumu savaş sebebi olarak görerek 4 Ekim 1853'de Rusya'ya savaş ilan etmiştir (HR.SYS.903.2, 13 Ekim 1853).

SONUÇ

1853 yılının sonunda Kırım Savaşı'nın başlamasına rağmen diplomatik süreç sona ermemiştir. Aslında savaşın sonuna kadar İngiltere, Fransa, Babıali, Avusturya ve Rusya arasında mütemadiyen dolaylı yollardan diplomatik diyaloglar devam etmiştir. Ancak bu diyalog Çar Nikolay'ın 1855 yılında ölümüne kadar çözümsüz kalacaktır. Her şekilde savaş açıkça 1815 Viyana Sistemini tamamen ortadan kaldırmış ve Paris Barış Anlaşmasıyla yeni bir düzeni ortaya koymuştur.

Savaşın galibinin hangi devlet olduğu oldukça tartışmalıdır. Herhangi bir toprak kazanımı sağlayamadığı halde Osmanlı Devleti'nin hazinesi bu savaş sonunda iflas etme durumuna geldi. Cephede kazanan devlet, savaşın sonunda ilk kez borçlanmaya gitti ve bu borcu kapatabilmek için de iane-i harbiye adı altında bir savaş vergisi ile halktan vergi almaya başladı. Hem savaşı kazanıp hem de Avrupa'ya ödenecek borç için vergiye tabi tutulan bir toplumun içinde milliyetçilik unsurlarının oluşması şaşırtıcı olmayacaktır. Bunun yanı sıra, savaşın muzaffer devleti olmasına rağmen Osmanlılar Karadeniz'in kendilerine ait kıyılarında donanma ve askeri birlik bulundurma hakkından da mahrum kalmış oldu. Dahası yıllardır Hristiyan tebaa içerisinde ve milletleri arasında çıkan sorunları Daire-i Tanzimat muavecehesinde çözmeye çalışan Babıali, Avrupa Devletlerinin baskısıyla geliştirilen Islahat Fermanıyla gayrimüslimlerin haklarını güvence altına almaya çalışmıştır. Ancak fermanın asıl amacının, Avrupa kamuoyunda Osmanlı ülkesindeki gayrimüslim tebaanın Avrupa Devletlerinin garantörlüğü altında tutulduğu şeklinde bir algının oluşturulmasına hizmet etmesi sebebiyle uzun vadede Tanzimat sürecinin çözülmesine büyük katkı sağlamıştır. 15 Temmuz ultiyatı çerçevesinde savaşın resmi nedenlerinden biri Padişahın gayrimüslim tebasını güvence altına almak için gerekli düzenlemeleri yapması ve buna karşın Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne müdahalesiydi. Ancak gelinen durumda Sultanın iradesinden bağımsız olarak uluslararası bir anlaşmayla gayrimüslimlerin hakları Avrupa Devletlerinin teminatı altına alındı. Savaşın sebebi olan

konunun, savaşın sonunda özellikle ‘galip devletler’ tarafından benimsenmesi oldukça trajiktir.

Çar’ın Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanacağı ve anarşiye sürükleneceği öngörüsü haklı çıkacaktı ve bunu yüzyılın geri kalan yarısında Britanya da kabul etmek durumunda kalacaktı. Çaresizce, hiç istemediği bir savaşın içerisinde kendisini bulan Britanya Başbakanı Lord Aberdeen, ‘Kırım’daki başarısızlıkları’ nedeniyle muhalefetteki John Russell’ın tacizleri sonucunda istifa etti ve hükümeti yeniden Palmerston liderliğindeki liberallere bıraktı. Aberdeen, savaşın mağlubiyetini yaşarken, Kırım’daki zaferi tarihe kazandıran ve bunun faydalarını gören Palmerston’dı (Lambert, 2020, s.344). Savaşın gelişimine önemli katkılar sağlayan liberaller, kendi çıkardıkları savaşın başarısızlıklarından muhafazakarları sorumlu gösterip meclis sıralarında muhafazakarlara saldırarak Avam kamarasındaki ve iktidardaki yerlerini pekiştirdiler.

Savaşın sonucunda III.Napoleon tam olarak ne istediğini açıkça ortaya koydu. Osmanlı Devleti’nden sonra savaşta en çok kayıp veren ülke Fransa’ydı ve bu kayıplar kesinlikle toplumsal bir yıkıma yol açmıştı. III.Napoleon kendisine yapılabilecek olası bir darbe ya da isyana karşın savaşın bir an önce bitmesini istiyordu ve bu sebeple İngiltere ve Avusturya’nın Karadeniz konusundaki ısrarlı politikalarına bile yeterince destek sağlamadı (Figes, 2011, s.404). III.Napoleon, anlaşılan sadece Britanya’yı ve Avusturya’yı yanına çekerek ülkesine karşı oluşabilecek bir izolasyonu önlemeye çalışıyordu ve bu savaşla amacına ulaşmış oldu. Dahası bu izolasyonu Rusya’ya doğru çevirebildi.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu argümanlardan biri de siyasetçilerin ve bürokratların savaşın sebepleri konusundaki bireysel sorumluluklarıdır. Palmerston, radikal kanadı arkasında toplayarak siyasi alanını güçlendirmek için dış politikayı, iç politikanın bir aracı olarak kullandığı için İngiltere’yi tehlikeli bir Avrupa savaşının içerisine sürükledi. İç siyasetteki restleşmeler, dışarıda farklı siyasi şekillerde, farklı siyasi aktörlere tezahür ediyordu. Don Pacifico Meselesi, Palmerston’ın gerçekleştirdiği açık bir iç politika hamlesiydi ancak bunu Rusları provoke etmek pahasına gerçekleştirmişti. Aynı şekilde Canning’in Boğazlar Konvansiyonunu yorumlayarak ihlal etmesi ve Rusya’ya gözdağı

vermesi başka bir provokasyondur. Palmerston olmadan geçen birkaç yılın Rusya tarafındaki sessizliğinin sebebi aslında tam olarak buydu. Bugün Fransız Dışişleri Bakanlığının Büyükelçiler listesinde bile adı anılmayan Aupick'in hükümetine rağmen, ortaya koyduğu Katolik davayı III.Napoleon, Rusya'nın agresif tavrı sonrasında benimsedi. Osmanlılara gelince, genellikle Fuad Paşa ve Ali Paşa'nın Karadağ konusunda Avusturya'yı provoke ettiği düşüncesi yaygınsa (Goldfrank, 2001, s. 271) da bu durum pek olası değildir. Fuad Paşa'nın Balkanlardaki toplulukları Tanzimat yoluyla 'ıslah' politikası oldukça gerçekçi olmakla birlikte 1849 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirilen paramiliter ayaklanmalar karşısında Babıali savunma konumundaydı. Her şekilde, bu savaşın sebeplerini incelerken, savaşın bireysel politik manevralardan kaynaklandığını öne sürebiliriz. Söz konusu politik manevralar ise ülkelerin belirlediği politik eksenle her zamanla uyumlu olmak zorunda da değildi.

Bireylerin oluşturduğu sebeplerin dışında bu dönemin öncesinde Karadeniz'in ciddi bir şekilde silahlandırıldığını ele almıştık. Londra'da her ne kadar muhafazakâr hükümet tarafından bu durum risk teşkil edecek şekilde algılanmamış olsa da Canning ve Palmerston gibi liberaller için İngiltere'nin ticari ve askeri çıkarları için bu durum oldukça kritikti. Muhafazakâr Aberdeen içinse kritik olan konu III.Napoleon'un izolasyona maruz kalıp tıpkı amcası gibi tehlikeli bir Avrupa savaşı çıkarması ve dahası Britanya'yı işgal etme ihtimaliydi. Napoleon dönemini tecrübe etmiş olan Wellington'ın, III.Napoleon tehlikesi karşısındaki bu paranoyası aslında tecrübeleri doğrultusunda oldukça yerindeydi. Bundan dolayı İngiltere Fransa'yı yanına çekmek zorunda bırakıldı. Aynı şekilde Avusturya da Rus tehdidini bertaraf etmek için Katolik davanın yanında yer alarak sadık müttefikine ihanet etmiş oldu. Bu problem alanlarının tümü aslında ülkelerin stratejik yaklaşımlarından kaynaklanmakta ve Kırım Savaşını işaret etmekteydi.

Rusya için de bu savaşın sonucu oldukça tartışmalıdır. Savaşın sonunda Rusya'nın aslında fazla gözde büyütüldüğü ve sanayisi, teknolojisi ve ordusuyla Avrupa'nın oldukça gerisinde olduğu düşünülmektedir (Figes, 2011, s.442). Bu görüş kısmen doğrudur ancak unutulmaması gereken konulardan biri Rusya'nın söz konusu savaşı 1848 yılından beri sürdürdüğüydü. Yani söz konusu ordu sekiz yıldır neredeyse aynı coğrafyada savaş

vermekteydi ve aynı ordu üç farklı orduyla mücadele etmek durumunda kalmıştı. Balaklava ve Metz savunmasını gözönünde bulundurduğumuzda Rusya'nın aslında bütün az zafiyetlerine rağmen büyük bir savaş verdiğini öne sürebiliriz. Aynı zamanda Rusya, Karadeniz'deki deniz üstünlüğünü yitirmekle birlikte Kafkaslardaki Şeyh Şamil gibi sorunlarını bertaraf edebilmişti. Kırım'ın silahsızlandırılması konusunda da başarısızlığa uğradığı kesindi ancak yine de Avrupa ticaretine etki etmemesi için Rusya'nın Kırım'daki varlığı da Avrupa Devletleri tarafından güvence altına alınmış oldu. Avusturya ise, Rusya'nın Balkanlardaki baskısından kurtulduğu için savaşın, savaşmayan tek galibi olarak görülebilir.

Bu çalışma Kırım Savaşı öncesindeki Avrupa'daki siyasi gelişmelerin genel bir panoramasını oluşturarak Kırım Savaşının kökenlerini incelemeye çalışmıştır. Ancak bu konu daha fazla inceleme yapılmaya muhtaç ve gebedir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin geleneksel müttefikleri Danimarka ve İsveç ile bu süreçte önemli siyasi temaslar sağlanmıştır ve böylelikle geçmişte de olduğu gibi Rusya'nın kuzey siyasetinde bu görüşmeler etkili olmuştur. Benzer şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun iç siyasetindeki bazı etkenler de ayrıca ele alınmayı gerektirmektedir. Candan Badem, doktora tezinde oldukça önemli bir soruyu gündeme getirmiştir: Fransa'nın, Katoliklerin; Rusya'nın ise Ortodoksların hamiliğini üstlendiği bu dönemde Osmanlı Devleti neden Müslümanların hamiliğini üstlenip Rus coğrafyasındaki Tatarları, Kubanları, Çerkesleri ve Dağıstanlıları bu sürece dahil etmemiştir (Badem, 2010, s.81). Aslında Şeyh Şamil'e kısmi sağlanan destek konusunda bu konuya değinmekle birlikte devlet-tarikat ilişkileri bağlamında bu dönemin dış siyasetini yeniden ele almak gerekmektedir. Son olarak 1848 Devrimlerinin, Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi konusu maalesef yeterince araştırılmamış bakir bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş sırasında yürütülen askeri diplomasi de dikkate değer bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkar. Nitekim Ömer Paşa'nın Rusya komuta heyetinin önemli mareşallerinden General Paskeviç ve General Duhamel ile yürüttüğü siyaset oldukça ilgi çekicidir ve daha fazla ele alınması gereken konulardan birini oluşturmaktadır. Aynı şekilde Rusya ve Avusturya eliyle Karadağ'dan önce çıkarılan bir dizi isyan ve bu

isyanlar karşısında Babıali'nin uygulamaya çalıştığı politika Kırım Savaşı sonrasındaki dönemi anlayabilmek için önemli bilgiler barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

ABADAN Yavuz (1999), Tanzimat Fermanı'nın Tahlili içinde Tanzimat, 1, İstanbul: MEB, syf. 31-58.

Abbott, John S. C. (1868), The History of Napoleon III Emperor of the French, Boston: B.B. Russell.

ACAR İrfan (1989), Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Ankara, TTK Yayınları.

Abdurrahman Şeref Efendi (2005), Osmanlı Devleti Tarihi, (Haz. Musa Duman), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Abu-Manneh, Butrus (2010), "Mehmed Ali Paşa and Mahmud II: the genesis of a conflict", Turkish Historical Review, 1, 2010, 1-24.

Adanır, Fikret (2001), "Der Krimkrieg von 1853-1856", Handbuch der Geschichte Russland, Stuttgart, syf. 1189-1250.

Ahmed Cevdet Paşa (1294), Târih-i Cevdet, 6, Dersaadet: Matbaa-yı Osmaniye.

Ahmed Cevdet Paşa (1980), Ma'rûzât, (Haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ahmed Cevdet Paşa (1991), Tezâkir, 1-12, (Haz. Cavid Baysun), Ankara: TTK Yayınları.

AHMET LÛTFÎ EFENDÎ (1999), Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, I-IV, ed. (Ahmet Hezarfen-Yücel Demirel), İstanbul: YKY

AHMET LÛTFÎ EFENDÎ (1999), Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, cilt: 6-7-8, İstanbul: YKY.

Ahmed Refik, “Mülteciler Mes’elesine Dâir Fuat Efendi’nin Çar Birinci Nikolay ile Mülakatı”, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, (1 Teşrin-i Sani 1341), Numara 41., İstanbul 1341. Syf.20-21

Ahmet Rasim (1967), Osmanlı İmparatorluğunun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri, (Haz. Hıfız Veldet Velidedeoğlu), İstanbul: Can Matbaa.

Airapetov, Oleg (2021), “Russia’s Policy Leading to the Crimean War”, içinde The Routledge Handbook of the Crimean War, (Haz.Candan Badem), London: Routledge.

Akçura, Yusuf (2010), Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda), Ankara: TTK Yayınları.

Aksan, Virginia (1987), “Ottoman-French Relations 1739-1768”, Sinan Kunalp (Ed.), Studies on Ottoman Diplomatic History, 1, İstanbul: ISIS, 41-58.

Allen, W.E.D. ve Muratoff, Paul (1953), Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border (1828-1921), London: Cambridge University Press.

Amanat, Abbas (1997), Pivot of the Universe: Nasir Al-Din Shah Qajar and the Iranian Monarchy, 1831–1896, Berkeley: University of California Press

Anderson, M. S. (1970), The Great Powers and the Near East 1774–1923, London: Edward Arnold Publishers Ltd.

Anderson, Matthew Smith (2000), Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme, (Çev. İdil Eser), İstanbul: YKY.

Anderson, Olive (1961), “Economic Warfare in the Crimean War”, The Economic History Review, vol.14, Issue 1, syf.34-47.

Andıç, Fuat ve Andıç, Süphan (2002), Kırım Savaşı, Âli Paşa ve Paris Anlaşması, İstanbul: Eren.

Anick, Norman (1970) *The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Montreal: Mcgill University.

Ateş, Sabri (2013), *Iranian Borderland: Making A Boundary (1843-1914)*, London: Cambridge University Press.

Badem, Candan (2010), *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*, Leiden: Brill.

Bailey, Frank E. (1940), "The Economics of British Foreign Policy, 1825-50", *The Journal of Modern History*, 12 (4), 449-484.

Bailey, Frank Edgar (1942), "British Policy and the Turkish Reform Movement: A Study in Anglo-Turkish Relations, 1826-1853", Cambridge, MA: The Harvard University Printing Office.

Baltalı, Kemal (1973), *1856-1871 Yılları Arasında Karadeniz'in Tarafsızlığı Sorunu*, Ankara: Elif Matbaacılık.

Bapst, Edmond (1912), *Les origines de la guerre de Crimée la France et la Russie 1848-1854*, Paris: C. Dalagrave.

Bastide, Charles (1927), "The Anglo-French Entente under Louis-Philippe", *Economica*, 19, 91-98.

Baumgart, Winfried (2006), *Akten zur Geschichte des Krimkriegs (AGKK)*, (ed.) Winfried Baumgart, Munich: Oldenbourg Verlag.

Baumgart, Winfried (2020), *The Crimean War (1853-1856)*, London: Bloomsbury Academic.

Baykal, Bekir Sıtkı(1959), "Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Babıalı", *Belleten*, Cilt XXIII, Sayı:90.

Bayrakdar, Bayram. (2019), “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Devletler Hukuku Açısından 19. yüzyılda Osmanlı’ya Sığınan Lehistan ve Macar mültecileri hakkında bazı düşünceler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , 19, 39, syf. 759-778

Baysun, Cavit (1940), “Mustafa Reşid Paşa”, *Tanzimat*, 1, İstanbul: Maarif Matbaası, 723-746.

Bazancourt, César Lecat (1856), *La marine française dans la Mer noire et la Baltique : chroniques maritimes de la guerre d’Orient*, Paris: Amyot.

Benedetti, Vincent (1897), *Essais diplomatiques (nouv. sér.)*, Paris: E. Plon, Nourrit.

Benson, Arthur Christopher ve Viscount Esher (1908), *Letters of the Queen Victoria: A Selection from Her Majesty’s Correspondance Between the Years 1837-1861*, cilt 2, London: Longmans.

Berkes, Niyazi (2007), *Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Berkes, Niyazi (2012), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (Haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul: YKY.

Beydilli, Kemal (1992), “Boğazlar Meselesi”, *TDVİA içinde*, 6, (266-269), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Beydilli, Kemal (1998), “Hünkar İskelesi Anlaşması”, *TDVİA içinde*, 18, (488-490), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Beydilli, Kemal (2002), “Küçük Kaynarca Anlaşması”, *TDVİA içinde*, 26, 524-527, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Beydilli, Kemal (2006), "Mustafa Reşid Paşa", *TDVİA içinde*, 31, (348-350), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Bilsel, Celal (1940), "Tanzimat'ın Hârici Siyâseti", *Tanzimat*, 1, İstanbul: Maarif Matbaası, 661-722

Bohl, Robert Wayne (1974), *Anglo-French Relations and the Crimean War Alliance*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania.

Bolsover, G.H. (1934), "Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)", *The Slavonic and East European Review*, 13 (37), 98-118.

Boudon, Jacques-Olivier (2008), "Napoléon III et la religion", Pierre Milza (Ed.), *Napoléon III, l'homme, le politique: Actes du colloque de la Fondation Napoléon (19-20 mai 2008)*, (325-341), Paris: Napoléon III Éditions.

Bourgeois, Émile (1892), *Manuel historique de politique étrangère*, 1 (Les origines), Paris: Belin frères.

Bourgeois, Émile (1919), *Modern France 1815-1913*, 1-2, (1852-1913), London: Cambridge University Press.

Bozkurt, Gülnihal (1996), *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının Hukuki Durumu, (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bresler, Fenton (1999), *Napoleon III: A Life* London: Carroll and Graf Pub.

Breuilly, John (2019), *Avusturya, Prusya ve Almanya'nın Oluşumu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Brewer, David (2011), *The Greek War of Independence*, London: Overlook Duckworth.

British and Foreign State Papers (1896), cilt 15, London: James Ridgway and Sons.

British Foreign Office Department (1859). *British and Foreign State Papers*. James Ridgway and Sons.

Broadus, John R. (1979), "Church Conflict in Palestine: The Opening of the Holy Places Question during the Period Preceding the Crimean War", *Canadian Journal of History*, 14 (3), 395-416.

Brown, D. (2001), "Compelling but not Controlling?: Palmerston and the Press, 1846–1855", *History*, 86, (281), 41–61.

Brown, David (2006), "Palmerston and Anglo–French Relations, 1846–1865", *Diplomacy & Statecraft*, 17 (4), 675-692.

Burrell, Kathy (2013), "Poland, migration 19th century to present" içinde *The Encyclopedia of Global Human Migration*, (Ed. Immanuel Ness), London: Blackwell

Burrows, Mathew (1986), "Mission civilisatrice: French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914", *The Historical Journal*, 29 (1), 109-135.

Bury, J.P.T. (1968), *Napoleon III and the Second Empire*, New York: English University Press.

Bury, J.P.T. (1970), *Napoleon III and the Second Empire*, London: Men and Their Times Publications.

Buzpınar, Ş. Tufan (2003), "Suriye ve Filistin’de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19.Yüzyıl)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 10, 107- 120.

Büyük, Saadet (2013), *Michał Czajkowski (Sadık Pasha) and his Cossack Cavalry regiment*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi.

Byrne, Leo Gerald (1964), *The Great Ambassador*, Ohio: Ohio State University Press.

Cameron, Rondo E. (1957), "Le développement économique de l'Europe au XIXe siècle. Le rôle de la France", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 12 (2), 243- 257.

Cameron, Rondo E. (1958), "Economic Growth and Stagnation in France, 1815-1914", *The Journal of Modern History*, 30 (1), 1-13.

Can, Deniz (1998), *Tanzimat Dönemi Osmanlı-İngiliz İlişkileri (1833-1878)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Carl von Clausewitz (1984), *On War*, (Haz. Michael Howard and Peter Paret), Princeton: Princeton University Press.

Case, Lynn M. (1963), "A Duel of Giants in Old Stambul Stratford versus Thouvenel", *The Journal of Modern History*, 35 (3), 262-273.

Ceran, İsmail (2013), "Osmanlı Dönemine Kadar Türk Fransız İlişkileri ve Haçlı Seferleri", *JASSS*, 6 (4), 191-228.

Chassaigne, Philippe (2011), "L'Angleterre, ennemie héréditaire?", *Revue historique des armées*, 264, 3-10.

Clogg, Richard (1992), *Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press.

Cole, H. M. (1940), "Origins of the French Protectorate Over Catholic Missions in China", *The American Journal of International Law*, vol. 34, no. 3, syf. 473-91.

Connell, Brian (1961), *Regina vs. Palmerston: The Correspondance between Queen Victoria and her Foreign and Prime Minister*, New York: Doubleday and Company.

Coquelle, P. (1893), *Histoire De Monténégro Et De La Bosnie Depuis Les Origines*, Paris: Ernest Leroux.

Count Valerian Krasinski (1853), *Montenegro and the Slavonians of Turkey*, London: Chapman and Hall.

Cox, Gary W. (1987), *In The Efficient Secret: The Cabinet and the Development of Political Parties in Victorian England*, i-vi. *Political Economy of Institutions and Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cunningham, Allan (1991), Preliminaries of the Crimean War içinde ‘Eastern Question in the Nineteenth Century’ (ed. Edward Ingram), 130-226.

D’Arjuzon, Antoine (2008), “Napoléon et l’Angleterre”, Pierre Milza (Ed.), *Napoléon III, l’homme, le politique: Actes du colloque de la Fondation Napoléon (19-20 mai 2008)*, (405-414), Paris: Napoléon III Éditions.

Danjou, Eugene Bore Yves (2006), “Fr. Eugène Boré, C.M. (1809-1878), Scholarship in the Service of the Faith”, *Vincentiana*, 361-374.

Dargent, Raphaël (2009), *Napoléon III l’Empereur du Peuple*, Paris: Grancher.

Davies, Norman (1982), *God’s Playground: A History of Poland Vol.II: 1795 to Present*, London: Oxford University Press.

Davies, Norman (1996), *Europe: A History*, London: Pimlico Press.

Davison, Roderic H. (1976), "Russian Skill and Turkish Imbecility": The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered”, *Slavic Review*, Vol. 35, No. 3, syf. 463-483.

Davison, Roderic H. (1979), “The ‘Dosografa’ Church in the Treaty of Küçük Kaynarca.”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 42, no.1, London: University of London.

Davison, Roderic H. (1990), *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774–1923: The Impact of the West*, Austin: University of Texas Press.

Delord, Taxile (1869), *Histoire du Second Empire 1848-1869*, 1, Paris: Librairie Germer Baillière.

Dickens, Charles (2012), *A Tale of Two Cities*, London: Penguin Books.

Dimaras, Alexis (1973), "The Other British Philhellenes", içinde *The Struggle for Greek Independence*, (ed. Richard Clogg), London: Palgrave Macmillan Publications

Disraeli, Benjamin (2017), *Sybil: or the Two Nations*, London: Oxford University Press.

Elrod, Richard B. (1976), "The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System", *World Politics*, 28 (2), 159-174.

Engelhardt, Edouard Philippe (1882), *La Turquie et le Tanzimat; ou, Histoire des réformes dans l'Empire Ottoman depuis 1826 jusqu'à nos jours*, Paris: A. Cotillon.

Engelhardt, Edouard Philippe (2010), *Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat*, (Çev. Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınevi.

Eren, Hasan (1997), "Handjéri Alexander", *TDVİA içinde*, 6, 550, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Erim, Nihat (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara: TTK Basımevi.

Esch, Joanne. "Legitimizing the 'War on Terror': Political Myth in Official-Level Rhetoric." *Political Psychology*, vol. 31, no. 3, 2010, pp. 357–91.

Eugene Boré (1850), *Question des Lieux-Saints*, Paris: J.Lecoffre et Libraires-Editeurs.

Fairey, Jack (2015), *The Great Powers and Orthodox Christendom: The Crisis over the Eastern Church in the Era of the Crimean War (Histories of the Sacred and Secular, 1700–2000)*, New York: Palgrave Macmilan.

Famin, César (1853), *Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient*, Paris: Firmin Didot

Farley, James Lewis (1872), *Modern Turkey*, London: Hurst and Blackett.

Faroqhi, Suraiya (2006), *The Cambridge History of Turkey, Volume 3: The Late Ottoman Empire, 1603-1839*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ferguson, Niall (2003), *The Empire: How Britain Made the Modern World*, London: Penguin Press.

Figeac, Jean-François (2021), “La Question d’Orient (1798-1861): diplomates et publicistes, acteurs de la bataille d’opinion”, *Relations internationales*, 2, 186, syf. 11-29.

Figeac, Jean-François (2021), *La Question d’Orient au miroir de l’opinion publique française (1798-1861)*, Basılmamış Doktora Tezi, Paris: Sorbonne Université.

Figes, Orlando (2011), *The Last Crusade*, London: Penguin Books.

Findley, Carter Vaughn (2007), "Pertev Mehmed Said Paşa", *TDVİA içinde*, 34, (233-235), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Florescu, Radu R. (1964), “The Rumanian Principalities and the Origins of the Crimean War”, *The Slavonic and East European Review*, 43-100, 324-342.

Fuad Efendi (1852), *Karadağın Devlet-i 'Aliyye'ye İsbât-ı Taallukuna dâ'ir Fuad Paşa Hazretlerinin Kaleme Aldıkları Lâyiha*, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, Yazma Koleksiyonu No:6 Yz.B.117.

Geoffrey, Hicks (2007), “An Overlooked Entente: Lord Malmesbury, Anglo-French Relations and the Conservatives’ Recognition of the Second Empire, 1852”, *History*, 92, 187-206.

Girard, Louis (1986), *Napoléon III*, Paris: Librairie Arthème Fayard.

Goldfrank, David (1994), *The Origins of the Crimean War*, London: Longman.

Golicz, Roman (2000), "Napoleon III, Lord Palmerston and the Entente Cordiale", *History Today*, 50 (12), 10-17.

Gooch, Brison D. (1956), "A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War", *The American Historical Review* 62 (1), October 1956.

Gooch, Brison D. (1959), *The New Bonapartist Generals in the Crimean War, Distrust and Decision-making in the Anglo-French Alliance*, Netherlands: Springer.

Gooch, Brison D. (1969), *The Reign of Napoléon III*, Chicago: Rand McNally.

Goryanof, Sergey (2006), *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, (çev. Ali Reşad), İstanbul: Ötüken Yayınları.

Gölen, Zafer (2009), "1852-3 Karadağ Askeri Harekatı ve Sonuçları", *History Studies*, Vol.I/I, 2009.

Granier de Cassagnac, Adolphe (1881), *Souvenirs du second Empire. L'Établissement de l'Empire, le mariage, la guerre de Crimée*, 2, Paris: E. Dentu, Libraire-Editeur 292

Guedalla, Philip (1922), *The Second Empire Bonapartism the Prince the President*, London-Bombay-Sydney: G.P. Putnam's Sons.

Guérin, Léon (1858), *Histoire de la Dernière Guerre de Russie (1853-1856)*, 1, Paris: Dufour, Mulat et Boulanger.

Guichen, Vicomte de (1936), *La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances Europeennes, etude d'histoire diplomatique*, Paris: Editions A. Pedone

Güler, Saadet Büyük (2021), Michał Czajkowski and his Cossack Cavalry Regiment in Romantic Warriors of the Crimean War” içinde The Routledge Handbook of the Crimean War, (Haz.Candan Badem), London: Routledge.

GÜMÜŞ, Musa, “1848 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. Yüzyıl Türk Diplomasisi”, History Studies, Vol. 2/2 2010, s. 255-280.

Hakim, Carol (2013), The Origins of the Lebanese National Idea, California: University of California Press.

Hammen, Oscar J. (1952), “Free Europe versus Russia, 1830-1854”, The American Slavic and East European Review, 11 (1), 27-41.

Handelsmen, Marcel (1932), “La Guerre de Crimeé, La Question Polonaise et Les Origines du Probleme Bulgare”, Revue Historique, 169 (2), syf. 271–315.

Hannell, David (1989), “Lord Palmerston and the 'Don Pacifico Affair' of 1850: The Ionian Connection”, European History Quarterly, Vol. 19, Issue 4, 1989, syf. 498-508.

Hazareesingh, Sudhir (2005), “Napoleonic Memory in Nineteenth-Century France: The Making of a Liberal Legend”, MLN French Issue, 120 (4), 747-773.

Hearnshaw, F. J. C. (1922), “The European Revolution and after 1848-1854”, (Ed. A. W. Ward, G. P. Gooch), The Cambridge History of British Foreign Policy 1783- 1919, 2 (1815-1866), Cambridge: Cambridge University Press, 287-358.

Henderson, Gavin (1947), Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays, Glasgow: Jackson Press.

Hentsch, Thierry (2008), Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı, (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Metis Yayınları.

Heraclides, Alexis ve Dialla (2015), 'Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century', Manchester: Manchester University Press.

Hicks, Geoffrey (2004), "Don Pacifico, Democracy, and Danger: The Protectionist Party Critique of British Foreign Policy, 1850-1852." *The International History Review*, vol. 26, no. 3, syf. 515–40.

Hilton, Boyd (2006). *A Mad, Bad and Dangerous People: England 1783-1846*, Oxford: Oxford University Press.

Hitler, Adolf (1939), *Mein Kampf*, London: Hurst and Blackett.

Hobsbawm, Eric (1989), *The Age of Empire*, London: Vintage Press.

Hobsbawm, Eric (1992), *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press.

Horvath, E. (1934). *Russia and the Hungarian Revolution (1848-9)*. *The Slavonic and East European Review*, 12(36).

Hosking, Geoffrey (2015), *Rusya ve Ruslar* (çev.Kezban Acar), İstanbul: İletişim Yayınları.

Howard, H. E. (1934), "Brunnow's Reports on Aberdeen, 1853", *Cambridge Historical Journal*, vol. 4, no. 3.

Hyamson, Albert M (1953), "Don Pacifico", *Jewish Historical Society of England*, Vol. 18 , syf. 1-39.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1944), *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, V. Cüz, İstanbul.

Sarılioğlu, İrşat (2017), Stratford Canning'in İstanbul Büyükelçiliği (1841-47), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

J. Rath, Reuben (1969), The Viennese Revolution of 1848, New York: University of Texas Press.

James F. (1991), Napoleon III, New York: Longman.

James Garvin Chastain (1967), French Kleindeutsch Policy in 1848, Basılmamış Doktora Tezi, Oklahoma: University of Oklahoma.

Jomini, Aleksandr Genrikhovich (1874), Étude diplomatique sur la guerre de Crimée (1852 à 1856), 2, Paris: Ch. Tanera

Jorga, Nicolae (2005), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 5, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Kara, Gülnar (2016), Polonezköy'ün Kurucularından Çaykovski Mehmet Sadık Paşa'nın Osmanlı Anıları, İstanbul: Kömen Yayınları.

Karal, Enver Ziya (2007), Osmanlı Tarihi, 5, Ankara: TTK Yayınları.

Karpat, Kemal (1994), "Eflak", TDVİA içinde, 10, 469, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Keleş, Erdoğan (2009), Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kissenger, Henry (2013), A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812–22, London: Echo Point Books & Media.

Klapka, Georges (1855), La Guerre d'Orient en 1853-1854 jusqu'à la fin de juillet, Genève: Lib. Etrangère de Lauffer

Koliopoulos, John S. (2012), "Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunan Topraklarında Eşkiyalık ve Ayaklanmalar 1853-1908", *Kebikeç*, sayı 33.

Koloğlu, Orhan (1999), "Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik", (Ed. İsmail Soysal), *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ankara 15-17 Ekim 1997, Ankara: TTK Yayınları, 13-20.

Konan, Belkıs (2006), *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonları Kapsamında Hukuki Durumu, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Krein, David F.(1976), "War and Reform: Russell, Palmerston and the Struggle for Power in the Aberdeen Cabinet, 1853–54", *Maryland Historian*, 7/2.

Krzywiec, Grzegorz, (2010), "The Hitler's machtegreifung and Polish nationalist movement towards 'Jewish Question'" içinde *Politeja*, no. 14, 559–68.

Kubicek, Robert (1999). "Empire and Technological Change" içinde *Oxford History of British Empire*, (ed Andrew Porter) Oxford: Oxford University Press.

Kuran, Ercümen (1990), "III. Selim Zamanında Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Fransa", (Ed. JeanLouis Bacque-Grammont ve Edhem Eldem), *De la Révolution Française à la Turquie d'Atatürk*, İstanbul: ISIS, 51-56.

Kurat, Akdes Nimet (1970), *Türkiye ve Rusya*, Ankara: TTK Yayınları.

Küçük, Cevdet (1988), "Abdülmeçid", *TDVİA*, içinde, 1, (259-263), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Kütükoğlu, Mübahat (2013), *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, Ankara: TTK Yayınları.

La Gorce, Pierre de (1908), *Histoire du Second Empire*, Paris: Librairie Plon.

- Lambert, Andrew (2011), *The Crimean War: British Grand Strategy against Russia (1853-6)*, London: Routledge.
- Lane-Pool, Stanley (1888), *The Life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe: From His Memoirs and Private and Official Papers*, 2, London: AMS Press.
- Layard, Austen Henry (1855), *Diplomatic Mystifications and Popular Credulity, the Anglo-French Alliance*, London: Harrison, 59 Pall Mall.
- Lincoln, Bruce (1989), 'Nicholas I: Emperor and Autocrat of All the Russias', Illinois: Northern Illinois University Press.
- Lynn, Martin (1999), "Policy, Trade and Informal Empire" in *Oxford History of British Empire*, (ed Andrew Porter), Oxford: Oxford University Press.
- Marriott, J.A.R. (1917), *The Eastern Question; A Historical Study in European Diplomacy*, London: Clarendon Press.
- Martin, Vanessa (2013), "Social Networks and Border Conflicts: The First Herat War 1838-41" içinde *War and Peace in Qajar Persia: Implications Past and Present*, London: Routledge, 2013.
- Marx, Karl (1994), *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, New York: International Publishers Co.
- Marx, Karl (2012), "Yunan Ayaklanması", içinde *Gazete Yazıları*, s. 45-47, İstanbul Sel Yayıncılık.
- McNally, Raymond T. (1958), "The Origins of Russophobia in France: 1812-1830", *The American Slavic and East European Review*, 17 (2), 173-189.

Metternich, Barbora Pásztorová (2022), *The German Question and the Pursuit of Peace*, Berlin: Oldenbourg.

Mézière, Ernest (1858), "Alexandre Handjeri", içinde *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, cilt 23, Paris: Firmin Didot.

Milza, Pierre (2004), *Napoléon III*, Paris: Éditions Perrin.

Mosse, W. E. (1953), "The Return of Reschid Pasha: An Incident in the Career of Lord Stratford de Redcliff", *The English Historical Review*, 68 (269), 546-573.

Mübahat S. Kütükoğlu (1992), "Baltalimanı Muahedesi", *TDVİA içinde*, 5, (38-40), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Müller, Frank Lorenz (2002), *Britain and the German Question: Perceptions of Nationalism and Political Reform*, London: Oxford University Press.

Namık Kemal (1283), "Karadağ", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Rebiyü'l-evvel, Nu.410.

Namık Kemal (1283), "Karadağ", *Tasvir-i Efkâr*, 23 Rebiyü'l-evvel, Nu.411.

Napoléon, Charles Louis (1854), *Lettre de l'Empereur Napoléon à l'Empereur de Russie et documents Français relatifs aux affaires d'Orient*, Paris: Typographie Panckoucke.

Narotchnitzky, A. (1967), "Deux tendances dans l'histoire de relations franco-russes (Bilan des recherches et des problèmes)", *Revue Historique*, 227,99-124.

Nazır, Bayram (2016), *Osmanlı'ya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

Ortaylı, İlber (2000), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim.

Öz, Mehmet (2013). *Kanun-ı Kadimin Peşinde: Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Özcan, Abdülkadir (1992), “Boğdan”, TDVİA içinde, 6, 270, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Öztuna, Yılmaz (2006), Tanzimat Paşaları, Âli Paşa ve Fuad Paşalar, İstanbul: Ötüken

Palmer, Alan (1999), 1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu, (Çev. Meral Gaspıralı), İstanbul: Sabah Yayınları.

Pamuk, Şevket (1984), Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, Ankara: Yurt Yayınevi.

Pardoe, Julia (1838), The City of Sultan and Domestic Manners of Turks in 1836, London: Henry Colburn

Parry, Jonathan P. (2001), “The Impact of Napoleon III on British Politics, 1851-1880”, Transactions of the Royal Historical Society, Sixth Series, 11, 147-175.

Pemberton, William Baring (1954), Lord Palmerston, London: Batchworth Press,

Perret, Eugène Émile Édouard (1889), Les Français en Orient: Récits de Crimée, 1854-1856, Paris: Bloud et Barral.

Peter Waldman, 'Crusade' Reference Reinforces Fears War on Terrorism Is Against Muslims', Washington: WSJ, 21 Eylül 2001.

<https://www.wsj.com/articles/SB1001020294332922160>

Pichot-Bravard, Philippe (2008), Le pape ou l'empereur les catholiques et Napoléon III 1848-1870, Paris: Tempora.

Polunov, Alexander (2005). Russia in the Nineteenth Century, (çev. Marshall S. Shatz), London: M.E. Sharpe.

Poole, C.M. Stafford (1984), “Eugene Boré and the Vincentian Missions in the Near East”, Vincentian Heritage Journal, 5 (1), 1984, 59-102.

- Porter, Andrew (1999). *The Oxford History of British Empire*, Oxford: Oxford University Press.
- Poujoulat, Jean Joseph François (1853), *La France et La Russie à Constantinople la Question des Lieux Saints*, Paris: Amyot.
- Pradalié, Georges (1969), *Le Second Empire*, Paris: Universitaires de France.
- Price, Roger (1997), *Napoléon III and the French Second Empire*, London: Taylor & Francis.
- Price, Roger (2002), *Concise French History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Puryear, Vernon (1931), 'New Lights on the Causes of the Crimean War', *The Journal of Modern History*, Volume 3, Number 2 Jun.
- Puryear, Vernon (1965), *England, Russian and the Straits Question*, California: University of California
- Quataert, Donald (1994), "The Age of Reforms," içinde *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, vol.2, (ed. Halil İnalcık, Donald Quataert), Cambridge: Cambridge University Press.
- Quataert, Donald (2005), *Ottoman Empire 1700-1922*, New York: Cambridge University Press.
- Raccagni, Michelle (1980), "The French Economic Interests in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 11 (3), 339-376.
- Radulescu, Ion Heliade (1850), *Le Protectorat du Czar, ou La Roumanie et la Russie : nouveaux documents sur la situation européenne*, Paris: Comox

Ranke, Leopold (1853), *The History of Servia, and The Servian, Revolution with a Sketch of The Insurrection in Bosnia*, London: Henry G. Bohn.

Ransel, David (2002), "Pre-reform Russia: 1801-1855" içinde *Russia: A History* (Oxford: Oxford University Press).

Rapport, Mike (2008), *1848: Year of Revolution*, London: Basic Books.

Ridley, Jasper (1970), *Lord Palmerston*, London: E.P. Dutton & Company Inc.

Robert Gildea (2002), "Province and Nation" içinde *Revolutionary France*. (Haz. Malcolm Crook), London: Oxford University Press.

Robert, Cyprien (1844), *Les Slaves de Turquie*, Paris: Provinces of Turkey, Paris: Passard et Jules Labitte.

Roberts, Ian (1991), *Nicholas I and the Russian Intervention in Hungary*, London: Macmillan Publications.

Roberts, J.M. (1996), *The Penguin History of Europe*, London: Penguin Press.

Rodkey, Frederick Stanley (1930), "The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834", *The English Historical Review*, 45 (180), 627-645.

Rodogno, David (2012), *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire (1815–1914)*, New Jersey: Princeton University Press, 2012.

Rousseau, Jean Jacques (1782), *Considérations sur le Gouvernement de Pologne*, Geneve, Lambert.

Rousset, Camille. 'Histoire de la Guerre de Crimée', Paris: Libraire Hachette, 1878.

Royle, Trevor (1999), *Menshikov's Mission in Crimea: The Great Crimean War, 1854-1856*. London: Little, Brown and Company.

Saab, Ann P (1977), *The Origins of the Crimean Alliance*. Charlottesville: University Press of Virginia, 1977.

Saab, Ann P (1986), "A Reassessment of French Foreign Policy during the Crimean War Based on the Papers of Adolphe de Bourqueney", *French Historical Studies*, 14 (4), 467-496. Saint-Priest,

François-Emmanuel Guignard de (1877), *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant*, Paris: E. Leroux.

Sander, Oral (1987), *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Sanders, Lloyd (1938), *Viscount Palmerston*, London: Gibbings and Company.

Saray, Mehmet (1998), *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, İstanbul: MEB Yayınları.

Savaş, İbrahim (1999), "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", Kemal Çiçek (Ed.), *Osmanlı, içinde*, 1, (643-658), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları

Scene, James Henry (1883), *With Lord Stratford in the Crimean War*, London: R. Bentley.

Schroeder, Paul W. (1969), "Austria and the Danubian Principalities, 1853-1856", *Central European History*, 2 (3), 216-236.

Schroeder, Paul W. (1992), "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?", *The American Historical Review*, 97 (3), 683-706.

Sean Kennedy ve diğerleri (2014), 'Nationalism and legitimation for authoritarianism: A comparison of Nicholas I and Vladimir Putin', *Journal of Eurasian Studies*, vol. 5 issue 1 January 2014, syf.1-9.

Sertoğlu, Mithat (2021), *Mufassal Osmanlı Tarihi 6.Cilt*, Ankara: TTK Yayınları

Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1999), *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)*, Ankara: TTK Yayınları

Simpson, Frederick Arthur (1923), *Louis Napoleon and the Recovery of France (1848-1856)*, London: Longmans.

Simpson, Leonard Francis (2019), *The Eastern Question*, London: Wentworth Press.

Slade, Adolphus (1867), *Turkey and Crimean War: A narrative of Historical Events*, London: Smith, Elder and Co.,

Soutou, Georges-Henri (2009), "l'Europe de Napoléon III: Un nouvel équilibre, un nouveau système", Pierre Milza (Ed.), *Napoléon III, l'homme, le politique: Actes 306 du colloque de la Fondation Napoléon (19-20 mai 2008)*, (365-385), Paris: Napoléon III Éditions.

Sproxton, Charles (1919). *Palmerston and Hungarian Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press.

Stavrianos, L.S. (2000), *The Balkans since 1453*, New York: New York University Press.

Steele, David (2004), "Don Pacifico", içinde *Oxford Dictionary of National Biography*, London: Oxford University Press.

Stone, Emmanuel O. (1854), *Hungary and its revolutions from the earliest period to the nineteenth century : With a memoir of Louis Kossuth*, London: H.G.Bohn.

Stuart, C. H. (1954), "The Formation of the Coalition Cabinet of 1852", *Transactions of the Royal Historical Society (Fifth Series)*, 4, syf. 45–68.

Sturdza, Mihail D. (1968) "Bibliographie d'un réquisitoire la Russie vue par la presse parisienne, Juillet 1848-Juillet 1859", *Cahiers du monde russe et soviétique*, 9 (3/4), 386-436.

Şimşir, Bilal (1987), “Kırım Savaşı Arifesinde Mustafa Reşid Paşa'nın Yazışmaları”, içinde Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler'. Ankara: TTK, 1987.

Tallett, Frank ve Atkin, Nicholas (1996), *Catholicism in Britain and France since 1789*, London: The Hambledon Press.

Taylor, A.J.P (1968). *The Habsburg Monarchy: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, London: Hamish Hamilton.

Taylor, A.J.P. (1954), *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, London: Oxford University Press.

Temperley, Harold (1932), “The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8”, *The English Historical Review*, 47 (186), 216-259.

Temperley, Harold (1936), *England and the Near East the Crimea*, London ve New York ve Toronto: Longmans, Green.

Tengirşenk, Yusuf Kemal (1940), “Tanzimat Devrinde Osmanlı Devletinin Harici Ticaret Siyaseti” içinde *Tanzimat I*, Ankara: Maarif Vekaleti.

Testa, Baron Ignace de (1864), *Recueil des traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères depuis le premier traité conclu, en 1536, entre Suléyman I et François I, jusqu'à nos jours*, Paris: Amyot.

The Encyclopedia Britannica (1911), 11. Baskı, 3, New York: Cambridge University Press.

Thomas, Daniel H. (1970), “The Reaction of the Great Powers to Louis Napoléon's Rise to Power in 1851”, *The Historical Journal*, 13 (2), 237-250.

Thompson, J.M. (1955), *Louis Napoleon and Second Empire*, New York: The Noonday Press Language.

Thouvenel, Louis (1891), Nicolas Ier et Napoléon III, les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel, Paris: C. Lévy.

Thouvenel, Louis (1903), Pages de l'histoire du Second Empire d'après les papiers de M. Thouvenel, Paris: Plon Nourrit et Cie.

Todd, David (2011), "A French Imperial Meridian 1814-1870", Past and Present, 210 (1), 155-186.

Topaktaş, Hacer (2015), "Polonezköy (Adampol) (1842-1922) - Kuruluş, Tabiyet Meselesi, İmar Faaliyetleri ve Sosyal Hayat", Belleten, Cilt 79, sayı 284, 293-318.

Trevelyan, G.M (1979), British History in the Nineteenth Century and After: 1782-1919, London: Penguin Press.

Tukin, Cemal (1940), "Küçük-Kaynarca", için İslam Ansiklopedisi, VI, 1064-1071.

Tukin, Cemal (1947), Boğazlar Meselesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tuncer, Hüner (1996), Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848), Ankara: Ümit Yayıncılık.

Turan, Şerafettin (1951), "1829 Edirne Anlaşması", DTCTF Dergisi, 9, (1-2).

Turan, Şerafettin (1992). "Edirne Anlaşması", TDVİA içinde, 10, (442-443), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Tursun Bey (1974), Tarih-i Ebü'l- Feth, (hz.Mertol Tulum), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları

Türk, Caner (2000), 1853– 1856 Kırım Harbi Sırasında Osmanlı- İran İlişkileri, Osmanlı Devletine Karşı Rus-İran Gizli Antlaşması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

Türkgeldi, Ali Fuat (1987), Mesâil-i Mühime-i Siyâsiyye, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: TTK Yayınları.

Türkgeldi, Ali Fuat (2012), Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye, (Haz. Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil), İstanbul: Kitabevi.

Urgan, Mina (2015), İngiliz Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Urquhart, David (1833), Turkey and Its Resources: Its Municipal Organization and Free Trade; The State and Prospects of English Commerce in the East, The New Administration in Greece, Its Revenue and National Possessions, London: Saunders and Otley.

Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi (1984), 9, (M. Münir Aktepe Haz.), İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984.

Walicki, Andrzej (2009), Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma'dan Marksizme, İstanbul: İletişim Yayınları.

Walker, Mack (1968), Metternich's Europe: Selected Documents, London: Macmillan Palgrave.

Walpole, Spencer (1889). The Life of Lord John Russell – Volume II, London: Longmans, Green and Co.

Williamson, George S (2000). "What Killed August von Kotzebue? The Temptations of Virtue and the Political Theology of German Nationalism, 1789–1819," The Journal of Modern History, 72, no. 4, 890.

Williamson, Jeffrey G. (2016), "The impact of the Corn Laws just prior to repeal," içinde Explorations in Economic History, 27, No:2, (123–156).

Woodhouse, Christopher Montague (1965), Battle of Navarino, London: Hoddler and Stoughton.

Yamauchi, Masayuki (1986), “Sheikh Shamil And The Ottoman Empire In The Period Of The Crimean War: Enlightened By The Atase Archives In Ankara”, J-Stage, Cilt 22, syf.143-158.

Yeşil, Fatih (2017), Trajik Zafer: Büyük Güçlerin Doğu Akdenizdeki Siyasi Ve Askeri Mücadelesi (1806-1807), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yeşil, Fatih (2018), Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu, İstanbul: Kitabevi Yayınevi.

Yıldız, Mehmet (2003), 1856 Islahât Fermânı'nın Tatbiki ve Tepkiler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yon, Jean-Claude (2004), Le Second Empire, Politique Société Culture, Paris: Armand Colin.

Zubrzycki, J. (1953) “Emigration from Poland in the Nineteenth and Twentieth Centuries”, Population Studies, Vol. 6, No. 3, 248-272.

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı:

Hariciye Nezareti Siyasi Evrak (HR.SYS)

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO)

Hariciye Nezareti Sefaretler Evrakı Londra/Paris (HR.SFR.3/4)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR.MKT)

İrade / Hariciye (İ.HR)

İrade / Mesail-i Mühimme (İ.MSM)

İrade / Dahiliye

İngiliz Arşivi (National Archives), Londra

Foreign Office Turkey FO78.726-947

Stratford Canning Papers FO352

Palmerston Correspondances FO881, FO78.940-9.

Correspondances with France (FO27.963-1008), Lord Derby's Letters

Correspondances with Russia (FO65.424-445)

Correspondances with Austria (FO7-416-422)

Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi (Archives du ministère des Affaires étrangères français), Paris, Courneuve

Papiers d'Agents (Papiers de Edouard de Thouvenel) et Édouard Drouyn de Lhuys, 233 /
222

Affaires Diverses Politiques Turquie, 8